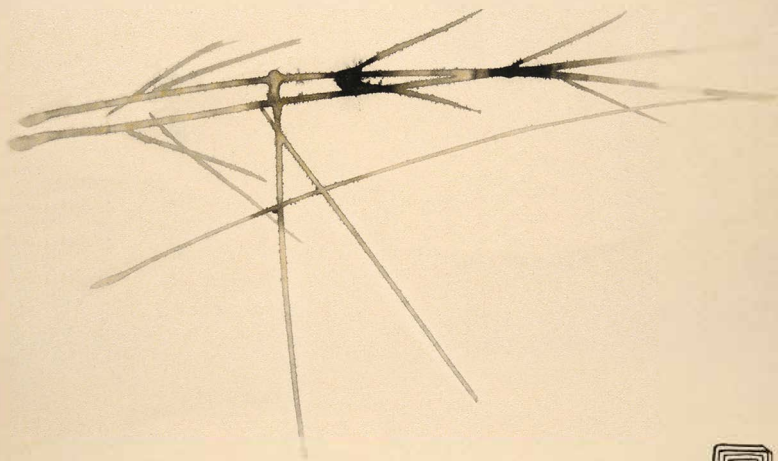
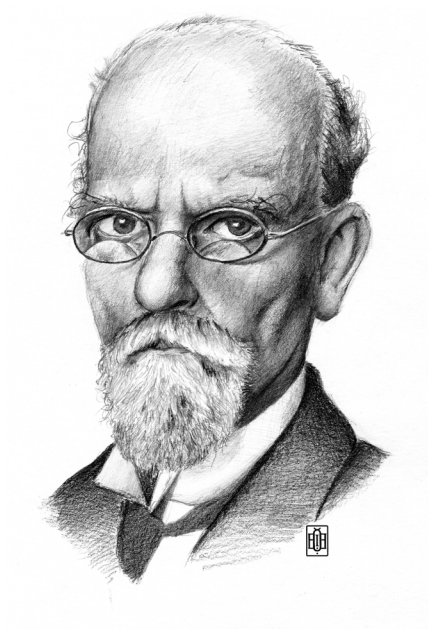

EDMUND HUSSERL

Για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου

εισαγωγή – επιλογή & μετάφραση κειμένων
ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΕΛΤΖΗΣ

EDMUND HUSSERL

Για τη
φαινομενολογία της συνείδησης
του εσωτερικού χρόνου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΕΠΙΛΟΓΗ & ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Νίκος Σουελτζής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ιδρυτική δωρεά Παγκρητικής Ενώσεως Αμερικής

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2020

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

Ηράκλειο Κρήτης: Νικ. Πλαστήρα 100, Βασιλικά Βουτών, 700 13

T: 2810 391097

Αθήνα: Θουκυδίδου 4, 105 56

T: 210 3849020

info@cup.gr

www.cup.gr

ΣΕΙΡΑ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Τίτλοι πρωτότυπων κειμένων:

- *Husserliana* 10, σ. 3–134, «Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstesensins (1893–1917) [«The Phenomenology of internal time-consciousness (1893–1917)»], επιμ. Rudolf Boehm. Χάγη, Ολλανδία: Martinus Nijhoff, 1969 (ISBN 978-90-247-0227-5)
- *Husserliana* 33, σ. 3–49, «Die ‘Bernauer Manuskripte’ über das Zeitbewußtsein (1917/1918)» [«The ‘Bernauer Manuscripts’ on Time-Consciousness»], επιμ. Rudolf Bernet & Dieter Lohmar. Ντόρντρεχτ, Ολλανδία: Kluwer Academic Publishers, 2001 (ISBN 978-0-7923-6956-1).

© 2019 για την ελληνική γλώσσα: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ
Η μετάφραση και έκδοση στα ελληνικά έγινε με άδεια του Springer
Nature Customer Service Center GmbH (SNCSC)

Επιμέλεια έκδοσης Παναγιώτης Σουλτάνης

Προμετωπίδα Ιάκωβος Ουρανός: EDMUND HUSSERL, σχέδιο με μολύβι και μελάνι, 2020

Σχεδίαση εξωφύλλου Ιφιγένεια Βασιλείου

Εκτύπωση Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Ε.Π.Ε.

Βιβλιοδεσία LIBRO D'ORO Ο.Ε.

Πρώτη έκδοση Σεπτέμβριος 2020

ISBN 978-960-524-583-2 (έντυπο)

ISBN 978-960-524-656-3 (e-book)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή του μεταφραστή</i>	13
--	----

Α΄

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

ΜΕΡΟΣ Ι

Οι διαλέξεις για τη συνείδηση του εσωτερικού χρόνου από το έτος 1905

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	87
§1. Εξουδετέρωση του αντικειμενικού χρόνου	88
§2. Το ερώτημα περί της «καταγωγής του χρόνου»	96
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η θεωρία του Μπρεντάνο για την καταγωγή του χρόνου	98
§3. Οι πρωταρχικοί συνειρμοί	98
§4. Η κατάκτηση του μέλλοντος και ο άπειρος χρόνος	103
§5. Η μετατροπή των παραστάσεων μέσω των χρονικών χαρακτήρων	104
§6. Κριτική	106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ανάλυση της συνείδησης του χρόνου	113
§7. Ερμηνεία της σύλληψης των χρονικών αντικειμένων ως στιγμιαίας σύλληψης και ως ενεργήματος με διάρκεια	113
§8. Εμμενή χρονικά αντικείμενα και οι τρόποι εμφάνισής τους	119
§9. Η συνείδηση των εμφανίσεων των εμμενών αντικειμένων	122
§10. Τα συνεχή των φαινομένων παρέλευσης. Το διάγραμμα του χρόνου	126

- §11. Η πρωταρχική εντύπωση και η ανακρατητική τροποποίηση 128
- §12. Η ανακράτηση ως ιδιαίτερη αποβλεπτικότητα 132
- §13. Η αναγκαιότητα του να προηγείται μια εντύπωση πριν από κάθε ανακράτηση. Η ενάργεια της ανακράτησης . 135
- §14. Η αναπαραγωγή των χρονικών αντικειμένων (δευτερεύουσα ενθύμηση) 138
- §15. Οι τρόποι επιτέλεσης της αναπαραγωγής 141
- §16. Η αντίληψη ως παρουσίαση σε διάκριση προς την ανακράτηση και την επανενθύμηση 143
- §17. Η αντίληψη ως αυτοδοτικό ενέργημα σε αντίθεση προς την αναπαραγωγή 147
- §18. Η σημασία της επανενθύμησης για τη συγκρότηση της συνείδησης της διάρκειας και της ακολουθίας 149
- §19. Η διαφορά ανάμεσα στην ανακράτηση και στην αναπαραγωγή (πρωταρχική και δευτερεύουσα ενθύμηση ή φαντασία) 154
- §20. Η «ελευθερία» της αναπαραγωγής 158
- §21. Επίπεδα καθαρότητας της αναπαραγωγής 159
- §22. Η ενάργεια της αναπαραγωγής 160
- §23. Επικάλυψη του αναπαρχθέντος τώρα[παρόντος] με ένα παρελθόν. Διαφορά ανάμεσα στη φαντασία και στην επανενθύμηση 162
- §24. Προκρατήσεις στην επανενθύμηση 165
- §25. Η διπλή αποβλεπτικότητα της επανενθύμησης 166
- §26. Διαφορές ανάμεσα στην ενθύμηση και στην αναμονή . . 169
- §27. Η ενθύμηση ως συνείδηση του έχοντος-γίνει-αντιληπτό 172
- §28. Η ενθύμηση και η συνείδηση εικόνας. Η ενθύμηση ως οντοθετική αναπαραγωγή 175
- §29. Η ενθύμηση του παρόντος 176
- §30. Διατήρηση της αντικειμενικής απόβλεψης στην ανακρατητική τροποποίηση 178
- §31. Η πρωταρχική εντύπωση και το αντικειμενικό ατομικό χρονικό σημείο 182
- §32. Η συμμετοχή της αναπαραγωγής στη συγκρότηση του ενός αντικειμενικού χρόνου 191

§33. Κάποιοι απριωρικοί χρονικοί νόμοι	193
--	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Τα επίπεδα συγκρότησης του χρόνου

και των χρονικών αντικειμένων	196
§34. Η διάκριση των επιπέδων συγκρότησης	196
§35. Διαφορές ανάμεσα στις συγκροτημένες ενότητες και στη συγκροτησιακή ροή	197
§36. Η χρονο-συγκροτησιακή ροή ως απόλυτη υποκειμενικότητα	198
§37. Οι εμφανίσεις υπερβατικών αντικειμένων ως συγκροτημένες ενότητες	200
§38. Η ενότητα της συνειδησιακής ροής και η συγκρότηση της ταυτοχρονίας και της διαδοχής	202
§39. Η διπλή αποβλεπτικότητα της συνείδησης και η συγκρότηση της συνειδησιακής ροής	207
§40. Τα συγκροτημένα εμμενή περιεχόμενα	213
§41. Η ενάργεια των εμμενών περιεχομένων. Μεταβολή και αμεταβλησία	215
§42. Η εντύπωση και η αναπαραγωγή	220
§43. Η συγκρότηση των εμφανίσεων του πράγματος και η συγκρότηση των πραγμάτων. Συγκροτημένες ερμηνευτικές καταλήψεις και πρωταρχικές ερμηνευτικές καταλήψεις	223
§44. Η εσωτερική και η εξωτερική αντίληψη	231
§45. Η συγκρότηση των μη χρονικών υπερβατικοτήτων	233

ΜΕΡΟΣ II

Προσθήκες και συμπληρώματα στην ανάλυση της χρονικής συνείδησης από τα έτη 1905–1910

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I: Η πρωταρχική εντύπωση και το συνεχές της των τροποποιήσεων	237
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II: Η αναπαρουσίαση και η φαντασία (<i>Phantasie</i>). – Εντύπωση και φαντασία (<i>Imagination</i>)	242
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ III: Οι αποβλέψεις συνάφειας της αντίληψης και της ενθύμησης. – Οι τρόποι της χρονικής συνείδησης	247

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV: Η επανενθύμηση και η συγκρότηση των χρονικών αντικειμένων και του αντικειμενικού χρόνου	255
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V: Η ταυτοχρονία μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της	259
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI: Συλλαμβάνοντας την απόλυτη ροή – η αντίληψη με τετραπλό νόημα	262
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII: Η συγκρότηση της ταυτοχρονίας	270
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII: Η διπλή αποβλεπτικότητα της συνειδησιακής ροής	273
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IX: Η πρωταρχική συνείδηση και η δυνατότητα του αναστοχασμού	277
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ X: Η αντικειμενοποίηση του χρόνου και του αντικειμένου-πράγματος μέσα στον χρόνο	280
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ XI: Ομόλογη και μη ομόλογη αντίληψη	289
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ XII: Η εσωτερική συνείδηση και η σύλληψη των βιωμάτων	294
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ XIII: Η συγκρότηση των αυτενεργών ενοτήτων ως εμμενών χρονικών αντικειμένων. – Η κρίση ως χρονική μορφή και η απόλυτη χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση	303

B'

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΕΡΝΑΟΥ (1917/1918)

I. ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ: Η ΡΕΟΥΣΑ ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ, ΤΗΝ ΑΝΑΚΡΑΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΚΡΑΤΗΣΗ	315
--	-----

ΚΕΙΜΕΝΟ 1: <Η εσωτερική σύμπλεξη ανακράτησης και προκράτησης στην πρωταρχική συνείδηση του χρόνου. Πρωταρχική παρουσίαση και συνείδηση του νέου.>	315
§1. Η αποβλεπτικότητα της πρωταρχικής παρουσίασης. <Η στροφή της προσοχής προς το παροντικά νέο, το παρελθοντικό ή το μελλοντικό.>	315
§2. <Η σύμπλεξη της ανακρατητικής και της προκρατητικής αποβλεπτικότητας στην παρέλευση της πρωταρχικής διαδικασίας.>	320

- §3. Ο ρόλος των «αναμονών» (προκρατήσεων)
στη συγκρότηση του φαινομενολογικού χρόνου.
〈Συνεχής τροποποίηση της διπλής αποβλεπτικότητας
μέσα στη διαδικασία της προκρατητικής πλήρωσης και
στη διαδικασία της ανακρατητικής απο-πλήρωσης.〉 . . 324
- §4. Η εσωτερική σύνδεση ανακράτησης και προκράτησης
στη συγκρότηση της φαινομενολογικής χρονικής
αντικειμενικότητας και του φαινομενολογικού χρόνου.
〈Η συνείδηση του τώρα[παρόντος] και το πρόβλημα της
πρωταρχικής παρουσίας ενός νέου συμβάντος.〉 . . . 328

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I (στην §4 από το Κείμενο 1): 〈Κάποιες απόπειρες
αναπαράστασης της εσωτερικής σύνδεσης μεταξύ
ανακράτησης και προκράτησης με τη βοήθεια
ενός διαγράμματος.〉 335

- ΚΕΙΜΕΝΟ 2:** 〈Η σύμπλεξη της ανακράτησης και της προκράτησης.
Διαβαθμίσεις της πλήρωσης και η συνείδηση
του παρόντος. Γραφική παράσταση της πρωταρχικής
διαδικασίας.〉 343
- §1. 〈Προκράτηση εντός της ανακράτησης – ανακράτηση
εντός της προκράτησης. Ένα νέο διάγραμμα.〉 343
- §2. 〈Η εσωτερική σύμπλεξη μεταξύ της ανακράτησης
και της προκράτησης ως διαδικασία πλήρωσης.〉 . . . 349
- §3. 〈Υπονοεί η ανακρατητική και η προκρατητική διαδικασία
πλήρωσης μια άπειρη αναδρομή; Επίπεδα της συνείδησης
του χρόνου.〉 354
- §4. 〈Η πρωταρχική διαδικασία:〉 εξέταση βήμα-βήμα . . . 359
- §5. 〈Νέα γραφική παράσταση της σύνδεσης ανάμεσα
στην εξελισσόμενη πλήρωση και απο-πλήρωση μέσα
στην πρωταρχική ροή. Η συγκρότηση του χρόνου
του βιώματος μέσα στη συνάφεια της ανακρατητικής
και προκρατητικής τροποποίησης.〉 365
- §6. 〈Η ύστατη συγκροτησιακή συνείδηση είναι σε κάθε
φάση θετική και αρνητική τάση. Το αυτοπρόσωπο
παρόν ως σημείο μηδέν της τροποποίησης.〉 371
- §7. 〈Η συνείδηση των χρονικών αντικειμένων
και η συνείδηση της ροής.〉 376

§8. <Παροντική συνείδηση της πραγματικότητας και της μη πραγματικότητας. Περαιτή και θεϊκή συνείδηση.>	381
§9. <Η αυτοσυνείδηση της ροής μέσα στη συνεχή μεταβολή της πραγμάτωσης και απο-πραγμάτωσής της.>	383
Σημείωση	384
§10. <Συμπληρωματικά ερωτήματα. Ασυνέχειες μέσα στη ροή.>	386
<i>Ευρετήριο</i>	389

Εισαγωγή

I. ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Το κείμενο που παρουσιάζουμε εδώ μεταφρασμένο, για πρώτη φορά στα ελληνικά, έχει χαρακτηριστεί «το πιο όμορφο κείμενο φιλοσοφίας του 20ού αιώνα».¹ Εστιάζει σε μια θεμελιώδη θεματική της φαινομενολογίας και της φιλοσοφίας εν γένει, αυτήν του χρόνου. Ο Χούσερλ καταπιάνεται με το ζήτημα του χρόνου σε μια εντυπωσιακή απόπειρα να εισχωρήσει μέχρι τα βαθύτερα και πιο πρωταρχικά στρώματα της βιωματικής ζωής μας. Το ανά χείρας κείμενο, απόσταγμα της απόπειρας αυτής, επιτρέπει στον αναγνώστη να ακολουθήσει τις απaráμιλλες αναλύσεις του Χούσερλ και να απολαύσει τη μνημειώδη φιλοσοφική λεπτότητα με την οποία επέστρεφε «στα ίδια τα πράγματα», στα ίδια τα υπό εξέταση φαινόμενα. Οι γοητευτικές διαδρομές που ακολουθούν οι αναλύσεις του, σε συνδυασμό με το βάθος στο οποίο διεισδύουν εξερευνητικά, τις καθιστούν, όπως έχει δείξει η ιστορία της σύγχρονης φιλοσοφίας μέχρι σήμερα, βασικό σημείο αναφοράς για όλους όσους ασχολούνται με το ζήτημα του χρόνου.

¹ Michel Henry, *Phénoménologie matérielle*, PUF 1990, σ. 31.

Το έργο του Έντμουντ Χούσερλ δεν έχει πλέον ανάγκη από συστάσεις στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, καθώς έχουμε ήδη στη διάθεσή μας μια σειρά αξιόπιστες μεταφράσεις βασικών κειμένων του ιδρυτή του φιλοσοφικού ρεύματος της φαινομενολογίας.² Πέραν αυτών, υπάρχουν ήδη κάποιες σχετικές εισαγωγές στα ελληνικά που διευκολύνουν την πρόσβαση στα πρωτότυπα κείμενα.³ Γνωστός τόσο για τις εξαιρετικά λεπτές αναλύσεις του όσο και για την πρωτότυπη οπτική του, ο Χούσερλ υπήρξε πολυγραφότατος, αφήνοντας πίσω του ένα ογκώδες έργο που αριθμεί περίπου 40.000 στενογραφημένες σελίδες. Κατά τη διάρκεια της ζωής του δημοσίευσε ένα ελάχιστο μέρος του έργου του, προσφέροντας στην ουσία το προνόμιο της εξοικείωσης με τη σκέψη του μόνον σε όσους είχαν την

² Πιο συγκεκριμένα, στα ελληνικά είναι διαθέσιμα τα εξής: Έντμουντ Χούσερλ, *Δεύτερη Λογική Έρευνα – Η ιδεατή ενότητα του Είδους και οι νεότερες θεωρίες για την αφαίρεση*, μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Γνώση, 1986· Edmund Husserl, *Η κρίση του ευρωπαϊού ανθρώπου και η φιλοσοφία*, μτφ. Θεόδωρος Λουπασάκης, Έρασμος, 1991· Edmund Husserl, *Η φιλοσοφία ως ανστηρή επιστήμη*, μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Ροές, 2000· Edmund Husserl, *Καρτεσιανοί Στοχασμοί*, μτφ. Παύλος Κόντος, Ροές, 2002· Έντμουντ Χούσερλ, *Η προέλευση της Γεωμετρίας*, μτφ. Παύλος Κόντος, Εκκρεμές, 2003· Edmund Husserl, *Φαινομενολογία – Το άρθρο για την εγκυκλοπαίδεια Britannica μαζί με την ημιτελή εκδοχή, τα marginalia και μια επιστολή του Martin Heidegger*, μτφ. Πάνος Θεοδώρου, Κριτική, 2005· Έντμουντ Χούσερλ, *Η κρίση της ευρωπαϊκής ανθρωπότητας και η φιλοσοφία*, μτφ. Παύλος Κόντος, Εκκρεμές, 2011· Edmund Husserl, *Η κρίση των ευρωπαϊκών επιστημών και η υπερβατολογική φαινομενολογία*, μτφ. Πάνος Θεοδώρου, Νήσος, 2012. Στο μέτρο που γνωρίζουμε, στην παρούσα φάση βρίσκεται επίσης υπό έκδοση η *Τρίτη Λογική Έρευνα* σε μετάφραση της Φωτεινής Βασιλείου στον εκδοτικό οίκο Εστία.

³ Αναφέρουμε ενδεικτικά το πρόσφατο: Φωτεινή Βασιλείου & Πάνος Θεοδώρου, *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία του Έντμουντ Χούσερλ*, Νήσος, 2018, όπως και το: Νταν Ζαχάβη, *Χούσερλ – Εισαγωγή στη φαινομενολογία του*, μτφ. Μαρίνα Μαθιουδάκη, Αρμός, 2010.

ευκαιρία να συναναστραφούν μαζί του προσωπικά και να έχουν πρόσβαση στα χειρόγρατά του. Τα χειρόγρατά του στην πλειονότητά τους περιέχουν διεξοδικές αναλύσεις πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα και δεν προορίζονταν για δημοσίευση. Παρ' όλα αυτά, όποιος μελετήσει τα εν λόγω κείμενα αντικρίζει έναν πλούτο φαινομενολογικών αναλύσεων τις οποίες βλέπει να ξετυλίγονται μπροστά του με αξιοθαύμαστη συνέπεια. Σήμερα έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα του περιεχομένου των χειρογράφων, καθώς τα περισσότερα και βασικότερα από αυτά έχουν πλέον δημοσιευθεί στη σειρά των απάντων του Χούσσερλ, την αποκαλούμενη *Husserliana*, η οποία μέχρι στιγμής αποτελείται από 42 τόμους και αναμένεται να εμπλουτιστεί με τουλάχιστον πέντε τόμους ακόμα.⁴

Η σημασία των συγκεκριμένων αναλύσεων που παρουσιάζονται στο ανά χείρας κείμενο είναι δύσκολο να υποτιμηθεί για πολλούς λόγους. Πρώτον, η θεωρία του Χούσσερλ για τη συνείδηση του χρόνου αποτέλεσε μία από τις βασικότερες φιλοσοφικές πραγματεύσεις του ζητήματος πλάι στις αντίστοιχες των Ουίλλιαμ Τζέιμς και Ανρί Μπερζόν. Δεύτερον, το κείμενο αυτό αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αναφορές όλης της φαινομενολογικής παράδοσης, καθώς σε αυτό επιστρέφουν, άμεσα ή έμμεσα, μεγάλοι φαινομενολόγοι, όπως ο Μάρτιν Χάιντεγκερ, ο Όυγκεν Φινκ, ο Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, ο Πωλ Ρικέρ, ο Εμμανουέλ Λεβινάς, ο Ζακ Ντερριντά και ο Μισέλ Ανρύ. Τρίτον, η αξία του κλασικού αυτού κειμένου δεν εξαντλείται στο

4 Στη σειρά της *Husserliana* έχουν δημοσιευθεί σε ξεχωριστούς τόμους (στα λεγόμενα *Husserliana Materialien*) συμπληρωματικά αποσπνογραφημένα κείμενα δίχως ιδιαίτερες παρεμβάσεις από την πλευρά των επιμελητών, τα οποία είναι εξαιρετικά χρήσιμα για όποιον επιθυμεί να διερευνήσει συγκεκριμένες πτυχές του έργου του Χούσσερλ.

ενδιαφέρον που έδειξαν και δείχνουν γι' αυτό οι φαινομενολογικοί κύκλοι. Με τη στροφή της σύγχρονης φιλοσοφίας (είτε αναλυτικής είτε «ηπειρωτικής») κατεύθυνσης), όπως και της γνωσιακής επιστήμης και των λεγόμενων νευροεπιστημών, στο ζήτημα του χρόνου, το κείμενο αυτό αναδεικνύεται σε πολύτιμη πηγή έμπνευσης.

Τα κείμενα του Χούσερλ για τον χρόνο τα συνοδεύει η αχλή ενός μυστηρίου, πράγμα που αυξάνει τη γοητεία τους. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα έκδοση αποτελείται από δύο μέρη, που αντιστοιχούν σε κείμενα προερχόμενα από δύο διαφορετικούς τόμους της σειράς των απάντων (τους τόμους 10 και 33) και πραγματεύονται ρητά το ζήτημα της συνείδησης του χρόνου. Το πρώτο μέρος, αντλημένο από τον τόμο 10 της *Husserliana*, είχε πρωτοδημοσιευθεί το 1928 στο περιοδικό *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* (τεύχος IX) που εξέδιδε ο ίδιος ο Χούσερλ και έφερε τον τίτλο *Διαλέξεις για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου*.⁵ Την επιμέλεια του κειμένου είχε αναλάβει αρχικά η Έντιτ Στάιν, μαθήτρια του Χούσερλ και επίσημη βοηθός του κατά την περίοδο 1916–1918. Ο ρόλος της στη διαμόρφωση του κειμένου που διαθέτουμε σήμερα υπήρξε καταλυτικός. Το 1917 ανέλαβε, με προσωπική πρωτοβουλία, το

5 Βλ. *Husserliana*, τόμος 10, *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1893–1917)*, επιμ. Rudolf Boehm, Martinus Nijhoff, Χάγη 1966, σ. 3–134. (Εφεξής, οι παραπομπές στη σειρά της *Husserliana* θα γίνονται με τον εξής τρόπο: αρχικά η συντομογραφία *Hua*, η οποία θα ακολουθείται από τον λατινικό αριθμό του τόμου και, τέλος, μετά το κόμμα θα παρατίθεται ο αραβικός αριθμός των σελίδων. Εν προκειμένω, *Hua* X, σ. 3–134.)

δύσκολο έργο να συλλέξει και να επιμεληθεί ένα πλήθος σημειώσεων που πραγματεύονταν το ζήτημα της συνείδησης του χρόνου.⁶ Πέρα από το ότι έπρεπε να ενοποιήσει ένα σύνολο φαινομενικά ασύνδετων κειμένων, ερχόταν συνεχώς αντιμέτωπη με την απροθυμία του Χούσσερλ (είτε λόγω πιεσμένου προγράμματος είτε λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος) να συμβάλει στην ολοκλήρωση του έργου. Οι σημειώσεις που είχε στα χέρια της προέρχονταν από διαφορετικές περιόδους, εφόσον ο Χούσσερλ (ειδικά κατά το διάστημα μεταξύ του 1905 και του 1911) επέστρεφε ενίοτε στα αρχικά χειρόγραφα για να αφαιρέσει ορισμένες σελίδες και να τις αντικαταστήσει με άλλες που συνέγραφε εκείνη την περίοδο. Τον Φεβρουάριο του 1905 ο Χούσσερλ έδωσε στο Γκαίτινγκεν μια διάλεξη με τίτλο «Για τη φαινομενολογία του χρόνου», η οποία αποτελούσε το τέταρτο και τελευταίο μέρος μιας σειράς μαθημάτων του χειμερινού εξαμήνου 1904–1905 που έφεραν τον τίτλο «Βασικά κομμάτια από τη φαινομενολογία και τη θεωρία της γνώσης». Για τη διάλεξη αυτή συνέγραψε έναν μεγάλο όγκο σημειώσεων, οι οποίες και αποτέλεσαν βασικό μέρος των κειμένων που κλήθηκε να επιμεληθεί η Στάιν. Εκτός από τα κείμενα του 1905, το υλικό που είχε στα χέρια της συμπεριλάμβανε, επίσης, σημειώσεις από την περίοδο 1905–1911, όπως και κάποια κείμενα που γράφτηκαν πριν από το 1905, φτάνοντας περίπου μέχρι το 1901.⁷ Φυσικά, δεν μπορεί παρά να υποθέσει κανείς

6 Κατά την περίοδο 1916–1917 ο Χούσσερλ είχε αναθέσει στη Στάιν να επιμεληθεί τα χειρόγραφα που προορίζονταν για το δεύτερο και το τρίτο βιβλίο των *Ιδεών* (*Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie*).

7 Τη χρονολόγηση των κειμένων που έχουν δημοσιευτεί στον τόμο *Hua X* ανέλαβε ο επιμελητής της γερμανικής έκδοσης, Ρούντολφ Μπαϊμ.

πως τα τελικά κείμενα που ενσωματώθηκαν στο δημοσιευθέν υλικό έφεραν τα ίχνη παρεμβάσεων του Χούσσερλ του 1917, ο οποίος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ακριβώς εκείνη την περίοδο (1917–1918) είχε ξεκινήσει να καταπιάνεται εκ νέου με το ζήτημα της συνείδησης του χρόνου. Είναι αδύνατον να γνωρίζουμε την ακριβή έκταση των παρεμβάσεων του Χούσσερλ στο αρχικό σώμα κειμένων, και το τελικό κείμενο που κληρονομήσαμε το συνοδεύει αυτή η ιστορική ασάφεια.⁸ Αντί, όμως, να σπεύσει κα-

Το 1985, σε μια επανέκδοση των κειμένων του τόμου *Hua X*, ο επιμελητής της νέας έκδοσης, Ρούντολφ Μπερνέτ, ύστερα από σχετική έρευνα, πρότεινε διαφορετικές χρονολογήσεις για κάποια από τα κείμενα. Βλ. Edmund Husserl, *Texte zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins*, επιμέλεια και εισαγωγή Rudolf Bernet, Felix Meiner Verlag, Αμβούργο 1985, σ. XVIII–XIX.

- 8 Ο τόμος *Hua X*, εκτός από το κείμενο που μεταφράζουμε εδώ και το οποίο αποτελεί το πρώτο μέρος του, περιλαμβάνει επίσης ένα δεύτερο εκτενέστερο μέρος, το οποίο συνίσταται από συμπληρωματικά κείμενα αντλημένα κυρίως από την περίοδο μεταξύ 1893 και 1911. Ορισμένα από τα κείμενα αυτά αποτέλεσαν το αρχικό υλικό που χρησιμοποίησε η Στάιν, υλικό από το οποίο απέσπασε όσα μπορούσαν να ενταχθούν σε ένα συναφές και ενιαίο πλαίσιο κατανόησης. Κάποια άλλα κείμενα από εκείνα που συμπεριλαμβάνονται στο δεύτερο μέρος του τόμου, είτε επέλεξε η ίδια η Στάιν να μην τα χρησιμοποιήσει είτε αγνοούσε την ύπαρξή τους. Ο Ρούντολφ Μπαιμ συνέλεξε τα κείμενα αυτά με σκοπό να βρει το κείμενο του 1928 τη θέση του μέσα στα συμφραζόμενα από τα οποία προέκυψε αρχικά. Όσον αφορά την ανά χειράς ελληνική μετάφραση, επιλέξαμε να μη μεταφράσουμε το δεύτερο μέρος, εφόσον δεν αποτελεί ένα ξεχωριστό και ενιαίο έργο, αλλά ένα βοήθημα, το οποίο, παρά την ανεκτίμητη χρησιμότητά του για έναν ειδικό, ενδέχεται να αποθαρρύνει τον αναγνώστη που έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με το συγκεκριμένο έργο του Χούσσερλ εξαιτίας της ακατέργαστης μορφής του. Αντ' αυτού, φροντίσαμε να προσθέσουμε με φειδώ κάποιες διευκρινιστικές υποσημειώσεις, όπου κρίναμε ότι κάτι τέτοιο είναι απολύτως απαραίτητο, ώστε να εξηγείται το ευρύτερο πλαίσιο κάθε φορά που οι αναφορές μοιάζουν μετέωρες ή να αποσαφηνίζονται οι οποιεσδήποτε μεταβολές στην ορολογία. Θα πρέπει επίσης να επιση-

νείς να προοικονομήσει την αποτυχία κάθε προσπάθειας προσπέλασης του κειμένου, θα πρέπει να αναγνωρίσει και την άλλη όψη αυτής της κατάστασης. Το κείμενό μας μαρτυρεί τη συνέχεια μιας σκέψης που προσπαθεί να εξελιχθεί με παραδειγματική συνέπεια, όσο ριζικές κι αν είναι οι μετατοπίσεις της, επανεξετάζοντας τις πρώιμες κατκτήσεις της υπό το φως των ύστερων ευρημάτων της.

Υποδειγματική έκφανση αυτής της ακατάπαυστης κοπιώδους εργασίας πάνω στα ήδη κεκτημένα αποτελεί και το γεγονός πως ο Χούσσερλ, εντέλει, δημοσίευσε το κείμενο που επιμελήθηκε η Στάιν μόλις μια δεκαετία αργότερα, το 1928, αναθέτοντας την τελική επιμέλεια στον Μάρτιν Χάιντεγκερ. Αφορμή αποτέλεσε μια συνάντηση των δύο τον Απρίλιο του 1926 στο Τότναουμπεργκ, στον Μέλανα Δρυμό, όταν ο Χάιντεγκερ έδειξε στον Χούσσερλ ένα σχεδόν ολοκληρωμένο χειρόγραφο του *Είναι και Χρόνος*, το οποίο σκεφτόταν να αφιερώσει σ' εκείνον. Ο Χούσσερλ τότε του πρότεινε να επιμεληθεί και να δημοσιεύσει τις δικές του έρευνες πάνω στη συνείδηση του χρόνου και ο Χάιντεγκερ δέχτηκε, επισημαίνοντας πως θα μπορούσε να το κάνει μόνο μετά τη δημοσίευση του *Είναι και Χρόνος*, αλλά και ότι λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων δεν θα μπορούσε να αναλάβει τη διεξοδική επιμέλεια του κειμένου.⁹ Ο Χούσσερλ έδωσε στον Χάιντεγκερ το επεξεργασμένο

μανθεί πως η επιλογή αυτή συνοδεύεται από την απόφασή μας να μην συμπεριληφθούν ορισμένες υποσημειώσεις του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης και, πιο συγκεκριμένα, εκείνες οι οποίες παραπέμπουν τον αναγνώστη στα αρχικά κείμενα πάνω στα οποία βασίζονται τα κείμενα της τελικής δημοσιευμένης έκδοσης του 1928 και τα οποία είναι δημοσιευμένα στο δεύτερο μέρος του τόμου *Hua X*.

9 Το *Είναι και Χρόνος* δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, τεύχος VIII (1927), σ. 1–438.

κείμενο της Στάιν και όχι το δικό του πρωτότυπο στενογραφημένο χειρόγραφο. Ο Χάιντεγκερ το διάβασε προσεκτικά κάνοντας μόνο ορισμένες υφολογικές παρεμβάσεις.¹⁰ Το τελικό αποτέλεσμα δεν είναι άλλο από το κείμενο που έχουμε σήμερα στα χέρια μας και το οποίο αντιστοιχεί στο πρώτο μέρος της ελληνικής μετάφρασης, στην οποία έχουμε λάβει επιπλέον υπόψη τις διευκρινιστικές προσθήκες του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης στη *Husserliana*.

Το κείμενο του δεύτερου μέρους της παρούσας μετάφρασης προέρχεται από μια σειρά χειρογράφων που συνέγραψε ο Χούσσερλ την περίοδο 1917–1918, κατά τη διάρκεια της διαμονής του στο Μπερνάου (Αύγουστος–Σεπτέμβριος 1917 και Φεβρουάριος–Μάρτιος 1918), όπου και πέρασε τις διακοπές του. Κίνητρο για τη συγγραφή τους αποτέλεσε, όπως μπορεί να φανταστεί κανείς, η απόπειρα της Στάιν να επιμεληθεί και να ετοιμάσει για δημοσίευση τα παλαιότερα χειρόγραφα. Ένας από τους λόγους για τους οποίους ο Χούσσερλ έδειξε απροθυμία να διευκολύνει τη Στάιν στο έργο της ήταν ότι η ενασχόλησή του με τα προηγούμενα χειρόγραφα αποτέλεσε αφορμή για να ξεκινήσει μια νέα έρευνα πάνω στο ζήτημα της φαινομενολογίας του χρόνου. Έτσι, παρά το σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα στο οποίο γράφτηκαν τα εν λόγω χειρόγραφα, ο Χούσσερλ επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο ακολουθώντας τη

¹⁰ Όπως μας πληροφορεί ο Μπαιμ, παραθέτοντας ένα απόσπασμα από την αλληλογραφία του Χούσσερλ με τον Ρόμαν Ίνγκαρτεν (η επιστολή φέρει την ημερομηνία 13 Ιουλίου 1928), ο Χούσσερλ μάλλον ανέμενε μια πιο εκτενή επιμέλεια του κειμένου. Βλ. *Hua X*, σ. XXIV, υποσημείωση 2. (Στη συγκεκριμένη περίπτωση, παραπέμπουμε στην εισαγωγή του επιμελητή του τόμου *Hua X*, όπου η αρίθμηση των σελίδων γίνεται με λατινικούς αριθμούς.)

νέα κατεύθυνση που έλαβε η έρευνά του, με αποτέλεσμα ο αριθμός των σελίδων που προέκυψαν να αντιστοιχεί σε ένα ολόκληρο ξεχωριστό έργο.¹¹ Όταν ο Χούσσερλ ζήτησε από τον Χάιντεγκερ να αναλάβει τη δημοσίευση των κειμένων που είχε ήδη επιμεληθεί η Στάιν, μπορεί να υποθέσει κανείς ότι σκόπευε να προχωρήσει και στην επιμέλεια και δημοσίευση των χειρογράφων του Μπερνάου. Εφόσον, όμως, ο Χάιντεγκερ απέφυγε να ασχοληθεί με τα στενογραφημένα χειρόγραφα, το σχέδιό του θα έπρεπε να αναβληθεί. Ο ίδιος ο Χάιντεγκερ ήταν ενήμερος για την ύπαρξη των συγκεκριμένων χειρογράφων, κατά πάσα πιθανότητα δίχως να γνωρίζει το περιεχόμενό τους, και αναφέρθηκε σε αυτά στις εισαγωγικές παρατηρήσεις που πρόσθεσε στο τελικό κείμενο των Διαλέξεων για τη φαινομενολογία του χρόνου που επιμελήθηκε και δημοσίευσε. Ο Χούσσερλ εκείνη την εποχή φαινόταν αποφασισμένος να προχωρήσει στην προετοιμασία των χειρογράφων του Μπερνάου για δημοσίευση και στράφηκε αυτή τη φορά στον Ρόμαν Ίνγκαρτεν, ο οποίος, όμως, απέφυγε ευγενικά οποιαδήποτε εμπλοκή στο έργο αυτό. Ο τελικός αποδέκτης των χειρογράφων ήταν ο στενός βοηθός και μαθητής του Χούσσερλ, Όυγκεν Φινκ, στον οποίο ο Χούσσερλ τα εμπιστεύτηκε κατά το τέλος του 1928. Συνεργάστηκαν στενά και με εντατικούς ρυθμούς για την επεξεργασία των εν λόγω κειμένων, αλλά το έργο φαινόταν να καθυστερεί και έτσι ο Χούσσερλ άφηνε σταδιακά όλο και μεγαλύτερο περιθώριο πρωτοβουλιών στον Φινκ. Μάλιστα, σύντομα άρχισε να γίνεται λόγος ανάμεσά τους για μια κοινή δημοσίευση, στην οποία, εκτός από τα κείμενα του Μπερνάου του Χούσσερλ, θα συμπεριλαμβάνονταν και κείμενα του

11 Ο αριθμός αυτός φτάνει περίπου τα 800 στενογραφημένα φύλλα.

ίδιου του Φινκ.¹² Η ενασχόληση και των δύο με άλλα παράλληλα έργα οδήγησε τελικά στο να μην ευοδωθεί το αρχικό σχέδιο. Μάλιστα, ο ίδιος ο Χούσσερλ, προσπαθώντας να εξετάσει ζητήματα που προέκυψαν μέσα από τις αναλύσεις των χειρογράφων του Μπερνάου, οδηγήθηκε για άλλη μια φορά σε διαφορετικά μονοπάτια έρευνας. Καταπιάστηκε ξανά με το ζήτημα του χρόνου, αν και όχι τόσο επικεντρωμένα όπως στην περίπτωση της διαμονής του στο Μπερνάου, με αποτέλεσμα να συγγράψει έναν σημαντικό όγκο σημειώσεων κατά το διάστημα 1929–1934.¹³ Η δημοσίευση των χειρογράφων του Μπερνάου δεν αποτελούσε πλέον προτεραιότητα. Τα πρωτότυπα χειρόγραφα έμειναν στα χέρια του Φινκ για αρκετά χρόνια και τελικά τα παρέδωσε ο ίδιος στα αρχεία του Χούσσερλ στη Λουβαίν το 1969. Δημοσιεύτηκαν στη σειρά της *Husserliana* μόλις το 2001 στον τόμο XXXIII, με την επιμέλεια των Ρούντολφ Μπερνέτ και Ντήτερ Λόμαρ.

Για την ελληνική μετάφραση, επιλέξαμε τα δύο πρώτα κείμενα του τόμου XXXIII, τα οποία σχετίζονται άμεσα με το πρώτο μέρος του τόμου X. Η σημασία τους έγκειται σε μια θεμελιώδη συμπλήρωση των προηγούμενων αναλύσεων του Χούσσερλ. Η συμπλήρωση αυτή αποσκοπούσε στο να καλυφθεί ένα βασικό κενό: έπρεπε να προβεί σε

12 Βλ. Rudolf Bernet, «Husserl's New Phenomenology of Time Consciousness in the Bernau Manuscripts», στο: Dieter Lohmar & Ichiro Yamaguchi (επιμ.), *On Time – New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*, Phaenomenologica 197, Springer, Ντόρντρεχτ 2010, σ. 3.

13 Οι σημειώσεις αυτές δημοσιεύτηκαν σε ξεχωριστό τόμο της *Husserliana* (στη σειρά των *Husserliana Materialien*) με τίτλο «Τα χειρόγραφα C». Το C αντιστοιχεί στον κωδικό-ένδειξη του συνόλου των συγκεκριμένων χειρογράφων, όπως προκύπτει από το ταξινομικό σύστημα που έχει υιοθετηθεί επίσημα στα αρχεία του Χούσσερλ στη Λουβαίν του Βελγίου.

μια ανάλυση του πρωταρχικού τρόπου με τον οποίο η συνείδηση σχετίζεται με το μέλλον — κάτι στο οποίο μέχρι τότε δεν είχε αφιερώσει παρά ελάχιστες γραμμές, και η έλλειψη αυτή δύσκολα περνά απαρατήρητη. Θεωρήσαμε, λοιπόν, απαραίτητη τη συμπλήρωση με τα συγκεκριμένα κείμενα των χειρογράφων του Μπερνάου, ώστε ο αναγνώστης να είναι σε θέση να σχηματίσει ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με τη φαινομενολογία της συνείδησης του χρόνου του Χούσσερλ, δίχως να απογοητευθεί από αυτή τη σημαντική εκκρεμότητα του πρώτου μέρους. Πέραν αυτού, η σημαντική αυτή προσθήκη αποτυπώνει με ακρίβεια τις σχετικές μετατοπίσεις που συντελέστηκαν κατά την περίοδο ανάμεσα στις Διαλέξεις για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου του 1905 και στα χειρόγραφα του 1917–1918. Τα κείμενα του δεύτερου μέρους της μετάφρασης δίνουν τη δυνατότητα να διαβάσουμε τα κείμενα του πρώτου μέρους υιοθετώντας τη σκοπιά του Χούσσερλ την εποχή που η Στáιν δούλευε εντατικά για την ενοποίησή τους.

II. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ.

ΠΡΩΤΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ

Όπως είναι γνωστό, το φιλοσοφικό ερώτημα για τον χρόνο δεν προκύπτει για πρώτη φορά από κάποιον νεωτερικό προβληματισμό. Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα, συναντάμε στην ιστορία της φιλοσοφίας αλληπάλληλες προσπάθειες να δοθεί στο αίνιγμα του χρόνου μια διαχειρίσιμη μορφή, να αποκτήσει το ίδιο το ερώτημα την οικειότητα που ήδη διαθέτει εκείνο για το οποίο ρωτά: ο χρόνος. Πράγματι, φαίνεται να συμμεριζόμαστε την έκπληξη του Αυγουστίνου όταν διαπιστώνει ότι, ενώ γνωρίζει τι είναι

ο χρόνος, δεν είναι σε θέση να δώσει μια ικανοποιητική απάντηση σε κάποιον που ζητά από αυτόν να του το εξηγήσει.¹⁴ Φαίνεται πως η καθημερινή μας βεβαιότητα ότι γνωρίζουμε τι είναι ο χρόνος είναι συνυφασμένη με το παράλληλο και οικείο γεγονός ότι ο χρόνος συνιστά για μας ένα μυστήριο. Υπό μια έννοια, βιώνουμε την ίδια την καθημερινή γνώση μας για τον χρόνο ως αβεβαιότητα, μια αβεβαιότητα που καιροφυλακτεί σε κάθε γωνιά και διαμορφώνει σιωπηλά την εμπειρία μας για τον κόσμο. Γιατί δύσκολα μπορούμε να βρούμε κάποια πτυχή της γνώσης μας για τον κόσμο ή για τη ζωή μας μέσα στον κόσμο, η εξέταση της οποίας να μη συνδέεται έμμεσα ή άμεσα με το ερώτημα για τον χρόνο. Αυτή η καθολική εσωτερική σύνδεση του προβλήματος του χρόνου με τη ζωή μας δεν μπορούσε να περάσει απαρατήρητη από τον Χούσερλ. Ακολουθώντας μια μακρά παράδοση από τον Αυγουστίνο μέχρι τον Καντ, είχε την πεποίθηση πως ο κατάλληλος τρόπος για να πραγματευθούμε το πρόβλημα του χρόνου είναι εκεί όπου εντοπίζεται ο ακατάλυτος δεσμός του χρόνου με τη συνείδησή μας.

Ας δούμε, για αρχή, την οπτική από την οποία ο Χούσερλ προσεγγίζει το ζήτημα του χρόνου. Από μια γενική σκοπιά, τα ανθρώπινα βιώματα έχουν διάρκεια και, χάρη στη διάρκειά τους αυτή, συνδέονται μεταξύ τους μέσα σε μια ροή. Αυτή δεν είναι άλλη από τη ροή των συνειδησιακών βιωμάτων ή τη ροή της συνείδησης. Το κάθε βίωμα έχει, λοιπόν, τη θέση του μέσα στη ροή της

¹⁴ Ο Χούσερλ ξεκινά παραθέτοντας τον Αυγουστίνο: «Τι είναι ο χρόνος; Όταν κανείς δεν μου θέτει το ερώτημα, ξέρω τι είναι. Αν όμως θελήσω να τον ερμηνεύσω σε κάποιον, δεν ξέρω τι να πω». Άγιος Αυγουστίνος, *Εξομολογήσεις*, 2ος τόμος, Βιβλίο Ενδέκατο, μτφ. Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 166.

συνείδησης. Από την πλευρά της, η συνείδηση συγκροτεί το αντικείμενο, δηλαδή του επιτρέπει να εμφανίζεται σε αυτήν. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν βλέπω αυτό το βιβλίο. Τέλος, το αντικείμενο έχει τη θέση του μέσα στον ένα αντικειμενικό χρόνο. Αυτό εδώ το βιβλίο γίνεται αντιληπτό στη διάρκειά του, για παράδειγμα, ως κάτι που υπάρχει ταυτόχρονα με τα υπόλοιπα βιβλία πάνω στη βιβλιοθήκη, με την ίδια τη βιβλιοθήκη ή και το δωμάτιο. Προφανώς, η διάρκεια του βιβλίου στον αντικειμενικό χρόνο διαφέρει από τη διάρκεια του δικού μου βιώματος της αντίληψης. Πιο αναλυτικά, το βιβλίο ως αντιληπτικό αντικείμενο είναι εκεί, σταθερό, διατηρώντας την ταυτότητά του καθώς εξερευνούμε τις διαφορετικές όψεις του. Δεν διαλύεται όταν το βλέμμα μας το διανύει ή όταν η προσοχή μας αποσπάται από την ολότητά του για να εστιάσει στο τάδε ή το δείνα χαρακτηριστικό του. Όταν ανοιγοκλείνουμε τα μάτια μας, διακόπτοντας την αντιληπτική εμπειρία, γνωρίζουμε ότι το βιβλίο που βρίσκεται μπροστά μας δεν πλήττεται από το γεγονός ότι σχηματίστηκε ένα αντιληπτικό κενό μέσα στη ροή της δικής μας εμπειρίας. Το βιβλίο που βλέπω «τώρα» είναι το ίδιο με το βιβλίο που είδα «πριν», και αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση για να μπορέσω να το αντιληφθώ. Κατανοώ τη χρονική του θέση και την ατομικότητά του μέσα στο αντικειμενικό πέρασμα του χρόνου, και αυτό είναι ανεξάρτητο από το δικό μου βίωμα.

Τι μπορούμε να πούμε, όμως, για την ιδιαίτερη διάρκεια του ίδιου του βιώματός μας, για τους χρονικούς τρόπους με τους οποίους δίνεται αυτό το ίδιο; Πώς θα αποδεσμευθούμε από την τάση μας να στρεφόμαστε στο ίδιο το βιβλίο, ώστε να φέρουμε στην επιφάνεια τη διάρκεια του δικού μας βιώματος; Έχουμε εμπειρία της διάρκειας

του ίδιου του βιώματος, για παράδειγμα, του βιώματος της αντίληψης αυτού του βιβλίου που βρίσκεται μπροστά μας. Κατανοούμε τουλάχιστον τα εξής: η αντίληψή μας συμβαίνει για εμάς τώρα (στο παρόν), εκτυλίσσεται ως μια ακολουθία τέτοιων παρόντων, τα οποία στοιχίζονται και περνούν το ένα μετά το άλλο, και εμπεριέχει τη συνείδηση της συνέχειας αυτής της διαδοχής. Πράγματι, δεν αντιλαμβανόμαστε παροντικές στιγμές παραταγμένες η μία δίπλα στην άλλη και διακριτές μεταξύ τους, αλλά οι διαφορετικές χρονικές φάσεις του βιώματος, τα διαφορετικά παρόντα, συνυφαίνονται εσωτερικά μεταξύ τους, συγκροτώντας τη συνεχή ροή της ίδιας της συνείδησης, τη συνέχειά της. Συνεπώς, η αντίληψη ενός διαρκούς αντικειμένου δεν είναι ένα απλό άθροισμα στιγμιαίων και διακεκομμένων παρόντων αλλά διαθέτει τη δική της χρονική δομή. Αυτή είναι η δομή την οποία καλούμαστε να διερευνήσουμε φαινομενολογικά. Ας ονομάσουμε αυτό τον χρόνο «υποκειμενικό» ή «χρόνο της συνείδησης» για να τον διακρίνουμε από τον αντικειμενικό χρόνο. Αυτή η διάκριση αποτελεί τον πυρήνα της σκέψης του Χούσερλ.

Η οριοθέτηση του προβλήματος σε αυτό το πλαίσιο δεν αποτελούσε, βέβαια, κάτι το πρωτόγνωρο την εποχή που ο Χούσερλ καταπιάστηκε με το πρόβλημα του χρόνου. Μελέτησε προσεκτικά κάποιες βασικές θέσεις που υποστήριζαν σύγχρονοί του στοχαστές —κυρίως εκείνες του Φραντς Μπρεντάνο (βλ. §§3–6)—, σχολιάζοντάς τις κριτικά και ανοίγοντας τον δρόμο για τη φαινομενολογική ανάλυση της συνείδησης του χρόνου. Αλλά ο Χούσερλ έθεσε το πρόβλημα του χρόνου στην πιο ριζική του εκδοχή.

III. Η ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Για να κατανοήσουμε, ωστόσο, τη ριζικότητα της συνεισφοράς του Χούσσερλ στη διερεύνηση του προβλήματος του χρόνου, θα πρέπει να ξεκινήσουμε από τη μέθοδό του, αυτό που αποκαλούσε «φαινομενολογική αναγωγή» (*phänomenologische Reduktion*).

Είναι γνωστό ότι ο Χούσσερλ άρχισε να αναπτύσσει την ιδέα του για την περίφημη φαινομενολογική αναγωγή περίπου το 1906–1907. Μίλησε δημόσια γι' αυτή για πρώτη φορά στις «Πέντε Διαλέξεις» που έδωσε από την 26η Απριλίου έως τη 2α Μαΐου 1907 και οι οποίες έχουν δημοσιευτεί με τον τίτλο *Η ιδέα της φαινομενολογίας* (*Hua II*). Η ιδέα της φαινομενολογικής αναγωγής συνέχισε να ωριμάζει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούμε να μιλάμε για μια συνεχή εκλέπτυνση της μεθόδου του παράλληλα με τα ευρήματα στα οποία οδηγούνταν στις έρευνές του. Παρ' όλα αυτά, η γενικότερη ιδέα της αναγωγής δεν ήταν κάτι στο οποίο έφτασε ο Χούσσερλ για πρώτη φορά στις «Πέντε Διαλέξεις» ή στη γνωστή διατύπωση της φαινομενολογικής αναγωγής στις *Ιδέες I*. Ήδη στις *Λογικές Έρευνες* του 1900–1901 ο Χούσσερλ εφαρμόζει ένα μεθοδολογικό μοτίβο φαινομενολογικής αναγωγής, μια εκδοχή του οποίου –η πιο ριζική– είναι η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή. Δεν είναι εδώ το κατάλληλο μέρος για να επεκταθούμε στο σημαντικό αυτό ζήτημα. Υπάρχουν αρκετές ξενόγλωσσες μελέτες τις οποίες μπορεί να συμβουλευθεί ο αναγνώστης.¹⁵ Το μόνο που θα

15 Βλ. ενδεικτικά τους εξής τίτλους: R. Bernet, I. Kern & E. Marbach, *Edmund Husserl – Darstellung seines Denkens*, 2η έκδοση, Felix Meiner, Αμβούργο 2016, σ. 56–74 (αγγλ. μτφ: R. Bernet, I. Kern & E. Marbach,

πρέπει να συγκρατήσουμε σε συνάφεια με το κείμενό μας είναι ότι η φαινομενολογική αναγωγή αποτελεί τη μέθοδο μέσω της οποίας αποκτά κανείς πρόσβαση στο φαινομενολογικό πεδίο έρευνας της υποκειμενικότητας: αντί να στρέφουμε το βλέμμα μας προς τον κόσμο, στρέφουμε το βλέμμα μας προς την ίδια τη συνείδηση και τους τρόπους με τους οποίους αυτή αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Είμαστε εμείς που επιτελέσαμε την αντίληψη αυτού του βιβλίου πάνω στο ράφι και δεν διαφοροποιούμε ως προς τίποτε την πεποίθησή μας ότι αυτό το βιβλίο έχει διάρκεια, είναι πραγματικό, βρίσκεται δίπλα σε άλλα κτλ. Αλλά τα παραπάνω τα θέτουμε, τρόπον τινά, «εκτός δράσης» (*ausser Aktion*), «τα αποκλείουμε ή τα εξουδετερώνουμε» (*schalten aus*), τα θέτουμε «εντός παρενθέσεων» (*klammer sie ein*). Είναι ακόμα εκεί, όπως είναι εκεί κάτι που το κλείνουμε σε παρενθέσεις για να δηλώσουμε ότι το είπε κάποιος άλλος. Εντούτοις, δεν είναι εκεί με τον ίδιο τρόπο. Η οπτική μας αλλάζει: τώρα πια δεν μας ενδιαφέρει αυτό το βιβλίο, αλλά ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάστηκε σ' εμάς, η ίδια η δομή του δικού μας βιώματος. Το βιώμά μας, αυτό της

An Introduction to Husserlian Phenomenology, Northwestern University Press, Ήβανστον 1993, σ. 58–77)· Dieter Lohmar, «Die Idee der Reduktion», στο: Heinrich Hüni & Peter Trawny (επιμ.), *Die erscheinende Welt. Festschrift für Klaus Held*, Duncker & Humblot, Βερολίνο 2002, σ. 751–771· Panos Theodorou, *Husserl and Heidegger on Reduction, Primordality, and the Categorical. Phenomenology Beyond its Original Divide*, Contributions to Phenomenology 83, Springer, Ντόρντρεχτ 2015, Κεφ. 2 και 3. Στα ελληνικά μπορεί κανείς να ανατρέξει στο: Robert Sokolowski, *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*, μτφ. Παύλος Κόντος, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 2003, σ. 39–63, όπως και στα: Παύλος Κόντος, «Η “Φαινομενολογική αναγωγή” και ο κόσμος της αντίληψης», *Δευκαλίων* 16/1 (1998), σ. 65–78, και Π. Θεοδώρου, «Το Πρόβλημα των Αναγωγών στη Φαινομενολογία του E. Husserl», *Δευκαλίων* 19/1 (2001), σ. 27–60.

(κατ' αίσθηση) αντίληψης, δεν είναι πλέον κάτι που κάνουμε αλλά κάτι που το εξετάζουμε ως εάν να γινόμαστε οι θεατές ή θεωροί της ίδιας μας της συνείδησης.

Είναι αλήθεια ότι στο κείμενό μας δεν θα βρούμε κάποια ρητή αναφορά στην επιτέλεση της αναγωγής που είναι απαραίτητη για να φτάσουμε στο βαθύτερο επίπεδο της συνείδησης του χρόνου. Αυτό οφείλεται στο ότι οι Διαλέξεις για τη φαινομενολογία του χρόνου έλαβαν χώρα το 1905, δηλαδή πριν από τις «Πέντε Διαλέξεις» στις οποίες ο Χούσσερλ μίλησε για την υπερβατολογική αναγωγή. Παρ' όλα αυτά, η πρόθεσή του να προβεί σε μια τέτοια αποσαφήνιση του πεδίου έρευνας δηλώνεται ξεκάθαρα από το ότι αποκλείει από τη φαινομενολογική έρευνα στην οποία πρόκειται να προβεί οποιαδήποτε υπόθεση, βεβαιότητα και πεποίθηση αναφορικά με τον αντικειμενικό χρόνο (βλ. *Hua X*, §I). Με τον αντικειμενικό χρόνο ασχολείται εκείνος που εξετάζει τα αντικείμενα της αντίληψης, για παράδειγμα, αυτό το βιβλίο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι αυτό το βιβλίο εμφανίζεται στη συνείδηση, εκείνος που υποθέτει ότι έχει ήδη εκ των προτέρων εξηγήσει τι είναι «πραγματικότητα», τι είναι «κόσμος», τι είναι «αντικειμενικότητα», που υποθέτει ότι τα πράγματα έχουν μια ζωή από μόνα τους. Αντίθετα, εκείνο με το οποίο θα ασχοληθεί ο Χούσσερλ δεν είναι ο αντικειμενικός χρόνος ή ο χρόνος της φυσικής επιστήμης για έναν «έτοιμο» κόσμο, αλλά ο χρόνος έτσι όπως βιώνεται πρωταρχικά από εμάς, ο χρόνος των βιωμάτων μέσα στη συνειδησιακή ροή. Προκύπτουν τότε αντιθετικά ζεύγη: για παράδειγμα, ο εξωτερικός χρόνος των πραγμάτων του φυσικού κόσμου ή αντικειμενικός χρόνος αντιτίθεται στον εμμενή χρόνο της συνείδησης. Ο Χούσσερλ θα δείξει ότι είναι αδύνατον να κατανοήσουμε τον πρώτο εάν πρώτα δεν διαλευκάνουμε

τον δεύτερο ή, σε μια πιο ακραία διατύπωση, ότι ο πρώτος συγκροτείται από τον δεύτερο. Θα ρωτήσει, όμως, κανείς: δεν αποτελεί και η συνείδησή μας μέρος του κόσμου, κάτι που καθορίζεται από κάποιον ψυχολογικό ή φυσικό νόμο; Σε αυτό ακριβώς το σημείο ο Χούσσερλ θα επιδιώξει να λάβει μια ριζοσπαστική στάση. Η επιτέλεση της φαινομενολογικής αναγωγής φωτίζει ακριβώς αυτή την εξαιρετική συνθήκη της συνείδησης. Μέσα στο πεδίο που διανοίγεται από την αναγωγή, το βίωμα εξετάζεται ως κάτι απεξαρτημένο από κάθε ερμηνεία που θα το ενέτασσε στην πραγματικότητα του φυσικού κόσμου, είτε στη φυσική είτε στην ψυχική διάστασή του. Η συνείδηση και τα βιώματά της εξετάζονται σαν ένα ειδικό πεδίο έρευνας, όπου το τι είναι «πραγματικό», τι είναι «χρόνος» κτλ. καθορίζονται πριν από κάθε αναφορά στον αντικειμενικό χρόνο και την αντικειμενική πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε να πούμε πως η φαινομενολογική αναγωγή του Χούσσερλ έχει δύο στιγμές: ο αποκλεισμός του αντικειμενικού χρόνου αποτελεί την αρνητική στιγμή της αναγωγής, ενώ η στροφή της προσοχής μας στον χρόνο που δίνεται πρωταρχικά, δηλαδή στον υποκειμενικό χρόνο, είναι η θετική στιγμή. Η μετατόπιση αυτή διανοίγει μπροστά μας το πεδίο της συνείδησης, δίνοντάς μας πρόσβαση στα πρωταρχικά φαινομενολογικά δεδομένα και στην πρωταρχική χρονική δομή της εμπειρικής μας ζωής.

IV. Η ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Τι είναι, όμως, εκείνο το οποίο μας δίνεται όταν, μέσω της συγκεκριμένης φαινομενολογικής αναγωγής, στρεφόμαστε στο πρωταρχικό επίπεδο της εμμενούς συνείδησης

του χρόνου; Μια πρώτη απάντηση θα ήταν ότι, κάθε φορά, έχουμε πρόσβαση στο παρόν της συνείδησης, σε ό,τι αυτή επιτελεί εδώ και τώρα. Το παρελθόν, τότε, θα ήταν έξω από το παρόν, αυτό που η συνείδηση πραγμάτωσε προηγουμένως και στο οποίο μπορεί να επανέλθει με την ανάμνηση. Το ίδιο θα ίσχυε και για το μέλλον. Όμως αυτό ακριβώς αρνείται ο Χούσσερλ. Το παρόν της συνείδησης δεν είναι ένα σημειακό όριο δίχως χρονική έκταση αλλά, τρόπον τινά, ένα διεσταλμένο πεδίο η εμβέλεια του οποίου περιλαμβάνει ή αγγίζει τόσο αυτό που μόλις παρήλθε όσο και εκείνο που αναμένεται να έρθει. Πιο συγκεκριμένα, η συνείδηση στρέφεται προς αυτό που μόλις πέρασε μέσω μιας ιδιαίτερης κίνησης της συνείδησης («απόβλεψης [Intention]») στη φαινομενολογική γλώσσα) την οποία ο Χούσσερλ ονομάζει «ανακράτηση» (*Retention*). Ο ρόλος της ανακράτησης είναι να συγκρατεί και να συγκροτεί το πρόσφατο παρελθόν, καθιστώντας δυνατή την αντίληψη της διάρκειας. Εκτός, όμως, από αυτή την αποβλεπτική σχέση με το παρελθόν, η συνείδηση διατηρεί και μια εξίσου ιδιόζουσα αποβλεπτική σχέση με το μέλλον, υπό τη μορφή της «προκράτησης» (*Protention*). Τείνει προς τα εμπρός, προοικονομώντας αυτό που πλησιάζει.

Αυτή η πρωταρχική αντιληπτική εμβέλεια, οριοθετημένη από την ανακράτηση και την προκράτηση, συνιστά ένα πεδίο παρουσίας ή ζωντανού παρόντος: κάτι είναι παρόν στη συνείδηση μόνο στο μέτρο που είναι ενταγμένο μέσα σε αυτό το αποβλεπτικό σύμπλεγμα. Με άλλα λόγια, αυτό που δίνεται ως παρόν διασφαλίζει την παρουσία του χάρη στο χρονικό συνεχές που συγκροτείται από την εσωτερική διαπλοκή αυτών των τριών αποβλέψεων ή κινήσεων της συνείδησης: αυτή κάνει κάτι τώρα, ανακρατώντας το παρελθόν και προκρατώντας το μέλλον.

Θα δούμε στη συνέχεια με ποιον τρόπο καθίσταται αυτό δυνατό. Προς στιγμήν πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό που μόλις παραπάνω ονομάσαμε «τώρα» αντιστοιχεί σε ό,τι ο Χούσσερλ ονομάζει «πρωταρχική εντύπωση» (*Urimpression*) ή «πρωταρχική παρουσίαση» (*Urpräsentation*). Αυτή η πρωταρχική εντύπωση ή παρουσίαση δεν ταυτίζεται, προφανώς, με το πεδίο παρουσίας του ζωντανού παρόντος, αλλά συνιστά ένα οριακό παρόν, ένα αυστηρό και στενό «τώρα» μέσα στο ευρύτερο πεδίο του ζωντανού παρόντος. Ο Χούσσερλ, όχι μόνο δεν αρνείται την ύπαρξη αυτού του αυστηρού σημειακού παρόντος αλλά, αντιθέτως, αναγνωρίζει την ιδιαίτερη σημασία του, αποδίδοντάς του κάποιες θεμελιώδεις λειτουργίες, τις οποίες θα εξετάσουμε αργότερα.

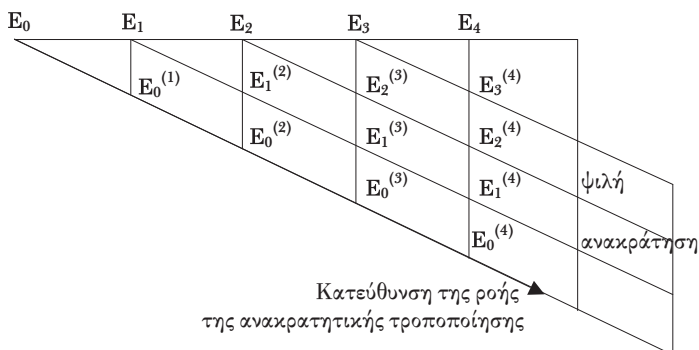
V. Η ΑΝΑΚΡΑΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

Στην προσπάθειά του να κατανοήσει την πρωταρχική χρονική δομή της συνείδησης ο Χούσσερλ χρησιμοποίησε κάποια διαγράμματα με τα οποία αποπειράθηκε να απεικονίσει τις περίπλοκες σχέσεις ανάμεσα στα συστατικά του ζωντανού παρόντος που πλέον είμαστε σε θέση να τα αποκαλούμε με τα τεχνικά τους ονόματα: πρωταρχική εντύπωση, ανακράτηση, προκράτηση. Στα χειρόγραφα του (από το 1904 και μέχρι το 1917–1918) συναντά κανείς ένα πλήθος διαγραμμάτων, η μελέτη των οποίων μαρτυρεί μια παράλληλη ιστορία συνεχών συμπληρώσεων και αναθεωρήσεων. Τα διαγράμματα αυτά, ίχνη μιας κοπιώδους προσπάθειας τυποποίησης της συγκρότησης του χρόνου, αποτελούν την πρώτη ύλη πάνω στην οποία μπορεί κανείς να επιχειρήσει να αναπτύξει μια σχηματική

ιστοριογραφία της κατανόησης του αινίγματος του χρόνου από τον Χούσσερλ. Αυτή η πρακτική της γεωμετρικής απεικόνισης της χρονικής συνείδησης, η πρακτική της τυποποίησής της, προορισμένη να δανείσει σε αυτό το περίπλοκο και φευγαλέο φαινόμενο την ενάργεια της γεωμετρικής κατανόησης, στην πραγματικότητα αποτελεί για τον Χούσσερλ κάτι πολύ περισσότερο από εποπτικό δεκανίκι. Καθώς μαθαίνει κανείς σταδιακά να διαβάζει τα διαγράμματα, διακρίνει ότι σε αυτά συμπυκνώνονται και εκτίθενται σχηματικά όλες οι απόψεις της καθημερινής μας ζωής —όπως και εκείνες τις οποίες ενστερνίζεται η ιδιαίτερη εκείνη διάστασή της: η φυσική επιστήμη— σχετικά με το τι είναι ο χρόνος, με τα βασικά χαρακτηριστικά του: τη γραμμικότητά του, τη μονή κατεύθυνσή του, τη σημειακότητα των παροντικών στιγμών, τη διαδοχή τους, τη σταθερότητα των θέσεών τους μέσα στον χρόνο (η στιγμή που προηγείται μιας στιγμής α δεν μπορεί ταυτόχρονα να έπεται αυτής) κ.ο.κ. Ορισμένα από αυτά τα στοιχεία λειτουργούν δεσμευτικά για την κατανόηση της συνείδησης του χρόνου, ενώ άλλα επαναπροσδιορίζονται υπό το φως των ευρημάτων της φαινομενολογικής έρευνας, και αυτό αποτυπώνεται στα διαγράμματα που σχεδιάζει ο Χούσσερλ στη συνέχεια για να αναδείξει ακριβώς αυτές τις μετατοπίσεις. Όπως το υποκείμενο πρέπει να εξασκηθεί και να ακολουθήσει έναν συγκεκριμένο δρόμο για να μάθει να διακρίνει αυτό το οποίο ήδη λειτουργεί μέσα στην εμπειρία, δηλαδή τη συγκροτησιακή ζωή της συνείδησής μας, έτσι και το πέρασμα μέσα από τα διαγράμματα μας διδάσκει πώς να βλέπουμε όσα βρίσκονται ήδη ενδιάθετα μέσα στη φυσική κατανόηση ή απεικόνιση του χρόνου.

Αυτό καθίσταται ιδιαίτερα εμφανές στα τελικά διαγράμματα του Χούσσερλ, τα οποία, στα μάτια του προσ-

εκτικού αναγνώστη, κατορθώνουν να αποδεσμεύσουν το βλέμμα από τη στατική επιφάνεια του χαρτιού πάνω στο οποίο απεικονίζονται και να αποκαλύψουν μια πολυδιάστατη δυναμική, μια συμφωνία κινήσεων η ζωντάνια των οποίων κάνει την επιφάνεια να απορροφάται από τις διαφορετικές ροές που καλείται να φιλοξενήσει: τα διαγράμματα πλέον εμφανίζουν τη δυναμική της εμπειρίας στην οποία εμφανίζονται. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, ότι ο Χούσσερλ είχε επιφορτίσει τα διαγράμματά του με ένα σχεδόν ακατόρθωτο καθήκον: έπρεπε να σχεδιαστούν ξανά και ξανά με τόσο μεγάλη λεπτότητα ώστε να διευκολύνουν το φαινομενολογικό βλέμμα να υπερβεί το εποπτικό κενό που δημιουργείται από το συμβολικό αναπαραστατικό μέσο. Όσα είπαμε θα γίνουν κατανοητά μόλις δούμε κάποιες λεπτομέρειες των διαγραμμάτων. Θα παρουσιάσουμε ενδεικτικά δύο από τα διαγράμματα. Εδώ θα δούμε το πρώτο διάγραμμα και θα ασχοληθούμε με το δεύτερο αργότερα, στην Ενότητα Χ, αφού εξετάσουμε τα βασικά ζητήματα που συνδέονται με την ανακράτηση. Το πρώτο είναι το εξής:

ΣΧΗΜΑ Ι (*Hua* XXXIII, σ. 16, ελαφρώς τροποποιημένο)

Το προηγούμενο σχήμα έχει ως σκοπό να αναπαραστήσει τη λειτουργία της ανακρατητικής συνείδησης. Η οριζόντια γραμμή ($E_0 - E_4$) αντιστοιχεί στις παροντικές στιγμές, όπου παρουσιάζονται με πρωταρχικό τρόπο οι εκάστοτε πρωταρχικές εντυπώσεις (E_0, E_1, E_2, E_3, E_4). Βλέπουμε ότι από το εκάστοτε E_x εκκινεί μια διαγώνιος, η οποία ακολουθεί την κατεύθυνση που προσδιορίζεται από το βέλος στο κάτω δεξιά μέρος του διαγράμματος. Αυτή η κατεύθυνση δεν αφορά μόνο τη διαγώνιο που εκκινεί από το E_0 αλλά όλες τις παράλληλες διαγωνίους. Συμβολίζει την καταβύθιση του εκάστοτε πρωταρχικού παρόντος και του αντίστοιχου περιεχομένου του στο παρελθόν. Καθώς βυθίζεται, βλέπουμε ότι συναντά διαδοχικά κάποιες καθέτους που εκκινούν από το εκάστοτε επόμενο σημείο πρωταρχικού παρόντος. Βλέπουμε, για παράδειγμα, την κάθετο που εκκινεί από το E_1 και τέμνει την πλάγια γραμμή καταβύθισης του E_0 . Το E_0 δεν δίνεται πλέον ως πρωταρχικά παρόν, ενώ αυτό που δίνεται τώρα ως πρωταρχικά παρόν είναι το E_1 . Παρ' όλα αυτά, το E_0 δεν έχει εξαφανιστεί· αντιθέτως, μέσω της ανακράτησης έχει κατορθώσει να διατηρηθεί, και έτσι, ενώ το E_1 έχει διαδεχθεί το E_0 ως πρωταρχικά παρόν, το τελευταίο αυτό είναι πλέον συνειδητό ως παρελθόν, ως αυτό που μόλις προηγήθηκε του E_1 . Μπορούμε να πούμε πως το $E_0^{(1)}$, δηλαδή το E_0 όταν, κατά την καταβύθισή του, συναντά την κάθετο του E_1 , αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο δίνεται το E_0 μέσα από την παροντική οπτική του E_1 .

Όμως, η καταβύθιση του E_0 δεν σταματά εκεί, αλλά συνεχίζει, καθώς άλλα πρωταρχικά παρόντα έρχονται να εκτοπίσουν και να αντικαταστήσουν το E_1 . Για το E_0 αυτό σημαίνει ότι μετατοπίζεται ακόμη περισσότερο στο παρελθόν, ότι χάνει όλο και περισσότερο την εποπτική

ζωντάνια που είχε όσο παρέμενε κοντά στην ευθεία των πρωταρχικών παρόντων. Ταυτόχρονα, όμως, βλέπουμε ότι η διαδικασία καταβύθισης έχει ξεκινήσει και για το E_1 , δηλαδή για το πρωταρχικά παρόν στο E_1 , το οποίο προηγουμένως λειτούργησε ως ο παροντικός φακός μέσω του οποίου αντικρίζαμε το $E_0^{(1)}$ στην παρελθοντικότητά του. Όταν, λοιπόν, φτάνουμε στο σημείο όπου το E_2 εμφανίζεται ως πρωταρχικά παρόν, τότε το E_1 εμφανίζεται πλέον με τον δικό του δείκτη παρελθοντικότητας, δηλαδή ως $E_1^{(2)}$, όπου ο άνω δείκτης σηματοδοτεί το ότι έχει πλέον βυθιστεί και η συνείδηση το σκοπεύει μέσα από το πρίσμα παροντικότητας του E_2 . Μέχρι εδώ βλέπουμε να συμβαίνει ακριβώς η ίδια διαδικασία που είδαμε προηγουμένως για το E_0 .

Αυτό το οποίο μαθαίνουμε επιπλέον είναι πως το E_0 όχι μόνο δεν εξαφανίζεται και συνεχίζει ασταμάτητα την καταβύθισή του, αλλά η καταβύθιση του E_1 συμπαρασύρει και τον τρόπο με τον οποίο το E_1 ανακρατούσε το E_0 . Το ότι το E_0 μεταβαίνει σε ένα ακόμα βαθύτερο επίπεδο παρελθοντικότητας, το ότι απομακρύνεται ακόμα μια βαθμίδα από την ευθεία γραμμή των πρωταρχικών παρόντων, δεν σημαίνει ότι χάνει την ανακρατητική σύνδεσή του με αυτό το οποίο είναι τώρα πρωταρχικά παρόν (εν προκειμένω, το E_2). Ο άνω δείκτης που προσδιορίζει το πρίσμα μέσα από το οποίο το σκοπεύει η συνείδηση λαμβάνει πλέον την τιμή (2) και διαμορφώνεται ως εξής: $E_0^{(2)}$. Το ότι παραμένει προσδεδεμένο στη γραμμή πρωταρχικών παρόντων και η συνείδηση το σκοπεύει μέσα από το βάθος παρελθοντικότητας στο οποίο πλέον βρίσκεται σημαίνει ότι έχει αλλάξει και η οπτική μέσω της οποίας βιώνεται. Όταν το E_0 βυθίστηκε και έφτασε στο E_1 , είχε τροποποιηθεί σε παρελθόν πρώτου βαθμού.

Αυτή η τροποποίηση, αυτή η συγκεκριμένη χρονική οπτική υπό την οποία το E_0 εμφανίζεται μέσα από το E_1 , υφίσταται με τη σειρά της τροποποίηση και έτσι το E_0 εμφανίζεται πλέον μέσα από την τροποποίηση της τροποποίησης που είχε υποστεί προηγουμένως. Τη στιγμή E_2 ανακρατώ (= τροποποιώ σε παρελθόν) το E_1 και, άρα, ανακρατώ (= τροποποιώ) με τη σειρά του και το E_0 έτσι όπως αυτό δινόταν στην E_1 . Μόνο που αυτή η δεύτερη τροποποίηση δεν σημαίνει ότι το πρωτοκαθιστώ παρελθόν, αφού παρελθόν ήταν ήδη στην E_1 , αλλά ότι το απομακρύνω για μια δεύτερη φορά από το ζωντανό παρόν, το βυθίζω ακόμα παραπάνω στο παρελθόν. Με άλλα λόγια, το μεταμορφωτικό πρίσμα του E_2 όχι μόνο τροποποιεί το E_1 σε παρελθόν (δηλαδή το $E_1^{(2)}$) αλλά τροποποιεί και το πώς το E_1 σκόπευε και συγκρατούσε, μέσα από το δικό του μεταμορφωτικό πρίσμα, το παρελθόν του (δηλαδή το $E_0^{(1)}$). Το πρίσμα του E_1 διατηρείται και παράλληλα τροποποιείται. Για να το διατυπώσουμε με πιο τεχνικούς όρους, έχουμε μια ανακράτηση της ανακράτησης, δηλαδή μια ανακράτηση δεύτερου βαθμού. Φτάνοντας πλέον στο E_3 , το E_0 υφίσταται μία επιπλέον ανακράτηση, η οποία είναι ανακράτηση της ανακράτησης της ανακράτησης του πρωταρχικά παροντικού E_0 , ενώ το E_1 είναι συνειδητό μέσω μιας ανακράτησης της ανακράτησής του και το E_2 μέσω μιας ανακράτησης πρώτου βαθμού κ.ο.κ.

Το σημαντικό είναι να κατανοήσει κανείς τον δυναμικό χαρακτήρα των σχέσεων. Οι κάθετες ευθείες δεν αποτελούν μια ισχνή και γραμμική σχέση με τα παρελθόντα διαφορετικών επιπέδων, παρά την εντύπωση που μπορεί αρχικά να δώσει η απλή απεικόνιση των παρελθοντικών επιπέδων στα σημεία όπου οι κάθετες τέμνονται με τις

πλάγιες γραμμές καταβύθισης. Θα πρέπει μάλλον να φανταστούμε τα ευθύγραμμα τμήματα πάνω στις κάθετες γραμμές ως επιφάνειες. Ο λόγος είναι απλός: τα ευθύγραμμα τμήματα $E_3E_2^{(3)}$ και $E_2^{(3)}E_1^{(3)}$ ενώνουν, και ταυτόχρονα χωρίζουν μεταξύ τους, το ένα επίπεδο παρελθόντος με το αμέσως πιο βαθύ: το πρώτο δείχνει πώς το E_2 έχει ανακρατηθεί τη στιγμή E_3 και το δεύτερο πώς τη στιγμή E_3 έχουμε την ανακράτηση του E_1 , δηλαδή την τροποποίηση, κατά τη στιγμή E_3 , της ανακράτησης του E_1 από το E_2 . Αλλά στην πραγματικότητα αυτά τα τμήματα αντιστοιχούν σε επιφάνειες που περιέχουν ολόκληρα τα τμήματα που οριοθετούνται από τις κάθετες και τις διαγώνιες γραμμές. Αν πάρουμε για παράδειγμα το τμήμα $E_1^{(4)}-E_0^{(4)}$, τότε το τμήμα αυτό αποτελεί ανακράτηση όλων των προηγούμενων αντίστοιχων τμημάτων, μέχρι εκείνο το οποίο εφάπτεται με την γραμμή των πρωταρχικών παρόντων. Συγκεκριμένα, αποτελεί ανακράτηση των $E_1^{(3)}-E_0^{(3)}$, $E_1^{(2)}-E_0^{(2)}$, $E_1-E_0^{(1)}$.

Στο διάγραμμα του Σχήματος Ι βλέπουμε δύο πράγματα: (α) το πώς στην κάθε στιγμή αυτό το οποίο μόλις παρήλθε συγκρατείται/ανακρατείται από τη συνείδηση και (β) το ότι, παράλληλα, αυτό που ανακρατείται τροποποιείται ακατάπαυστα. Χάρη στην ανακράτηση οι τροποποιήσεις του παρελθόντος βιώνονται ως συνεχείς και όχι ως αποσπασματικές. Η κάθε τροποποίηση επιφέρει μια μεταβολή που διαπερνά ολόκληρο το σύμπλεγμα ανακρατήσεων, προσεγγίζοντας βαθμιδωτά το όριο πέρα από το οποίο η ανακρατητική συνείδηση εξασθενεί. Αυτές οι αλυσιδωτές τροποποιήσεις που διεισδύουν η μία μέσα στην άλλη στο πέρασμα του χρόνου αποτυπώνουν τον πρωταρχικό τρόπο με τον οποίο έχω συνείδηση του παρελθόντος, με τον οποίο δημιουργείται ή υπάρχει κάτι ως παρελθόν

για τη συνείδηση. Αν και πρωταρχικός, ωστόσο, δεν είναι και ο μοναδικός.

VI. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΡΑΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΕΝΘΥΜΗΣΗ

Ένα θεμελιώδες γνώρισμα της ανακρατητικής συνείδησης είναι ότι αυτό που δίνεται εντός της, αυτό το οποίο μόλις παρήλθε, δίνεται με πρωταρχικό και άμεσο τρόπο, όχι έμμεσα ή, όπως θα πούμε στη συνέχεια, «αναπαρουσιαστικά». Το παρελθόν δίνεται ανακρατητικά ως αυτό το ίδιο, ως «το ίδιο το παρελθόν», υπό την έννοια ότι δεν υπάρχει ένα πιο θεμελιώδες βίωμα παρελθόντος. Η ανακράτηση ή πρωταρχική ενθύμηση, όντας ένα μη ανεξάρτητο μέρος της τριμερούς αποβλεπτικής δομής του ζωντανού παρόντος, είναι εκείνη που εκτείνει την εποπτική αμεσότητα της χρονικής συνείδησης προς το παρελθόν. Δεν αποτελεί μια δυνατότητα την οποία καλούμαστε ελεύθερα να ενεργοποιήσουμε. Αντιθέτως, αποτελεί αναγκαίο όρο τόσο για την ταυτοποίηση του εαυτού μας ως φορέα δυνατοτήτων, δηλαδή ως ενιαίου και συνεκτικού υποκειμένου, όσο και για την αναγνώριση της ταυτότητας οποιουδήποτε αντικειμένου. Τρόπον τινά, η ανακράτηση συμβαίνει ερήμην μας μέσα στην εμμένεια της συνείδησης.

Εντελώς διαφορετική είναι η επανενθύμηση ή δευτερεύουσα ενθύμηση. Πρόκειται για το αποβλεπτικό εκείνο ενέργημα μέσω του οποίου αναπαράγω αυτό το οποίο είχα κάποτε δοθεί με πρωταρχικό τρόπο, αυτό το οποίο είχα κάποτε αντιληφθεί. Για παράδειγμα, μόλις ένας τόνος μιας μελωδίας που ακούω αυτή τη στιγμή τροποποιηθεί (= συγκρατηθεί) ανακρατητικά, μόλις δηλαδή αποκτήσει τον πρωταρχικό χαρακτήρα του παρελθόντος, έχω πάντα

τη δυνατότητα να στραφώ σε αυτόν ενεργητικά και να τον αναπαραγάγω. Η επανενθύμηση δεν συμβαίνει μέσα μου ερήμην μου. Είναι σαν να βιώνω εκ νέου το αντιληπτικό ενέργημα μέσα από το οποίο ο τόνος αυτός είχε εμφανιστεί πρωταρχικά, είναι σαν να τον ακούω ξανά. Το παρόν που δίνεται μέσω της επανενθύμησης, το παρόν του παρελθοντικού τόνου που εμφανίζεται μέσω αυτής, δεν είναι το τρέχον παρόν μιας πρωταρχικής εντύπωσης· το παρόν της πρωταρχικής εντύπωσης έχει παρέλθει, έχει ήδη ανακρατηθεί, και τώρα το βιώνω εκ νέου, επαναλαμβάνοντάς το. Έχω πάντα συνείδηση του επαναληπτικού χαρακτήρα του. Μέσω της επανενθύμησης το ανα-παρουσιάζω, το επανα-καθιστώ παρόν με έναν μη πρωταρχικό τρόπο.

Από την άλλη πλευρά, η επανάληψη του παρόντος μέσω της επανενθύμησης δεν αποτελεί τον πρωταρχικό τρόπο με τον οποίο βιώνω το παρελθόν. Όπως είδαμε, το παρελθόν παρουσιάζεται πρωταρχικά (ή παράγεται) μέσω της ανακράτησης ή πρωταρχικής ενθύμησης. Αυτή η τελευταία εμπλέκεται ουσιαστικά και αναγκαία στην αντίληψη ενός τόνου, μιας μελωδίας. Η αντίληψη, το αντιληπτικό ενέργημα, μας δίνει τον τόνο και τη μελωδία ως αυτά τα ίδια. Σε αντίθεση με αυτήν, η επανενθύμηση, ως αναπαρουσιαστικό ενέργημα, αποτελεί μια οιονεί αντίληψη του τόνου ή της μελωδίας. Ανατρέχω πίσω στο τμήμα εκείνο της συνειδησιακής ροής όπου ο τόνος αποτελούσε αντιληπτικό αντικείμενο. Αναπαρουσιάζοντας το αντικείμενο («τόνος»), αναγκαία αναπαρουσιάζω και τη σύστοιχη πλευρά της συνείδησης στην οποία αυτός δινόταν, δηλαδή την αντίληψη. Δεν μπορώ να έχω πρόσβαση σε ένα παρελθοντικό αντικείμενο εάν αυτό δεν είχε δοθεί στη συνείδηση με συγκεκριμένο τρόπο. Μπορώ να επανενθυμούμαι κάτι,

διότι μπορώ να επανενθυμούμαι πώς παρουσιάστηκε αυτό το κάτι σε μένα, σε κάποιο βίωμά μου. Καθώς επανέρχομαι σε αυτό, τρόπον τινά, ζω ξανά μέσα στην αντίληψή του, τοποθετούμαι πάλι μέσα στο χρονικό περιβάλλον στο οποίο αυτή η αντίληψη ήταν ενταγμένη. Έχω συνείδηση ότι κάτι συγκεκριμένο προηγούνταν σε σχέση με αυτό που επαναφέρω στην επανενθύμηση και ότι κάτι θα ακολουθούσε, άσχετα από το ότι, πλέον, από την οπτική του τρέχοντος παρόντος όπου επιτελείται το αναπαρουσιαστικό ενέργημα της ενθύμησης, αυτό το οποίο ακολουθούσε είναι τετελεσμένο. Όταν, λοιπόν, επαναλαμβάνω αυτή την αντίληψη, διατρέχω τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνταν χρονικά. Δηλαδή, διατρέχω εκ νέου τις προκρατήσεις, τις πρωταρχικές εντυπώσεις και τις ανακρατήσεις μέσω των οποίων δομούνταν. Επομένως, κατανοούμε ότι είναι απαραίτητο να έχει προηγηθεί η δομική συνεισφορά της ανακράτησης για τη συγκρότηση ενός ενεργήματος και του σύστοιχου αντικειμένου του, ώστε να είναι δυνατή στη συνέχεια η ανάκληση αυτού του αντικειμένου και του σύστοιχου ενεργήματος στο οποίο δίνεται. Η επανενθύμηση προϋποθέτει την ανακράτηση, όπως προϋποθέτει και την πρωταρχική εντύπωση και την προκράτηση.

Βέβαια, οι χρονικές σχέσεις είναι πιο πολύπλοκες, γιατί, με τη σειρά της, η επανενθύμηση είναι ένα ενέργημα της συνείδησης, ένα βίωμα. Άρα, όταν επιτελώ μια επανενθύμηση ανατρέχοντας στο παρελθόν, ζω σε ένα ενέργημα που εκτυλίσσεται, ως ενέργημα, μέσα στο ζωντανό παρόν. Είναι ένα ενέργημα το οποίο συγκροτείται αναγκαία μέσα από την τριμερή αποβλεπτική δομή: προκράτηση – πρωταρχική εντύπωση – ανακράτηση. Ανεξάρτητα από το ότι είναι ένα αναπαρουσιαστικό ενέργημα και, άρα, από το ότι θεματοποιεί (δηλαδή, έχει ως αντικείμενό του) ένα

παρόν που έχει ήδη ανακρατηθεί, το ίδιο το ενέργημα λαμβάνει χώρα στο ζωντανό παρόν.

Επομένως, έχουμε τρία διακριτά επίπεδα: α) την επανενθύμηση ως παροντικό βίωμα (θυμάμαι τώρα ότι χθες άκουσα τη χθεσινή μελωδία), β) την επανενθύμηση ενός παρελθοντικού βιώματος (θυμάμαι τώρα ότι χθες άκουσα τη χθεσινή μελωδία) και γ) την επανενθύμηση του αντικειμένου του παρελθοντικού βιώματος (θυμάμαι τώρα ότι χθες άκουσα τη χθεσινή μελωδία). Η διάκριση αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς παραπέμπει σε διαφορετικά επίπεδα χρονικότητας τα οποία συμπλέκονται μεταξύ τους ουσιωδώς. Είναι έργο της φαινομενολογίας το να περιγράψει με ακρίβεια τις αντίστοιχες δομές και τις μεταξύ τους σχέσεις.

Η παραπάνω τριμερής διάκριση όσο και η αντίθεση μεταξύ επανενθύμησης και ανακράτησης ίσως φαντάζουν ακόμη ασαφείς και δαιδαλώδεις. Ας σταθούμε, λοιπόν, σε κάποια βασικά γνωρίσματα της επανενθύμησης τα οποία, στην αντίθεσή της με ό,τι συμβαίνει στην ανακράτηση, θα φωτίσουν όσα είπαμε παραπάνω.

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, ένα ουσιώδες χαρακτηριστικό του ενεργήματος της επανενθύμησης είναι ότι έχουμε πάντα τη δυνατότητα να στραφούμε ενεργητικά σε κάτι που έχει παρέλθει και να το αναπαραγάγουμε. Η δυνατότητα αυτή εισάγει ένα ολόκληρο επίπεδο διαφορετικών τρόπων επιτέλεσης του ενεργήματος, ενώ τέτοια ποιικιλία δεν υφίσταται στην περίπτωση της ανακράτησης. Για παράδειγμα, μπορούμε να ανατρέξουμε στιγμιαία σε μια ανάμνηση, περιοριζόμενοι σε μια προνομιακή εποπτική φάση, δίχως όμως να αναπαραγάγουμε το αντικείμενο

στην ολότητα του. Μου αρκεί να θυμηθώ ένα συγκεκριμένο σημείο της μελωδίας ή την κατάσταση στην οποία βρισκόμουν όταν άκουσα εκείνο το συγκεκριμένο σημείο. Εκτοπίζομαι στιγμιαία και αποσπασματικά σε ένα κομμάτι που το επιλέγω ελεύθερα είτε επειδή η κατάσταση στην οποία βρίσκομαι αυτή τη στιγμή το επιτάσσει (για παράδειγμα, όταν μου ζητάει κάποιος να εστιάσω την προσοχή μου σε αυτό το σημείο και να το αξιολογήσω αισθητικά ή τεχνικά) είτε όταν χρησιμοποιώ το σημείο αυτό ως δείκτη για να θυμηθώ κάτι άλλο που έκανα παράλληλα, για παράδειγμα, για να θυμηθώ πού έβαλα τα κλειδιά μου ασυναίσθητα ενώ είχα την προσοχή μου στραμμένη στη μελωδία. Αλλά έχουμε, επίσης, τη δυνατότητα να αναπαραγάγουμε ολόκληρο το χρονικό αντικείμενο. Ιδανικά, μπορώ να θυμηθώ ολόκληρη τη μελωδία που άκουσα χθες, διατρέχοντάς την από την αρχή μέχρι το τέλος, ζώντας επίμονα μέσα στην παρελθοντική αντίληψή της. Επομένως, ουσιώδες χαρακτηριστικό της επανενθύμησης είναι η ποικιλία στον τρόπο επιτέλεσής της: στιγμιαία ή εκτενώς.

Μια δεύτερη διαφορά από την ανακράτηση συνίσταται στην α-συνέχεια της επανενθύμησης. Όταν αναπαράγω τη χθесινή αντίληψη, αναπαράγω όχι μόνο το στενό παρόν της πρωταρχικής εντύπωσης αλλά και το χρονικό του περιβάλλον, δηλαδή τις ανακρατήσεις και προκρατήσεις που τη συνόδευαν. Η ανα-παραγωγή αυτή επιτελείται α-συνεχώς σε σχέση με το τωρινό ζωντανό παρόν, καθώς μεταβαίνω απότομα στο μέρος και τη στιγμή όπου άκουσα χθες τη μελωδία. Μέσα σε αυτή την α-συνεχή μετάβαση στο παρελθόν, οι ζωντανές ανακρατήσεις και προκρατήσεις του παροντικού ενεργήματος της επανενθύμησης αναζωογονούν εκείνες μέσα από τις οποίες

συγκροτήθηκε το παρελθοντικό ενέργημα της αντίληψης της μελωδίας. Δανείζω στις δεύτερες ένα μέρος από την εποπτική ζωντάνια του παρόντος, δίχως όμως να μπορώ να τις καταστήσω για άλλη μια φορά αντιληπτικά παροντικές. Σε αντίθεση με αυτή τη θεμελιώδη α-συνέχεια της επανενθύμησης, η ανακράτηση είναι ουσιαδώς συνεχής, δεν διακόπτεται. Επειδή υφίσταται αυτή η α-συνέχεια, το παρόν της πρωταρχικής εντύπωσης δεν οδηγεί αναγκαία σε μια επανενθύμηση, ενώ τροποποιείται αναγκαία μέσα από την ανακράτηση.

Η α-συνέχεια εντοπίζεται και μέσα σε ένα άλλο γνώρισμα του βιώματος της επανενθύμησης. Διότι η επανενθύμηση ως αναπαρουσιαστικό βίωμα παρουσιάζει το αντικείμενο με μια ευκρίνεια που προσιδιάζει στο ίδιο το αναπαρουσιαστικό βίωμα, ανεξάρτητα από την καθαρότητα με την οποία παρουσιάστηκε το αντικείμενο πρωταρχικά στην αντίληψη. Ανατρέχω πίσω σε αυτό που ανακράτησα, αλλά περιορίζομαι πάντα από τη χαρακτηριστική «θολότητα» της επανενθύμησης. Όση σαφήνεια και να διέθετε το αντιληπτικό αντικείμενο, όσο έντονα κι αν είχα προσηλώσει την προσοχή μου πάνω του για να μπορέσω αργότερα να το θυμηθώ, η ενθυμητική επανάληψή του θα υστερεί πάντα σε ενάργεια έναντι του αντιληπτικού ενεργήματος στο οποίο είχε δοθεί αρχικά. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι η επανενθύμηση δεν επιδέχεται διαβαθμίσεις ως προς την ενάργειά της. Αντιθέτως, έχω πάντα συνείδηση ότι θυμάμαι κάτι με μεγαλύτερη ευκρίνεια από κάτι άλλο, ακόμη και στην περίπτωση εκείνη όπου αυτό το οποίο θυμάται η επανενθύμηση με μεγαλύτερη ευκρίνεια είναι πιο συγκεχυμένο από εκείνο το οποίο θυμάμαι με λιγότερη ευκρίνεια: αυτό συμβαίνει γιατί άλλο πράγμα είναι η ευκρίνεια της επανενθύμησης κάποιου πράγματος και άλλο το

κατά πόσον αυτό δόθηκε θολά ή συγκεχυμένα στην πρωταρχική εντύπωση.

Τόσο η ποικιλία των τρόπων της επανενθύμησης όσο και η α-συνέχειά της έχουν να κάνουν με την ελευθερία που της προσιδιάζει. Με την ίδια ελευθερία σχετίζεται και ένα τρίτο γνώρισμα της επανενθύμησης. Διότι η ελευθερία αυτή (γνώρισμα όχι μόνο της επανενθύμησης αλλά, σε έναν βαθμό, όλων των αναπαρουσιαστικών ενεργημάτων εν γένει — για παράδειγμα, της φαντασίας ή της απολαυστικής ενατένισης ενός συμβάντος που αναμένουμε να συμβεί), δεν περιορίζεται μόνο στο πότε αποφασίζω να θυμηθώ κάτι που πέρασε, αλλά συμπεριλαμβάνει και τη δυνατότητα επιλογής του αντικειμένου: έχω πάντα τη δυνατότητα να επιλέξω τι θα θυμηθώ, άσχετα με τους εμπειρικούς περιορισμούς. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν καλούμαι να θυμηθώ κάτι συγκεκριμένο ή όταν ένα παροντικό συμβάν επιβάλλει μια συνειρμική σύνδεση με κάτι συγκεκριμένο, το οποίο εκείνη τη στιγμή μου επιβάλλεται, τρόπον τινά, παθητικά. Πέρα από αυτό, ανήκει στην ευχέρειά μου η επιλογή της ταχύτητας με την οποία θα διατρέξω το συμβάν που θυμάμαι. Μπορώ να το αναπολήσω με την ησυχία μου, επιτρέποντας σε κάθε λεπτομέρειά του να ξετυλίξει όλες τις πτυχές της, ακόμη και εκείνες που είχαν επισκιαστεί επειδή, ενδεχομένως, δεν ήθελα να χάσω αυτό το οποίο συνέβαινε εκείνη τη στιγμή. Δεν είχα πάρει τον χρόνο μου να τις δω, να τις εξετάσω, να τις απολαύσω. Μπορώ, όμως, επίσης να αναπαραγάγω το παρελθοντικό συμβάν γρήγορα, ώστε, για παράδειγμα, να εντοπίσω κάτι που ψάχνω. Προσπαθώ απλά να το εντάξω στο χρονικό του περιβάλλον, διερχόμενος μέσα από τη σειρά με την οποία διαδραματίστηκε, αναζητώντας κάτι που προς το παρόν μου διαφεύγει.

Η τελευταία διευκρίνιση αποτελεί αφορμή για να διακρίνουμε ένα τέταρτο ουσιώδες χαρακτηριστικό της επανενθύμησης. Μόλις ειπώθηκε ότι μέσω αυτής προσπαθώ να εντάξω ένα παρελθοντικό συμβάν στο χρονικό του περιβάλλον. Το αντικείμενο της επανενθύμησης, το συμβάν που αναπαρουσιάζεται, δίνεται μέσα σε μια χρονική σειρά. Δεν μπορούμε να συλλάβουμε την αναπαρουσίαση μιας παρελθοντικής αντικειμενικής διάρκειας αποκομμένης από το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παρουσιάστηκε αρχικά. Δηλαδή, η επανενθύμηση ως ενέργημα διαθέτει μια διπλή αποβλεπτικότητα: μια αποβλεπτικότητα η οποία κατευθύνεται στην προς-αναπαρουσίαση διάρκεια και μια δεύτερη που σκοπεύει τη χρονική θέση της. Όταν θυμάμαι κάτι, η ενθύμηση μου έχει την αξίωση να επιστρέφει στο παρελθοντικό συμβάν ακριβώς στη χρονική θέση που αυτό έλαβε χώρα, δηλαδή πάντα συνδεδεμένο με αυτό που προηγήθηκε και με αυτό που ακολούθησε. Η χρονική θέση του συμβάντος είναι δεσμευτική για την επανενθύμηση. Η συνειδησιακή ροή που αναπαράγω στην επανενθύμηση ενώνεται ουσιωδώς και εσωτερικά με την παρούσα συνειδησιακή ροή. Ιδεατά, θα μπορούσα να ακολουθήσω όλο το πλέγμα προκρατήσεων που έπονται του συμβάντος που αναπαράγω, θα μπορούσα να συνεχίσω να ζω μέσα στην ενατένιση του παρελθόντος με το να πορεύομαι ακατάπαυστα προς το μέλλον που διανοίγεται μπροστά μου και με τον τρόπο αυτό θα έφτανα στις παρυφές του ζωντανού παρόντος στο οποίο ζω αυτή τη στιγμή καθώς αναπαρουσιάζω το παρελθοντικό συμβάν. Βέβαια, παρόλο που η επανενθύμηση αποβλέπει με διττό τρόπο το παρελθόν, δηλαδή τόσο το ίδιο το παρελθοντικό συμβάν ως αντικείμενο όσο και τη χρονική του θέση μέσα στη ροή της συνείδησης, η συγκρότηση της συνειδησιακής

ενότητας του χρόνου δεν είναι έργο της επανενθύμησης. Η επανενθύμηση έρχεται πάντα καθυστερημένα.

VII. Η ΔΙΠΛΗ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΚΡΑΤΗΣΗΣ (ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΗΚΗΣ ΑΠΟΒΛΕΠΤΙΚΟΤΗΤΑ)

Διαπιστώνουμε ότι έχουμε πάντα τη δυνατότητα να επιστρέψουμε στη χρονική ροή ενός αντικειμένου που διαρκεί, μόλις αυτή η ροή έχει παρέλθει, μόλις δηλαδή η αντίστοιχη αντιληπτική εμπειρία αυτού του αντικειμένου αποτελεί πλέον παρελθόν. Ο τόνος που άκουσα χθες αποτελεί μια ενότητα μέσα στην ενθύμηση. Όμως, κατά την αντιληπτική εμπειρία δεν συγκροτήθηκε μόνο η ενότητα του τόνου αλλά και η ενότητα του αντιληπτικού ενεργήματος στο οποίο δινόταν/εμφανιζόταν ο τόνος. Δηλαδή, μαζί με το αποβλεπτικό αντικείμενο της συνείδησης συγκροτείται ως ενότητα και η ίδια η συνείδηση του αντικειμένου.

Θα πρέπει, άραγε, να υποθέσουμε ότι η ενότητα της συνείδησης και η ενότητα του χρονικού αντικειμένου συγκροτούνται με τον ίδιο τρόπο; Ο Χούσερλ απαντά αρνητικά. Αυτό που ξέρουμε ήδη είναι, πάντως, ότι ο χρόνος συγκροτείται στο επίπεδο της ανακράτησης, της προκράτησης και της πρωταρχικής εντύπωσης. Όσον αφορά την ανακράτηση, είδαμε ότι μόνο επειδή συγκρατώ αυτό που μόλις πέρασε και το βιώνω ως πρωταρχικά παρελθοντικό έχω συνείδηση της ενότητάς του: αυτό που τώρα είναι ανακρατημένο είναι το ίδιο με εκείνο το οποίο αμέσως πριν ήταν πρωταρχικά παρόν. Αλλά δεν ανακρατείται μόνο το εμμενές αντικείμενο ή οι φάσεις του· παράλληλα με αυτό ανακρατούνται και οι φάσεις της συνείδησης στην οποία δινόταν πρωταρχικά. Ο Χούσερλ έχει δώσει διαφορετικά ονόματα στις δύο αυτές διακριτές κινήσεις τής

ανακράτησης, στις δύο αυτές αποβλέψεις της. Η μεν πρώτη, δηλαδή εκείνη που σκοπεύει το ανακρατημένο εμμενές αντικείμενο (ή τις φάσεις του), ονομάζεται «εγκάρσια αποβλεπτικότητα» (*Querintentionalität*), ενώ η δεύτερη, δηλαδή εκείνη που στρέφεται στις παρελθοντικές φάσεις της ίδιας της συνείδησης, ονομάζεται «διαμήκης αποβλεπτικότητα» (*Längsintentionalität*).

Μάλιστα, όπως είδαμε όταν εξετάσαμε το διάγραμμα του χρόνου, η ανακράτηση δεν ανακρατά μόνο την αμέσως προηγούμενη φάση αλλά και όσες προηγούνται. Όταν ένα πρωταρχικό παρόν μετατρέπεται σε ανακρατημένο παρελθόν, τότε μαζί με αυτό ανακρατούνται και οι ανακρατήσεις που ήταν συνδεδεμένες με αυτό, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο αυτό το πρωταρχικό παρόν σκόπευε εκείνο το οποίο είχε προηγηθεί. Στην ακολουθία των τόνων ΑΒΓ, όταν είναι πρωταρχικά παρών ο Β, τότε ο Α έχει ανακρατηθεί και ο Γ δεν έχει εμφανιστεί ακόμα ως παρόν. Κατά τη μετάβαση από τον Β στον Γ ο Α βυθίζεται ακόμη περισσότερο, δηλαδή είναι πλέον συνειδητός μέσω μιας ανακράτησης της ανακράτησης. Για να μπορούμε να έχουμε αυτή την όλο και πιο έμμεση συνείδηση του τόνου που βυθίζεται συνεχώς στο παρελθόν, θα πρέπει να έχουμε την όλο και πιο έμμεση συνείδηση της συνείδησης στην οποία δινόταν. Αυτό σημαίνει πως η διαμήκης αποβλεπτικότητα διαπερνά τις επιμέρους παρελθοντικές φάσεις της συνείδησης, δηλαδή σκοπεύει την προηγούμενη παροντική φάση και μέσω της δικής της ανακράτησης σκοπεύει την ακριβώς προηγούμενη και μέσω της ανακράτησής της την προ-προηγούμενη κ.ο.κ. Το συνεχές που συγκροτείται με αυτό τον τρόπο δεν είναι άλλο από τη συνεχή ενότητα της συνειδησιακής ροής.

Εδώ χρειάζεται μεγάλη προσοχή: η συνέχεια που συγκροτείται μέσω της διαμήκους αποβλεπτικότητας της ανακράτησης δεν είναι το είδος της συνέχειας που αναγνωρίζουμε, για παράδειγμα, όταν ακούμε έναν συνεχή τόνο ή μια συνεχή διαδοχή τόνων. Η δεύτερη αφορά το αντικείμενο μέσα στον χρόνο, η πρώτη αφορά το πρωταρχικό συνεχές της συνείδησης, δεν είναι αντικείμενο μέσα στον χρόνο. Δεν είναι κάτι σαν μια μελωδία. Με τεχνικούς όρους, θα λέγαμε πως η διαμήκης αποβλεπτικότητα είναι μη αντικειμενοποιητική: αυτό το οποίο αποβλέπει δεν αποτελεί συγκροτησιακό συστατικό ενός αντικειμένου, όπως είναι, για παράδειγμα, ο τόνος ως αισθητηριακό δεδομένο. Δεν σκοπεύει αποβλεπτικά κάτι μέσα στον χρόνο. Αυτό σημαίνει πως οι ανακρατήσεις των ανακρατήσεων, ακριβώς όπως και η σχέση ανάμεσα στην πρωταρχική εντύπωση και την παροντική ανακράτηση, δεν συνιστούν μια διαδοχή μέσα στον χρόνο, δεν συνιστούν μια διαδοχή όπως εκείνη που συνδέει μεταξύ τους τους τόνους μιας μελωδίας με βάση τις σχέσεις πρότερο και ύστερο. Ο Χούσσερλ χαρακτηρίζει τις σχέσεις που υφαίνονται στο επίπεδο της διαμήκους αποβλεπτικότητας ως μια *οιονεί χρονική τάξη* των φάσεων της συνειδησιακής ροής.

Αυτό το ιδιόμορφο συνεχές αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο η συνειδησιακή ροή εμφανίζεται στον εαυτό της. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι δίχως την *οιονεί χρονική* διευθέτηση των φάσεων της συνειδησιακής ροής, ο εμμενής χρόνος μέσα στον οποίο εντοπίζεται το κάθε χρονικό αντικείμενο δεν θα διέθετε συνοχή. Και τότε η εγκάρσια αποβλεπτικότητα θα στερούνταν την ενότητά της, καθώς θα πνιγόταν μέσα στην ασαφή ροή της συνείδησης. Αντίστοιχα, η διαμήκης αποβλεπτικότητα δεν θα συγκροτούσε παρά μια αυθαίρετη μορφή διευθέτησης των φάσεων,

εάν οι φάσεις αυτές δεν εξατομικεύονταν από το αντικείμενο της εγκάρσιας αποβλεπτικότητας. Παρ' όλα αυτά, η τελευταία δεν μπορεί ποτέ να αναλάβει τη συγκροτησιακή λειτουργία της πρώτης. Με λίγα λόγια, η συνείδηση δεν «περιμένει» πρώτα να συγκροτήσει τα αντικείμενά της και τον εαυτό της ως αντικείμενο για να είναι αυτοσυνείδηση: είναι αυτοσυνείδηση με μια ιδιάζουσα αμεσότητα την οποία ο Χούσσερλ αποδίδει στη διαμήκη αποβλεπτικότητα. «Ξέρει», δηλαδή, το παιχνίδι των σχέσεων ανάμεσα στην προκράτηση, την ανακράτηση και την πρωταρχική εντύπωση και το προϊόν αυτών των σχέσεων που δεν είναι άλλο από τη συνεκτική οιονεί χρονική ροή της συνείδησης ή, αλλιώς, την εμμενή συνείδηση του χρόνου. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, βέβαια, αυτό το ιδιόμορφο επίτευγμα δεν οφείλεται αποκλειστικά στην ανακράτηση.

VIII. ΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Με την εισαγωγή της διάκρισης ανάμεσα στη διαμήκη και την εγκάρσια αποβλεπτικότητα η περιγραφή της συνείδησης του χρόνου περιπλέκεται ακόμα περισσότερο. Για να μην οδηγηθεί κανείς σε πλήρη σύγχυση, χρειάζεται να αποσαφηνίσουμε τα επίπεδα ανάλυσης του χρόνου. Ο Χούσσερλ προβαίνει, πράγματι, σε μια τριμερή διάκριση της συνείδησης του χρόνου (βλ. *Hua* X, §34). Σε αυτή συναντάμε: (α) τα πράγματα της εμπειρίας μέσα στον αντικειμενικό χρόνο, (β) τις εμμενείς ενότητες εμφάνισης μέσα σε αυτό που ονομάζει προ-εμπειρικό χρόνο (δηλαδή το επίπεδο εκείνο της συνείδησης του χρόνου μέσω του οποίου συγκροτείται ο αντικειμενικός χρόνος) και (γ) την απόλυτη οιονεί χρονική ροή της συνείδησης (δηλαδή το επίπεδο όπου συγκροτείται ο χρόνος ως το παιχνίδι

μεταξύ ανακράτησης, προκράτησης και πρωταρχικής αντίληψης).

Σε μια πρώτη ανάγνωση, η παραπάνω διάκριση μας είναι οικεία: στο πρώτο επίπεδο έχουμε να κάνουμε με ενόητες μέσα στον αντικειμενικό χρόνο (για παράδειγμα, το σφύριγμα που διαρκεί κάποια δευτερόλεπτα), στο δεύτερο επίπεδο αναγνωρίζουμε το βίωμα μαζί με τα συγκροτησιακά συστατικά (τέτοια είναι ο ήχος του σφυρίγματος ως αισθητηριακό δεδομένο μαζί με την ερμηνευτική κατάληψή του ως αντικειμένου της αντίληψης ή, πιο συγκεκριμένα, ως ήχου σφυρίγματος) και στο τρίτο εντοπίζουμε τη συνείδηση μέσω της οποίας έχουμε επίγνωση του βιώματος ως βιώματος που εντάσσεται στην οιονεί χρονική ροή της συνείδησης, δηλαδή μέσω της οποίας γνωρίζουμε κάτι για το δεύτερο επίπεδο. Γιατί το ίδιο το βίωμα (δηλαδή, η ακουστική αντίληψη του ήχου) συγκροτείται μέσα και χάρη στην απόλυτη οιονεί χρονική ροή της συνείδησης.

Η περιγραφή της τριμερούς διάκρισης των επιπέδων ανάλυσης του εμμενούς χρόνου αποτέλεσε την αφορμή για μια έντονη συζήτηση, η οποία σταδιακά οδήγησε σε όλο και πιο εκλεπτυσμένες διατυπώσεις των εκάστοτε θέσεων από τις εμπλεκόμενες πλευρές. Δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος για να αναφερθούμε διεξοδικά στη συγκεκριμένη συζήτηση.¹⁶ Αρκεί μόνο να αναφέρουμε

16 Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται για το περιεχόμενο της συζήτησης μπορεί να ανατρέξει στα εξής κείμενα: Dan Zahavi, *Self-Awareness and Alterity. A Phenomenological Investigation*, Studies in Phenomenology and Existential Philosophy, Northwestern University Press, Ήβανστον-Ιλλινόις 1999, σ. 63 κ.ε.· Dan Zahavi, «Time and Consciousness in the Bernau Manuscripts», *Husserl Studies* 20 (2004), σ. 99–118· του ίδιου, «Objects and Levels: Reflections on the Relation Between Time-Consciousness and Self-Consciousness», *Husserl Studies* 27 (2011), σ. 13–25· John Brough, «Notes on the Absolute Time-Constituting Flow

πως αυτό που διακυβεύεται είναι κεφαλαιώδεις: το εάν αυτό το τρίτο επίπεδο της συνείδησης του χρόνου αποτελεί ένα ξεχωριστό επίπεδο συνείδησης, το οποίο με τη σειρά του δίνεται στην εμπειρία μας με διαφορετικό τρόπο, ή εάν, αντιθέτως, συνιστά απλά έναν άλλο τρόπο να βλέπουμε το δεύτερο επίπεδο. Με άλλα λόγια, τίθεται το εξής ερώτημα: η αυτοσυνείδηση είναι κάτι που πρέπει να αποδοθεί σε μια εμπειρικά διακριτή συνειδησιακή ροή ή αποτελεί πάντα την αυτοσυνείδηση εντός ενός ενεργήματος όντας αυτοσυνείδηση του ενεργήματος; Παρόλο που τα αντίπαλα στρατόπεδα της συζήτησης συμφωνούν ως προς το ότι η πρωταρχική αυτοσυνείδηση δεν μπορεί να επιτελείται μέσω μιας αντικειμενοποιητικής αποβλεπτικότητας όπως αυτή των δύο πρώτων επιπέδων ανάλυσης, δεν βρίσκουν κοινό έδαφος ως προς τη φυσιογνωμία αυτής της αυτοσυνείδησης. Οι λόγοι εντοπίζονται, ενδεχομένως, σε βασικές φιλοσοφικές δεσμεύσεις εκείνων που συμμετέχουν στη συζήτηση, και οι φαινομενολογικές αναλύσεις του Χούσσερλ προσφέρουν ένα στέρεο έδαφος για να υποβληθούν αυτές οι δεσμεύσεις σε δοκιμασία. Δεν σκοπεύουμε να επεκταθούμε στη συζήτηση αυτή. Ας λειτουργήσει η εδώ αναφορά μας απλώς ως επιβεβαίωση για το ότι το φαινομενολογικό πρόγραμμα συνεχίζει να αποτελεί μια εργασία σε εξέλιξη, ακόμα και στο επίπεδο της ερμηνείας

of Consciousness», στο Dieter Lohmar & Ichiro Yamaguchi (επιμ.), *On Time-New Contributions to the Husserlian Phenomenology of Time*, *Phaenomenologica* 197, Springer, 2010, σ. 21–49· John Drummond, «The case(s) of (Self-)Awareness», στο Uriah Kriegel & Kenneth Wiliford (επιμ.), *Self-Representational Approaches to Consciousness*, MIT Press, Καίμπριτζ, Μασσ. 2006, σ. 199–220· Neal DeRoo, «Revisiting the Zahavi-Brough/Sokolowski Debate», *Husserl Studies* 27 (2011), σ. 1–12.

των βασικών κειμένων και των σχετικών φιλοσοφικών ερωτημάτων.

ΙΧ. ΤΟ ΣΧΗΜΑ «ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΛΗΨΗ – ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ»

Η παραπάνω συζήτηση ενδέχεται να μοιάζει κάπως «μεταφυσική». Εντούτοις, οι υποψίες αυτές διασκεδάζονται μόλις κατανοήσει κανείς πως όσα συζητιούνται αφορούν την ίδια την εμπειρία του χρόνου. Και αυτό γίνεται σαφέστερο όταν αυτή η συζήτηση συσχετίζεται με μια άλλη θεματική της ανάλυσης του Χούσερλ, εκείνη που αφορούσε το γνωστό στη φαινομενολογική παράδοση σχήμα «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο» (*Auffassung – Auffassungsinhalt*). Στη βάση του, το σχήμα αυτό είναι εξαιρετικά απλό. Στο αντιληπτικό μου βίωμα —το παραδειγματικό είδος βιώματος, σύμφωνα με τον Χούσερλ— έχω πάντα ένα αισθητηριακό υλικό (ας πούμε, ένα αίσθημα του κόκκινου), το οποίο από μόνο του δεν διαθέτει αποβλεπτική σχέση προς κάποιο αντικείμενο. Το υλικό αυτό διαπερνάται ή σκοπεύεται από μια ερμηνευτική κατάληψη, η οποία συγκροτεί την εμφάνιση ενός αντικειμένου μέσα στον κόσμο (για παράδειγμα, το κόκκινο που βιώνεται γίνεται τώρα αντιληπτό ως το κόκκινο ενός κουτιού που βρίσκεται πάνω στο γραφείο μου). Τα αισθητηριακά δεδομένα ερμηνεύονται ως εμφανίσεις (καλύτερα: «εξαρτημένες» εμφανίσεις, δηλαδή όχι μετέωρες, αλλά πάντα συναρτώμενες με κάτι άλλο) ενός και του ίδιου αντικειμένου που εμφανίζεται ως ανεξάρτητο φέροντας ένα ενιαίο νόημα (για παράδειγμα, το νόημα «κουτί»).

Από την οπτική που μας ενδιαφέρει εδώ, το ερώτημα λαμβάνει την εξής μορφή: πώς είναι δυνατόν να

αντιλαμβανόμαστε κάτι ως παρελθόν, παρόν ή μέλλον αφού, ακολουθώντας το σχήμα, το περιεχόμενο/υλικό είναι χρονικά ουδέτερο, δηλαδή δεν είναι το ίδιο παροντικό, παρελθοντικό ή μελλοντικό; Γίνεται τέτοιο μόλις το διαπεράσει μια αντίστοιχη ερμηνευτική κατάληψη, η οποία θα του αποδώσει χρονικό χαρακτήρα. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τα διαδοχικά περιεχόμενα ΑΒΓ, τα οποία αντιστοιχούν στις διαδοχικές φάσεις ενός τόνου που διαρκεί δίχως ποιοτικές μεταβολές (για παράδειγμα, διατηρεί την ίδια συχνότητα και ένταση). Μόλις το περιεχόμενο Β, το οποίο αντιστοιχεί σε μια φάση του τόνου, ερμηνευθεί ως παροντικό, τότε θα έχω το Β ως την παροντική φάση του τόνου, ως το παροντικό περιεχόμενο του τόνου που διαρκεί. Παράλληλα, όμως, έχω συγκρατήσει ένα περιεχόμενο Α, το οποίο θα υποστεί την αντίστοιχη ερμηνευτική κατάληψη, μέσω της οποίας θα λάβει τον χρονικό χαρακτήρα του παρελθόντος. Με τον ίδιο τρόπο, το περιεχόμενο Γ, έτσι όπως δίνεται μέσω της προκράτησης, θα λάβει τον μελλοντικό χαρακτήρα.¹⁷

Αλλά, τότε, φαίνεται να προκύπτει μια ορισμένη α-χρονικότητα: το ίδιο το αντιληπτικό ενέργημα φαίνεται να απαρτίζεται από συστατικά που δεν συγκροτούνται χρονικά. Διότι ούτε τα ίδια τα πρωταρχικά περιεχόμενα/υλικά ούτε οι ίδιες οι ερμηνευτικές καταλήψεις ως τέτοιες ενέχουν χρονικό χαρακτήρα: τίποτα μέσα στο ίδιο το κουτί δεν συνεπάγεται ότι αυτό είναι αντικείμενο της τωρινής

17 Φυσικά, τα πράγματα γίνονται εξαιρετικά περίπλοκα όταν αποφασίσουμε να στραφούμε στην περιγραφή της αντίληψης ενός εκτενούς χρονικού αντικειμένου. Στην περίπτωση αυτή θα έχουμε κάποια συνεχή περιεχομένων μαζί με κάποια συνεχή χρονικών ερμηνευτικών καταλήψεων και το σύνθετο αυτό σχήμα θα συμβάλει στη συγκρότηση της διάρκειας του αντικειμένου.

μου αντίληψης και τίποτα μέσα στο ίδιο το βίωμα της αντίληψης δεν συνεπάγεται ότι αυτό καταλαμβάνει το παρόν της συνειδησιακής μου ζωής. Κάτι τέτοιο θα μας παρέπεμπε σε μια α-χρονική θεώρηση του ίδιου του ενεργήματος. Παρά τις διατυπώσεις αυτές, ο Χούσσερλ είχε ήδη αναγνωρίσει από νωρίς, από το 1905, ότι το αντιληπτικό ενέργημα διαθέτει χρονική δομή, εκτυλίσσεται χρονικά. Και η εξήγηση αυτής της χρονικότητας επιτυγχάνεται με την αναφορά στην απόλυτη ροή της συνείδησης που είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, δηλαδή στο παιχνίδι ή τον μηχανισμό της ανακράτησης, της προκράτησης και της πρωταρχικής εντύπωσης (παρόλο που το κείμενο στο οποίο γίνεται λόγος για απόλυτη συνείδηση είναι γραμμένο το 1911).¹⁸

Ποιο ακριβώς είναι το πρόβλημα και πώς σχετίζεται με το σχήμα «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο»; Είπαμε ότι ο Χούσσερλ αναγνώριζε εξ αρχής ότι το αντιληπτικό ενέργημα/βίωμα έχει τη δική του χρονική δομή, ότι το ίδιο συγκροτείται χρονικά χάρη στον μηχανισμό της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στην ανακράτηση, την προκράτηση και την πρωταρχική εντύπωση. Αυτό θα πρέπει, φυσικά, να αφορά όλα τα συστατικά του. Η χρονική συγκρότηση αυτών των συστατικών (ας πούμε, των περιεχομένων που ερμηνεύονται ως παροντικά, παρελθοντικά και μελλοντικά), όμως, δεν επιτελείται χάρη στο ότι

18 Ο Χούσσερλ θα προσπαθήσει να κάνει το ίδιο στο *Hua X*, §10, εστιάζοντας σε αυτό που ονομάζει «φαινόμενο παρέλευσης» (*Ablaufsphänomen*). Τόσο η αναφορά στην απόλυτη ροή της συνείδησης όσο και η ανάδειξη των φαινομένων παρέλευσης χρησιμεύουν στο να περιγράψει τη χρονικότητα των θεμελιωδών φαινομένων που συγκροτούν τη συνείδηση του χρόνου, δίχως να προσφύγει στο σχήμα «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο».

κάποια ερμηνευτική κατάληψη απέδωσε σε κάποια άλλα χρονικώς ουδέτερα περιεχόμενα έναν χρονικό προσδιορισμό (δηλαδή, το ότι είναι παροντικά, μελλοντικά ή παρελθοντικά). Και αυτό συμβαίνει διότι το ότι τα περιεχόμενα αυτά εμφανίζονται ως παρόντα στη συνείδηση δεν σημαίνει ότι είναι παρόντα με τον τρόπο που αυτό συμβαίνει στην περίπτωση των αντικειμένων της αντίληψης (δηλαδή, αυτών που ο Χούσσερλ αποκαλεί υπερβατικά αντικείμενα). Υπό ποια έννοια, τότε, είναι παρόντα; Μα, ακριβώς αυτή η χρονικότητά τους οφείλεται στον μηχανισμό της ανακράτησης, της πρωταρχικής εντύπωσης και της προκράτησης. Αυτός ο τριμερής μηχανισμός, είπαμε, είναι υπεύθυνος για τη συγκρότηση της χρονικής ενότητας ενός περιεχομένου, για την αντίληψή του ως χρονικού.

Η δοκιμασία στην οποία υποβάλλεται, υπό αυτή την οπτική, το σχήμα «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο» έγκειται στο κατά πόσο μας βοηθά να κατανοήσουμε τα τρία φαινόμενα: την ανακράτηση, την πρωταρχική εντύπωση και την προκράτηση. Στο σημείο αυτό, το σχήμα φαίνεται να αποτυγχάνει. Και αυτό συμβαίνει διότι η ανακράτηση δεν αποτελεί ενέργημα, δεν συγκροτείται στη βάση ενός περιεχομένου που υφίσταται μια ερμηνευτική κατάληψη. Αντίθετα, αν η παραγωγή του χρόνου οφειλόταν σε ένα ενέργημα, τότε κάτι τέτοιο θα σήμαινε πως θα έπρεπε πάλι να λογοδοτήσουμε για το χρονικό καθεστώς του περιεχομένου αυτού του ενεργήματος, υποβάλλοντας την ιδέα πως είναι απαραίτητο ένα άλλο επίπεδο συγκρότησης, στο οποίο είναι παρόντα κάποια περιεχόμενα και το οποίο με τη σειρά του θα χρειαζόταν ένα ακόμη επίπεδο συγκρότησης κ.ο.κ. Είναι προφανές πως αυτό το εξηγητικό μοτίβο οδηγεί σε μια άπειρη αναδρομή. Αυτό που προτείνει ο Χούσσερλ είναι πολύ απλό. Πρέπει μόνο

να δεχτούμε πως ό,τι συγκροτεί τον χρόνο (δηλαδή, η ανακράτηση, η πρωταρχική εντύπωση και η προκράτηση) βιώνεται πρωταρχικά ως τέτοιο, δίχως τη μεσολάβηση του αποβλεπτικού σχήματος «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο». Δεν έχουμε κάποια ουδέτερα περιεχόμενα τα οποία η πρωταρχική εντύπωση (π.χ. το τωρινό βίωμα της αντίληψης) τα καθιστά παροντικά. Ούτε έχουμε κάποια περιεχόμενα που φέρουν πάνω τους τη σφραγίδα «παροντικά» και τα οποία ερμηνεύονται, σε ένα δεύτερο στάδιο, ως ανακρατήσεις, δηλαδή ως παρελθοντικά. Διότι τότε θα καταλήγαμε στην παραδοξότητα ότι η συνείδηση κατανοεί κάτι το παρόν ως παρελθόν.¹⁹ Η ανακράτηση βιώνεται πρωταρχικά ως τέτοια και αυτό το οποίο ανακρατείται συγκροτείται πρωταρχικά ως παρελθοντικό. Η ανακράτηση συγκροτεί το παρελθόν δίχως να αποτελεί η ίδια ένα βίωμα και μια ερμηνευτική κατάληψη.²⁰

19 Η αναφορά στην απόλυτη ροή της συνείδησης αποτελεί ένα είδος κριτικής απόστασης από το σχήμα «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο». Βλέπουμε τον Χούσσερλ να απευθύνει στη δική του θεωρία την ίδια κριτική που απηύθυνε στη θεωρία του Μπρεντάνο (*Hua X*, §6). Πώς είναι δυνατόν κάποια περιεχόμενα που είναι εγκλωβισμένα στο παρόν να είναι υπεύθυνα για την αντίληψη μιας διαδοχής, για την αντίληψη ενός παρελθόντος και ενός μέλλοντος; Το ζήτημα αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό και αποτελεί ένα από τα πιο εμφανή σημεία στα οποία εντοπίζεται μια εσωτερική ασυμφωνία στο κείμενο που έχουμε στα χέρια μας, αποτέλεσμα των ύστερων παρεμβάσεων πάνω στα αρχικά κείμενα. Ο αναγνώστης θα πρέπει να λάβει υπόψη του ότι η εκδοχή του 1928 συμπεριλαμβάνει τόσο τη ρητή χρήση του σχήματος όσο και τις εναλλακτικές που δοκιμάζει ο Χούσσερλ για να αποδεσμευτεί από τα αδιέξοδα στα οποία οδηγεί η χρήση του, δίχως όμως να καθίσταται ρητή η μεταβολή της οπτικής που έχει επέλθει. Για τον λόγο αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσεται κανείς με αυτά που λέει ο Χούσσερλ στην υποσημείωση της §1, δηλαδή ότι δεν ακολουθεί κάθε είδος συγκρότησης το σχήμα «καταληπτικό περιεχόμενο – ερμηνευτική κατάληψη».

20 Θα σπεύσουμε εδώ να διευκρινίσουμε πως η ομολογία του Χούσσερλ

Με άλλα λόγια: η συνείδηση συγκροτεί τον χρόνο με τρόπο τελείως διαφορετικό από εκείνον με τον οποίο συγκροτεί τα αντικείμενά της. Γιατί τα αντικείμενα συγκροτούνται μέσα και χάρη σε βιώματα ή ενεργήματα, ενώ ο χρόνος δεν παράγεται από κανένα βίωμα της συνείδησης. Ο χρόνος είναι ο ίδιος ο μηχανισμός της συνείδησης, η λειτουργία της.

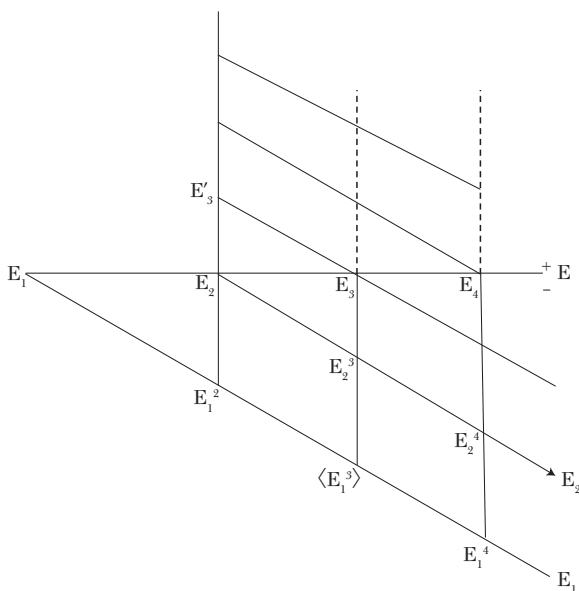
Χ. Η ΠΡΟΚΡΑΤΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

Μάθαμε ότι ο χρόνος είναι ο εσωτερικός μηχανισμός της συνείδησης. Αλλά τι είδους χρονικότητα είναι αυτή όταν οι πρωταγωνιστές της είναι το παρελθόν της ανακράτησης και το παρόν της πρωταρχικής εντύπωσης; Ένας χρόνος γαντζωμένος στο παρόν και βυθισμένος στο παρελθόν μοιάζει τετελεσμένος και νεκρός, μοιάζει ακίνητος, στερημένος από εκείνο που η ανθρώπινη εμπειρία κατεξοχήν αποδίδει στον χρόνο: την ανοιχτότητά του. Και αυτή η εντύπωση θα οξύνεται όσο η διάσταση του μέλλοντος θα μένει παραμελημένη και δευτερεύουσα ή θα παρουσιάζεται σαν απλός αντικατροπτισμός του παρελθόντος της ανακράτησης.

σχετικά με την ακαταλληλότητα του σχήματος «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο» αφορά μόνο το βαθύτερο επίπεδο της συνείδησης του χρόνου. Δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αυτή η ανεπάρκεια ακυρώνει καθολικά την ισχύ του. Το μόνο που κάνει είναι να δηλώνει ρητά έναν περιορισμό στην εφαρμογή του. Συνεπώς, δεν πρέπει να εκλαμβάνουμε αυτή την αναγνώριση του περιορισμού ως οριστική εγκατάλειψη του σχήματος. Αντιθέτως, ο Χούσσερλ το χρησιμοποιεί εκτενώς για να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνται φαινόμενα που εντοπίζονται σε άλλα επίπεδα της συνείδησης. Μάλιστα, επανέρχεται ρητά σε αυτό, χρησιμοποιώντας το επανειλημμένα ακόμα και στις ύστερες αναλύσεις του σχετικά με τη συνείδηση του χρόνου.

Στα χειρόγραφα του Μπερνάου ο Χούσσερλ θα διορθώσει αυτή την παραπλανητική εντύπωση, δίνοντας πρωταγωνιστικό ρόλο στην προκράτηση και στο πώς αυτή συγκροτεί το μέλλον ή τη μελλοντικότητα. Και ο πιο σύντομος τρόπος να αποδώσουμε τη νέα οπτική του είναι να σχολιάσουμε ένα διάγραμμα από το 1917–1918 στο οποίο ο Χούσσερλ επιχειρεί να εντάξει τη λειτουργία της προκράτησης. Θα προσπαθήσουμε να την προσεγγίσουμε εκκινώντας από το πώς μεταβάλλεται η δυναμική του διαγράμματος που είδαμε νωρίτερα, όταν το φαινόμενο της προκράτησης έρχεται στο προσκήνιο της φαινομενολογικής ανάλυσης. Τι γνωρίζαμε μέχρι τώρα; Το μόνο που γνωρίζαμε για την προκράτηση είναι ότι παρουσιάζει κάποιες αναλογίες προς την ανακράτηση. Τόσο η μία όσο και η άλλη είναι προσδιορισμένες μέσα σε ένα συγκεκριμένο βεληνεκές με αφετηρία την πρωταρχική εντύπωση, ενώ ως προς το υπόλοιπο μέρος τους ενσωματώνονται και οι δύο σε έναν σκοτεινό ορίζοντα απροσδιοριστίας (βλ. *Hua X*, §40). Αυτό που διακρίνει τις προκρατήσεις είναι ότι αποβλέπουν με κενό τρόπο αυτό το οποίο έπεται. Αν και αυτή η «κενή απόβλεψη» αποτελεί ουσιώδες χαρακτηριστικό της προκράτησης, δεν έχουμε ακόμα μάθει κάτι παραπάνω για τη λειτουργία της. Για να αποκαταστήσουμε αυτό το φαινομενολογικό έλλειμμα, θα πρέπει να στραφούμε στο σχήμα της επόμενης σελίδας.

Ακόμη και με μια βιαστική ματιά, το διάγραμμα του Σχήματος 2 φαίνεται αρκετά οικείο. Εάν καλύψουμε το πάνω μέρος του σχήματος, δηλαδή τις καθέτους που υψώνονται πάνω από την ευθεία E_1E του σχήματός μας, τότε διακρίνουμε με ευκολία την ομοιότητα με το Σχήμα 1 που εξετάσαμε νωρίτερα. Τα πρωταρχικά παρόντα βυθίζονται στο παρελθόν και σε κάθε επόμενο πρωταρχικό

ΣΧΗΜΑ 2 (*Hua* XXXIII, σ. 22)

παρόν υφίστανται ανακρατητική τροποποίηση, η οποία συνεχίζεται βαθμιδωτά και με έμμεσο τρόπο για κάθε προηγούμενη ανακράτηση. Σε μια πρώτη ανάγνωση, μπορεί να πει κανείς πως το μόνο που προστίθεται στο Σχήμα 2 είναι οι προεκτάσεις προς τα πάνω των καθέτων που συμβόλιζαν το ανακρατητικό πρίσμα. Είναι προφανές πως αυτές οι προεκτάσεις συμβολίζουν τις προκρατήσεις, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο η συνείδηση αναμένει την εμφάνιση των επόμενων πρωταρχικά παροντικών στιγμών και των περιεχομένων τους. Στο Σχήμα 2, ο τόνος πάνω από το εκάστοτε E_x (') συμβολίζει τη συγκεκριμένη προκράτηση που αποβλέπει την επόμενη φάση του πρωταρχικού παρόντος, αλλά δεν την έχει φτάσει ακόμα,

δεν έχει πληρωθεί (δηλαδή, αυτό που η προκράτηση προκαταλαμβάνει ως επόμενο παρόν δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα και, άρα, η προκράτηση δεν έχει ούτε διαψευστεί ούτε επικυρωθεί ή πληρωθεί).

Ας δούμε τι αλλάζει σε σχέση με το Σχήμα 1, παίρνοντας ως οδηγό μας το τμήμα $E_2^3 E_3$. Διατηρώντας την αναφορά στο τμήμα $E_2 E'_3$, αναγνωρίζουμε ότι η διαγώνιος που συμβόλιζε την καταβύθιση των πρωταρχικών παρόντων στο παρελθόν αποτελεί προέκταση της προκρατητικής κατεύθυνσης προς το πρωταρχικά παρόν (εδώ φαίνεται καθαρά στη διαγώνιο που τείνει προς το E_3). Η διαγώνιος που απεικονίζει την καταβύθιση του E_2 στο E_2^3 αποτελεί προέκταση μιας προκράτησης, την οποία, εφόσον δεν απεικονίζεται στο σχήμα μας, θα πρέπει να φανταστούμε ότι εκτείνεται πάνω από το E_1 ως E'_2 . Αυτό σημαίνει αρχικά πως το E_2 είχε προοικονομηθεί προκρατητικά στο E_1 και πως, στη συνέχεια, βυθίστηκε στο παρελθόν. Όμως, δεν σημαίνει μόνο αυτό. Η προκράτηση που σκόπευε το E_2 δεν εξαφανίστηκε τη στιγμή που πληρώθηκε (όποια και να ήταν η μορφή αυτής της πλήρωσης, είτε επιβεβαίωση είτε διάψευση)²¹ με την εμφάνιση του πρωταρχικού παρόντος, δηλαδή του ίδιου του E_2 . Η συνείδηση δεν «ξεχνά» ότι κάποτε το E_2 δεν ήταν ακόμα παρόν, δεν αντικαθιστά απλά αυτή την αναμονή με μια ενθύμηση. Αντιθέτως, η ανακράτηση διατηρεί και αυτή την προκράτηση. Όταν το E_2 δίνεται ως πρωταρχικά παρόν, συγκρατεί παράλληλα και το ότι σκοπευόταν από τη συνείδηση μέσω της προκράτησης και ότι είναι το ίδιο αυτό πρωταρχικά παρόν που σκοπευόταν πριν και που τώρα είναι πρωταρχικά δοσμένο. Η ανακράτηση, λοιπόν, συγκρατεί και τα δύο, τόσο

²¹ Το φαινόμενο της πλήρωσης θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα.

την πρωταρχική εντύπωση όσο και την προκρατητική δυναμική της συνείδησης. Και αυτή η δυναμική συμπαρασύρει τα πάντα. Πρέπει να θυμόμαστε ότι η ανακράτηση δεν ανακρατεί μόνο το προηγούμενο πρωταρχικά παρόν αλλά και τις ανακρατήσεις που το συνόδευαν. Τώρα μαθαίνουμε, χάρη στο Σχήμα 2, πως αυτό αφορά και τις προκρατήσεις. Το τμήμα $E_2^3E_3$ δεν είναι μόνο ένα τμήμα που αποτελείται από ανακρατημένα πρωταρχικά παρόντα και ανακρατημένες ανακρατήσεις· εμπεριέχει επίσης και ανακρατημένες προκρατήσεις.

Αυτή η προσθήκη προικίζει το διάγραμμά μας με έναν εξαιρετικά δυναμικό χαρακτήρα. Δεν παρατηρούμε μόνο ότι κάθε στιγμή έχει μια μελλοντική κατεύθυνση προς την επόμενη, αλλά και ότι αυτή η μελλοντική κατεύθυνση προς την επόμενη στιγμή είναι κάτι που διατηρείται όταν πλέον η πρώτη αποτελεί παρελθόν. Εάν διατρέξουμε από πάνω προς τα κάτω τις κάθετες γραμμές που βρίσκονται κάτω από την ευθεία των πρωταρχικών παρόντων, τότε διαβάζονται ως ανακρατήσεις, ενώ, εάν ακολουθήσουμε την αντίθετη κατεύθυνση, αναγνωρίζουμε την προκρατητική κατεύθυνση που εμπερικλείουν. Τα σημεία από τα οποία αποτελείται το κάθε τμήμα δεν θα πρέπει να διαβάζονται ως σημεία. Μια πρώτη διεύρυνσή τους είχε ήδη επιτευχθεί με την εισαγωγή της ανακράτησης: δεν βλέπαμε μόνο σημειακά παρόντα να βυθίζονται, εφόσον μαζί με αυτά βυθίζονταν περαιτέρω και οι ανακρατήσεις τους. Τώρα η πυκνότητα του σημειακού παρόντος διαλύεται εντελώς, εφόσον ανοίγεται και προς αυτό που ακολουθεί. Αντί να λαμβάνουμε ως δεδομένη την παρουσία της πρωταρχικής εντύπωσης, τώρα δίνουμε βάση στο πώς αυτή εμφανίζεται μέσα στο σύμπλεγμα της πρωταρχικής συνείδησης του χρόνου, εκεί όπου η ανακράτηση, η

προκράτηση και η πρωταρχική εντύπωση λειτουργούν ως ένας ενιαίος μηχανισμός.

Αυτές οι μετατροπές του διαγράμματος εμπλουτίζουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να κοιτάζουμε τον χρόνο από το μέλλον, καθώς μας δίνουν πρόσβαση σε οπτικές γωνίες που μέχρι τώρα αγνοούσαμε. Πλέον είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε ότι το γεγονός πως η προέκταση της προκράτησης ταυτίζεται με την ανακρατητική καταβύθιση δεν είναι κάτι που επιδέχεται ανάγνωση μόνο από την παρελθοντική σκοπιά. Δηλαδή, δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με το ότι διατηρείται η μελλοντική κατεύθυνση του κάθε παρόντος, ακόμη και όταν αυτό έχει γίνει πλέον παρελθόν. Μπορούμε να λάβουμε την οπτική του μέλλοντος, σαν να στεκόμαστε πάνω στο σημείο E'_3 και να κοιτάζουμε κατά μήκος τη διαγώνιο που οδηγεί στο E_3 . Αυτό που θα δούμε στο βάθος δεν είναι μόνο το ότι τελικά το E_3 θα έρθει ως παρόν. Το βλέμμα μας έχει τη δυνατότητα να ακολουθήσει τη μετέπειτα «μοίρα» του E_3 . Έτσι, διακρίνουμε επιπλέον ότι αυτό το E_3 στη συνέχεια θα μετατραπεί σε παρελθόν, συμπαρασύροντας όλες τις χρονικές αποβλεπτικότητες (ανακράτηση, πρωταρχική εντύπωση, προκράτηση). Η γλωσσική διατύπωση μέσω της οποίας μπορούμε να περιγράψουμε αυτό το φαινόμενο θα έχει απαραίτητα τη μορφή του συντελεσμένου μέλλοντα: η προκράτηση E'_3 αποτελεί τη συνείδηση ότι το E_3 θα έχει υπάρξει, θα έχει αποτελέσει παρόν.

Μπορούμε να κάνουμε ακόμα περισσότερα και ακόμα πιο εκλεπτυσμένα παιχνίδια με τον χρόνο ως κάτι που, από τη φύση του, εκκρεμεί. Εξασκώντας το βλέμμα μας χάρη στο Σχήμα 2, αναγνωρίζουμε ότι αυτή η έκβαση δεν αφορά μόνο το μέλλον που πραγματώθηκε στο σημείο E_3 αλλά και το μέλλον που εκκρεμεί. Η προέκταση του $E_1^2 E_2$

προς τα πάνω δεν σταματά στο σημείο E'_3 . Συνεχίζεται και πάνω από αυτό. Το μέλλον που προδιαγράφεται από την προκράτηση δεν περιορίζεται μόνο στο αμέσως επόμενο παρόν. Όταν η προκράτηση κατευθύνεται στο άμεσα επερχόμενο, μέσω αυτού κατευθύνεται και προς την προκράτηση που θα το συνοδεύει. Αυτό σημαίνει πως η προκράτηση κατευθύνεται με έμμεσο τρόπο προς το μεθεπόμενο σημείο (E_4). Φυσικά, δεν σταματά σε αυτό. Όπως μπορούμε να καταλάβουμε, το ίδιο θα ισχύει και για το μεθεπόμενο σημείο (E_5): η έμμεση κατεύθυνση της προκράτησης προς αυτό υπονοεί ότι κατευθύνεται και προς την προκράτηση που θα το συνοδεύει. Θα είναι μια προκράτηση τρίτου βαθμού. Όσο πιο έμμεση είναι η σκόπευση της προκράτησης τόσο πιο απροσδιόριστα προδιαγράφεται η έκβαση του εκάστοτε σημείου. Ιδωμένο από μια καθαρά μορφική σκοπιά, η προκράτηση κατευθύνεται στο άπειρο, προδιαγράφοντας με έναν εντελώς γενικό και κενό τρόπο ολόκληρο το μέλλον της. Παρά την άπειρη εμμεσότητα με την οποία σκοπεύει το μέλλον, η προκράτηση που δεν έχει πραγματωθεί ακόμα βυθίζεται στο παρελθόν, η γραμμή που προεκτεινόταν πάνω από το E_2 όταν φτάνουμε στο E_3 έχει πέσει κάτω από το E_3 ως προς ένα ορισμένο τμήμα της. Τι σημαίνει, όμως, αυτό για τον τρόπο με τον οποίο βιώνω το μέλλον; Τίποτα περισσότερο από το ότι, μόλις μια προκράτηση πληρώνεται, μόλις αυτό το οποίο ανέμενα δίνεται ως παρόν, τότε μεταβάλλεται μορφικά η οπτική του μέλλοντος που είχα. Αυτό που φαινόταν ακόμα μακρινό στο μέλλον τώρα βρίσκεται πιο κοντά στο παρόν και έχει αποκτήσει πλέον πιο συγκεκριμένη μορφή. Βλέπω πιο καθαρά τι με περιμένει στη συνέχεια.

Το Σχήμα 2, με τη μοναδική λιτότητα και ακρίβειά του, μας επιτρέπει να διαβάζουμε τον χρόνο χωρίς να του

στερούμε την ανοιχτότητα ή την εκκρεμότητά του. Καθώς μαθαίνουμε να διακρίνουμε τις διαστάσεις του, κατανοούμε πως το βιβλίο του χρόνου διαβάζεται, πρωταρχικά, με βάση τη γραμματική του μέλλοντος.

ΧΙ. ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΗ ΠΛΗΡΩΣΗ

Είδαμε πως η ανάδειξη της προκρατητικής δυναμικής της συνείδησης φέρνει στην επιφάνεια την εσωτερική σύνδεση ανάμεσα στην προκράτηση και την ανακράτηση, όπως και ορισμένες κρίσιμες δομικές διαστάσεις της συγκρότησης του χρόνου. Αυτό που παρέμεινε ασαφές σε όσα ειπώθηκαν, παρά το ότι γινόταν σε αυτό συνεχής αναφορά, είναι το φαινόμενο της πλήρωσης. Μόνο κατανοώντας αυτό το φαινόμενο θα είμαστε σε θέση να περιγράψουμε φαινομενολογικά την ανοιχτότητα και την εκκρεμότητα του χρόνου· δηλαδή, τον ίδιο τον χρόνο.

Ας ξεκινήσουμε με κάποιες προκαταρκτικές διευκρινίσεις. Σύμφωνα με τη γενικότερη θεώρηση του Χούσσερλ περί αποβλεπτικότητας, η συνείδηση χαρακτηρίζεται από αποβλέψεις ή ενεργήματα που τείνουν στην πλήρωσή τους (δηλαδή, με απλά λόγια, από ενεργήματα που τείνουν να επαληθεύσουν ή να διαψεύσουν αυτό που περίμενα ότι θα δοθεί στην εμπειρία μου). Για παράδειγμα, καθώς στέκομαι μπροστά στον τοίχο του γραφείου μου, αντιλαμβάνομαι το ίδιο το πράγμα και όχι μόνο την μπροστινή όψη του. Έχω συνείδηση ότι ο τοίχος έχει πίσω πλευρά και ότι δεν εξαντλείται μόνο σε ό,τι μου δίνεται αυθεντικά με εποπτική πληρότητα χάρη στην τωρινή μου αντίληψη. Η πίσω αυτή πλευρά σκοπεύεται από τη συνείδηση μέσω κάποιων κενών αποβλέψεων, τις οποίες έχω ουσιαδώς τη δυνατότητα να πληρώσω. Εν προκειμένω, μπορώ να

περπατήσω και να φτάσω στην πίσω πλευρά του τοίχου, πληρώνοντας αυτές τις αποβλέψεις. Φυσικά, η πίσω πλευρά του τοίχου πλέον εμφανίζεται ως μπροστινή, βυθίζοντας στην κενότητα την προηγούμενως μπροστινή πλευρά του (καθώς αυτή δεν δίνεται τώρα στην αντίληψή μου). Αυτή η δυνατότητά μου να πληρώνω τις κενές αποβλέψεις μου που οριοθετούν τον αντιληπτικό ορίζοντα μέσα στον οποίο γίνεται αντιληπτό το πράγμα είναι μια δυνατότητα που διανοίγεται μελλοντικά. Παρόλο που μπορώ να αγνοήσω αυτή τη δυνατότητα (μπορώ να παραμείνω εδώ που είμαι κοιτάζοντας συνεχώς την μπροστινή πλευρά), οι κενές αποβλέψεις του αντιληπτικού ορίζοντα τείνουν συνεχώς προς τις μη εποπτικά (= κενά) παρούσες πλευρές του αντικειμένου.

Διατυπωμένο με τους όρους που πλέον γνωρίζουμε: αυτή η «τάση προς» έχει την προέλευσή της στην πρωταρχική προκρατητική τάση της συνείδησης. Η προκράτηση κατευθύνεται συνεχώς στο επόμενο πρωταρχικά παρόν. Αυτό το οποίο προδιαγραφόταν με κενό τρόπο μέσω αυτής είναι πλέον παρόν, δίνεται αυτό το ίδιο. Θα πρέπει να κατανοήσουμε αυτή τη διατύπωση με την πιο γενική σημασία της. Αυτό που εμφανίζεται τώρα μπροστά μου δεν είναι αναγκαία απολύτως το ίδιο με αυτό που ανέμενα, δηλαδή ταυτόσημο ως προς όλους τους προσδιορισμούς του. Μπορεί να ανέμενα ότι η πίσω πλευρά του τοίχου θα είχε το ίδιο χρώμα ή την ίδια υφή με την μπροστινή, αλλά η βόλτα που έκανα για να τη δω τελικά διέψευσε αυτή την αναμονή μου. Η πίσω πλευρά είχε διαφορετικό χρώμα ή διαφορετική υφή. Αυτή η δυνατότητα διάψευσης μπορεί να αφορά κάθε δυνατό προσδιορισμό που αρμόζει στο συγκεκριμένο αντιληπτικό ενέργημα. Δεν περιορίζεται στο χρώμα, την υφή ή το σχήμα. Μπορεί να ανακαλύψω

πως αυτό που φαινόταν ως τοίχος αποδεικνύεται, τελικά, πως είναι ένα πανί. Η προκράτησή μου δεν πληρώθηκε ως προς το συγκεκριμένο περιεχόμενό της. Παρ' όλα αυτά, πληρώθηκε και πληρώνεται πάντα ως προς τα πιο καθολικά χαρακτηριστικά της. Η επόμενη παροντική στιγμή ήρθε και κάτι εμφανίστηκε εντός της, άσχετα από το ότι απέκλινε ριζικά από εκείνο που ανέμενα.

Στα χειρόγραφα του Μπερνάου, ο Χούσσερλ εστιάζει και στα δύο αυτά χαρακτηριστικά της συνείδησης του χρόνου που αναδεικνύονται μέσω της ανάλυσης της προκράτησης: την τάση προς και την πλήρωση. Αυτό που βιώνεται ως πλήρωση (με την αυστηρή σημασία του όρου) είναι η μετάβαση της προκράτησης στο πρωταρχικά παρόν που αναδύεται και γεμίζει την κενότητα της προκράτησης με εποπτικότητα (είτε την επαληθεύει ή τη διαψεύδει εν μέρει). Υπό αυτή την έννοια, μόνο μια πρωταρχική εντύπωση συνιστά πλήρωση της προκράτησης εκείνης που έτεινε προς (δηλαδή, ανέμενε προκρατητικά) αυτή την πρωταρχική εντύπωση. Αλλά μπορούμε να κάνουμε λόγο και για μια πλήρωση άλλου είδους. Είδαμε, πράγματι, ότι η προκράτηση σκοπεύει το μέλλον με όλο και μεγαλύτερη εμμεσότητα. Καθώς διανύουμε αυτή την έμμεση σκόπευση των προκρατήσεων, βλέπουμε ότι η κάθε επόμενη προκράτηση λειτουργεί ως πλήρωση της προηγούμενης. Φυσικά, δεν μπορούμε εδώ να μιλάμε για πλήρωση με την αυστηρή έννοια, καθώς δεν συνιστά η ίδια η προκράτηση μια πρωταρχική εντύπωση με εποπτικό φορτίο. Πρόκειται μόνο για μια έμμεση πλήρωση, μια σχετική πλήρωση που αντιστοιχεί στην έμμεση αποβλεπτικότητα της προκράτησης. Συνεπώς, εκείνο που έπεται του άμεσου μέλλοντος (δηλαδή, του μέλλοντος που προδιαγράφω τώρα) θα είναι δύο πράγματα: τόσο μια ενδιαμέση στιγμή για την

περαιτέρω σχέση μου με το ανοιχτό μέλλον όσο και μια στιγμή αποπεράτωσης μιας μελλοντικής αναμονής. Το ίδιο θα ισχύει και για την προκράτηση του άμεσα επερχόμενου παρόντος, με τη μόνη διαφορά πως αυτός ο διττός χαρακτήρας του μέλλοντος, η διπλή αποβλεπτική υφή του προκρατητικού ορίζοντα, θολώνει όσο δεν βρίσκεται προ των πυλών η πλήρωση μέσω μιας πρωταρχικής εντύπωσης που θα κρίνει διά παντός την έκβαση της προκράτησης. Όσο πιο μακριά ατενίζουμε μέσα στον προκρατητικό ορίζοντα τόσο πιο αξεδιάλυτα συνυφασμένες είναι μεταξύ τους αυτές οι δύο αποβλεπτικές όψεις. Θα λέγαμε ότι η ασάφεια του μέλλοντος είναι τέτοια που δεν μας επιτρέπει να σταθεροποιήσουμε το βλέμμα μας σε μια μελλοντική παροντική στιγμή με την ίδια δεσμευτικότητα που συμβαίνει αυτό όταν η εν λόγω στιγμή μετατρέπεται σε παροντική. Το βλέμμα μας μοιάζει να παρασύρεται από την ίδια την προκρατητική τάση της συνείδησης, απαλλαγμένο από τη βαρύτητα του παρόντος.²²

Το φαινόμενο της πλήρωσης είναι, λοιπόν, συνυφασμένο με τη διττή αποβλεπτική διάσταση της προκράτησης. Πολλά, ωστόσο, χρειάζεται ακόμα να ειπωθούν για να κατανοήσουμε πλήρως αυτά τα φαινόμενα. Πράγματι, εντός του παραπάνω πλαισίου, ο Χούσσερλ διακρίνει ανάμεσα

22 Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η δομή της χρονικής συνείδησης στην οποία επικεντρωνόμαστε δεν προσδιορίζεται από την αντικειμενική σύλληψη του χρόνου, εφόσον, όπως θυμόμαστε, έχουμε επιτελέσει τη φαινομενολογική αναγωγή (βλ. Ενότητα III): δεν αναφερόμαστε σε ένα συμβάν που έχουμε προγραμματίσει για αύριο το βράδυ, ούτε σε μια συνάντηση που έχουμε κανονίσει για την επόμενη εβδομάδα την τάδε μέρα και ώρα· αναλύουμε εκείνο το πρωταρχικό επίπεδο της συνείδησης που καθιστά δυνατό τον εντοπισμό ενός συμβάντος μέσα στον μελλοντικό ορίζοντα, την προοικονόμησή του ως ατομικού, διακριτού συμβάντος, παρόλο που η παρουσία του εκκρεμεί.

στην «ειδική πλήρωση» και τη «γενική πλήρωση» της προκράτησης. Για να κατανοήσουμε τη διαφορά τους θα πρέπει να λάβουμε υπόψη όσα γνωρίζουμε ήδη σχετικά με την εσωτερική σύμπλεξη ανάμεσα στην ανακράτηση και την προκράτηση. Η ειδική πλήρωση λαμβάνει χώρα όταν μια κενή προκράτηση μεταβαίνει στο πρωταρχικά παρόν το οποίο σκόπευε, στο οποίο έτεινε. Στο Σχήμα 2 που εξετάσαμε παραπάνω, η ειδική πλήρωση εντοπίζεται καθώς το E'_3 φτάνει στο E_3 . Το E_3 συνιστά την ειδική πλήρωση της προκράτησης που το απέβλεπε (της E'_3). Σε αντίθεση προς αυτή, ο Χούσσερλ μιλά για τη γενική πλήρωση, η οποία αφορά όλες τις προκρατήσεις. Πρέπει εδώ να θυμηθούμε πως η ανακράτηση δεν εμπεριέχει μόνο ανακρατημένα παρόντα και ανακρατημένες ανακρατήσεις, αφού οι ανακρατημένες φάσεις ενέχουν την προκρατητική τάση τους, τείνοντας στις επόμενες φάσεις, ακόμα και όταν αυτές είναι επίσης ανακρατημένες φάσεις. Τα συμβάντα που πέρασαν συνδέονταν με τα συμβάντα που έπονταν, έτειναν σε αυτά τα τελευταία μέσω των προκρατήσεών τους. Παρομοίως, όπως γνωρίζουμε πλέον, οι προκρατήσεις τείνουν έμμεσα στις επόμενες προκρατήσεις, πριν διασχίσουν το κατώφλι του πρωταρχικού παρόντος. Η γενική πλήρωση δηλώνει την καθολική μετάβαση των προκρατήσεων (ανακρατημένων και μη) στην πλήρωσή τους. Η συνείδηση διαπερνά όλες τις ανακρατημένες φάσεις της, οδεύοντας προς το μέλλον κατά μήκος της ροής της. Υπό αυτή την έννοια, η πλήρωση είναι ένα καθολικό συμβάν που εκτείνεται σε όλη την αλυσίδα των χρονικών αποβλεπτικοτήτων.

Πού οδηγεί αυτή η περιγραφή της προκράτησης ως γενικής τάσης που διατρέχει τη συνείδηση; Οδηγεί στην ιδέα ότι η γενική πλήρωση που ιδιάζει στην προκράτηση καθιστά δυνατή την ίδια την αυτοσυνείδηση: η συνείδηση

σχετίζεται με τον εαυτό της χάρη στο ότι έχει επίγνωση πως αυτό που σκόπευε νωρίτερα μέσω της προκράτησης είναι το ίδιο με αυτό που δίνεται ως πρωταρχικά παρόν. Η συνείδηση έχει επίγνωση της ενότητάς της όσο οι στιγμές της ενώνονται μεταξύ τους μέσω αυτής της πλήρωσης, εφόσον η γενική πλήρωση όλων των προκρατήσεων (ακόμη και των ανακρατημένων) εξασφαλίζει την ενιαία μετάβαση στις επόμενες προκρατήσεις. Η αλυσίδα των προκρατήσεων που οδηγούν στο παρόν περνά μέσα από την καθολική πλήρωσή τους.

Δεν συνιστά άραγε η παραπάνω θέση μια μετατόπιση ή μεταβολή σε σχέση με την προηγούμενη θέση του Χούσσερλ ότι η πρωταρχική αυτοσυνείδηση είναι έργο της διαμήκους αποβλεπτικότητας; Δεν αναθέτει άραγε ο Χούσσερλ στη γενική προκρατητική πλήρωση το έργο που είχε προηγουμένως αναθέσει στη διαμήκη αποβλεπτικότητα; Δεν θα πρέπει να θεωρήσει κανείς ότι αυτή η μετατόπιση σημαίνει και ρήξη. Το βέβαιο είναι ότι η αυτοσυνείδηση ποτέ δεν αποτελούσε για τον Χούσσερλ αποκλειστικό επίτευγμα της ανακράτησης. Άλλωστε, η διαμήκης αποβλεπτικότητα δεν περιορίζεται στην ανακράτηση: ο Χούσσερλ την απέδωσε και στο πρωταρχικό εντυπωτικό αίσθημα, δηλαδή στην πρωταρχική παρουσίαση εντός της οποίας δίνεται. Εφόσον, όμως, η προκράτηση προδιαγράφει την πρωταρχική παρουσίαση όπως και την ανακράτησή της, δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε πως χαρακτηρίζεται και η ίδια από τη διαμήκη κατεύθυνση. Τι σημαίνει αυτό; Τίποτα περισσότερο από το ότι η συνείδηση μέσω της προκράτησης σκοπεύει τις επόμενες φάσεις της. Αυτό το οποίο πρόκειται να έρθει είναι ήδη ενταγμένο στην αποβλεπτική ζωή. Θεμελιώδης διάσταση αυτής της ζωής είναι η τάση της για πλήρωση, και αυτό

ακριβώς εκφράζεται μέσα από τη γενική πλήρωση. Χωρίς αυτή την τάση για πλήρωση, η διαμήκης αποβλεπτικότητα θα ήταν καταδικασμένη να αφορά μια συνείδηση τετελεσμένη, όχι μια συνείδηση εκκρεμή, δηλαδή ζωντανή.

XII. Η ΥΛΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΚΡΑΤΗΣΗΣ

Παρόλο που αποκαταστήσαμε τη ζωντάνια της συνείδησης και της χρονικής της ροής, οι αναλύσεις μας μέχρι τώρα μοιάζουν να είναι «αφηρημένες». Έτσι τις χαρακτήριζε ο ίδιος ο Χούσσερλ λίγα χρόνια αργότερα — το 1921, στις διαλέξεις του που καταπιάνονταν με το ζήτημα της «παθητικής σύνθεσης», όπως το αποκαλούσε. Με αυτό τον χαρακτηρισμό εννοούσε ότι οι παραπάνω αναλύσεις δίνουν την εντύπωση πως παραγνωρίζουν την ποικιλία της εμπειρικής μας ζωής και τις ιδιαιτερότητές της. Τι είδους ποικιλία; Αυτή που έχει να κάνει με τα ιδιαίτερα και επιμέρους βιώματά μας. Γιατί στρέφω το βλέμμα μου σε αυτό το αντικείμενο και όχι στο άλλο (για παράδειγμα, στο κουτί και όχι στο ποτήρι πάνω στο γραφείο μου), πώς ένα μέρος του αντικειμένου γίνεται αντιληπτό ως τέτοιο μέσα από τη διάκρισή του τόσο από τα άλλα μέρη όσο και από το όλον στο οποίο ανήκει στο ίδιο αυτό παρόν; Τι σημαίνει ότι αναμένουμε το κόκκινο φανάρι ενώ αυτό που βλέπουμε τώρα είναι το πράσινο; Γιατί, αντίθετα από ό,τι συνέβη τις πρώτες φορές, δεν με ξαφνιάζει πια το γάβγισμα του σκύλου στη γωνία του σπιτιού μου; Για να περιγράψουμε την ποικιλία των περιεχομένων της συνείδησης, θα πρέπει να «κατεβούμε» στην πιο συγκεκριμένη διάστασή της· ας πούμε, στην «ύλη» της.

Τι μπορούμε, όμως, να πούμε γι' αυτά από την οπτική της φαινομενολογίας του χρόνου; Η προκράτηση θα είναι

και πάλι ο οδηγός μας. Αναφέραμε νωρίτερα πως η προκράτηση δεν προοικονομεί μόνο το ότι κάτι θα έρθει, ότι κάτι θα είναι παρόν, αλλά και το ότι αυτό που θα γίνει παρόν θα βυθιστεί στη συνέχεια στο παρελθόν, όπως επίσης προδιαγράφει το ότι αυτή η καταβύθιση θα συνεχίζεται μέχρι να χαθεί η εποπτικότητα αυτού του ανακρατημένου παρόντος. Αυτή η πλευρά της προκράτησης πρέπει να διακριθεί από εκείνη που προδιαγράφει ότι κάτι θα έρθει. Αυτό το κάτι που αναμένεται δεν είναι παρά ένα περιεχόμενο που θα διαθέτει μια συγκεκριμένη ποιότητα, η οποία προδιαγράφεται από την ίδια την προκράτηση. Συνεπώς, η προκράτηση διαθέτει αυτή τη λειτουργική διάσταση, ένεκα της οποίας προσδιορίζεται το είδος του περιεχομένου που αναμένεται. Τότε, με βάση τα θεμελιώδη είδη εμπειρικών περιεχομένων που μπορούν να δοθούν ως παροντικά, μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα στα εξής είδη προκρατήσεων:²³

α) Μόνιμη προκράτηση: αναμένουμε ότι κάτι θα συνεχίσει να δίνεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Όταν περπατάω δίπλα από έναν λευκό τοίχο, προοικονομείται η συνεχόμενα ταυτή εμφάνιση του τοίχου και στην αντίληψή μου θα δίνεται συνεχώς το λευκό χρώμα.

β) Τυπολογικά διαφοροποιημένη προκράτηση: αυτό που προδιαγράφεται μπορεί να ποικίλλει μέσα σε κάποια τυπολογικά όρια. Το λευκό του τοίχου μπορεί να αναμένεται ως λιγότερο ή περισσότερο έντονο, πιο ανοιχτό ή πιο σκούρο.

²³ Ο Ντήτερ Λόμαρ ήταν ο πρώτος που διέκρινε αυτές τις λειτουργικές διαφοροποιήσεις της προκράτησης στο έργο του Χούσσερλ. Βλ. Dieter Lohmar, «What does Protention 'Protend'? Remarks on Husserl's Analyses of Protention in the Bernau Manuscripts on Time-Consciousness», *Philosophy Today* 28/5 (2002), σ. 154–167.

γ) Προκράτηση ενός αισθητηριακού πεδίου: αυτό που προδιαγράφεται προσδιορίζεται πάντοτε από το αισθητηριακό πεδίο στο οποίο ανήκει. Η προκράτηση μπορεί να κινηθεί ελεύθερα μέσα σε αυτό. Καθώς περπατάω δίπλα από τον λευκό τοίχο, μπορώ να αναμένω ότι σε κάποια στιγμή το χρώμα του θα είναι διαφορετικό, όχι απλώς λιγότερο ή περισσότερο έντονο λευκό.

δ) Απροσδιόριστη προκράτηση: αναμένουμε ότι κάτι εν γένει θα δοθεί στη συνείδηση, δίχως να περιοριζόμαστε από τυπολογικά όρια ή από τα πεδία της αίσθησης. Ενώ περπατάω δίπλα από τον λευκό τοίχο, η προκράτηση μπορεί να προδιαγράψει ότι θα ακουστεί ένας ήχος, δηλαδή κάτι που δεν εμπίπτει στο οπτικό αλλά στο ακουστικό πεδίο. Είναι ένα είδος προκράτησης που δεν προκαθορίζεται από τη μέχρι τώρα πορεία της συνείδησης.

ε) Μεταβλητή προκράτηση: αναμένουμε ότι κάτι θα δοθεί στη συνείδηση, αλλά θα διαφέρει από αυτό το οποίο δίνεται μέχρι τώρα στο πρωταρχικό παρόν. Δεν υπάρχει κάποιος τυπολογικός περιορισμός ως προς το τι θα δοθεί, και αυτό το «τι» μπορεί να διασχίσει τα πεδία αίσθησης. Αυτό το είδος προκράτησης, όμως, διαφέρει από το προηγούμενο ως προς το ότι: (α) προδιαγράφει κάτι συγκεκριμένο, παρόλο που δεν περιορίζεται από τον παροντικό τύπο εμπειρίας και από το παροντικό πεδίο αίσθησης, και (β) η προοικονόμηση της διαφοράς του περιεχομένου δεν καθίσταται δυνατή χάρη σε μια απροσδιόριστη ανοιχτότητα (το «κάτι εν γένει») αλλά μέσα από κάποιο προηγούμενο βίωμα αναμονής. Έχοντας περάσει πολλές φορές δίπλα από τον λευκό τοίχο, γνωρίζω ότι πίσω του ζει κάποιος σκύλος, ο οποίος γαβγίζει κάθε φορά που περνάω. Ενώ στην αρχή, ύστερα από την πρώτη επαφή μου με την

ύπαρξη του σκύλου, ανέμενα ρητά το γάβγισμά του, στη συνέχεια αυτή η ρητή αναμονή βυθίστηκε στο επίπεδο της προκράτησης, καθορίζοντας παθητικά το περιεχόμενό της. Το γάβγισμα προδιαγράφεται δίχως να στρέφω την προσοχή μου σε αυτό, ούτε και σε κάποια άλλη ρητή μεταβολή του περιεχομένου.

Παρελαύνει μπροστά μας η ποικιλία, η ύλη, της εμπειρικής μας ζωής. Και αυτή η ποικιλία θα έμενε απροσπέλαστη για τη φαινομενολογική έρευνα εάν δεν στρεφόμασταν στην περιεχομενική ή υλική διάσταση της προκράτησης. Εκκινώντας από την πιο «συντηρητική» διάστασή της —από τη μόνιμη προκράτηση που προδιαγράφει ακριβώς το ίδιο περιεχόμενο με αυτό που δίνεται στην τωρινή πρωταρχική εντύπωση—, φτάνουμε σε όλο και μεγαλύτερες κλίμακες διαφοροποίησης. Κάθε μία από αυτές κατευθύνεται προς αυτό που επίκειται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Ακριβώς επειδή είναι προσδιορισμένες, είναι εκτεθειμένες στον κίνδυνο της μη πλήρωσής τους: αυτό που θα έρθει ενδέχεται να αποκλίνει από αυτό που ανέμεναν με αποτέλεσμα να τις «απογοητεύσει». Αυτή η εμπειρία της «απογοήτευσης» της προκράτησης γίνεται απτή χάρη στο ότι στραφήκαμε στο περιεχόμενό της. Όπως είδαμε, από μια μορφική σκοπιά, η μη πλήρωση έχει αποκλειστεί: κάτι θα έρθει, ανεξάρτητα από το τι είναι αυτό. Εστιάζοντας στο περιεχόμενο, μαθαίνουμε πως αυτή η αναγκαία μορφική πλήρωση φιλοξενεί διάφορες αποχρώσεις του φαινομένου της πλήρωσης, όριο των οποίων αποτελεί η «απογοήτευση». Αν η φαινομενολογία δεν μπορούσε να μιλήσει για το φαινόμενο αυτής της πρωταρχικής απογοήτευσης, τότε η εκκρεμότητα του χρόνου, του μέλλοντος, θα ήταν νόθα και επίπλαστη,

θα διολίσθαινε σε μια απλή επιβεβαίωση όσων αναμέναμε ή προοικονομούσαμε. Χωρίς απογοήτευση, το μέλλον θα ήταν νεκρό.

Η απογοήτευση είναι, τρόπον τινά, ένα πλήγμα. Και, δίχως άλλο, η συνείδηση έχει τρόπους να διαχειριστεί το πλήγμα που υπέστη. Θα δούμε αμέσως τώρα τι ακριβώς σημαίνει αυτό. Η αντιληπτική μας εμπειρία συνήθως εκτυλίσσεται μέσα σε μια σχετική ομαλότητα. Οι προκρατήσεις πληρώνονται με μια κάποια σταθερότητα, παρυσιάζοντας φυσικά κάποιες διακυμάνσεις. Το ότι κάτι που περίμενα να δω δεν εμφανίστηκε ακριβώς έτσι όπως το περίμενα δεν διαταράσσει την ομαλή ροή της αντίληψης. Οι προκρατητικές λειτουργίες που είδαμε νωρίτερα μπορούν να εναλλάσσονται, δίχως η μετάβαση από τη μία στην άλλη να συνιστά μια ριζική τομή στο αντιληπτικό ενέργημα. Η διάψευση του ενός είδους προκρατήσεων κινητοποιεί τη μετάβαση σε ένα άλλο. Αυτές οι επιμέρους «απογοητεύσεις» δεν αποτελούν παρά μέρος ενός τυπικού αντιληπτικού ενεργήματος. Σε ορισμένες, όμως, περιπτώσεις η προκράτηση μεταμορφώνεται τόσο ριζικά που οι «απογοητεύσεις» αυτές δεν βιώνονται ως αμελητέες αδεξιότητες της αντίληψης, ως ανώδυνες αφορμές για τον επαναπροσδιορισμό του προκρατητικού ορίζοντα. Δεν είναι κάτι το ανεπαίσθητο μέσα στην εμπειρική ζωή της συνείδησης. Αντιθέτως, συνοδεύονται από την εμπειρία μιας ενοχλητικής ασυμφωνίας που επιτάσσει τη διόρθωση της ίδιας της προκράτησης. Το πλησίασμα του μέλλοντος γίνεται αισθητό απότομα και με ένταση· χάνει την οικειότητα που είχε μέχρι πρότινος. Με κάποιον τρόπο πρέπει να αποκατασταθεί αυτή η χαμένη οικειότητα, να διορθωθεί

αυτή η ριζική ασυμφωνία. Συνεπώς, η προκράτηση αναδιαρθρώνεται για να εντάξει το απρόσμενο και ενοχλητικό συμβάν στην γκάμα της. Αυτή η αναδιάρθρωση δεν αφορά, όμως, μόνο τον προκρατητικό ορίζοντα που εκτείνεται στο μέλλον. Γνωρίζουμε πλέον ότι η ενότητα της συνείδησης συγκροτείται μέσα από το συνεχές των ανακρατημένων προκρατήσεων, οι οποίες θεμελιώνουν και διαμορφώνουν τις μη πληρωμένες ζωντανές προκρατήσεις. Για να είναι εσωτερικά σύμφωνη, η συνείδηση αναδιαρθρώνει το συνεχές των προκρατήσεων που έρχεται από τα βάθη της ανακράτησης, δίχως να στρέφεται σε αυτές θεματικά, δίχως να επιτελεί μια τέτοια αναδιάρθρωση ενεργητικά. Η αποκατάσταση γίνεται, τρόπον τινά, αυτόματα.

Η απογοήτευση μπορεί, λοιπόν, να αποτελέσει μια απλή ενόχληση όταν δεν συμβιβάζεται με αυτό το οποίο προδιαγραφόταν. Το περιεχόμενο που εμφανίζεται στο πρωταρχικά παρόν συνιστά μια ενοχλητική μεταβολή, ασύμβατη με τον προκρατητικό ορίζοντα εκείνου του περιεχομένου που εμφανίστηκε αμέσως πριν. Η ενοχλητική παρουσία παραπέμπει σε έναν προσδιορισμένο ορίζοντα στον οποίο δεν μπορεί να ενταχθεί. Αυτό οδηγεί στην τροποποίηση του ορίζοντα ώστε να καθίσταται εφικτή η ενσωμάτωση του ενοχλητικού στοιχείου. Όμως, η «απογοήτευση» μπορεί επίσης να βιωθεί ως έκπληξη. Αυτό το οποίο εμφανίζεται αδυνατεί να ενταχθεί σε οποιονδήποτε παροντικά δυνατό προκρατητικό ορίζοντα: ο ορίζοντας στον οποίο παραπέμπει είναι στην παρούσα φάση εντελώς απροσδιόριστος και, συνεπώς, δεν επιδέχεται διόρθωση. Η έκπληξη μας φέρνει αντιμέτωπους με μια εκκρεμότητα πολύ πιο ριζική από εκείνη της απλής αναδιάρθρωσης των προκρατητικών προσδοκιών μας: αυτό που μας εκπλήσσει επιτάσσει την ενσωμάτωσή του σε κάποιον

προσδιορισμένο ορίζοντα, αποζητά αρχικά την ομαλότητα στον προσδιορισμό εν γένει και όχι σε κάποια συγκεκριμένη εκδοχή του.

Τι συνεπάγεται αυτή η αντίσταση της υλικότητας στην ομαλότητα του προκρατητικού ορίζοντα του μέλλοντος; Η αναφορά στην ενόχληση και την έκπληξη ως εμπειρικές εκδοχές της «απογοήτευσης» της προκράτησης φέρνουν στην επιφάνεια μια διαφορετική διάσταση της παθητικότητας της συνείδησης: η συνείδηση υφίσταται παθητικά κάποιον επηρεασμό, και αυτό συντελεί στον τρόπο με τον οποίο βιώνει τη σχέση της με το μέλλον. Αυτό το είδαμε καθαρά μόλις τώρα. Διαφορετικά είδη εμπειρίας συνδέονται με διαφορετικούς τρόπους διάνοιξης του μέλλοντος, και αυτός ο συσχετισμός διεισδύει μέχρι τους πρωταρχικούς αποβλεπτικούς ιστούς της συνειδησιακής ζωής. Είναι αλήθεια ότι οι μορφικές αναλύσεις του Χούσσερλ που συναντάμε στο κείμενο για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου φαίνεται να προτάσσουν την προτεραιότητα των μορφικών αποβλεπτικών δομών, μια προτεραιότητα αδιαπραγμάτευτη που θέτει όρια στην εξάρτηση του μελλοντικού ορίζοντα από επιμέρους εμπειρίες. Η εκτίμηση αυτή μέχρις ενός σημείου είναι ακριβής. Οι φαινομενολογικές αναλύσεις του Χούσσερλ ήταν πάντα προσανατολισμένες στο να αναδεικνύουν καθολικές δομές, οι οποίες δεν θίγονται από τη μερικότητα ή την υλικότητα των εμπειριών που συγκροτούν. Παρ' όλα αυτά, οι περιγραφές των δομών αυτών εμπεριέχουν στοιχεία που μαρτυρούν τη σύνδεση των πρωταρχικών αποβλεπτικών δομών της συνείδησης του χρόνου με άλλα πεδία εμπειρίας. Τόσο το φαινόμενο της προκρατητικής τάσης προς

πλήρωση όσο και οι εμπειρικές αποχρώσεις του φαινομένου της απογοήτευσής της παραπέμπουν σε διαφορετικά επίπεδα της εμπειρικής ζωής. Είτε έχουμε να κάνουμε με εμπειρίες άρρηκτα συνδεδεμένες με τη συνείδηση της σωματικότητάς μας (για παράδειγμα, η εμπειρία που έχουμε των ενστίκτων και της έντασης που βιώνουμε όταν κινούμαστε) είτε με εμπειρίες με έντονο συναισθηματικό χρωματισμό (όπως είναι η απόλαυση ή ο φόβος), εντοπίζουμε σε αυτές κάποιες κοινές υφές που διαπερνούν σε διαφορετικές κλίμακες τη συνείδηση στο σύνολό της. Το αν αυτά τα νήματα ομοιότητας υποδηλώνουν, αντίστροφα, κάποια ευαισθησία των μορφικών δομών απέναντι στο περιεχόμενο, το αν η ομοιότητα αυτή καθιστά δυνατή την αποδέσμευση των χουσερλιανών περιγραφών του βαθύτερου αυτού επιπέδου από τον ρητό μορφικό προσανατολισμό τους, είναι ένα ζήτημα προς διερεύνηση. Ο ίδιος ο αναγνώστης μπορεί να αναζητήσει στο κείμενο τα όρια των αναλύσεων.

Τώρα καταλαβαίνουμε γιατί κάποιος φτάνει να ισχυριστεί ότι το παρόν κείμενο του Χούσερελ είναι «το πιο όμορφο φιλοσοφικό κείμενο του 20ού αιώνα»: γιατί εδώ ο χρόνος αντιμετωπίζεται, χωρίς εκπτώσεις, σε όλο του το μυστήριο. Και αυτό το μυστήριο δεν αφορά τίποτα λιγότερο από την ίδια τη συνείδηση και τον ζωντανό μηχανισμό της σε ένα πρωταρχικό επίπεδο όπου θα ήταν λάθος να μιλάμε για αντικείμενα και την κατανόησή τους, πόσο μάλλον για τον αντικειμενικό χρόνο των εξωτερικών πραγμάτων ή των ρολογιών. Ο χρόνος δεν είναι ούτε πράγμα έξω από τη συνείδηση ούτε το αποτέλεσμα κάποιας ενέργειας ή κάποιου βιώματος της συνείδησης. Γεννιέται μαζί με τη

συνείδηση εκεί όπου συναντώνται η εκκρεμότητα μιας ζωής που τείνει προς το ανοιχτό μέλλον (με την ασφάλεια που παρέχει η προαναγγελλόμενη ομοιομορφία της εμπειρίας, αλλά και με τον διαρκή κίνδυνο της απογοήτευσης), η δυναμική που κρύβεται στη συνεχή τροποποίηση η οποία επιβάλλει το βύθισμα της συνείδησης στο παρελθόν (με τη βεβαιότητα ότι μπορεί να συγκρατήσει το τετελεσμένο και να το γλιτώσει από τον άμεσο θάνατο, αλλά και με επίγνωση της αναπόφευκτης οριστικής λήθης του παρελθόντος), ο θρίαμβος της πρωταρχικής παρουσίας (συνοδευμένος από την αυτοπεποίθηση της εποπτείας που μπορεί να παρέχει οριστική μαρτυρία για τα πάντα, αλλά και από τη γνώση ότι αυτή η οριστικότητα είναι, τελικά, κάτι το απατηλό καθώς συνυπάρχει αναγκαία, μέσα στο ζωντανό παρόν, με το παρελθόν και το μέλλον) και, τέλος, η αντίσταση της ύλης (μιας ύλης που γεμίζει μεν τη ζωή μας με ποικιλία, την απειλεί δε με συνεχείς εκπλήξεις).

Πριν περάσουμε στο κείμενό μας, θα ήθελα να προσθέσω δύο λόγια για την παρούσα μετάφραση. Σε γενικές γραμμές, η μετάφραση του κειμένου ακολουθεί τις βασικές αποδόσεις που έχουν υιοθετηθεί στις περισσότερες πρόσφατες μεταφράσεις των έργων του Χούσερλ. Παρ' όλα αυτά, εξαιτίας της έμφασης που δίνεται σε συγκεκριμένους όρους οι οποίοι σχετίζονται άμεσα με τις ιδιαιτερότητες της θεματικής του χρόνου, κρίθηκε απαραίτητη η χρήση αποδόσεων που τονίζουν ακριβώς τη χρονική διάσταση του νοήματός τους.

Ένας τέτοιος βασικός όρος που συναντάται συχνά στο κείμενό μας είναι ο όρος *aktuell*. Ενώ ο Χούσερλ τον χρησιμοποιεί γενικά για να δηλώσει αυτό που δεν είναι απλά

δυνάμει, που δεν εμφανίζεται απλά ως δυνητικό αλλά ως πραγματικό εδώ και τώρα, ως ενεργεία, στα συμφραζόμενα του κειμένου μας έχει την εξέχουσα σημασία αυτού που δεν είναι παρελθοντικό ή μελλοντικό αλλά κατεξοχήν παροντικό, τρέχον. Εστιάζει, λοιπόν, στη χρονική ενεστωτική διάσταση του πραγματικού, δίχως όμως να υπονοεί ότι η παρελθοντική και η μελλοντική διάσταση, στις οποίες αντιπαρατίθεται, χαρακτηρίζονται από έναν δυνητικό τρόπο ύπαρξης. Για τον λόγο αυτό, επέλεξα να κρατήσω την αναφορά στο «ενεργεία», προσθέτοντας, όμως, διευκρινιστικά τη μετοχή «τρέχων, -ουσα, -ον» και καταλήγοντας έτσι στον περιφραστικό όρο «τρέχων ενεργεία».

Μια δεύτερη μεταφραστική επιλογή που χρήζει εξήγησης είναι η προτίμηση του όρου «προκράτηση» για την απόδοση του γερμανικού νεολογισμού *Protention* έναντι του όρου «πρόκτηση» που έχει χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν.²⁴ Ο λόγος δεν είναι άλλος από τη διατήρηση μιας συστηματικής ομοιομορφίας στη χρήση των όρων. Αν και η εδώ προτεινόμενη επιλογή δεν καλύπτει πλήρως το νοηματικό εύρος του αντίστοιχου γερμανικού όρου, εντούτοις ικανοποιεί τη βασική συνθήκη συμμετρίας με τον αντίστοιχο γερμανικό όρο *Retention*, ο οποίος

²⁴ Βλ. Robert Sokolowski, *Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*, μτφ. Παύλος Κόντος, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, Πάτρα 2003, σ. 142 (και υποσημείωση του μεταφραστή). Πρέπει εδώ να διευκρινιστεί πως ο γερμανικός όρος *Protention* παραπέμπει σε δύο λατινικά ρήματα: στο ρήμα *tendere*, «τείνω, τεντώνω ή εκτείνω», όπως και στο ρήμα *tenere*, «κρατώ». Τα δύο αυτά ρήματα συνδέονται με δύο διαφορετικές διαστάσεις της προκράτησης: (α) την τάση της προς την πλήρωση και (β) το ότι προδιαγράφει αυτό που έπεται, κρατώντας το από απόσταση, αλλά και κρατώντας το σε απόσταση.

αποδίδεται εδώ, όπως και σε προηγούμενες μεταφράσεις, ως «ανακράτηση».

Δεν θα πρέπει, επίσης, να μείνει ασχολίαστη η χρήση του όρου «ερμηνευτική κατάληψη» μέσω της οποίας απέδωσα τον γερμανικό όρο *Auffassung*. Ο Χούσερλ είχε χρησιμοποιήσει τον συγκεκριμένο όρο στις *Λογικές Έρευνες* για να περιγράψει τη δομή του βιώματος μέσω του σχήματος «ερμηνευτική κατάληψη – περιεχόμενο», το οποίο συναντήσαμε νωρίτερα στην Εισαγωγή. Στο έργο αυτό εκλάμβανε ρητά το ουσιαστικό *Auffassung* ως ισοδύναμο με τα ουσιαστικά *Deutung*, *Interpretation* και *Apperzeption*.²⁵ Κάποιες ύστερες παρεμβάσεις στο κείμενο, όπως φαίνεται από τη δεύτερη έκδοση των *Λογικών Ερευνών*, μαρτυρούν την πρόθεση του Χούσερλ να διακρίνει τους συγκεκριμένους όρους. Παρόλο που ορισμένες από τις μεταβολές στην ορολογία δείχνουν πως ήθελε να αποσαφηνίσει ότι αυτή η στοιχειώδης «ενεργητική» διάσταση της *Auffassung* δεν μπορεί να εξισωθεί με μια ερμηνεία με την καθημερινή σημασία της λέξης (όπως, για παράδειγμα, στην περίπτωση που ερμηνεύω ένα κείμενο), εντούτοις ο όρος παραπέμπει σε μια μινιμαλιστική εκδοχή ερμηνείας (όπως γίνεται, για παράδειγμα, όταν «ερμηνεύω» κάποιες κηλίδες πάνω στο χαρτί άλλοτε ως απλά σχήματα και άλλοτε ως σύμβολα). Αυτή η «ερμηνευτική» διάσταση του βιώματος αποτελεί βασικό συστατικό της εμπειρικής μας ζωής.²⁶ Η συνείδηση δεν είναι ένας απλός υποδοχέας ωμών δεδομένων αλλά μια αποβλεπτική

25 Για παράδειγμα, βλ. *Hua* XIX/1, σ. 400 & 406, και *Hua* XIX/2, σ. 761–762.

26 Σχετικά με το ζήτημα αυτό, αλλά και με τη διαφορά ανάμεσα στην ερμηνεία ως λειτουργική διάσταση της εμπειρίας και στην ερμηνεία ως μέθοδο της φαινομενολογίας, βλ. Antonio F. Aguirre, *Die Phänome-*

συνάρτηση μέσα στην οποία τα δεδομένα αυτά εμφανίζονται είτε ερμηνευμένα είτε προς ερμήνευση. Η παρουσία αυτών των δεδομένων περιορίζει το εύρος των συμβατών ερμηνειών, δίχως να επιβάλλεται ως ένα «φυσικό» ή «ψυχολογικό» γεγονός. Επέλεξα, λοιπόν, να κρατήσω και να τονίσω αυτή την παραπομπή στον ερμηνευτικό χαρακτήρα της κατάληψης που λαμβάνει χώρα σε αυτό το επίπεδο.

Τέλος, θα πρέπει να σχολιαστεί η ιδιαιτερότητα του όρου *Moment*, ο οποίος άλλοτε αναφέρεται στη στιγμή ως χρονική και άλλοτε προσδιορίζει κάποιο βασικό συστατικό μέρος ενός όλου. Στην Τρίτη Λογική Έρευνα ο Χούσσερλ είχε εξετάσει αναλυτικά τα διάφορα είδη σχέσεων που μπορούμε να εντοπίσουμε ανάμεσα σε ένα όλον και στα μέρη του, εισάγοντας κάποιες εξαιρετικά διαφωτιστικές διακρίσεις.²⁷ Ο όρος *Moment*, τον οποίο κανονικά αποδίδουμε ως «στιγμή», σηματοδοτεί εκείνο το είδος σχέσης μεταξύ του όλου και των μερών του, όπου το μέρος ανήκει στο όλον ως μη ανεξάρτητο, δηλαδή ως μη δυνάμενο να υπάρξει ανεξάρτητα από εκείνο. Η ιδιαιτερότητα του κειμένου μας επιτάσσει να διακρίνουμε αυτή τη σημασία του όρου από εκείνη της χρονικής στιγμής. Για τον λόγο αυτό, επέλεξα να αποδώσω τον όρο ως «συστατική στιγμή», εκεί όπου χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη σχέση του μη ανεξάρτητου μέρους με το όλον που του αντιστοιχεί (για παράδειγμα, το μη ανεξάρτητο μέρος «ανακράτηση» που ανήκει στη συνολική αποβλεπτική δομή του ζωντανού παρόντος), και απλά ως «στιγμή» εκεί όπου αναφέρεται

nologie Husserls im Licht ihrer gegenwärtigen Interpretation und Kritik, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Ντάρμστατ 1982, σ. 67 κ.ε.

²⁷ Βλ. *Hua* XIX/1, σ. 272 κ.ε.

στη χρονική διάσταση (για παράδειγμα, η παροντική στιγμή, η οποία στη συνέχεια ανακρατείται ως τέτοια).

Παρόλο που δεν αποτελεί κάποια αξιοσημείωτη μεταφραστική χειρονομία, δύσκολα θα περάσει απαρατήρητος ο όρος «τώρα[παρόν]». Εξαιτίας της συχνότητας με την οποία εμφανίζεται στο κείμενο η λέξη «τώρα» (*Jetzt*), επέλεξα να διακρίνω τη χρήση της ως ουσιαστικού προσθέτοντας σε αγκύλες τη λέξη «παρόν» (ή, αντίστοιχα, τις λέξεις «παροντικός, -ή, -όν») για να είναι πιο ευδιάκριτη από τη συνηθισμένη χρήση της ως χρονικού επιρρήματος. Ο όρος *Gegenwart* αποδίδεται απλώς ως «παρόν».

Για τη μετάφραση του πρώτου μέρους του ανά χείρας κειμένου φάνηκε ιδιαίτερα χρήσιμη η αγγλική μετάφραση του John Barnett Brough (Edmund Husserl, *On the Phenomenology of the Consciousness of Internal Time*, Kluwer Academic Publishers, Ντόρντρεχτ 1991), όπου μπορεί να βρει κανείς σημαντικές παρατηρήσεις οι οποίες όχι μόνο συμβάλλουν στην εξασφάλιση μεταφραστικής αρτιότητας αλλά και διαφωτίζουν κάποιες σκοτεινές πτυχές του κειμένου. Εξίσου σημαντική είναι και η γαλλική μετάφραση του Henri Dussort με σχόλια του Gérard Granel (*Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps*, PUF, Παρίσι 1964).

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Φωτεινή Βασιλείου, τον Πάνο Θεοδώρου και τον Γιώργο Σαγκριώτη για τις εξαιρετικά βοηθητικές μεταφραστικές προτάσεις τους σχετικά με ορισμένους δυσμετάφραστους όρους. Είναι σαφές πως οποιεσδήποτε μεταφραστικές αστοχίες βαρύνουν αποκλειστικά τον μεταφραστή. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ξεχωριστά τον Παύλο Κόντο, επιμελητή της

παρούσας έκδοσης, για την υπομονή με την οποία ασχολήθηκε τόσο με την εισαγωγή μου όσο και με τη μετάφραση του κειμένου, συμβάλλοντας καθοριστικά στην τελική διαμόρφωσή τους. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στη Διονυσία Δασκάλου, η οποία δέχθηκε πρόθυμα να φιλοξενήσει τη μετάφραση στη φιλοσοφική σειρά των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης, όπως και στον Παναγιώτη Σουλτάνη για τη γλωσσική επιμέλεια του κειμένου.

Αθήνα, Νοέμβριος 2019

Α΄

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Οι διαλέξεις για τη συνείδηση του εσωτερικού χρόνου από το έτος 1905

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανάλυση της συνείδησης του χρόνου αποτελεί ένα πανάρχαιο πρόβλημα της περιγραφικής ψυχολογίας και της γνωσιοθεωρίας. Ο πρώτος ο οποίος αισθάνθηκε σε βάθος τις τεράστιες δυσκολίες του ζητήματος και μόχθησε για να τις αντιμετωπίσει, φτάνοντας σε σημείο απόγνωσης, ήταν ο Αυγουστίνος. Ακόμη και σήμερα, όποιος καταπιάνεται με το πρόβλημα του χρόνου πρέπει να μελετήσει ενδελεχώς τα κεφάλαια 14–28 του Ενδέκατου Βιβλίου των *Εξομολογήσεων*. Διότι η νεωτερική εποχή, τόσο υπερήφανα για τη γνώση της, δεν έχει κατορθώσει να φτάσει ή να ξεπεράσει αυτό τον μεγάλο στοχαστή που πάλεψε με τόσο μεγάλη σοβαρότητα απέναντι σε αυτό το πρόβλημα. Ακόμη και σήμερα μπορεί κανείς να πει μαζί με τον Αυγουστίνο: *si nemo a me quaerat, scio, si quarenti explicare velim, nescio*.¹

¹ «Τι είναι ο χρόνος; Όταν κανείς δεν μου θέτει το ερώτημα, ξέρω τι είναι. Αν όμως θελήσω να τον ερμηνεύσω σε κάποιον, δεν ξέρω τι να πω». Άγιος Αυγουστίνος, *Εξομολογήσεις*, τόμ. Β', Βιβλίο Ενδέκατο, μτφ. Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, Πατάκη, Αθήνα 2007, σ. 166.

Φυσικά, το τι είναι ο χρόνος το γνωρίζουμε όλοι, είναι το κατεξοχήν γνωστό. Μόλις, όμως, αποπειραθούμε να λογοδοτήσουμε για τη συνείδηση του χρόνου, να θέσουμε τον αντικειμενικό χρόνο και την υποκειμενική συνείδηση του χρόνου στη σωστή τους σχέση, να καταστήσουμε κατανοητό πώς μπορεί να συγκροτηθεί χρονική αντικειμενικότητα, ατομική αντικειμενικότητα εν γένει, μέσα στην υποκειμενική συνείδηση του χρόνου, εμπλεκόμαστε στις πιο ιδιαίτερες δυσκολίες, αντιφάσεις και συγχύσεις. Το ίδιο συμβαίνει, μάλιστα, ακόμη και όταν προσπαθούμε [4] απλά να αναλύσουμε την καθαρά υποκειμενική συνείδηση του χρόνου, το φαινομενολογικό περιεχόμενο των χρονικών βιωμάτων.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε την έρευνά μας με μια παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο ανέλυσε τον χρόνο ο Μπρεντάνο. Δυστυχώς, ο ίδιος δεν δημοσίευσε ποτέ τις σχετικές αναλύσεις αλλά τις μοιράστηκε με άλλους μόνο σε διαλέξεις του. Ο Μάρτυ τις παρουσίασε αρκετά συνοπτικά στο κείμενό του περί της ανάπτυξης της χρωματικής αίσθησης που δημοσιεύτηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1870² και ο Στουμπφ αναφέρθηκε σε αυτές στο έργο του για την ψυχολογία του ήχου.³

§1. Εξουδετέρωση του αντικειμενικού χρόνου

Θα πρέπει πρώτα να γίνουν μερικές γενικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις. Αυτό στο οποίο αποσκοπούμε είναι μια φαινομενολογική ανάλυση της συνείδησης του χρόνου.

2 Anton Marty, *Die Frage nach der geschichtlichen Entwicklung des Farbensinnes*, Βιέννη 1879, σ. 41 κ.ε.

3 Carl Stumpf, *Tonpsychologie*, II, Λειψία 1890, σ. 277.

Αυτό που αρμόζει σε αυτού του είδους την ανάλυση, όπως και σε κάθε άλλη παρόμοια ανάλυση, είναι ο πλήρης αποκλεισμός κάθε υπόθεσης, βεβαιότητας και πεποίθησης σχετικά με τον αντικειμενικό χρόνο (ο αποκλεισμός όλων των υπερβατικών προϋποθέσεων περί του υπαρκτού). Από αντικειμενική σκοπιά, κάθε βίωμα, όπως και κάθε πραγματικό ον και κάθε πραγματική οντική στιγμή, μπορεί να έχει τη θέση του στον έναν και μοναδικό αντικειμενικό χρόνο — αυτό αφορά, επίσης, το ίδιο το βίωμα της χρονικής αντίληψης και της χρονικής παράστασης. Μπορεί κανείς να βρίσκει ενδιαφέρον το να προσδιορίσει τον αντικειμενικό χρόνο ενός βιώματος, και μάλιστα ενός βιώματος που συγκροτεί χρόνο. Μπορεί, επίσης, να αποτελέσει μια ενδιαφέρουσα έρευνα το να διαπιστώσει κανείς πώς ο χρόνος που τίθεται ως αντικειμενικός σε μια συνείδηση του χρόνου σχετίζεται με τον πραγματικό, αντικειμενικό χρόνο, [δηλαδή να εξετάσει] κατά πόσο οι εκτιμήσεις των χρονικών διαστημάτων αντιστοιχούν στα αντικειμενικώς πραγματικά χρονικά διαστήματα ή εάν αποκλίνουν από αυτά. Αυτό, όμως, δεν αποτελεί έργο της φαινομενολογίας. Όπως το πραγματικό πράγμα, ο πραγματικός κόσμος, δεν αποτελεί φαινομενολογικό δεδομένο, δεν συνιστά φαινομενολογικό δεδομένο ούτε και ο κοσμικός χρόνος, ο πραγματικός χρόνος, ο χρόνος της φύσης με την έννοια που έχει ο όρος στις φυσικές επιστήμες αλλά και με την έννοια που έχει στην ψυχολογία ως φυσική επιστήμη του ψυχικού στοιχείου.

Μπορεί, παρ' όλα αυτά, να δίνεται η εντύπωση πως, όταν μιλάμε για ανάλυση της συνείδησης του χρόνου, για [5] τον χρονικό χαρακτήρα των αντικειμένων της αντίληψης, της ενθύμησης, της αναμονής, είναι σαν να λαμβάνουμε ήδη ως προϋπόθεση το αντικειμενικό πέρασμα του χρόνου

και ότι, στην ουσία, το μόνο που κάνουμε είναι να μελετάμε τους υποκειμενικούς όρους δυνατότητας μιας εποπτείας του χρόνου και μιας αυθεντικής γνώσης του χρόνου. Αυτό το οποίο δεχόμαστε, όμως, δεν είναι η ύπαρξη ενός κοσμικού χρόνου, η ύπαρξη μιας εμπράγματης (*dinglichen*) διάρκειας κ.λπ. αλλά ο εμφανιζόμενος χρόνος, η εμφανιζόμενη διάρκεια ως τέτοια. Αυτά, όμως, αποτελούν απόλυτες δοτικότητες, η αμφισβήτηση των οποίων θα ήταν δίχως νόημα. Με βάση τα παραπάνω, δεχόμαστε βεβαίως έναν υπαρκτό χρόνο· αυτός, όμως, δεν είναι ο χρόνος του κόσμου της εμπειρίας, αλλά ο *εμμενής χρόνος* της ροής της συνείδησης. Το ότι η συνείδηση ενός ηχητικού συμβάντος, μιας μελωδίας που ακούω μόλις τώρα, επιδεικνύει μια διαδοχή είναι κάτι για το οποίο έχουμε μια ενάργεια που θα καθιστούσε ανόητη κάθε αμφιβολία και διάψευση.

Θα καταστεί ίσως περισσότερο σαφές τι σημαίνει η εξουδετέρωση του αντικειμενικού χρόνου εάν εξετάσουμε με παράλληλο τρόπο την περίπτωση του χώρου, εφόσον ο χώρος και ο χρόνος παρουσιάζουν τόσο σημαντικές και αξιοσημείωτες αναλογίες. Αυτό που ανήκει στη σφαίρα του φαινομενολογικώς δεδομένου είναι η συνείδηση του χώρου, δηλαδή το βίωμα εντός του οποίου επιτελείται η «εποπτεία του χώρου» ως αντίληψη και φαντασία. Όταν ανοίγουμε τα μάτια, βλέπουμε εντός του αντικειμενικού χώρου. Αυτό σημαίνει —όπως μας δείχνει η αναστοχαστική εξέταση— ότι έχουμε οπτικά περιεχόμενα αισθήματος (*Empfindungsinhalte*) που θεμελιώνουν μια εμφάνιση του χώρου, μια εμφάνιση προσδιορισμένων πραγμάτων, τα οποία είναι χωρικά διευθετημένα με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο. Εάν κάνουμε αφαίρεση από κάθε ερμηνευση που υπερβαίνει αυτό το οποίο δίνεται και εάν αναγάγουμε την αντιληπτική εμφάνιση στα δεδομένα πρωταρχικά

περιεχόμενα, τότε αυτά δίνουν το συνεχές του οπτικού πεδίου, το οποίο είναι *οιονεί* χωρικό, όχι όμως χώρος ή μια επιφάνεια εντός του χώρου. Για να το πούμε κάπως χοντρικά, είναι μια διττή συνεχής πολλαπλότητα. Συναντούμε εδώ σχέσεις όπως: «το ένα δίπλα στο άλλο», «το ένα πάνω από το άλλο», «το ένα μέσα στο άλλο», εντοπίζουμε πεπερασμένες γραμμές οι οποίες οριοθετούν πλήρως ένα κομμάτι του πεδίου κ.ο.κ. Αυτές οι σχέσεις, όμως, δεν είναι οι αντικειμενικές χωρικές σχέσεις. Δεν έχει κανένα απολύτως νόημα να πει κανείς, για παράδειγμα, ότι ένα σημείο του οπτικού πεδίου απέχει ένα μέτρο από τη γωνία αυτού εδώ του τραπεζιού, ούτε ότι είναι δίπλα ή πάνω από αυτό κ.ο.κ. Ούτε, φυσικά, διαθέτει η εμφάνιση του πράγματος μια θέση μέσα στον χώρο, όπως και δεν εντάσσεται σε κάποιες χωρικές σχέσεις. Η εμφάνιση του σπιτιού δεν βρίσκεται δίπλα ή πάνω από το σπίτι, δεν απέχει ένα [6] μέτρο από αυτό κ.ο.κ.

Το ίδιο ισχύει, επίσης, και για τον χρόνο. Φαινομενολογικά δεδομένα αποτελούν οι χρονικές ερμηνευτικές καταλήψεις (*Zeitauffassungen*), τα βιώματα εντός των οποίων εμφανίζεται κάτι το χρονικό (με την έννοια του αντικειμενικού χρόνου). Αυτό το οποίο επίσης δίνεται φαινομενολογικά είναι οι συστατικές στιγμές του βιώματος που θεμελιώνουν με ειδικό τρόπο τη χρονική ερμηνευτική κατάληψη ως τέτοια, δηλαδή τα ενδεχομένως ειδικά χρονικά καταληπτικά περιεχόμενα (*Auffassungsinhalte*) (εκείνο που ο μετριοπαθής νατιβισμός ονομάζει το «πρωταρχικό χρονικό»). Όμως, τίποτα από αυτά δεν είναι αντικειμενικός χρόνος. Δεν μπορεί κανείς να βρει το παραμικρό σχετικά με τον αντικειμενικό χρόνο μέσω της φαινομενολογικής ανάλυσης. Το «πρωταρχικό χρονικό πεδίο» δεν είναι κάτι σαν ένα κομμάτι αντικειμενικού χρόνου, το βιωμένο

τώρα[παρόν], ιδωμένο από μόνο του, δεν είναι ένα σημείο στον αντικειμενικό χρόνο κ.ο.κ. Ο αντικειμενικός χώρος, ο αντικειμενικός χρόνος και, μαζί με αυτούς, ο αντικειμενικός κόσμος των πραγματικών πραγμάτων και συμβάντων — όλα αυτά είναι υπερβατικότητες. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο χώρος και η πραγματικότητα δεν είναι υπερβατικά με μια μυστικιστική έννοια, ως «πράγμα καθαυτό», αλλά ακριβώς ο φαινόμενος (*phänomenale*) χώρος, η φαινόμενη χωρο-χρονική πραγματικότητα, η εμφανιζόμενη χωρική μορφή, η εμφανιζόμενη χρονική μορφή. Όλα αυτά δεν είναι βιώματα. Και οι διαρθρωμένες σε τάξη συνάφειες που πρόκειται να βρεθούν στα βιώματα ως αυθεντικές εμπειρίες δεν συναντώνται στην εμπειρική (*empirischen*) αντικειμενική τάξη, δεν εντάσσονται σε αυτή.

Στην πλήρη φαινομενολογική ανάλυση του χωρικού πεδίου ανήκει επίσης η διερεύνηση των τοπικών δεδομένων —την οποία ο νατιβισμός αναλαμβάνει να επιτελέσει μέσα από μια ψυχολογική στάση—, τα οποία συνιστούν την εμμενή τάξη του «πεδίου των οπτικών αισθημάτων», όπως ανήκει και η διερεύνηση αυτού του ίδιου του πεδίου. Τα τοπικά δεδομένα σχετίζονται με τους εμφανιζόμενους αντικειμενικούς τόπους με τον ίδιο τρόπο που τα δεδομένα ποιότητας σχετίζονται με τις εμφανιζόμενες αντικειμενικές ποιότητες. Εάν μιλά κανείς στην πρώτη περίπτωση για τοπικές ενδείξεις, τότε θα πρέπει επίσης να μιλά στη δεύτερη περίπτωση για ποιοτικές ενδείξεις. Το αισθητό κόκκινο είναι φαινομενολογικό δεδομένο, το οποίο παρουσιάζει μια αντικειμενική ποιότητα μόλις εμψυχώνεται από μια συγκεκριμένη λειτουργία ερμηνευτικής κατάληψης· το ίδιο, όμως, δεν είναι ποιότητα. Ποιότητα με την αυθεντική έννοια, δηλαδή με την έννοια μιας ιδιότητας του εμφανιζόμενου πράγματος, δεν είναι το αισθητό κόκκινο

αλλά το αντιληπτό κόκκινο. Το αισθητό κόκκινο ονομάζεται κόκκινο μόνο υπό μια αμφίσημη έννοια, εφόσον το «κόκκινο» είναι το όνομα μιας πραγματικής ποιότητας. Όταν μιλά κανείς, αναφορικά με συγκεκριμένα φαινομενολογικά συμβάντα, για μια «επικάλυψη» του ενός με το άλλο, πρέπει, παρ' όλα αυτά, να λαμβάνει υπόψη του ότι είναι μόνο μέσω της ερμηνευτικής κατάληψης που το αισθητό κόκκινο αποκτά, για πρώτη φορά, την αξία μιας συστατικής στιγμής που παρουσιάζει μια εμπράγματη ποιότητα. Από μόνο του, όμως, δεν περιέχει τίποτα σχετικό. Πρέπει, επίσης, να έχει κανείς υπόψη του ότι η «επικάλυψη» του παρουσιάζοντος και του παρουσιαζόμενου δεν είναι επ' ουδενί επικάλυψη μιας ταυτοτικής συνείδησης, το σύστοιχο της οποίας έχει το όνομα «ένα και το αυτό».

Εάν ονομάσουμε αισθητό ένα φαινομενολογικό δεδομένο το οποίο, μέσω μιας ερμηνευτικής κατάληψης, καθιστά ένα αντικειμενικό πράγμα συνειδητό ως δοσμένο αυτοπροσώπως (*leibhaft*), τότε πρέπει, επίσης, με την ίδια έννοια να διακρίνουμε ανάμεσα σε κάτι χρονικό ως «αισθητό» και σε κάτι χρονικό ως αντιληπτό.⁴ Το τελευταίο αναφέρεται στον αντικειμενικό χρόνο. Το πρώτο, όμως, δεν είναι το ίδιο αντικειμενικός χρόνος (ή θέση μέσα στον αντικειμενικό χρόνο), αλλά εκείνο το φαινομενολογικό

4 Το «αισθητό» θα ήταν τότε ένδειξη μιας έννοιας σχέσης, η οποία από μόνη της δεν θα δήλωνε τίποτα σχετικά με το εάν το αισθητό έχει τον χαρακτήρα αίσθησης (*sensuell*) και μάλιστα σχετικά με το κατά πόσο είναι εμμενές εν γένει υπό την έννοια εκείνου που δίνεται ως αίσθηση (*im Sinne von Sensuellem*). Με άλλα λόγια, θα παρέμενε ασαφές κατά πόσο το ίδιο το αισθητό είναι ήδη συγκροτημένο και μάλιστα ίσως με εντελώς διαφορετικό τρόπο από αυτό που δίνεται ως αίσθηση (*das Sensuelle*). Όμως, θα ήταν καλό να αφήσουμε κατά μέρος αυτή τη διάκριση· δεν ακολουθεί κάθε συγκρότηση το σχήμα «καταληπτικό περιεχόμενο / ερμηνευτική κατάληψη».

δεδομένο μέσω της εμπειρικής κατάληψης (*empirische Apperzeption*) του οποίου συγκροτείται η σχέση με τον αντικειμενικό χρόνο. Τα χρονικά δεδομένα ή, εάν το προτιμά κανείς, οι χρονικές ενδείξεις δεν είναι οι ίδιες *tempora*. Ο αντικειμενικός χρόνος ανήκει στη συνάφεια της εμπειρικής αντικειμενικότητας. Τα «αισθητά» χρονικά δεδομένα δεν είναι απλά αισθητά αλλά φέρουν, επίσης, μαζί τους χαρακτήρες ερμηνευτικής κατάληψης, και σε αυτούς τους χαρακτήρες ανήκουν συγκεκριμένες αξιώσεις και νόμιμα χαρακτηριστικά: το να μετριοούνται μεταξύ τους οι χρόνοι και οι χρονικές σχέσεις που εμφανίζονται με βάση τα αισθητά δεδομένα, το να τις εντάσσουν με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο σε αντικειμενικές τάξεις, το να διακρίνουν με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο πραγματικές τάξεις από εκείνες που μόνο κατά τα φαινόμενα είναι τέτοιες. Εδώ ως αντικειμενικά ισχύουν είναι συγκροτείται τελικά ο ένας άπειρος αντικειμενικός χρόνος, εντός του οποίου έχουν τις προσδιορισμένες χρονικές τους θέσεις όλα τα πράγματα και τα συμβάντα, τα σώματα και οι φυσικές τους ιδιότητες, οι ψυχές και οι ψυχικές τους καταστάσεις, χρονικές θέσεις οι οποίες είναι δυνατόν να προσδιοριστούν μέσω του χρονομέτρου.

Μπορεί να ισχύει —δεν χρειάζεται να το κρίνουμε εδώ— ότι αυτοί οι αντικειμενικοί προσδιορισμοί έχουν σε τελική ανάλυση τη βάση τους σε διαπιστώσεις των διαφορών και των σχέσεων που υφίστανται ανάμεσα στα χρονικά δεδομένα ή, μάλιστα, και στην άμεση ανταπόκριση προς αυτά τα χρονικά δεδομένα. Δεν ταυτίζεται, όμως, απλά, για παράδειγμα, η αισθητή «ταυτοχρονία» (“*Zugleich*”) με την αντικειμενική ταυτοχρονία (*Gleichzeitigkeit*), ούτε η αισθητή ομοιότητα φαινομενολογικών χρονικών αποστάσεων με την αντικειμενική ομοιότητα

χρονικών αποστάσεων κ.ο.κ. Με την ίδια έννοια, ούτε το αισθητό απόλυτο χρονικό δεδομένο ισοδυναμεί απλά με ένα πλήρες βίωμα του αντικειμενικού χρόνου (αυτό ισχύει και για το απόλυτο δεδομένο του τώρα[παρόντος]). Η σύλληψη, ακόμη και η εναργής σύλληψη, ενός δεδομένου, έτσι όπως αυτό βιώνεται, δεν ισοδυναμεί ακόμα με το να συλλαμβάνει κανείς μια αντικειμενικότητα με εμπειρικό νόημα, μια αντικειμενική πραγματικότητα με την έννοια που κάνουμε λόγο για αντικειμενικά πράγματα, συμβάντα, σχέσεις, για αντικειμενική θέση στον χώρο και στον χρόνο, για αντικειμενικά πραγματικές χωρικές και χρονικές μορφές κ.ο.κ.

Κοιτάζουμε ένα κομμάτι κιμωλία και στη συνέχεια κλείνουμε και ανοίγουμε τα μάτια μας. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε δύο αντιλήψεις. Λέμε τότε ότι βλέπουμε την ίδια κιμωλία δύο φορές. Έχουμε περιεχόμενα τα οποία είναι χρονικώς διακριτά και παρατηρούμε, επίσης, έναν φαινομενολογικό χρονικό διαχωρισμό, μια διάκριση. Ως προς το αντικείμενο, όμως, δεν υφίσταται κανένας διαχωρισμός — είναι το ίδιο: στο αντικείμενο αποδίδουμε διάρκεια, στο φαινόμενο μεταβολή. Μπορούμε, επίσης, να αισθανθούμε υποκειμενικά μια χρονική διαδοχή εκεί όπου αντικειμενικά διαπιστώνει κανείς μια συνύπαρξη. Το βιωμένο περιεχόμενο «αντικειμενοποιείται» και το αντικείμενο συγκροτείται από το υλικό του βιωμένου περιεχομένου με τον τρόπο της ερμηνευτικής κατάληψης. Το αντικείμενο δεν είναι, όμως, απλά το άθροισμα ή το σύμπλεγμα αυτών των «περιεχομένων», και τα «περιεχόμενα» δεν εισέρχονται σε αυτό. Το αντικείμενο είναι κάτι περισσότερο και, κατά κάποιον τρόπο, κάτι διαφορετικό από το περιεχόμενο. Η αντικειμενικότητα ανήκει στην «εμπειρία», και μάλιστα στην ενότητα της εμπειρίας,

στη συνάφεια της φύσης που τίθεται με βάση νόμους της εμπειρίας. Φαινομενολογικά μιλώντας: η αντικειμενικότητα δεν συγκροτείται μέσα στα «πρωταρχικά» περιεχόμενα αλλά μέσα στους χαρακτήρες ερμηνευτικής κατάληψης και μέσα στους νόμους που ανήκουν στην ουσία αυτών των χαρακτήρων. Το να το δει κανείς αυτό σε όλο το βάθος του και να το καταστήσει κατανοητό είναι ακριβώς το έργο μιας φαινομενολογίας της γνώσης.

§2. Το ερώτημα περί της «καταγωγής του χρόνου»

Με βάση αυτές τις σκέψεις, καταλαβαίνουμε επίσης τη διαφορά του φαινομενολογικού (ή γνωσιοθεωρητικού) ερωτήματος περί της καταγωγής από το αντίστοιχο ψυχολογικό ερώτημα, αναφορικά με όλες τις έννοιες που είναι συγκροτησιακές για την εμπειρία και, συνεπώς, αναφορικά και με την έννοια του χρόνου. *Το γνωσιοθεωρητικό*

[9] *ερώτημα περί της δυνατότητας της εμπειρίας είναι το ερώτημα περί της ουσίας της εμπειρίας και η αποσαφήνιση της φαινομενολογικής δυνατότητάς της απαιτεί την επιστροφή στα φαινομενολογικά δεδομένα στα οποία συνίσταται, από φαινομενολογική σκοπιά, το αντικείμενο της εμπειρίας. Εφόσον η εμπειρία χωρίζεται μέσω της αντίθεσης μεταξύ «μη αυθεντικού» και «αυθεντικού» κι εφόσον η αυθεντική εμπειρία, δηλαδή η εποπτική και στον ύστατο βαθμό ομόλογη εμπειρία, παρέχει το μέτρο αξιολόγησης της εμπειρίας, είναι ιδιαίτερα απαραίτητη η φαινομενολογία της «αυθεντικής» εμπειρίας.*

Συνεπώς, το ερώτημα περί της ουσίας του χρόνου οδηγεί, επίσης, πίσω στο ερώτημα περί της «καταγωγής» του χρόνου. Αυτό το ερώτημα περί καταγωγής αφορά, όμως, τις πρωταρχικές (*primitiven*) μορφές της συνείδησης του

χρόνου, μέσω των οποίων συγκροτούνται εποπτικά και με αυθεντικό τρόπο οι πρωταρχικές διαφορές του χρονικού ως οι πρωτογενείς πηγές όλων των εναργείων που σχετίζονται με τον χρόνο. Αυτό το ερώτημα περί καταγωγής δεν θα πρέπει να συγχέεται με το ερώτημα περί της ψυχολογικής καταγωγής, με το επίμαχο ερώτημα με βάση το οποίο ο εμπειρισμός και ο νατιβισμός αντιτάσσονται ο ένας στον άλλο. Το τελευταίο ρωτά σχετικά με το πρωταρχικό υλικό του αισθήματος από το οποίο αναδύεται η αντικειμενική εποπτεία του χώρου και του χρόνου, τόσο στο ανθρώπινο άτομο όσο και στο ανθρώπινο είδος. Για εμάς, το ερώτημα περί της εμπειρικής γένεσης είναι αδιάφορο, εμάς μας ενδιαφέρουν τα βιώματα ως προς το αντικειμενικό τους νόημα (*gegenständlichen Sinn*) και ως προς το περιγραφικό τους περιεχόμενο. Η ψυχολογική κατάληψη, η οποία ερμηνεύει καταληπτικά τα βιώματα ως ψυχικές καταστάσεις εμπειρικών προσώπων, *ψυχοφυσικών υποκειμένων*, και η οποία όχι μόνο εγκαθιδρύει μεταξύ τους είτε καθαρά ψυχικές είτε ψυχοφυσικές συνάφειες αλλά και ακολουθεί το γίνεσθαι, τη διαμόρφωση και την αναδιαμόρφωση των ψυχικών βιωμάτων σύμφωνα με φυσικούς νόμους — αυτή η ψυχολογική κατάληψη είναι εντελώς διαφορετική από τη φαινομενολογική. Δεν εντάσσουμε τα βιώματα σε κάποια πραγματικότητα. Εμείς ασχολούμαστε με την πραγματικότητα μόνο στο μέτρο που είναι πραγματικότητα την οποία κανείς σκοπεύει, παριστά, εποπτεύει και σκέπτεται εννοιολογικά. Σε σχέση με την προβληματική του χρόνου, αυτό σημαίνει ότι ενδιαφερόμαστε για τα βιώματα του χρόνου. Το ότι αυτά τα ίδια είναι χρονικώς προσδιορισμένα με αντικειμενικό τρόπο, το ότι ανήκουν στον κόσμο των πραγμάτων και των ψυχικών υποκειμένων και έχουν τη θέση τους σε αυτό τον κόσμο, το ότι

[10] προκαλούν αποτελέσματα, το ότι έχουν το εμπειρικό τους είναι και την εμπειρική τους καταγωγή — για όλα αυτά δεν γνωρίζουμε τίποτα και δεν μας αφορούν. Αντιθέτως, αυτό το οποίο μας ενδιαφέρει είναι ότι σε αυτά τα βιώματα σκοπεύονται και νοούνται «αντικειμενικώς χρονικά» δεδομένα. Αυτό ακριβώς ανήκει στην περιοχή της φαινομενολογίας: η περιγραφή του γεγονότος ότι τα εν λόγω ενεργήματα σκοπεύουν αυτό ή εκείνο το «αντικειμενικό» — πιο συγκεκριμένα, η έκθεση των απριωρικών αληθειών που αντιστοιχούν στις διαφορετικές συγκροτησιακές συστατικές στιγμές της αντικειμενικότητας. Προσπαθούμε να αποσαφηνίσουμε το *a priori* του χρόνου μελετώντας τη συνείδηση του χρόνου, φέρνοντας στο φως την ουσιώδη συγκρότησή της και εκθέτοντας τα καταληπτικά περιεχόμενα και τους ενεργηματικούς χαρακτήρες (*Aktcharaktere*) που ενδεχομένως ανήκουν ειδικά στον χρόνο, περιεχόμενα και χαρακτήρες όπου ανήκουν ουσιαστικά οι απριωρικοί χρονικοί νόμοι. Φυσικά, με αυτό εννοώ νόμους του εξής αυτονόητου είδους: ότι η σταθερή χρονική σειρά είναι μια διδιάστατη άπειρη σειρά, ότι δύο διαφορετικοί χρόνοι δεν μπορούν ποτέ να είναι ταυτόχρονα, ότι η σχέση τους είναι μη αμοιβαία, ότι υφίσταται μετάβαση, ότι σε κάθε χρόνο αντιστοιχεί ένας προηγούμενος και ένας επόμενος χρόνος κ.ο.κ. Αυτά αρκούν ως γενική εισαγωγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΠΡΕΝΤΑΝΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

§3. Οι πρωταρχικοί συνειρμοί

Θέλουμε τώρα να προσπαθήσουμε να αποκτήσουμε πρόσβαση στα προβλήματα που τέθηκαν στρεφόμενοι στη

θεωρία του Μπρεντάνο σχετικά με την καταγωγή του χρόνου. Ο Μπρεντάνο πίστευε ότι είχε βρει τη λύση στους πρωταρχικούς συνειρμούς, στην «ανάδυση των άμεσων μνημονικών παραστάσεων, δηλαδή εκείνων οι οποίες, σύμφωνα με έναν νόμο που δεν επιδέχεται εξαιρέσεις, συνδέονται άμεσα με τις εκάστοτε αντιληπτικές παραστάσεις, δίχως κάποια διαμεσολάβηση».⁵ Όταν βλέπουμε, ακούμε ή εν γένει αντιλαμβανόμαστε κάτι, τότε αυτό που συμβαίνει κανονικά είναι ότι το αντιληπτό αντικείμενο παραμένει για εμάς παροντικό για ένα χρονικό διάστημα, όχι, όμως, δίχως να τροποποιείται. Αφήνοντας κατά μέρος άλλα είδη μεταβολών, όπως εκείνο της έντασης και της πληρότητας, οι οποίες εμφανίζονται άλλοτε σε λιγότερο και άλλοτε σε περισσότερο αξιοπρόσεκτο βαθμό, πρέπει να διαπιστώσουμε επιπλέον μια άλλη ιδιαίτερη μεταβολή: δηλαδή ότι αυτό το οποίο παραμένει [11] στη συνείδηση με αυτόν τον τρόπο εμφανίζεται σε μας ως κάτι το περισσότερο ή λιγότερο παρελθοντικό, ως κάτι το οποίο έχει, τρόπον τινά, απωθηθεί χρονικά προς τα πίσω. Για παράδειγμα, μόλις ηχεί μια μελωδία, τότε δεν εξαφανίζεται πλήρως ο ατομικός τόνος με το σταμάτημα του ερεθίσματος ή της κίνησης των νευρών που προκαλείται από αυτό. Μόλις ηχεί ο νέος τόνος, ο προηγούμενος δεν εξαφανίζεται δίχως ίχνος. Εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα αδυνατούσαμε να παρατηρήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα σε ηχητικούς τόνους που διαδέχονται ο ένας τον άλλο· θα είχαμε σε κάθε στιγμή έναν τόνο ή, ενδεχομένως, μια κενή παύση στον ενδιάμεσο χρόνο που μεσολαβεί ανάμεσα

5 Παράθεμα το οποίο έχει αντληθεί ενδεχομένως από την καταγραφή μιας διάλεξης του Franz Brentano. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

σε δύο τόνους που ηχούν, δεν θα είχαμε, όμως, ποτέ την παράσταση μιας μελωδίας. Παρ' όλα αυτά, το ότι η παράσταση του τόνου παραμένει στη συνείδηση δεν λύνει το ζήτημα. Εάν παρέμενε δίχως να τροποποιείται, τότε αντί για μια μελωδία θα είχαμε μια συγχορδία ταυτόχρονων τόνων ή μάλλον ένα δυσαρμονικό συνονθύλευμα τόνων, όπως θα συνέβαινε εάν παίζαμε ταυτόχρονα όλες τις νότες που έχουν ήδη ηχήσει. Μόνο εξαιτίας του ότι προκύπτει αυτή η ιδιαίτερη τροποποίηση, εξαιτίας του ότι, αφού έχει εξαφανιστεί το ερέθισμα που το προκάλεσε, κάθε αίσθημα του τονικού ήχου εγείρει από τον ίδιο του τον εαυτό μια παρόμοια παράσταση που είναι εφοδιασμένη με έναν χρονικό προσδιορισμό, και μόνο εξαιτίας του ότι αυτός ο χρονικός προσδιορισμός μεταβάλλεται συνεχώς, είμαστε σε θέση να φτάσουμε στην παράσταση μιας μελωδίας, στην οποία οι ατομικοί τόνοι έχουν την προσδιορισμένη τους θέση και το προσδιορισμένο τους τέμπο.

Αποτελεί, επομένως, καθολικό νόμο το ότι σε κάθε δεδομένη παράσταση συνάπτεται εκ φύσεως μια συνεχής σειρά παραστάσεων. Κάθε μία από τις παραστάσεις αυτής της σειράς αναπαράγει το περιεχόμενο της προηγούμενης, όμως με τέτοιο τρόπο ώστε να επισυνάπτει στη νέα παράσταση συνεχώς τη συστατική στιγμή του παρελθόντος.

Η φαντασία αναδεικνύεται, λοιπόν, εδώ ως παραγωγική με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Είναι η μοναδική περίπτωση όπου η φαντασία δημιουργεί μια αληθινά νέα συστατική στιγμή της παράστασης, δηλαδή εκείνη της χρονικής στιγμής. Έτσι, έχουμε ανακαλύψει στην περιοχή της φαντασίας την καταγωγή των χρονικών παραστάσεων. Οι ψυχολόγοι μέχρι τον Μπρεντάνο προσπάθησαν μάταια να εντοπίσουν την πραγματική πηγή αυτών των παραστάσεων.

Αυτή η μάταιη απόπειρα βασιζόταν σε μια κατά τα άλλα φυσιολογική σύγχυση του υποκειμενικού με τον αντικειμενικό χρόνο, μια σύγχυση που μπέρδευε τους ψυχολόγους ερευνητές και δεν τους επέτρεψε να διακρίνουν το πραγματικό πρόβλημα που εντοπίζεται στο σημείο αυτό. Πολλοί πιστεύουν ότι το ερώτημα περί της καταγωγής της έννοιας του χρόνου δεν θα πρέπει να απαντηθεί με διαφορετικό τρόπο από ό,τι το ερώτημα περί της καταγωγής των εννοιών μας για τα χρώματα, τους ήχους κ.λπ. Με τον ίδιο τρόπο που αισθανόμαστε ένα χρώμα αισθανόμαστε, επίσης, και τη διάρκεια του χρώματος. Όπως η ποιότητα και η ένταση, έτσι και η χρονική διάρκεια αποτελεί εμμενή συστατική στιγμή του αισθήματος. Μέσω της μορφής των φυσικών διαδικασιών, το εξωτερικό ερέθισμα εγείρει την ποιότητα, μέσω της ζωντανής δύναμής τους εγείρει την ένταση και μέσω της συνεχούς διάρκειάς του την υποκειμενικά αισθητή διάρκεια. Αυτό, όμως, είναι ένα πασιφανές λάθος. Το ότι το ερέθισμα διαρκεί δεν σημαίνει ότι το αίσθημα γίνεται αισθητό ως διαρκές, αλλά μόνο ότι και το αίσθημα διαρκεί. Η διάρκεια του αισθήματος και το αίσθημα της διάρκειας είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Το ίδιο ισχύει και για τη διαδοχή. Η διαδοχή των αισθημάτων και το αίσθημα της διαδοχής δεν είναι το ίδιο. [12]

Ακριβώς την ίδια αντίρρηση θα έπρεπε φυσικά να απευθύνουμε σε όσους θέλουν να αναγάγουν την παράσταση της διάρκειας και της διαδοχής στο γεγονός της διάρκειας και της διαδοχής των ψυχικών ενεργημάτων. Παρ' όλα αυτά, η αναίρεση που επιχειρούμε αφορά ειδικά τα αισθήματα.

Είναι δυνατόν να σκεφτεί κανείς ότι τα αισθήματά μας θα διαρκούσαν και θα διαδέχονταν το ένα το άλλο δίχως, όμως, εμείς να γνωρίζαμε το παραμικρό για το γεγονός

αυτό, εξαιτίας του ότι οι παραστάσεις μας δεν θα έφεραν αφ' εαυτές κανέναν χρονικό προσδιορισμό. Ας παρατηρήσουμε, για παράδειγμα, την περίπτωση μιας διαδοχής και ας υποθέσουμε ότι τα αισθήματα θα εξαφανίζονταν μαζί με τα ερεθίσματα που τα προκαλούν: τότε θα είχαμε μια διαδοχή αισθημάτων δίχως να έχουμε κάποια ιδέα περί χρονικής ροής. Με την ανάδυση του νέου αισθήματος δεν θα είχαμε πλέον καμία ενθύμηση ότι το προηγούμενο αίσθημα είχε υπάρξει· σε κάθε στιγμή θα είχαμε μόνο συνείδηση του αισθήματος που μόλις παράχθηκε και τίποτα περισσότερο. Αλλά και η συνεχής διάρκεια του ήδη παραγμένου αισθήματος δεν θα μας παρείχε ακόμα την παράσταση της διαδοχής. Εάν στην περίπτωση μιας διαδοχής τόνων οι προηγούμενοι συνέχιζαν να διατηρούνται έτσι όπως ήταν, ενώ ταυτόχρονα ηχούσαν όλο και περισσότεροι νέοι τόνοι, τότε θα είχαμε στην παράστασή μας ένα άθροισμα ταυτόχρονων τόνων, όχι όμως διαδοχή τόνων. Δεν θα υπήρχε καμία διαφορά ανάμεσα σε αυτή την περίπτωση και στην περίπτωση που οι τόνοι θα ηχούσαν ταυτόχρονα. Ας δούμε ένα άλλο παράδειγμα: εάν, στην περίπτωση της κίνησης, ένα κινούμενο σώμα διατηρούνταν στη συνείδηση αμετάβλητο ως προς την εκάστοτε θέση του, τότε ο χώρος τον οποίο θα διερχόταν θα εμφανιζόταν συνεχώς πληρωμένος, δεν θα είχαμε, όμως, την παράσταση μιας κίνησης. Η παράσταση της διαδοχής προκύπτει μόνο όταν το προηγούμενο αίσθημα δεν παραμένει στη συνείδηση αμετάβλητο, αλλά τροποποιείται με έναν ιδιαίτερο τρόπο, και μάλιστα τροποποιείται συνεχώς προχωρώντας από τη μία στιγμή στην άλλη. Καθώς μεταβαίνει στη φαντασία, λαμβάνει τον συνεχώς μεταβαλλόμενο χρονικό χαρακτήρα και έτσι, κατά το πέρασμα από τη μια στιγμή στην άλλη, το περιεχόμενο εμφανίζεται ως όλο και

[13]

περισσότερο απωθημένο προς τα πίσω. Αυτή η τροποποίηση δεν είναι, όμως, πλέον ζήτημα του αισθήματος, δεν προκαλείται μέσω του ερεθίσματος. Το ερέθισμα παράγει το παροντικό περιεχόμενο αισθήματος. Μόλις εξαφανίζεται το ερέθισμα, εξαφανίζεται και το αίσθημα. Τώρα, όμως, το ίδιο το αίσθημα γίνεται δημιουργικό: παράγει από μόνο του μια παράσταση της φαντασίας, η οποία είναι ίδια με αυτό ως προς το περιεχόμενο, ή σχεδόν ίδια, και η οποία είναι εμπλουτισμένη με τον χρονικό χαρακτήρα. Αυτή η παράσταση εγείρει με τη σειρά της μια νέα, η οποία συνδέεται με αυτή με έναν συνεχή τρόπο κ.ο.κ. Ο Μπρεντάνο ονομάζει «πρωταρχικό συνειρμό» αυτή τη συνεχή επισύναψη μιας χρονικά τροποποιημένης παράστασης στη δοσμένη παράσταση. Συνεπεία της θεωρίας του, ο Μπρεντάνο φτάνει στο σημείο να αρνηθεί την αντίληψη της διαδοχής και της μεταβολής. Πιστεύουμε ότι ακούμε μια μελωδία, δηλαδή ότι ακούμε ακόμα κάτι το παρελθοντικό, αλλά αυτό είναι μόνο μια ψευδαίσθηση που προκύπτει από τη ζωντάνια του πρωταρχικού συνειρμού.

§4. Η κατάκτηση του μέλλοντος και ο άπειρος χρόνος

Η εποπτεία του χρόνου που προκύπτει μέσω του πρωταρχικού συνειρμού δεν συνιστά ακόμα εποπτεία του άπειρου χρόνου. Υφίσταται μια περαιτέρω διαμόρφωση, και μάλιστα όχι μόνο ως προς το παρελθόν — λαμβάνει μια εντελώς νέα διακλάδωση μέσω της προσθήκης του μέλλοντος. Στηριζόμενη στην εμφάνιση της στιγμιαικής μνήμης, η φαντασία διαμορφώνει τις παραστάσεις του μέλλοντος με μια διαδικασία όμοια με εκείνη μέσω της οποίας, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, φτάνουμε σε παραστάσεις συγκεκριμένου νέου είδους χρωμάτων και ήχων,

ενώ ακολουθούμε τις γνώριμες σχέσεις και μορφές. Στη φαντασία έχουμε τη δυνατότητα να μεταφέρουμε σε άλλες κλίμακες μια μελωδία, την οποία είχαμε ακούσει σε [14] μια ορισμένη τονικότητα που βασιζόταν σε ένα εντελώς προσδιορισμένο τονικό είδος. Μέσα από αυτή τη μεταβολή, μπορεί κάλλιστα να συμβαίνει, εκκινώντας από γνωρίσιμους τόνους, να φτάνουμε σε ηχητικούς τόνους που δεν έχουμε ακόμη ακούσει. Με έναν παρόμοιο τρόπο, η φαντασία διαμορφώνει από το παρελθόν την παράσταση του μέλλοντος, δηλαδή μέσω της αναμονής. Αποτελεί, όμως, λανθασμένη άποψη το ότι η φαντασία δεν είναι σε θέση να προσφέρει κάτι νέο, το ότι εξαντλείται στην επανάληψη εκείνων των συστατικών στιγμών που έχουν ήδη δοθεί σε αντιλήψεις. Τέλος, σε ό,τι αφορά την πλήρη παράσταση του χρόνου, την παράσταση του άπειρου χρόνου, αυτή είναι ένα μόρφωμα του ενεργήματος της εννοιολογικής παράστασης, ακριβώς όπως η άπειρη σειρά των αριθμών, ο άπειρος χώρος κ.λπ.

§5. Η μετατροπή των παραστάσεων μέσω των χρονικών χαρακτήρων

Σύμφωνα με τον Μπρεντάνο, εντός των χρονικών παραστάσεων πρέπει κανείς να εστιάσει σε μια επιπλέον εξαιρετικά σημαντική ιδιαιτερότητα. Τα χρονικά είδη του παρελθόντος και του μέλλοντος έχουν την εξής ιδιαιτερότητα: τα στοιχεία των αισθητηριακών παραστάσεων με τις οποίες συνδέονται δεν τα προσδιορίζουν (όπως το κάνουν άλλοι τρόποι που παρουσιάζονται) αλλά τα μεταβάλλουν. Ένας πιο δυνατός τόνος Ντο είναι ένας τόνος Ντο, όπως το ίδιο ισχύει και για έναν πιο ασθενή τόνο Ντο. Όμως, αντιθέτως, ένας παρελθοντικός τόνος Ντο δεν είναι κάποιος τόνος

Ντο, ένα παρελθοντικό κόκκινο δεν είναι κάποιο κόκκινο. Οι χρονικοί προσδιορισμοί δεν προσδιορίζουν αλλά μεταβάλλουν ουσιωδώς, ακριβώς όπως συμβαίνει και με τους προσδιορισμούς «παραστημένο», «επιθυμητό» κ.λπ. Ένα παριστώμενο νόμισμα, ένα δυνάμει νόμισμα, δεν είναι νόμισμα. Μόνο ο προσδιορισμός «τώρα» αποτελεί εξαίρεση. Το Α που υπάρχει τώρα είναι όντως ένα πραγματικό Α. Το παρόν δεν μεταβάλλει, αλλά ούτε και προσδιορίζει. Εάν προσθέσω στην παράσταση ενός ανθρώπου το «τώρα», ο άνθρωπος δεν αποκτά μέσω αυτού κάποιο νέο γνώρισμα, δεν διαγράφεται πάνω του κάποιο χαρακτηριστικό. Δεν προστίθεται τίποτα στην αντίληψη ως προς την ποιότητα, την ένταση και τον τοπικό προσδιορισμό μέσω του ότι η αντίληψη αυτή παριστά κάτι ως υπάρχον τώρα. Τα τροποποιητικά χρονικά κατηγορήματα είναι, κατά τον Μπρεντάνο, μη πραγματικά (*irreale*) — πραγματικός είναι μόνο ο προσδιορισμός του τώρα[παρόντος]. Αξιοπρόσεκτο σε αυτό το σημείο είναι ότι οι μη πραγματικοί χρονικοί προσδιορισμοί μπορούν να εντάσσονται σε μια συνεχή σειρά μαζί με έναν μοναδικό ενεργά πραγματικό προσδιορισμό, με τον οποίο οι πρώτοι συνδέονται μέσα από απειροστικές διαφοροποιήσεις. Το πραγματικό τώρα[παρόν] μετατρέπεται συνεχώς σε μη πραγματικό. Εάν ρωτήσει κανείς πώς μπορεί το πραγματικό να μετατρέπεται σε [15] μη πραγματικό μέσω του ότι ανακύπτουν οι τροποποιητικοί προσδιορισμοί, δεν μπορεί να δοθεί άλλη απάντηση από την εξής: σε κάθε ανάδυση και πέρασμα που λαμβάνει χώρα στο παρόν, συνάπτονται, κατά κάποιον τρόπο, ως αναγκαία συνέπεια χρονικοί προσδιορισμοί οποιουδήποτε είδους. Γιατί είναι εντελώς εναργές και αυτονόητο ότι κάθε τι που είναι, εξαιτίας ακριβώς του ότι είναι, θα μετατραπεί σε κάτι που έχει υπάρξει και, ως συνέπεια του ότι

είναι, είναι κάτι που μελλοντικά θα έχει υπάρξει, μελλοντικά θα αποτελεί παρελθόν.

§6. Κριτική

Προχωρώντας τώρα στην κριτική της θεωρίας που παρουσιάσαμε, θα έπρεπε αρχικά να ρωτήσουμε τι είναι αυτό που κάνει και τι είναι αυτό που θέλει να κάνει. Προφανώς δεν κινείται στο έδαφος εκείνο που εμείς αναγνώρισαμε ως αναγκαίο για μια φαινομενολογική ανάλυση της συνείδησης του χρόνου. Εργάζεται με υπερβατικές προϋποθέσεις, με υπαρκτά χρονικά αντικείμενα που ασκούν «ερεθίσματα» και «προκαλούν» αισθήματα μέσα μας κ.λπ. Παρουσιάζεται, επομένως, ως μια θεωρία της ψυχολογικής καταγωγής της παράστασης του χρόνου. Ταυτόχρονα, όμως, περιέχει κομμάτια μιας γνωσιοθεωρητικής πραγμάτευσης των όρων δυνατότητας μιας συνείδησης της αντικειμενικής χρονικότητας — συνείδηση που εμφανίζεται και οφείλει να μπορεί να εμφανίζεται η ίδια ως χρονική. Εδώ μπορούμε να προσθέσουμε και τις συζητήσεις σχετικά με τις ιδιαιτερότητες των χρονικών κατηγορημάτων, τα οποία πρέπει να σχετίζονται με τα ψυχολογικά και φαινομενολογικά κατηγορήματα· οι σχέσεις, όμως, αυτές δεν εξετάζονται περαιτέρω.

Ο Μπρεντάνο κάνει λόγο για έναν νόμο πρωταρχικού συνειρμού, σύμφωνα με τον οποίο στις εκάστοτε αντιλήψεις συνάπτονται παραστάσεις μιας στιγμιακής μνήμης. Εννοεί, προφανώς, έναν ψυχολογικό νόμο που καθορίζει τη διαμόρφωση νέων ψυχικών βιωμάτων στη βάση δεδομένων ψυχικών βιωμάτων. Αυτά τα βιώματα είναι ψυχικά, είναι αντικειμενοποιημένα, έχουν τα ίδια τον χρόνο τους, και αυτό για το οποίο γίνεται λόγος είναι η γένεση

και η ανάπτυξή τους. Όλα αυτά ανήκουν στην περιοχή της ψυχολογίας και δεν μας αφορούν εδώ. Παρ' όλα αυτά, στις συγκεκριμένες έρευνες κρύβεται ένας φαινομενολογικός πυρήνας και οι αναλύσεις που ακολουθούν σκοπεύουν να επικεντρωθούν αποκλειστικά σε αυτό τον πυρήνα. Η διάρκεια, η διαδοχή, οι μεταβολές *εμφανίζονται*. Τι εντοπίζει κανείς σε αυτό το εμφανίζεσθαι; Σε μια διαδοχή, [16] για παράδειγμα, εμφανίζεται ένα «τώρα» και σε ενότητα μαζί του ένα «παρελθόν». Η ενότητα της συνείδησης που περιβάλλει αποβλεπτικά το παροντικό και το παρελθοντικό είναι ένα φαινομενολογικό δεδομένο. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν πράγματι το παρελθοντικό εμφανίζεται στη συνείδηση με τον τρόπο της φαντασίας, όπως ισχυρίζεται ο Μπρεντάνο.

Στο σημείο όπου ο Μπρεντάνο μιλά για την κατάκτηση του μέλλοντος διακρίνει ανάμεσα στην πρωταρχική εποπτεία του χρόνου, η οποία σύμφωνα με αυτόν είναι δημιούργημα του πρωταρχικού συνειρμού, και την ευρύτερη εποπτεία του χρόνου, η οποία προκύπτει επίσης από τη φαντασία, αλλά όχι μέσω του πρωταρχικού συνειρμού.⁶ Μπορούμε, επίσης, να πούμε ότι η εποπτεία του χρόνου διακρίνεται από την αναυθεντική παράσταση του χρόνου, την παράσταση του άπειρου χρόνου, των χρόνων και των χρονικών σχέσεων που δεν πραγματώνονται με εποπτικό τρόπο. Είναι εντυπωσιακό ότι ο Μπρεντάνο δεν λαμβάνει υπόψη στη θεωρία του για την εποπτεία του χρόνου τη διαφορά ανάμεσα στην αντίληψη του χρόνου και τη φαντασία του χρόνου, μια προφανή διαφορά την οποία

6 Ο όρος «φαντασία» περιλαμβάνει εδώ όλα τα αναπαρουσιαστικά ενεργήματα και δεν χρησιμοποιείται ως αντιδιαστολή προς τα οντοθετικά ενεργήματα.

είναι αδύνατον να είχε ο ίδιος παραβλέψει. Ακόμη κι αν ο ίδιος αρνείται να μιλήσει για αντίληψη κάποιου χρονικού αντικειμένου (με εξαίρεση την αντίληψη του σημειακού τώρα[παρόντος] ως του ορίου ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον), η διαφορά στην οποία θεμελιώνεται το πώς μιλάει για την αντίληψη μιας διαδοχής και για την ενθύμηση μιας άλλοτε αντιληπτής διαδοχής (ή, ακόμη, για την απλή φαντασία μιας τέτοιας διαδοχής) δεν μπορεί να αγνοηθεί και πρέπει με κάποιον τρόπο να αποσαφηνιστεί. Εάν η πρωταρχική εποπτεία του χρόνου είναι ήδη ένα δημιουργήμα της φαντασίας, τότε τι διακρίνει αυτή τη φαντασία ενός χρονικού αντικειμένου από εκείνη στην οποία καθίσταται συνειδητό ένα χρονικό αντικείμενο που προηγούνταν ακόμη περισσότερο χρονικά, το οποίο είναι ακόμη πιο παρελθοντικό, δηλαδή κάτι που δεν ανήκει στη σφαίρα του πρωταρχικού συνειρμού, που δεν είναι συνδεδεμένο με τη στιγμιακή αντίληψη, αλλά κάποτε συνδεόταν με μια παρελθοντική αντίληψη; Εάν η αναπαρουσίαση της διαδοχής που βίωσα χθες σημαίνει μια αναπαρουσίαση του χρονικού πεδίου που βίωσα χθες με πρωταρχικό τρόπο, και εάν αυτό το χρονικό πεδίο παρουσιάζεται το ίδιο ήδη ως ένα συνεχές φαντασιών που συνδέονται μεταξύ τους μέσω του πρωταρχικού συνειρμού, τότε θα είχαμε τώρα να κάνουμε με φαντασίες φαντασιών. Ερχόμαστε εδώ αντιμέτωποι με ανεπίλυτες δυσκολίες της θεωρίας του Μπρεντάνο, οι οποίες καθιστούν αμφισβητήσιμη την

[17] ορθότητα της ανάλυσης της πρωταρχικής συνείδησης του χρόνου που μας προσφέρει. Το ότι δεν μπόρεσε να τιθασεύσει αυτές τις δυσκολίες οφείλεται επίσης σε κάποιες άλλες ελλείψεις, πέρα από αυτές που ήδη επισημάναμε.

Ο Μπρεντάνο δεν διακρίνει ανάμεσα σε ενέργημα και περιεχόμενο, δηλαδή ανάμεσα σε ενέργημα, καταληπτικό

περιεχόμενο και καταληπτικό αντικείμενο. Πρέπει, όμως, να ξεκαθαρίσουμε σε ποιο από τα παραπάνω θα πρέπει να αποδώσουμε τη συστατική στιγμή του χρόνου (*Zeitmoment*). Εάν ο πρωταρχικός συνειρμός συνάπτει μια συνεχή σειρά παραστάσεων στην εκάστοτε αντίληψη και μέσα από αυτό παράγεται η συστατική στιγμή του χρόνου, τότε θα πρέπει να ρωτήσουμε: Τι είδους συστατική στιγμή είναι αυτή; Ανήκει άραγε, ως μια ουσιωδώς ιδιάζουσα διαφορά, στον χαρακτήρα του ενεργήματος ή μήπως στα καταληπτικά περιεχόμενα, ας πούμε στα αισθητηριακά περιεχόμενα, όταν, για παράδειγμα, εξετάζουμε χρώματα ή ήχους ως προς το χρονικό είναι τους; Με βάση τη θεωρία του Μπρεντάνο, σύμφωνα με την οποία το παραστατικό ενέργημα ως τέτοιο δεν επιδέχεται διαφοροποιήσεις και δεν υφίστανται διαφορές ανάμεσα στις παραστάσεις ως τέτοιες, πέρα από τις διαφορές ως προς τα πρωταρχικά περιεχόμενά τους, απομένει να δεχτούμε το εξής: ότι στα πρωταρχικά περιεχόμενα της αντίληψης συνάπτονται συνεχώς και ακατάπαυστα φαντάσματα (*Phantasmen*), τα οποία είναι ποιοτικά ίδια ως προς το περιεχόμενο, ενώ απλά και μόνο εξασθενεί η ένταση και η πληρότητά του. Παράλληλα με αυτό, η φαντασία προσθέτει μια νέα συστατική στιγμή, τη συστατική στιγμή του χρόνου. Αυτές οι επεξηγήσεις δεν μας ικανοποιούν από πολλές απόψεις. Δεν εντοπίζουμε τον χρονικό χαρακτήρα, τη διαδοχή και τη διάρκεια μόνο στα πρωταρχικά περιεχόμενα, αλλά και στο καταληπτικό αντικείμενο, όπως και στο ενέργημα που επιτελεί την ερμηνευτική κατάληψη. Μια ανάλυση του χρόνου που περιορίζεται σε ένα μόνο στρώμα είναι ανεπαρκής — η ανάλυση αυτή θα πρέπει να ακολουθήσει όλα τα στρώματα της συγκρότησης.

Ας αφήσουμε κατά μέρος κάθε υπερβατική ερμάνευση και, αφού επικεντρωθούμε στα εμμενή περιεχόμενα, ας προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την άποψη πως η χρονική τροποποίηση πρέπει να κατανοηθεί μέσω της ανάδυσης μιας συστατικής στιγμής που ονομάζουμε συστατική στιγμή του χρόνου, η οποία συμπλέκεται με τα υπόλοιπα συστατικά του περιεχομένου, δηλαδή με την ποιότητα, την ένταση κ.λπ. Ένας βιωμένος τόνος Λα ήχησε μόλις τώρα, αμέσως ανανεώνεται μέσω του πρωταρχικού συνειρμού και διατηρείται συνεχώς ως προς το περιεχόμενό του. Αυτό, όμως, θα σήμαινε ότι το Λα (σε κάθε περίπτωση, πέρα από τις μειώσεις της έντασης) δεν θα ήταν καθόλου παρελθόν, αλλά θα παρέμενε παρόν. Η όλη διαφορά θα έγκειτο στο ότι ο συνειρμός θα έπρεπε επίσης να είναι [18] δημιουργικός και να προσθέτει μια νέα συστατική στιγμή, η οποία ονομάζεται «παρελθόν». Αυτή η συστατική στιγμή αποκτά διαβαθμίσεις, μεταβάλλεται συνεχώς και, ανάλογα με τον βαθμό μεταβολής, το Λα είναι λιγότερο ή περισσότερο παρελθοντικό. Επομένως, στο μέτρο που εμπίπτει στη σφαίρα της πρωταρχικής εποπτείας του χρόνου, το παρελθόν θα έπρεπε να είναι ταυτόχρονα παρόν. Η συστατική χρονική στιγμή «παρελθόν» θα έπρεπε να είναι μια παροντική συστατική στιγμή του βιώματος με την ίδια έννοια που είναι παροντική η συστατική στιγμή «κόκκινο» που βιώνουμε τώρα ενεργά — κάτι που είναι προφανώς παράλογο.

Μπορεί, ενδεχομένως, να αντιτείνει κανείς: το ίδιο το Λα είναι μεν παρελθόν, όμως, χάρη στον πρωταρχικό συνειρμό, στη συνείδηση βρίσκεται ένα νέο περιεχόμενο, το Λα, που φέρει τον χαρακτήρα «παρελθοντικό». Παρ' όλα αυτά, όταν ένα ίδιο περιεχόμενο Λα συνεχίζει να παραμένει στη συνείδηση, ακόμη και εάν φέρει μαζί

του μια νέα συστατική στιγμή, τότε το Λα δεν είναι παρελθοντικό αλλά κάτι που διαρκεί. Συνεπώς, είναι τώρα και συνεχώς παρόν και είναι παρόν μαζί με τη νέα συστατική στιγμή «παρελθόν» — είναι ταυτόχρονα παρελθόν και παρόν. Όμως, σε αυτή την περίπτωση, από πού γνωρίζουμε ότι ένα Λα υπήρξε νωρίτερα, ότι υπήρξε ήδη πριν έλθει στην ύπαρξη αυτό το παροντικό Λα; Από πού έχουμε την ιδέα του παρελθόντος; Η παροντική παρουσία ενός Λα στη συνείδηση μέσω της επισύναψης μιας νέας συστατικής στιγμής, ακόμη και εάν την ονομάσουμε συστατική στιγμή του παρελθόντος, δεν είναι σε θέση να εξηγήσει την υπερβαίνουσα συνείδησή μας ότι το Λα είναι παρελθόν. Δεν μπορεί να προσφέρει την παραμικρή παράσταση για το ότι αυτό που έχω τώρα στη συνείδηση ως Λα μαζί με τον νέο του χαρακτήρα είναι ταυτόσημο με κάτι το οποίο δεν είναι τώρα στη συνείδηση αλλά ήταν στο παρελθόν. Ποιες είναι λοιπόν οι συστατικές στιγμές του πρωταρχικού συνειρμού που βιώνονται τώρα; Είναι, ίσως, οι ίδιες χρόνοι; Τότε φτάνουμε σε αντίφαση: όλες αυτές οι συστατικές στιγμές είναι τώρα εδώ, εμπερικλείονται στην ίδια συνείδηση που έχω για το αντικείμενο, είναι συνεπώς ταυτόχρονες. Και όμως, η διαδοχή του χρόνου αποκλείει την ταυτοχρονία. Μήπως τότε αυτές οι ίδιες δεν αποτελούν χρονικές συστατικές στιγμές, αλλά μάλλον χρονικές ενδείξεις; Όμως, έτσι δεν έχουμε αρχικά παρά μια καινούργια λέξη· η συνείδηση του χρόνου δεν έχει ακόμα αναλυθεί, δεν έχει αποσαφηνιστεί πώς συγκροτείται η συνείδηση ενός παρελθόντος στη βάση τέτοιων σημειακών ενδείξεων, υπό ποια έννοια, με ποιον τρόπο, μέσω ποιων ερμηνευτικών καταλήψεων λειτουργούν αυτές οι βιωμένες συστατικές στιγμές διαφορετικά από τις συστατικές στιγμές της ποιότητας και με τέτοιο

τρόπο, ώστε να προκύπτει η σχέση της συνείδησης (συνείδηση η οποία πρέπει να είναι ένα τώρα[παρόν]) με ένα μη τώρα[παρόν].

- [19] Αρκετά αμφισβητήσιμη είναι, επίσης, η προσπάθεια να παρουσιαστεί το παρελθόν ως κάτι μη πραγματικό και μη υπάρχον. Μια ψυχική συστατική στιγμή που αναδύεται συμπληρωματικά δεν μπορεί, όμως, να δημιουργήσει μη πραγματικότητα, δεν μπορεί να αφαιρέσει την παροντική ύπαρξη. Όντως, όλο το πεδίο του πρωταρχικού συνειρμού είναι ένα παροντικό και εμμενώς πραγματικό βίωμα. Στο συγκεκριμένο πεδίο ανήκει ολόκληρη η σειρά των πρωταρχικών χρονικών συστατικών στιγμών που δημιουργούνται μέσω του πρωταρχικού συνειρμού, μαζί με τις υπόλοιπες συστατικές στιγμές που ανήκουν στο χρονικό αντικείμενο.

Βλέπουμε, επομένως, ότι δεν είναι πρόσφορη μια ανάλυση της συνείδησης του χρόνου που προσπαθεί να κατανοήσει το εποπτικό χρονικό τμήμα (*Zeitstrecke*) απλά μέσω συνεχώς διαβαθμιζόμενων νέων συστατικών στιγμών, στιγμών που με κάποιον τρόπο επικολλώνται ή συγχωνεύονται με εκείνες τις συστατικές στιγμές του περιεχομένου που συγκροτούν το χρονικά εντοπισμένο αντικείμενο. Με λίγα λόγια, η χρονική μορφή δεν είναι η ίδια χρονικό περιεχόμενο ούτε είναι ένα σύμπλεγμα νέων περιεχομένων που συνάπτονται με κάποιον τρόπο στο χρονικό περιεχόμενο. Ακόμη και εάν ο Μπρεντάνο δεν έκανε το λάθος να αναγάγει όλα τα βιώματα σε σκέτα πρωταρχικά περιεχόμενα, όπως έκανε ο σενσουαλισμός, ακόμη και εάν πρώτος αυτός αναγνώρισε τη ριζική διάκριση μεταξύ πρωταρχικών περιεχομένων και χαρακτήρων ενεργήματος, η θεωρία του περί χρόνου δείχνει ότι δεν έλαβε υπόψη ακριβώς αυτούς τους χαρακτήρες του

ενεργήματος, τους τόσο σημαντικούς για μια θεωρία του χρόνου. Το ερώτημα πώς καθίσταται δυνατή η συνείδηση του χρόνου και πώς πρέπει να την κατανοήσουμε παραμένει αναπάντητο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

§7. Ερμηνεία της σύλληψης των χρονικών αντικειμένων ως στιγμιαίας σύλληψης και ως ενεργήματος με διάρκεια

Στη θεωρία του Μπρεντάνο λειτουργεί ως βασικό κίνητρο μια σκέψη που προέρχεται από τον Χέρμπαρτ, υιοθετήθηκε από τον Λότσε και έπαιξε σημαντικό ρόλο σε όλη τη μετέπειτα εποχή. Η σκέψη αυτή δεν είναι άλλη από το ότι για τη σύλληψη μιας ακολουθίας παραστάσεων (για παράδειγμα, της ακολουθίας α και β) είναι απαραίτητο αυτές οι παραστάσεις να αποτελούν απολύτως ταυτόχρονα αντικείμενα μιας συσχετιστικής γνώσης, η οποία τις περικλείει εντελώς αδιαίρετα σε ένα μοναδικό και αδιαίρετο ενέργημα.⁷ Όλες οι παραστάσεις μιας διαδρομής, μιας [20] μετάβασης, μιας απομάκρυνσης, εν συντομία όλες εκείνες οι παραστάσεις που εμπεριέχουν μια σύγκριση πολλών

7 Hermann Lotze, *Metaphysik, Drei Bücher der Ontologie, Kosmologie und Psychologie*, Λειψία 1879, σ. 294: «Εάν η παράσταση του ύστερου β στην πραγματικότητα έπεται μόνο της παράστασης του β που προηγείται, τότε θα είχαμε μεν μια αλλαγή των παραστάσεων, δεν θα είχαμε, όμως, καμία παράσταση αυτής της αλλαγής. Θα υπήρχε μια χρονική ροή, όμως δεν θα εμφανιζόταν σε κανέναν ως τέτοια. Για να λάβει χώρα αυτή η σύγκριση μέσω της οποίας το β γνωρίζεται ως ύστερο, ως αυτό που έπεται, είναι απαραίτητο να αποτελούν και οι δύο παραστάσεις α και β απολύτως ταυτόχρονα αντικείμενα μιας συσχετιστικής γνώσης, η οποία τις περικλείει αδιαίρετα σε ένα μοναδικό αδιαίρετο ενέργημα». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

στοιχείων και εκφράζουν τη μεταξύ τους σχέση, μπορούν να νοηθούν μόνο ως προϊόντα ενός γνωστικού ενεργήματος που εμπερικλείει τα σχετικά στοιχεία με άχρονο τρόπο. Θα ήταν όλες αδύνατες εάν το ενέργημα της παράστασης εκτεινόταν, αυτό το ίδιο, σε μια χρονική διαδοχή.⁸ Η θέση ότι η εποπτεία ενός χρονικού τμήματος λαμβάνει χώρα σε ένα τώρα[παρόν], σε ένα χρονικό σημείο, εμφανίζεται ως κάτι εναργές και αναπόφευκτο. Εμφανίζεται εν γένει ως κάτι το αυτονόητο το ότι μια οποιαδήποτε συνείδηση που κατευθύνεται προς ένα όλον, προς κάποια πολλαπλότητα διαχωρίσιμων συστατικών στιγμών (δηλαδή κάθε συνείδηση σχέσης και σύμπλεξης), περιλαμβάνει το αντικείμενό της σε ένα αδιαίρετο χρονικό σημείο. Όποτε μια συνείδηση κατευθύνεται προς ένα όλον τα μέρη του οποίου είναι διαδοχικά, μπορεί να είναι μια εποπτική συνείδηση μόνο εάν τα μέρη συγκεντρώνονται, υπό τη μορφή αναπαραστατών (*Repräsentanten*), στην ενότητα μιας στιγμιαίας εποπτείας. Ο Ου. Στερν είχε εγείρει ενστάσεις ενάντια σε αυτό το «δόγμα της στιγμιακότητας μιας συνειδησιακής ολότητας», όπως ο ίδιος το ονομάζει.⁹ Υπάρχουν

8 Lotze, ό.π., σ. 295: «Όλες οι παραστάσεις μιας διαδρομής, μιας απομάκρυνσης, μιας μετάβασης, εν συντομία όλες εκείνες οι παραστάσεις που εμπεριέχουν μια σύγκριση περισσότερων στοιχείων και εκφράζουν τη μεταξύ τους σχέση, μπορούν έτσι να νοηθούν μόνο ως προϊόντα ενός γνωστικού ενεργήματος, το οποίο εμπερικλείει τα σχετικά στοιχεία με άχρονο τρόπο. Θα ήταν όλες αδύνατες εάν το ενέργημα της παράστασης εκτεινόταν, αυτό το ίδιο, σε μια χρονική διαδοχή [...]». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

9 William Stern, «Psychische Präsenzzeit», στο: *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*, XIII (1897), σ. 325–349. Για τη φράση «το δόγμα περί της στιγμιακότητας μιας συνειδησιακής ολότητας ή περί του αναγκαίου ισοχρονισμού των μερών της», βλ. σ. 330 κ.ε. [Πρβλ. επίσης, William Stern, *Psychologie der Veränderungsauffassung*, Μπρεσλάου 1898 (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης).]

περιπτώσεις όπου η ερμηνευτική κατάληψη προκύπτει μόνο στη βάση ενός χρονικά εκτατού περιεχομένου της συνείδησης, δηλαδή περιπτώσεις όπου αυτή εκτείνεται πάνω σε ένα χρονικό τμήμα, στον επονομαζόμενο «χρόνο παρουσίας» (*Präsenzzeit*).¹⁰ Για παράδειγμα, μια διακριτή διαδοχή μπορεί να διατηρηθεί συνεκτική μέσω μιας συνειδησιακής ένωσης, μέσω ενός ενιαίου καταληπτικού ενεργήματος, ανεπηρέαστη από τη μη ταυτοχρονία των μερών της.¹¹ Το ότι μια μελωδία προκύπτει από πολλούς τόνους που διαδέχονται ο ένας τον άλλο καθίσταται δυνατό μόνο χάρη στο ότι η ακολουθία των ψυχικών συμβάντων ενώνεται «απευθείας» σε μια συνολική μορφή. Ενώ στη συνείδηση το ένα έπεται του άλλου, παρ' όλα αυτά εμπερικλείονται [όλα] στο ένα και το αυτό συνολικό ενέργημα. Προφανώς, δεν έχουμε όλους τους τόνους ταυτόχρονα και δεν ακούμε τη μελωδία εξαιτίας του ότι οι προηγούμενοι τόνοι εξακολουθούν να διαρκούν όταν ακούγεται ο τελευταίος. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι οι τόνοι διαμορφώνουν μια ενότητα διαδοχής με ένα κοινό

¹⁰ Stern, ό.π., σ. 326: «Περιπτώσεις στις οποίες η ερμηνευτική κατάληψη προκύπτει μόνο στη βάση ενός χρονικά εκτατού περιεχομένου της συνείδησης». Επίσης, Stern, ό.π., σ. 327: «Το χρονικό τμήμα πάνω στο οποίο μπορεί να εκτείνεται ένα τέτοιο ψυχικό ενέργημα το ονομάζω τον “χρόνο παρουσίας” του». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

¹¹ Stern, ό.π., σ. 329: «Αλλά και σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου διαδοχικά επιμέρους στοιχεία δεν θα έπρεπε να δημιουργούνται μέσω αφαιρεσης αλλά να υφίστανται εκ των προτέρων (συζητήσαμε ήδη παραπάνω την ερμηνευτική κατάληψη πολυσύλλαβων λέξεων), ακόμη και τότε μπορούν να διατηρούνται μαζί μέσω μιας συνειδησιακής ένωσης, παρά τη διακριτή διαδοχή τους. Αυτή η συνειδησιακή ένωση είναι το ενέργημα ερμηνευτικής κατάληψης που προκύπτει». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

αποτέλεσμα, την καταληπτική μορφή (*Auffassungsform*).¹² Φυσικά, αυτή ολοκληρώνεται μόνο με τον τελευταίο τόνο. Αντιστοίχως, υφίσταται μια¹³ αντίληψη χρονικά διαδοχικών ενοτήτων, όπως και μια αντίληψη συνυπαρχουσών ενοτήτων. Εφόσον ισχύει κάτι τέτοιο, υφίσταται επίσης μια άμεση ερμηνευτική κατάληψη ταυτότητας, ισότητας, ομοιότητας και διαφοράς. «Δεν είναι απαραίτητη η τεχνητή υπόθεση ότι η σύγκριση προκύπτει πάντα χάρη στο ότι μαζί με τον δεύτερο τόνο υφίσταται η ενθυμητική εικόνα του πρώτου τόνου. Αυτό που μάλλον συμβαίνει είναι ότι το συνειδησιακό περιεχόμενο που ξεδιπλώνεται μέσα στον χρόνο παρουσίας καθίσταται με τον ίδιο τρόπο θεμέλιο για τις προκύπτουσες ερμηνευτικές καταλήψεις τόσο της ομοιότητας όσο και της διαφοράς».¹⁴

[22] Εκείνο που εμποδίζει αυτές τις αναλύσεις, όπως και την όλη συζήτηση που συνδέεται με αυτές, να ξεκαθαρίσουν τα επίμαχα προβλήματα είναι η έλλειψη των απολύτως

12 Stern, ό.π., σ. 329 κ.ε.: «Το ότι τέσσερις διαδοχικοί ήχοι ... παρουσιάζονται ως μια διακριτή μελωδία καθίσταται δυνατό μόνο επειδή τα τέσσερα ψυχικά συμβάντα ενώνονται απευθείας σε μια συνολική μορφή, παρά τις χρονικές διαφορές τους. Τα τέσσερα μέρη είναι μεν στη συνείδηση το ένα δίπλα στο άλλο, όμως, παρ' όλα αυτά, μέσα στο ένα και το αυτό ενέργημα ερμηνευτικής κατάληψης, μέσα στον έναν χρόνο παρουσίας. Δεν ακούμε τους τέσσερις τόνους ταυτόχρονα, ούτε έχουμε τη συνολική ομάδα στη συνείδηση ένεκα του ότι όταν ηχεί ο τέταρτος τόνος συνεχίζουν να διαρκούν ο 1, ο 2 και ο 3. Αντιθέτως, οι τέσσερις τόνοι διαμορφώνουν ακριβώς μια διαδοχική ενότητα με ένα κοινό αποτέλεσμα, την καταληπτική μορφή». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

13 Με βάση τα συμφραζόμενα και τη χρήση του αόριστου άρθρου στη συνέχεια («...υφίσταται επίσης μια άμεση ερμηνευτική κατάληψη...»), αποφασίσαμε να ακολουθήσουμε την πρόταση του Άγγλου μεταφραστή, διαβάζοντας το «seine» ως «eine». (Σ.τ.μ.)

14 Stern, ό.π., σ. 337 κ.ε.

αναγκαίων διακρίσεων, έλλειψη την οποία έχουμε ήδη διαγνώσει και στην περίπτωση του Μπρεντάνο. Μένει επομένως να θέσουμε το εξής ερώτημα: Πώς πρέπει να κατανοήσουμε την ερμηνευτική κατάληψη υπερβατικών χρονικών αντικειμένων που εκτείνονται μέσα σε μια διάρκεια, πληρώνοντας τη είτε με συνεχή και ομοιόμορφο τρόπο (όπως γίνεται στην περίπτωση των αμετάβλητων πραγμάτων) είτε με συνεχώς μεταβαλλόμενο τρόπο (όπως γίνεται, για παράδειγμα, στην περίπτωση των φυσικών διαδικασιών, της κίνησης, της μεταβολής κ.ο.κ.); Αντικείμενα αυτού του είδους συγκροτούνται μέσω μιας πολλαπλότητας εμμενών δεδομένων και ερμηνευτικών καταλήψεων, τα οποία παρέρχονται τα ίδια ως ακολουθία. Είναι δυνατόν αυτά τα αναπαραστατικά περιεχόμενα που παρέρχονται διαδοχικά να ενοποιηθούν σε ένα στιγμιαίο τώρα[παρόν]; Έτσι εγείρεται λοιπόν το εντελώς νέο ερώτημα: Πώς συγκροτείται πλάι στα «χρονικά αντικείμενα», τόσο τα εμμενή όσο και τα υπερβατικά, ο ίδιος ο χρόνος, η διάρκεια και η διαδοχή των αντικειμένων; Πρέπει να λάβουμε υπόψη αυτές τις διαφορετικές κατευθύνσεις της περιγραφής (οι οποίες θίχτηκαν εδώ μόνο φευγαλέα και οι οποίες απαιτούν ακόμη περισσότερες διαφοροποιήσεις), παρόλο που όλα αυτά τα ερωτήματα συνδέονται στενά μεταξύ τους και δεν μπορούν να απαντηθούν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Είναι σαφές ότι η ίδια η αντίληψη ενός χρονικού αντικειμένου έχει χρονικότητα, ότι η ίδια η αντίληψη της διάρκειας προϋποθέτει τη διάρκεια της αντίληψης, ότι η ίδια η αντίληψη μιας οποιασδήποτε χρονικής μορφής έχει τη χρονική μορφή της. Και εάν αφήσουμε κατά μέρος όλες τις υπερβατικότητες, τότε αυτό που παραμένει στην αντίληψη ως προς όλα τα φαινομενολογικά συγκροτησιακά της στοιχεία είναι η φαινομενολογική χρονικότητά της

που ανήκει στην ακατάλυτη ουσία της. Εφόσον η αντικειμενική χρονικότητα συγκροτείται πάντοτε φαινομενολογικά, και εφόσον μόνο μέσω αυτής της συγκρότησης υφίσταται για μας ως εμφανιζόμενη αντικειμενικότητα ή [23] ως εμφανιζόμενη συστατική στιγμή μιας αντικειμενικότητας, τότε μια φαινομενολογική ανάλυση του χρόνου δεν μπορεί να διαφωτίσει τη συγκρότηση του χρόνου δίχως να λάβει υπόψη τη συγκρότηση των χρονικών αντικειμένων. Ως χρονικά αντικείμενα με το ειδικό νόημα του όρου κατανοούμε αντικείμενα τα οποία δεν είναι απλώς ενότητες μέσα στον χρόνο αλλά περιέχουν επίσης εντός τους τη χρονική έκταση. Μόλις ηχεί ένας τόνος, τότε η αντικειμενοποιητική μου κατάληψη μπορεί να καταστήσει αντικείμενο τον τόνο που διαρκεί και [σταδιακά] εξασθενεί, χωρίς όμως να λαμβάνει ως αντικείμενο τη διάρκεια του τόνου ή τον τόνο στη διάρκειά του. Αυτός ο τόνος ως τέτοιος είναι ένα χρονικό αντικείμενο. Το ίδιο ισχύει και για μια μελωδία, για οποιαδήποτε μεταβολή, αλλά και για κάθε σταθερή διατήρηση ως τέτοια. Ας δούμε το παράδειγμα μιας μελωδίας ή ενός ενιαίου κομματιού μιας μελωδίας. Αρχικά, τα πράγματα φαίνονται αρκετά απλά: ακούμε τη μελωδία, δηλαδή την αντιλαμβανόμαστε, εφόσον το ενέργημα της ακρόασης είναι αντιληπτικό ενέργημα. Παρ' όλα αυτά, ηχεί ο πρώτος τόνος, έπειτα έρχεται ο δεύτερος, μετά ο τρίτος κ.ο.κ. Δεν θα έπρεπε να πούμε ότι μόλις ηχεί ο δεύτερος τόνος, τότε ακούω αυτόν, αλλά δεν ακούω πλέον τον πρώτο κ.ο.κ.; Συνεπώς, στην πραγματικότητα δεν ακούω τη μελωδία αλλά τον ατομικό παροντικό τόνο. Θα έτεινε κανείς να πει ότι οφείλω στην ενθύμηση το ότι αντιλαμβάνομαι ως αντικείμενο το κομμάτι της μελωδίας που έχει παρέλθει. Παρομοίως, θα έτεινε κανείς να ισχυριστεί πως το ότι δεν προϋποθέτω, μόλις φτάνω στον εκάστοτε τόνο, πως αυτό

ήταν όλο, αυτό το οφείλω στην προεπισκοπούσα αναμονή. Δεν μπορούμε, όμως, να αρκεστούμε σε αυτή την εξήγηση, εφόσον όλα όσα ειπώθηκαν ισχύουν επίσης για τον ατομικό τόνο. Κάθε τόνος έχει ο ίδιος μια χρονική έκταση. Μόλις αρχίσει να ηχεί τον ακούω ως τώρα[παροντικό], ενώ, καθώς συνεχίζει να ηχεί, έχει ένα πάντα νέο τώρα[παρόν] και το εκάστοτε προηγούμενο τώρα[παρόν] μετατρέπεται σε παρελθόν. Επομένως, ακούω κάθε φορά μόνο την τρέχουσα ενεργεία φάση του τόνου, και η αντικειμενικότητα του συνολικού τόνου που διαρκεί συγκροτείται μέσα στο συνεχές ενός ενεργήματος, ένα μέρος του οποίου συνιστά ενθύμηση, ένα άλλο σημειακό μέρος, ελάχιστο, αντίληψη και ένα άλλο μέρος αναμονή. Αυτό φαίνεται να μας οδηγεί πίσω στη θεωρία του Μπρεντάνο. Εδώ πρέπει να αρχίσει μια βαθύτερη ανάλυση.

§8. Εμμενή χρονικά αντικείμενα
και οι τρόποι εμφάνισής τους

[24]

Εξουδετερώνουμε τώρα κάθε υπερβατική ερμηνευτική κατάληψη και οντοθεσία και εκλαμβάνουμε τον τόνο καθαρά ως υλητικό δεδομένο (*hyletisches Datum*). Ο τόνος εκκινεί και σταματά. Και ολόκληρη η ενότητα διάρκειάς του, η ενότητα ολόκληρης της διαδικασίας εντός της οποίας εκκινεί και τελειώνει, «υποχωρεί» μετά το τέλος προς το ολοένα και πιο μακρινό παρελθόν. Μέσα σε αυτή την καταβύθιση στο παρελθόν τον «διατηρώ» ακόμα, τον κατέχω σε μια «ανακράτηση», και όσο αυτή η ανακράτηση συνεχίζει να εκτυλίσσεται, ο τόνος έχει τη δική του χρονικότητα, παραμένει ο ίδιος, η διάρκειά του είναι η ίδια. Μπορώ να στρέψω την προσοχή στον τρόπο με τον οποίο αυτός δίνεται. Τόσο ο τόνος όσο και η διάρκεια που αυτός πληρώνει

είναι συνειδητά για μένα μέσα από ένα συνεχές «τρόπων», μέσω μιας «διηγετικής ροής». Ένα σημείο, μια φάση αυτής της ροής, ονομάζεται «συνείδηση του τόνου που εκκινεί» και εκεί σκοπεύεται από τη συνείδηση το πρώτο χρονικό σημείο της διάρκειας του τόνου με τον τρόπο του τώρα[παρόντος]. Ο τόνος δίνεται, δηλαδή είναι συνειδητός ως τώρα[παροντικός]. Δίνεται στη συνείδηση ως τώρα[παροντικός] «όσο» κάποια από τις φάσεις του δίνεται στη συνείδηση ως τώρα[παροντική]. Εφόσον, όμως, με εξαίρεση την εναρκτήρια φάση, κάποια χρονική φάση (η οποία αντιστοιχεί σε ένα χρονικό σημείο της διάρκειας του τόνου) είναι το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], τότε δίνεται στη συνείδηση μια συνέχεια φάσεων ως «πρωτύτερων», ενώ και ολόκληρο το τμήμα της χρονικής διάρκειας από το σημείο εκκίνησης μέχρι το τώρα[παροντικό] σημείο καθίσταται συνειδητό ως διάρκεια που έχει παρέλθει. Το υπόλοιπο τμήμα της διάρκειας δεν δίνεται, όμως, ακόμα στη συνείδηση. Φτάνοντας στο τελικό σημείο, αυτό το τελικό σημείο δίνεται στη συνείδηση ως τώρα[παροντικό] σημείο και ολόκληρη η διάρκεια ως διάρκεια που έχει παρέλθει (το ίδιο ισχύει μόλις φτάνουμε στο αφετηριακό σημείο του νέου χρονικού τμήματος, το οποίο δεν είναι πλέον τμήμα που αντιστοιχεί στον ίδιο τόνο). «Κατά τη διάρκεια» αυτής της συνειδησιακής ροής δίνεται στη συνείδηση ο ένας και ο αυτός τόνος ως διαρκής. «Πριν» δεν είναι κάτι που δίνεται στη συνείδηση (εφόσον δεν αναμενόταν με κάποιον τρόπο). «Μετά», «για ένα χρονικό διάστημα», δίνεται «ακόμα» στη συνείδηση, στην «ανακράτηση», ως παρελθοντικός. Μπορεί να συγκρατηθεί και να ισταται ή να παραμένει [σταθερός] μέσω του σταθεροποιητικού βλέμματός. Ολόκληρο το τμήμα της διάρκειας του τόνου, ή «ο» τόνος στην έκτασή του, υφίσταται πλέον, τρόπον τινά, ως κάτι το

νεκρό, κάτι το οποίο δεν παράγεται πλέον ζωντανά, ως ένα μόρφωμα που δεν εμψυχώνεται από κάποιο παροντικό σημείο παραγωγής. Αντ' αυτού, το μόρφωμα αυτό τροποποιείται συνεχώς και καταβυθίζεται στο «κενό». Η τροποποίηση [25] ολόκληρου του τμήματος είναι τότε μια τροποποίηση ανάλογη, ουσιωδώς ταυτόσημη, με εκείνη που κατά την τρέχουσα παροντική περίοδο υφίσταται το κομμάτι της διάρκειας που έχει παρέλθει, καθώς η συνείδηση μεταβαίνει σε διαρκώς νέες παραγωγές.

Αυτό που μόλις περιγράψαμε είναι ο τρόπος με τον οποίο το εμμενώς χρονικό αντικείμενο «εμφανίζεται» μέσα σε μια συνεχή ροή, ο τρόπος με τον οποίο «δίνεται». Το να περιγράφει κανείς αυτό τον τρόπο δεν σημαίνει ότι περιγράφει την ίδια την εμφανιζόμενη χρονική διάρκεια. Διότι είναι ο ίδιος τόνος, μαζί με τη διάρκεια που του ανήκει, ο οποίος, ναι μεν δεν αποτέλεσε αντικείμενο περιγραφής, αλλά προϋπετίθετο στην περιγραφή. Η ίδια διάρκεια είναι παροντική διάρκεια και χτίζεται στην τρέχουσα ενεργεία φάση και, στη συνέχεια, είναι παρελθοντική διάρκεια, «έχει παρέλθει», είτε δίνεται ακόμη στη συνείδηση είτε είναι διάρκεια που «οιονεί» παράγεται εκ νέου στην επανενθύμηση. Ο ίδιος τόνος, ο τόνος που ηχεί τώρα, είναι αυτός για τον οποίο στη συνειδησιακή ροή που έρχεται «αργότερα» λέγεται ότι έχει υπάρξει, ότι η διάρκειά του έχει παρέλθει. Τα σημεία της χρονικής διάρκειας απομακρύνονται για τη συνείδησή μου με τρόπο ανάλογο με εκείνον με τον οποίο απομακρύνονται για τη συνείδησή μου τα σημεία του ακίνητου αντικειμένου στον χώρο όταν εγώ απομακρύνω τον «εαυτό μου» από το αντικείμενο. Το αντικείμενο διατηρεί τον τόπο του και με τον ίδιο τρόπο ο τόνος διατηρεί τον χρόνο του. Κάθε χρονικό σημείο είναι αμετακίνητο, εντούτοις διαφεύγει στα βάθη

της συνείδησης, η απόσταση από το παραγωγικό τώρα[παρόν] γίνεται ολοένα και μεγαλύτερη. Ο ίδιος ο τόνος παραμένει ο ίδιος, όμως ο τόνος «ως προς τον τρόπο» με τον οποίο εμφανίζεται είναι πάντοτε διαφορετικός.

§9. Η συνείδηση των εμφανίσεων των εμμενών αντικειμένων

Εξετάζοντας το ζήτημα πιο προσεκτικά, μπορούμε εδώ να διακρίνουμε και άλλες κατευθύνσεις της περιγραφής. *Πρώτον*, μπορούμε να εκφέρουμε εναργείς δηλώσεις σχετικά με το εμμενές αντικείμενο καθαυτό: ότι τώρα διαρκεί, ότι ένα συγκεκριμένο μέρος της διάρκειας έχει περάσει, ότι το σημείο της διάρκειας του τόνου (φυσικά, μαζί με το τονικό περιεχόμενό του) που συλλαμβάνεται στο τώρα[παρόν] βυθίζεται συνεχώς στο παρελθόν και ότι ένα πάντα νέο σημείο της διάρκειας εισέρχεται στο τώρα[παρόν] ή είναι τώρα. Μπορούμε ακόμα να πούμε με ενάργεια ότι η διάρκεια που έχει παρέλθει απομακρύνεται από το τρέχον ενεργεία σημείο του τώρα[παρόντος], σημείο το οποίο πληρώνεται συνεχώς με κάποιον τρόπο, ότι η διάρκεια αυτή υποχωρεί προς το ολοένα και πιο «μακρινό» παρελθόν κ.ο.κ. *Δεύτερον*, μπορούμε, επίσης, να μιλήσουμε για τον τρόπο με τον οποίο «δίνονται στη συνείδηση» όλες αυτές οι διαφορές του «εμφανίζεσθαι» του εμμενούς τόνου και του περιεχομένου της διάρκειάς του.

[26] Αναφορικά προς την τονική διάρκεια που φτάνει στο τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], μιλάμε για αντίληψη και λέμε ότι ο τόνος που διαρκεί είναι αντιληπτός και ότι από την έκταση της διάρκειας του τόνου είναι κάθε φορά πλήρως αυθεντικά αντιληπτό μόνο εκείνο το σημείο της διάρκειας που χαρακτηρίζεται ως τώρα[παρόν]. Ως προς το τμήμα

που έχει παρέλθει, λέμε ότι δίνεται στη συνείδηση μέσα στις ανακρατήσεις. Πιο συγκεκριμένα, ότι δίνονται στη συνείδηση με [διαρκώς] μειούμενη καθαρότητα τα μέρη, ή φάσεις, της διάρκειας (τα οποία δεν μπορούν να οριοθετηθούν με ακρίβεια) που βρίσκονται εγγύτερα στο τρέχον ενεργεία σημειακό τώρα[παρόν]. Οι πιο απομακρυσμένες φάσεις που βρίσκονται ακόμα πιο πίσω στο παρελθόν είναι εντελώς ασαφείς, δίνονται στη συνείδηση με κενό τρόπο. Το ίδιο ισχύει όταν έχει παρέλθει ολόκληρη η διάρκεια: ανάλογα με την απόσταση από το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], αυτό που βρίσκεται ακόμα στην εγγύτητά του έχει ενδεχομένως κάποια καθαρότητα. Το σύνολο της διάρκειας εξαφανίζεται στο σκοτάδι, μέσα σε μια κενή ανακρατητική συνείδηση, και τελικά εξαφανίζεται εντελώς (εάν μπορεί κανείς να ισχυριστεί κάτι τέτοιο) μόλις η ανακράτηση σταματά.^{15, 16}

15 Φαίνεται εύλογο να παραλληλίσουμε αυτούς τους τρόπους εμφάνισης και συνείδησης των χρονικών αντικειμένων με τους τρόπους με τους οποίους εμφανίζεται και σκοπεύεται από τη συνείδηση ένα χωρικό αντικείμενο κατά τη μεταβολή του προσανατολισμού. Φαίνεται, επίσης, εύλογο να εξετάσουμε τους «χρονικούς προσανατολισμούς» μέσα από τους οποίους εμφανίζονται χωρικά αντικείμενα (τα οποία είναι όντως και χρονικά αντικείμενα). Παρ' όλα αυτά, προς το παρόν παραμένουμε στην εμμενή σφαίρα.

16 Σε ένα από τα χειρόγραφα από τα οποία αντλήθηκε το δημοσιευμένο κείμενο του 1928 βρίσκουμε το εξής σχετικό απόσπασμα:

«Πού έγκειται η αναλογία ως προς το χωρικό πράγμα;

1) Μπορώ να το περιγράψω ως προς το ίδιο είναι του, ως προς το αντικειμενικό περιεχόμενό του.

2) Μπορώ επίσης να εκφέρω αποφάνσεις περί της απόστασής του, και μάλιστα τις εκφέρω όχι ως «αντικειμενικές» αποφάνσεις αλλά «ως προς την εμφάνιση»: το αντικείμενο (που διατηρεί τη θέση του) εμφανίζεται άλλοτε εδώ, απολύτως κοντά, άλλοτε εμφανίζεται πιο μακριά, υποχωρεί στη μακρινή απόσταση, εμφανίζεται πλάγια κ.λπ. Επίσης,

Στην καθαρή σφαίρα βρίσκουμε μεγαλύτερη σαφήνεια και διακριτότητα (και μάλιστα τόσο περισσότερο όσο εγγύτερα βρίσκεται στο τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]). Όμως, όσο περισσότερο απομακρυνόμαστε από το τώρα[παρόν] τόσο μεγαλύτερη είναι η ασάφεια και η σύμπτυξη που μαρτυρούνται. Μόλις διεισδύσουμε αναστοχαστικά στην ενότητα μιας διαδικασίας που αποτελείται από διακριτά μέρη, μας δίνεται η δυνατότητα να παρατηρήσουμε ότι ένα αρθρωμένο κομμάτι της διαδικασίας «συρρικνώνεται» καθώς καταβυθίζεται στο παρελθόν. Είναι ένα είδος χρονικής προοπτικής (εντός της πρωταρχικής χρονικής εμφάνισης), ανάλογο προς τη χωρική προοπτική. Καθώς το χρονικό αντικείμενο υποχωρεί στο

καθώς υποχωρεί ενώ απομακρύνεται εμφανίζεται ως συμπυκνόμενο, ενώ καθώς πλησιάζει εμφανίζεται ως εκπτυκνόμενο. Άλλοτε δείχνει αυτή την πλευρά και άλλοτε την άλλη πλευρά.

Μπορώ εδώ να περιγράψω τις «εμφανίσεις» του αντικειμένου και το αντικείμενο ως αυτό που εμφανίζεται με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο, δίχως να αναφερθώ στο ότι, όπως μας διδάσκει η εμπειρία, μαζί με αυτούς τους τρόπους εμφάνισης συμπλέκονται παράλληλα σχέσεις του εμφανιζόμενου αντικειμένου προς τον έμψυχο οργανισμό μου (*meinem Leib*) και τα αισθητήρια όργανά μου [που είναι συναρτημένα με αυτόν], ο οποίος δεν εμφανίζεται [ο ίδιος] (τουλάχιστον όχι οπτικά, καθώς περιορίζομαι καθαρά στο οπτικό επίπεδο).

3) Τέλος, μπορώ να περιγράψω ως προς το χωρικό πράγμα τη «συνείδηση»: όχι την εμφάνιση του πράγματος, αλλά το πώς δίνεται στη συνείδηση ο τρόπος εμφάνισης, πώς σκοπεύεται το πράγμα στην «αντίληψη», πώς σκοπεύεται στην «ενθύμηση» ή τη φαντασία· πώς, ενώ το πράγμα εμφανίζεται από τη μία πλευρά, σκοπεύεται από τη συνείδηση «αυτό το οποίο δεν εμφανίζεται αυθεντικά»· πώς οι διαφορές στους τρόπους εμφάνισης της ίδιας μπροστινής πλευράς μαρτυρούν διαφορές της συνείδησης κ.ο.κ.

Τα χωρικά πράγματα είναι επίσης χρονικά πράγματα και έτσι προκύπτουν επίσης τρόποι εμφάνισης ως προς τη δική τους χρονικότητα και η δυνατότητα για μια μελέτη των τρόπων της συνείδησης». (*Hua X*, σ. 362–363) (Σ.τ.μ.)

παρελθόν, συρρικνώνεται και γίνεται έτσι παράλληλα σκοτεινό.

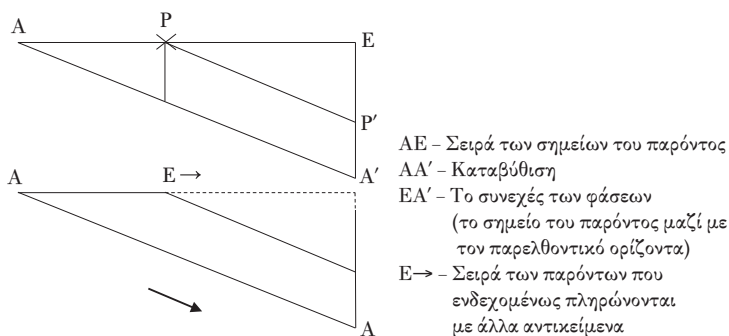
Πρέπει τώρα να εξετάσουμε από κοντά τι μπορούμε να βρούμε και τι μπορούμε να περιγράψουμε ως φαινόμενο της συνείδησης που συγκροτεί τον χρόνο, εκείνης της συνείδησης μέσα στην οποία συγκροτούνται τα χρονικά αντικείμενα με τους χρονικούς προσδιορισμούς τους. Διακρίνουμε ανάμεσα στο διαρκές εμμενές αντικείμενο και στο αντικείμενο με τον τρόπο της εμφάνισής του, δηλαδή εκείνο που δίνεται στη συνείδηση ως τρέχον ενεργεία παροντικό ή ως παρελθοντικό. Κάθε χρονικό-είναι «εμφανίζεται» με κάποιον τρόπο παρέλευσης (*Ablaufsmo-* [27] *dis*), ο οποίος μεταβάλλεται συνεχώς, και το «αντικείμενο με τον τρόπο της παρέλευσης» εντός αυτής της μεταβολής είναι συνεχώς διαφορετικό. Παρόλο που συμβαίνει κάτι τέτοιο, λέμε ότι το αντικείμενο και κάθε σημείο του χρόνου του και ο ίδιος αυτός ο χρόνος είναι, το καθένα τους, ένα και το αυτό. Αυτή την εμφάνιση, το «αντικείμενο με τον τρόπο της παρέλευσης», δεν μπορούμε να την ονομάσουμε συνείδηση (όπως δεν μπορούμε να ονομάσουμε συνείδηση το χωρικό φαινόμενο, το φυσικό σώμα που εμφανίζεται με κάποιον τρόπο μέσα από την τάδε ή τη δείνα πλευρά, από κοντά ή από μακριά). Η «συνείδηση», το «βίωμα», σχετίζεται με το αντικείμενό της μέσω της εμφάνισης, μέσα από την οποία το «αντικείμενο με τον τρόπο εμφάνισής του» ίσταται εκεί για μας. Προφανώς, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, όταν κάνουμε λόγο εδώ για «αποβλεπτικότητα», το κάνουμε με μια δισημία, ανάλογα με το αν λαμβάνουμε υπόψη (α) τη σχέση της εμφάνισης με αυτό που εμφανίζεται ή (β) τη σχέση της συνείδησης, αφενός, με «αυτό που εμφανίζεται με τον τρόπο που εμφανίζεται» και, αφετέρου, με το κατεξοχήν

εμφανιζόμενο, με αυτό που εμφανίζεται ως τέτοιο (*das Erscheinende schlechthin*).

§10. Τα συνεχή των φαινομένων παρέλευσης.
Το διάγραμμα του χρόνου

Όσον αφορά τα φαινόμενα που συγκροτούν εμμενή χρονικά αντικείμενα, θα προτιμήσουμε να αποφύγουμε να κάνουμε λόγο για «εμφανίσεις». Διότι αυτά τα φαινόμενα είναι τα ίδια εμμενή αντικείμενα και είναι «εμφανίσεις» με μια εντελώς διαφορετική έννοια. Εδώ μιλάμε για «φαινόμενα παρέλευσης» ή, ακόμα καλύτερα, για «τρόπους χρονικού προσανατολισμού», ενώ σε σχέση με τα ίδια τα εμμενή αντικείμενα κάνουμε λόγο για τον «χαρακτήρα παρέλευσής» τους (για παράδειγμα, τώρα[παρόν], παρελθόν). Αυτό που γνωρίζουμε σχετικά με το φαινόμενο παρέλευσης είναι ότι αποτελεί μια συνέχεια διηνεκών μεταβολών που διαμορφώνει μια αδιαχώριστη ενότητα, μη διαιρέσιμη σε τμήματα που θα μπορούσαν να υπάρχουν από μόνα τους και μη διαιρέσιμη σε φάσεις που θα μπορούσαν να υπάρχουν από μόνες τους, δηλαδή σε σημεία του συνεχούς. Τα κομμάτια που διακρίνουμε με αφαιρετικό τρόπο μπορούν να υφίστανται μόνο εντός της συνολικής παρέλευσης, και το ίδιο ισχύει για τις φάσεις, τα σημεία του συνεχούς της παρέλευσης. Σχετικά με αυτή τη συνέχεια μπορούμε, επίσης, να πούμε με ενάργεια ότι, κατά κάποιον τρόπο, είναι αμετάβλητη ως προς τη μορφή της. Αποτελεί κάτι το αδιανόητο η συνέχεια των φάσεων να ήταν τέτοια που να εμπεριέχει δύο φορές τον ίδιο τρόπο φάσης ή να τον εμπεριέχει ως εκτεταμένο πάνω σε ένα ολόκληρο τμήμα που αποτελεί μέρος της. Έτσι, όπως κάθε χρονικό σημείο (και κάθε χρονικό τμήμα) διακρίνεται, ούτως ειπείν,

«ατομικά» από κάθε άλλο, δηλαδή κανένα δεν μπορεί να [28] συμβεί δύο φορές, ομοίως δεν μπορεί να συμβεί δύο φορές ο ίδιος τρόπος παρέλευσης.

ΣΧΗΜΑ I

Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει εδώ να εισαγάγουμε περισσότερες διακρίσεις και να προσδιορίσουμε τα φαινόμενα με μεγαλύτερη σαφήνεια. Αρχικά, τονίζουμε ότι οι τρόποι παρέλευσης ενός εμμενούς χρονικού αντικειμένου έχουν μια αρχή, τρόπον τινά, ένα σημείο εκπήγασης. Είναι εκείνος ο τρόπος παρέλευσης με τον οποίο το εμμενές αντικείμενο ξεκινά να είναι. Αυτός ο τρόπος παρέλευσης χαρακτηρίζεται ως τώρα [παρόν]. Μέσα στη συνεχή πορεία των τρόπων παρέλευσης συναντάμε τότε κάτι το αξιοπρόσεκτο: κάθε ύστερη φάση παρέλευσης είναι η ίδια ένα συνεχές, και μάλιστα ένα συνεχές που επεκτείνεται διηλεκώς, μια συνέχεια παρελθόντων. Αντιπαραβάλλουμε αυτή τη συνέχεια των τρόπων παρέλευσης της διάρκειας του αντικειμένου προς τη συνέχεια των τρόπων παρέλευσης ενός οποιουδήποτε σημείου της διάρκειας. Προφανώς, αυτή η δεύτερη συνέχεια εμπερικλείεται στη συνέχεια των πρώτων τρόπων παρέλευσης, δηλαδή των τρόπων παρέλευσης

της διάρκειας του αντικειμένου. Συνεπώς, το συνεχές της παρέλευσης ενός αντικειμένου που διαρκεί είναι ένα συνεχές, οι φάσεις του οποίου είναι τα συνεχή των τρόπων παρέλευσης των διαφορετικών χρονικών σημείων της διάρκειας του αντικειμένου. Εάν ακολουθήσουμε κατά μήκος τη συγκεκριμένη συνέχεια, τότε προχωράμε προς τις διηγετικές μετατροπές και εκεί μεταβάλλεται συνεχώς ο τρόπος παρέλευσης, δηλαδή η συνέχεια της παρέλευσης των υπό εξέταση χρονικών σημείων. Εφόσον αναδύεται πάντα ένα νέο τώρα[παρόν], το τώρα[παρόν] μετατρέπεται σε ένα παρελθόν. Μέσω της διαδικασίας αυτής, ολόκληρο το συνεχές παρέλευσης των παρελθόντων του προηγούμενου σημείου κινείται με ομοιόμορφο τρόπο «προς τα κάτω», προς τα βάθη του παρελθόντος. Στο σχήμα μας, η συνεχής σειρά των τεταγμένων αναπαριστά τους τρόπους παρέλευσης του αντικειμένου που διαρκεί. Αναπτύσσονται εκκινώντας από το Α (ένα σημείο) και φτάνοντας μέχρι μια συγκεκριμένη τμηματική έκταση, η οποία έχει ως τελικό σημείο το τελευταίο τώρα[παρόν]. Μετά εκκινεί η σειρά των τρόπων παρέλευσης οι οποίοι δεν περιλαμβάνουν πλέον κανένα τώρα[παρόν] (αυτής της διάρκειας)· η διάρκεια δεν είναι πλέον τρέχουσα ενεργεία αλλά παρελθοντική, [29] βυθιζόμενη όλο και πιο βαθιά στο παρελθόν. Επομένως, το σχήμα προσφέρει μια πλήρη εικόνα του διπλού συνεχούς των τρόπων παρέλευσης.

§11. Η πρωταρχική εντύπωση και η ανακρατητική τροποποίηση

Το «σημείο εκπήγασης» με το οποίο εκκινεί η «παραγωγή» του αντικειμένου που διαρκεί είναι μια πρωταρχική εντύπωση. Αυτή η συνείδηση βρίσκεται σε μια κατάσταση

συνεχούς μεταβολής: το τονικό τώρα[παρόν] που δίνεται αυτοπροσώπως (*leibhafte*) μεταβάλλεται συνεχώς (βέβαια συνειδησιακά, «εντός» της συνείδησης) σε ένα παρελθόν, ένα πάντα νέο τονικό τώρα[παρόν] αντικαθιστά αυτό το τώρα[παρόν] που έχει μεταβεί στην ανακρατητική τροποποίηση. Όταν όμως η συνείδηση του τονικού τώρα[παρόντος], η πρωταρχική εντύπωση, μεταβαίνει στην ανακράτηση, αυτή η ανακράτηση είναι η ίδια πάλι ένα τώρα[παρόν], ένα τρέχον ενεργεία υπάρχον. Ενώ είναι η ίδια τρέχουσα ενεργεία (όχι όμως τρέχων ενεργεία τόνος), είναι ανακράτηση του παρελθοντικού τόνου. Μια ακτίνα σκόπευσης μπορεί να κατευθυνθεί προς το τώρα[παρόν], δηλαδή προς την ανακράτηση. Μπορεί, όμως, η ακτίνα αυτή να κατευθυνθεί επίσης προς εκείνο το οποίο σκοπεύεται από τη συνείδηση μέσω της ανακράτησης, δηλαδή προς τον παρελθόντα τόνο. Όμως, κάθε τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] της συνείδησης υπόκειται στον νόμο της τροποποίησης. Μετατρέπεται σε ανακράτηση της ανακράτησης, και αυτό συμβαίνει συνεχώς. Προκύπτει έτσι ένα διηνεκές συνεχές της ανακράτησης και μάλιστα με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε ύστερο σημείο είναι ανακράτηση για κάθε προηγούμενο. Και κάθε ανακράτηση είναι ήδη ένα συνεχές. Ο τόνος εκκινεί και σταθερά «αυτός» είναι που συνεχίζει να εξελίσσεται. Το τονικό τώρα[παρόν] μετατρέπεται σε τονικό παρελθόν, η εντυπωτική συνείδηση, καθώς προχωρά, μεταβαίνει συνεχώς σε μια πάντα νέα ανακρατητική συνείδηση. Πηγαίνοντας κατά μήκος της ροής ή μαζί της, έχουμε μια συνεχή σειρά ανακρατήσεων που ανήκουν στο σημείο εκκίνησης. Πέρα από αυτό, όμως, κάθε προηγούμενο σημείο αυτής της σειράς, όντας ένα τώρα[παρόν], εμφανίζεται με τη σειρά του ως σκίαση με την έννοια της ανακράτησης. Σε κάθε μία από αυτές τις

ανακρατήσεις συνάπτεται έτσι μια συνέχεια ανακρατητικών μετατροπών και αυτή η συνέχεια είναι η ίδια πάλι ένα σημείο της τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας (*Aktualität*), το οποίο εμφανίζεται μέσα από ανακρατητικές σκιάσεις. Αυτό δεν οδηγεί σε κάποια απλή άπειρη αναδρομή, επειδή κάθε ανακράτηση είναι από μόνη της συνεχής τροποποίηση που φέρει, τρόπον τινά, εντός της την κληρονομιά του παρελθόντος με τη μορφή μιας σειράς σκιάσεων.

[30] Δεν ισχύει ότι στη διαμήκη οριζόντια κατεύθυνση της ροής κάθε προηγούμενη ανακράτηση αντικαθίσταται απλώς από μια νέα ανακράτηση, ακόμη και αν αυτό συμβαίνει συνεχώς. Αυτό που μάλλον ισχύει δεν είναι ότι κάθε ύστερη ανακράτηση είναι απλά συνεχής τροποποίηση που προέρχεται από την πρωταρχική εντύπωση, αλλά ότι η ανακράτηση είναι συνεχής τροποποίηση όλων των προηγούμενων διηγετικών τροποποιήσεων του ίδιου σημείου εκκίνησης.

Μέχρι στιγμής έχουμε λάβει υπόψη, κατά βάση, την αντίληψη ή την πρωταρχική συγκρότηση χρονικών αντικειμένων και έχουμε προσπαθήσει να κατανοήσουμε αναλυτικά τη χρονική συνείδηση που δίνεται εντός τους. Όμως, η συνείδηση της χρονικότητας δεν επιτελείται μόνο με αυτή τη μορφή. Όταν ένα χρονικό αντικείμενο έχει παρέλθει, όταν η τρέχουσα διάρκεια έχει περάσει, αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι έτσι πεθαίνει η συνείδηση του τώρα παρελθοντικού αντικειμένου, παρόλο που πλέον δεν λειτουργεί ως αντιληπτική συνείδηση ή, ίσως καλύτερα διατυπωμένο, ως εντυπωτική συνείδηση. (Όπως κάναμε μέχρι τώρα, διατηρούμε το βλέμμα μας στραμμένο στα εμμενή αντικείμενα, τα οποία δεν συγκροτούνται αυθεντικά σε μια «αντίληψη»). Η πρωταρχική ενθύμηση ή, όπως είπαμε, η ανακράτηση συνάπτεται συνεχώς στην «εντύπωση». Κατά βάση, έχουμε ήδη

αναλύσει και αυτό τον τρόπο συνείδησης στην περίπτωση που εξετάζαμε μέχρι τώρα. Διότι η συνέχεια των φάσεων που συνάπτεται στο εκάστοτε «τώρα[παρόν]» δεν ήταν τίποτε άλλο από μια τέτοια ανακρατήση ή από μια συνέχεια ανακρατήσεων. Στην περίπτωση της αντίληψης ενός χρονικού αντικειμένου (δεν παίζει κανένα ρόλο στην παρούσα εξέταση το αν είναι εμμενές ή υπερβατικό αντικείμενο), η αντίληψη καταλήγει κάθε φορά σε μια κατάληψη του τώρα[παρόντος], σε μια αντίληψη με την έννοια του «θέτειν-ως-τώρα[παρόν]» (*Als-Jetzt-Setzung*). Καθώς μια κίνηση γίνεται αντιληπτή, λαμβάνει χώρα ανά πάσα στιγμή ένα «συλλαμβάνειν-ως-τώρα[παρόν]» και εντός του συγκροτείται η τώρα τρέχουσα ενεργεία φάση της ίδιας της κίνησης. Όμως, αυτή η κατάληψη του τώρα[παρόντος] είναι, τρόπον τινά, ο πυρήνας ενός κομήτη που αφήνει πίσω του μια ουρά από ανακρατήσεις που σχετίζονται με τα προηγούμενα σημειακά τώρα[παρόντα] της κίνησης. Όταν, όμως, δεν υφίσταται καμία αντίληψη, δεν βλέπουμε πλέον καμία κίνηση ή, στην περίπτωση μιας μελωδίας, μόλις τελειώσει η μελωδία και ακολουθεί η ησυχία, τότε δεν συνάπτεται στην τελευταία φάση καμία νέα φάση της αντίληψης, αλλά μια ψιλή φάση πρόσφατης ενθύμησης και σε αυτή την τελευταία μια άλλη φάση πρόσφατης ενθύμησης κ.ο.κ. Εδώ συντελείται εξακολουθητικά μια υποχώρηση στο παρελθόν: το ίδιο συνεχές σύμπλεγμα υφίσταται καθ' οδόν μια τροποποίηση, τροποποίηση που φτάνει στην εξαφάνιση. Η εξαφάνιση προκύπτει διότι η τροποποίηση πηγαίνει χέρι-χέρι με μια εξασθένιση που καταλήγει στο μη παρατηρήσιμο αυτού που υφίσταται την τροποποίηση. Το πρωταρχικό χρονικό πεδίο είναι προφανώς περιορισμένο, ακριβώς όπως συμβαίνει και στην αντίληψη. Γενικά, θα τολμούσε κανείς να ισχυριστεί

ότι το χρονικό πεδίο έχει πάντα την ίδια έκταση. Μετατοπίζεται, τρόπον τινά, πάνω στην αντιληπτή κίνηση και την κίνηση που αποτελεί αντικείμενο της πρόσφατης ενθύμησης, όπως το οπτικό πεδίο μετατοπίζεται πάνω στον αντικειμενικό χώρο.^{17, 18}

§12. Η ανακράτηση ως ιδιαίτερη αποβλεπτικότητα

Μένει ακόμα να εξετάσουμε πιο προσεκτικά τι είδους είναι αυτή η τροποποίηση που ονομάσαμε ανακρατητική.

Όταν η αυθεντική αντίληψη μεταβαίνει στην ανακράτηση, μιλά κανείς για ξεθώριασμα, εξασθένιση κ.ο.κ. των περιεχομένων αισθήματος. Είναι, όμως, ήδη σαφές από τις μέχρι τώρα αναλύσεις μας ότι τα ανακρατητικά «περιεχόμενα» δεν είναι καθόλου περιεχόμενα με την πρωταρχική έννοια. Όταν ένας τόνος εξασθενεί, αυτός αρχικά γίνεται αισθητός με μια συγκεκριμένη πληρότητα (ένταση) και στη συνέχεια επέρχεται μια απότομη μείωση της έντασης. Ο τόνος είναι ακόμα εδώ, είναι ακόμα αισθητός, αλλά σε μια ψιλή αντήχηση. Αυτό το αυθεντικό αίσθημα του τόνου πρέπει να το διακρίνουμε από τη συστατική στιγμή του τόνου στην ανακράτηση. Ο ανακρατημένος τόνος δεν είναι κάποιος παροντικός τόνος αλλά ακριβώς ένας τόνος που είναι αντικείμενο της «πρωταρχικής ενθύμησης» στο τώρα[παρόν]: δεν υφίσταται στην ανακρατητική συνείδηση ως εμμενώς πραγματικός (*nicht reell*

17 Στο διάγραμμα δεν έχει ληφθεί υπόψη η περατότητα του χρονικού πεδίου. Σε αυτό δεν είχε προβλεφθεί κάποιο τέλος της ανακράτησης και, ιδεατά, είναι κάλλιστα δυνατή μια συνείδηση εντός της οποίας όλα διατηρούνται ανακρατητικά.

18 Σε σχέση με όσα ειπώθηκαν στην §11, βλ. το Παράρτημα Ι: Η πρωταρχική εντύπωση και το συνεχές της των τροποποιήσεων.

vorhanden).¹⁹ Όμως, η συστατική στιγμή του τόνου που ανήκει σε αυτή τη συνείδηση δεν μπορεί επίσης να είναι ένας διαφορετικός τόνος, ένας άλλος τόνος που θα υπήρχε ως εμμενώς πραγματικός· δεν μπορεί, όμως, ούτε να είναι ένας αρκετά ασθενέστερος τόνος ίδιας ποιότητας (για παράδειγμα, ως ηχώ). Ένας παροντικός τόνος μπορεί μεν να «θυμίζει» έναν παρελθοντικό, να τον παρουσιάζει, δηλαδή να τον απεικονίζει, αυτό, όμως, προϋποθέτει ήδη μια άλλη παράσταση του παρελθόντος. Η ίδια η εποπτεία του παρελθόντος δεν μπορεί να είναι απεικόνιση. Είναι πρωταρχική συνείδηση. Δεν μπορούμε, φυσικά, να αρνηθούμε ότι υπάρχουν αντηχήσεις. Όμως, όταν τις αναγνωρίζουμε και τις διακρίνουμε, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε αμέσως ότι δεν ανήκουν στην ανακράτηση ως τέτοια αλλά στην αντίληψη. Η αντήχηση ενός ήχου που προέρχεται από το βιολί είναι ένας ασθενέστερος παροντικός ήχος βιολιού και διακρίνεται απόλυτα από την ανακράτηση του δυνατού ήχου που μόλις πέρασε. Η ίδια η αντήχηση, τα μετεικάσματα εν γένει τα οποία αφήνουν πίσω τους τα πιο δυνατά δεδομένα αισθήματος, όχι μόνο δεν θα έπρεπε να αποδίδονται στην ουσία της ανακράτησης, αλλά δεν σχετίζονται καθόλου με αυτή.

Παρ' όλα αυτά, ανήκει με βεβαιότητα στην ουσία της εποπτείας του χρόνου το ότι σε κάθε σημείο της διάρκειάς της (την οποία μπορούμε να μετατρέψουμε σε

19 Ο Χούσσερλ χρησιμοποιεί τον όρο «*reell*» για να αναφερθεί στο είδος της εμμενούς πραγματικότητας του βιώματος σε αντιδιαστολή με την πραγματικότητα του υπερβατικού αντικειμένου («*real*»). Στις *Λογικές Έρευνες* το εμμενώς πραγματικό περιεχόμενο ενός ενεργήματος διακρίνεται ρητά από το αποβλεπτικό του περιεχόμενο. Βλ. *Hua* XIX/1, σ. 411 κ.ε. Επίσης, βλ. *Hua* III/1, σ. 83 κ.ε., όπου ο Χούσσερλ μιλά για το εμμενώς πραγματικό περιεχόμενο της αντίληψης σε διάκριση προς το υπερβατικό της αντικείμενο. (Σ.τ.μ.)

αντικείμενο μέσω του αναστοχασμού) είναι συνείδηση αυτού που μόλις πέρασε και όχι μόνο συνείδηση του σημειακού τώρα[παρόντος] του αντικειμένου που εμφανίζεται ως διαρκές. Και σε αυτή τη συνείδηση δίνεται αυτό το οποίο μόλις πέρασε μέσα στη συνέχεια που του αντιστοιχεί και σε κάθε φάση με συγκεκριμένο «τρόπο εμφάνισης», ανάλογα με τις διαφορές «περιεχομένου» και «ερμηνευτικής κατάληψης». Ας προσέξουμε τη σφυρίχτρα που μόλις ήχησε: σε κάθε σημείο βρίσκεται μια έκταση και σε κάθε έκταση η «εμφάνιση», η οποία έχει σε κάθε φάση τής έκτασης τη συστατική της στιγμή τής ποιότητας και τη συστατική της στιγμή τής ερμηνευτικής κατάληψης. Από την άλλη πλευρά, η συστατική στιγμή τής ποιότητας δεν είναι κάποια εμμενώς πραγματική ποιότητα, δεν είναι κάποιος τόνος που θα ήταν τώρα εμμενώς πραγματικός, δηλαδή τόνος που θα εκλαμβανόταν ως παροντικά υπάρχον, αν και εμμενές, τονικό περιεχόμενο. Το εμμενώς πραγματικό περιεχόμενο της συνείδησης του τώρα[παρόντος] περιέχει πιθανούς αισθητούς τόνους. Οι τόνοι αυτοί μέσα στην αντικειμενοποιητική κατάληψη πρέπει να χαρακτηριστούν αναγκαία ως αντιληπτοί, ως παροντικοί, όμως επ' ουδενί ως κάτι το παρελθοντικό. Η ανακρατητική συνείδηση περιέχει με εμμενώς πραγματικό τρόπο τη συνείδηση του παρελθόντος του τόνου, την πρωταρχική ενθύμηση του τόνου, και δεν πρέπει να διαιρεθεί σε αισθητό τόνο και σε ερμηνευτική κατάληψη ως ενθύμηση. Όπως ένας φανταστικός τόνος δεν είναι τόνος, αλλά μια φαντασία του τόνου, ή όπως η φαντασία του τόνου και το αίσθημα του τόνου διαφέρουν ουσιωδώς και δεν είναι το ίδιο πράγμα απλά ερμηνευμένο ή καταληπτό με διαφορετικό τρόπο, έτσι και ο τόνος ως αντικείμενο της πρωταρχικής εποπτικής ενθύμησης είναι ουσιωδώς κάτι διαφορετικό από τον

αντιληπτό τόνο και, αντιστοίχως, η πρωταρχική ενθύμηση (ανακράτηση) είναι κάτι διαφορετικό από το αίσθημα του τόνου.

§13. Η αναγκαιότητα του να προηγείται μια εντύπωση πριν από κάθε ανακράτηση. Η ενάργεια της ανακράτησης

[33]

Υφίσταται άραγε κάποιος νόμος σύμφωνα με τον οποίο η πρωταρχική ενθύμηση είναι δυνατή μόνο σε συνεχή σύνδεση με κάποιο πρότερο αίσθημα ή κάποια πρότερη αντίληψη; Ένας νόμος που επιτάσσει ότι κάθε ανακρατητική φάση μπορεί να νοηθεί μόνο ως φάση, δηλαδή όχι ως κάτι που θα μπορούσε να επεκταθεί σε ένα τμήμα που θα ήταν ταυτόσημο σε κάθε φάση; Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς με αποφασιστικότητα ότι αυτό είναι εντελώς εναργές. Ο εμπειρικός ψυχολόγος που έχει συνηθίσει να αντιμετωπίζει κάθε τι το ψυχικό ως σκέτο γεγονός (*Faktizität*) φυσικά θα το απορρίψει. Θα πει: Για ποιον λόγο να μην είναι νοητή μια συνείδηση που εκκινεί με μια πρόσφατη ενθύμηση δίχως να είχε προηγουμένως μια αντίληψη; Ίσως η αντίληψη ως γεγονός να είναι αναγκαία για να παραχθεί η πρόσφατη ενθύμηση. Ίσως να ισχύει στο επίπεδο των γεγονότων ότι μια ανθρώπινη συνείδηση είναι δυνατόν να έχει ενθυμήσεις, ακόμη και πρωταρχικές, μόνο εφόσον έχει αντιλήψεις· μπορεί, όμως, κανείς να σκεφτεί και το αντίθετο. Απέναντι σε αυτή τη θέση, εμείς υποστηρίζουμε την απριωρική αναγκαιότητα του να προηγείται μια αντίληψη και πρωταρχική εντύπωση κάθε ανακράτησης. Πάνω απ' όλα θα πρέπει κανείς να επιμείνει στο ότι μια φάση μπορεί να νοηθεί μόνο ως φάση, δίχως τη δυνατότητα έκτασης. Και η φάση του τώρα[παρόντος] μπορεί να νοηθεί μόνο ως όριο μιας συνέχειας ανακρατήσεων, όπως

η κάθε ανακρατητική φάση από μόνη της μπορεί να νοηθεί μόνο ως σημείο ενός τέτοιου συνεχούς και μάλιστα για κάθε τώρα[παρόν] της χρονικής συνείδησης. Μια ολόκληρη περατωμένη σειρά ανακρατήσεων δεν μπορεί, όμως, να νοηθεί δίχως μια αντίστοιχη αντίληψη που προηγείται αυτής. Αυτό σημαίνει ότι η σειρά των ανακρατήσεων που ανήκει σε ένα τώρα[παρόν] είναι η ίδια ένα όριο και αναγκαία μεταβάλλεται. Το αντικείμενο της ενθύμησης «βυθίζεται ακόμη περισσότερο στο παρελθόν». Δεν συμβαίνει, όμως, μόνο αυτό: το αντικείμενο της ενθύμησης είναι αναγκαία κάτι το οποίο έχει βυθιστεί, πράγμα που επιτρέπει αναγκαία μια εναργή επανενθύμηση, η οποία το οδηγεί πίσω σε ένα τώρα[παρόν] που δίνεται πάλι εκ νέου.

Τώρα θα πει κάποιος: Δεν μπορώ να έχω μια ενθύμηση, ακόμη και μια πρωταρχική ενθύμηση, ενός A, ενώ το A στην πραγματικότητα δεν συνέβη ποτέ; Σίγουρα. Μάλιστα θα μπορούσαμε να πάμε ακόμη παραπέρα και να πούμε ότι μπορώ επίσης να έχω μια αντίληψη του A [34] ενώ το A στην πραγματικότητα δεν υφίσταται. Και έτσι αυτό που ισχυριζόμαστε ότι συνιστά κάτι το εναργές δεν είναι ότι, όταν έχουμε μια ανακράτηση του A (με την προϋπόθεση ότι το A είναι ένα υπερβατικό αντικείμενο), το A πρέπει να έχει προηγηθεί, αλλά ότι το A πρέπει να έχει γίνει αντιληπτό. Είτε είχε αποτελέσει πρωταρχικά αντικείμενο της προσοχής είτε όχι, βρισκόταν εκεί αυτοπροσώπως για τη συνείδησή μου, ακόμη και εάν βρισκόταν εκεί με τον τρόπο της μη προσοχής ή της δευτερεύουσας προσοχής. Όταν, όμως, έχουμε να κάνουμε με ένα εμμενές αντικείμενο, ισχύει το εξής: μόλις «εμφανίζεται» μια ακολουθία, μια αλλαγή, μια μεταβολή των εμμενών δεδομένων, τότε αυτή είναι επίσης απόλυτα βέβαιη. Με τον

ίδιο τρόπο, εντός μιας υπερβατικής αντίληψης, είναι απόλυτα βέβαιη η εμμενής ακολουθία που ανήκει αναγκαία στη δομή της.²⁰ Είναι ολότελα λανθασμένο να επιχειρηματολογούμε με τον εξής τρόπο: Πώς μπορώ να γνωρίζω στο τώρα[παρόν] για ένα μη τώρα[παρόν], εφόσον δεν μπορώ να συγκρίνω το μη τώρα[παρόν], το οποίο δεν υφίσταται πλέον, με ένα τώρα[παρόν] (συγκεκριμένα με την ενθυμητική εικόνα που υφίσταται στο τώρα[παρόν]); Σαν να ανήκε στην ουσία της ενθύμησης το ότι θα έπρεπε να υποτίθεται μια εικόνα που υφίσταται στο τώρα[παρόν], η οποία θα απεικόνιζε ένα άλλο πράγμα που της μοιάζει, και ότι εγώ θα μπορούσα και θα έπρεπε να προχωρήσω σε μια σύγκριση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της απεικονιστικής παράστασης. Η ενθύμηση και η ανακράτηση δεν είναι συνείδηση εικόνας αλλά κάτι το εντελώς διαφορετικό. Το αντικείμενο της ενθύμησης, φυσικά, δεν είναι τώρα[παρόν]· διαφορετικά, δεν θα ήταν παρελθοντικό αλλά παροντικό. Και δεν δίνεται στην ενθύμηση (ανακράτηση) ως τώρα[παρόν]· διαφορετικά, η ενθύμηση και η ανακράτηση δεν θα ήταν ενθύμηση αλλά αντίληψη (και πρωταρχική εντύπωση). Η σύγκριση αυτού που δεν είναι πλέον αντιληπτό, αλλά απλώς συνειδητό μέσω της ανακράτησης, με κάτι έξω από αυτό δεν έχει κανένα απολύτως νόημα. Όπως στην αντίληψη έχω εποπτεία του είναι-τώρα[παρόν] και όπως στην εκτεινόμενη αντίληψη, με τον τρόπο που αυτή συγκροτείται, έχω εποπτεία του είναι-που-διαρκεί, έτσι και στην ενθύμηση, στο μέτρο που είναι πρωταρχική, έχω εποπτεία του παρελθοντικού. Το

20 Πρβλ. επίσης τη διάκριση μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής αντίληψης στην §44.

παρελθοντικό δίνεται εντός της και η δοτικότητα του παρελθοντικού είναι η ενθύμηση.

Εάν τώρα ξαναπιάσουμε το ερώτημα: «Είναι δυνατόν να νοηθεί μια ανακρατητική συνείδηση που να μην αποτελεί συνέχεια μιας εντυπωτικής συνείδησης;», θα πρέπει να πούμε ότι είναι αδύνατον, διότι κάθε ανακράτηση παραπέμπει από μόνη της σε μια εντύπωση. «Παρελθόν» και «τώρα[παρόν]» αλληλοαποκλείονται. Μπορεί μεν κάτι να είναι ταυτόσημο αυτό το ίδιο στο τώρα[παρόν] και στο παρελθόν, αλλά αυτό συμβαίνει μόνο χάρη στο ότι έχει διαρκέσει ανάμεσα στο τώρα[παρόν] και στο παρελθόν.

[35]

§14. Η αναπαραγωγή των χρονικών αντικειμένων (δευτερεύουσα ενθύμηση)

Χαρακτηρίσαμε την πρωταρχική ενθύμηση ή ανακράτηση ως ουρά κομήτη που συνάπτεται στην εκάστοτε αντίληψη. Πρέπει τώρα να διακρίνουμε πλήρως τη δευτερεύουσα ενθύμηση, την επανενθύμηση, από την πρωταρχική ενθύμηση ή ανακράτηση. Μόλις περάσει η πρωταρχική ενθύμηση, μπορεί να αναδυθεί μια νέα ενθύμηση αυτής της κίνησης, αυτής της μελωδίας. Πρέπει τώρα να αποσαφηνίσουμε πιο διεξοδικά τη μεταξύ τους διαφορά στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί. Εάν η ανακράτηση συνάπτεται στην τρέχουσα ενεργεία αντίληψη, είτε κατά τη ροή της αντίληψης είτε σε συνεχή ενότητα μαζί της όταν αυτή έχει παρέλθει, τότε φαίνεται αρχικά εύλογο να πει κανείς (όπως έκανε ο Μπρεντάνο) ότι η αντίληψη συγκροτείται ως παρουσίαση (*Präsentation*) στη βάση αισθημάτων, ενώ η πρωταρχική ενθύμηση συγκροτείται ως αναπαράσταση (*Repräsentation*), αναπαρουσίαση (*Vergegenwärtigung*), στη βάση φαντασιών. Όπως, όμως, κάποιες αναπαρουσι-

άσεις συνάπτονται άμεσα σε αντιλήψεις, έτσι είναι εξίσου δυνατό να εμφανίζονται αναπαρουσιάσεις ανεξάρτητα, δηλαδή δίχως να συνάπτονται σε αντιλήψεις: αυτές είναι οι δευτερεύουσες ενθυμήσεις. Παρ' όλα αυτά, εγείρονται σοβαρές αντιρρήσεις απέναντι σε αυτή τη θέση (όπως το δείξαμε ήδη στην κριτική της θεωρίας του Μπρεντάνο). Ας εξετάσουμε μια περίπτωση δευτερεύουσας ενθύμησης. Ας πούμε ότι θυμόμαστε μια μελωδία την οποία ακούσαμε πρόσφατα σε μια συναυλία. Είναι προφανές ότι ολόκληρο το φαινόμενο της ενθύμησης έχει *mutatis mutandis* ακριβώς την ίδια συγκρότηση με την αντίληψη της μελωδίας. Όπως η αντίληψη, έχει και αυτή ένα προνομιακό σημείο: στο σημειακό τώρα[παρόν] της αντίληψης αντιστοιχεί ένα σημειακό τώρα[παρόν] της ενθύμησης. Διατρέχουμε τη μελωδία στη φαντασία, ακούμε, «τρόπον τινά», πρώτα τον πρώτο τόνο, μετά έναν δεύτερο κ.ο.κ. Σε κάθε στιγμή, στο σημειακό τώρα[παρόν] βρίσκεται πάντα ένας τόνος (ή μια τονική φάση). Οι προηγούμενοι τόνοι, παρ' όλα αυτά, δεν σβήνονται από τη συνείδηση. Η πρωταρχική ενθύμηση των τόνων που, τρόπον τινά, έχω μόλις ακούσει και η αναμονή (προκράτηση) των τόνων που εκκρεμούν συγχωνεύονται με την ερμηνευτική κατάληψη του τόνου που εμφανίζεται τώρα, του τόνου που, τρόπον τινά, ακούγεται τώρα. Το σημειακό τώρα[παρόν] έχει πάλι για τη συνείδηση μια χρονική παρυφή, η οποία προ- [36] κύπτει μέσα από μια συνέχεια ενθυμητικών καταλήψεων και η συνολική ενθύμηση της μελωδίας αποτελείται από ένα συνεχές τέτοιων συνεχών χρονικών παρυφών, δηλαδή από τα συνεχή των καταλήψεων του είδους που περιγράψαμε. Όταν, όμως, η αναπαρουσιαζόμενη μελωδία τελικά παρέλθει, μια ανακράτηση συνάπτεται σε αυτό το οιονεί ακούειν: αυτό το οποίο έχει οιονεί ακουστεί ηχεί ακόμα

λίγο (μια συνέχεια καταλήψεων είναι ακόμα εκεί), όχι, όμως, πλέον ως κάτι που ακούγεται. Επομένως, το καθετί είναι παρόμοιο με την αντίληψη και την πρωταρχική ενθύμηση· και όμως, δεν συνιστά αντίληψη και πρωταρχική ενθύμηση. Φυσικά, δεν ακούμε πραγματικά και δεν έχουμε ακούσει πραγματικά όταν αφήνουμε μια μελωδία να παιχτεί τόνο προς τόνο στην ενθύμηση ή στη φαντασία. Στην προηγούμενη περίπτωση λέγαμε ότι ακούμε πραγματικά, ότι το χρονικό αντικείμενο είναι αντιληπτό αυτό το ίδιο, ότι η μελωδία είναι η ίδια αντικείμενο της αντίληψης· παρομοίως, ότι οι χρόνοι, οι χρονικοί προσδιορισμοί και οι χρονικές σχέσεις δίνονται αυτά τα ίδια, γίνονται αντιληπτά. Και πάλι, μόλις η μελωδία έχει καταλαγιάσει, δεν την αντιλαμβανόμαστε πλέον ως παροντική. Παρ' όλα αυτά, την έχουμε ακόμα στη συνείδηση: δεν είναι μια παροντική μελωδία, αλλά μια μελωδία που μόλις παρήλθε. Το ότι είναι μόλις παρελθούσα δεν αποτελεί ψιλή σκόπευση αλλά δεδομένο γεγονός, δεδομένο αυτό το ίδιο, δηλαδή «αντιληπτό». Σε αντίθεση με αυτό, το χρονικό παρόν στην επανενθύμηση είναι ενθυμητικό, αναπαρουσιασμένο παρόν. Παρομοίως, το παρελθόν είναι ενθυμητικό, αναπαρουσιασμένο παρελθόν, όχι όμως πραγματικά παρόν. Δεν είναι αντιληπτό παρελθόν, δεν δίνεται πρωταρχικά και εποπτικά ως παρελθόν.

Από μια άλλη σκοπιά,²¹ η ίδια η επανενθύμηση είναι παροντική, είναι επανενθύμηση που συγκροτείται αυθεντικά

21 Το κείμενο αυτής της τελευταίας παραγράφου της §14, όπως και το κείμενο της §15, βασίζονται πιθανώς —σύμφωνα με μια αναφορά του Χούσσερλ— στο κείμενο κάποιων σημειώσεων με τίτλο «περί του απριόρι της ενθύμησης ή της συνείδησης της διαδοχής από το 1917», κείμενο το οποίο όμως δεν έχει βρεθεί. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

και που, στη συνέχεια, είναι μόλις παρελθούσα. Αυτή η ίδια δομείται μέσα από ένα συνεχές πρωταρχικών δεδομένων και ανακρατήσεων και μαζί με αυτή συγκροτείται (ή, καλύτερα, ανα-συγκροτείται) μια εμμενής ή υπερβατική (ανάλογα με το αν κατευθύνεται προς κάτι το εμμενές ή κάτι το υπερβατικό) αντικειμενικότητα που διαρκεί. Η ανακράτηση, αντιθέτως, δεν παράγει καμία αντικειμενικότητα που διαρκεί (είτε αυθεντικά είτε αναπαραγωγικά), αλλά το μόνο που κάνει είναι να συγκρατεί στη συνείδηση [37] αυτό το οποίο έχει παραχθεί και να του εγχαράσσει τον χαρακτήρα του «πρόσφατου παρελθόντος».²²

§15. Οι τρόποι επιτέλεσης της αναπαραγωγής

Τώρα, η επανενθύμηση μπορεί να προκύψει μέσα από διαφορετικές μορφές επιτέλεσης. Είτε την επιτελούμε, αφενός, με ένα απλό άδραγμα, όπως στην περίπτωση όπου μια ενθύμηση «αναδύεται» και κοιτάζουμε το αντικείμενο της ενθύμησης με μια ματιά. Σε αυτή την περίπτωση το αντικείμενο της ενθύμησης είναι ασαφές: ενδεχομένως η ενθύμηση προσκομίζει μια προνομιακή στιγμιαία φάση, δεν είναι όμως επαναληπτική ενθύμηση. Είτε επιτελούμε, αφετέρου, μια πραγματικά αναπαραγωγική και επαναληπτική ενθύμηση, μέσω της οποίας το χρονικό αντικείμενο δομείται εκ νέου πλήρως σε ένα συνεχές αναπαρουσιάσεων. Τρόπον τινά, το αντιλαμβανόμαστε πάλι — όμως μόνο «τρόπον τινά». Ολόκληρη η διαδικασία είναι αναπαραγωγική τροποποίηση της αντιληπτικής διαδικασίας με όλες τις φάσεις και όλα τα επίπεδά της, διεισδύοντας

22 Για περισσότερες διαφορές ανάμεσα στην ανακράτηση και την αναπαραγωγή, βλ. §19.

μέχρι το επίπεδο των ανακρατήσεων. Όλα, όμως, φέρουν τον δείκτη της αναπαραγωγικής τροποποίησης.

Συναντάμε, επίσης, το απλό κοίταγμα-προς, την απλή σύλληψη, να συμβαίνει άμεσα στη βάση της ανακράτησης, όπως όταν μια μελωδία που βρίσκεται εντός της ενότητας μιας ανακράτησης έχει παρέλθει και εμείς στρέφουμε την προσοχή μας πίσω (αναστοχαζόμαστε πάνω) σε ένα κομμάτι της, δίχως να το παράγουμε εκ νέου. Αυτό είναι ένα ενέργημα το οποίο είναι δυνατό να επιτελείται σε σχέση με καθετί που έχει γίνει μέσα από διαδοχικά βήματα, ακόμα και σε σχέση με εκείνο που έχει γίνει μέσα από βήματα της αυτενέργειας, για παράδειγμα, της αυτενεργούς σκέψης. Μάλιστα, ακόμα και οι αντικειμενικότητες της σκέψης συγκροτούνται μέσω διαδοχής. Φαίνεται, λοιπόν, ότι μπορούμε να πούμε πως οι αντικειμενικότητες, οι οποίες δομούνται αυθεντικά μέσα σε χρονικές διαδικασίες με το να συγκροτούνται βαθμηδόν από μέρος σε μέρος και από φάση σε φάση (ως σύστοιχα ενιαίων ενεργημάτων, τα οποία συνδέονται συνεχώς και με ποικίλους τρόπους), μπορούν να συλληφθούν σε μια αναδρομική θέαση σαν να αποτελούσαν έτοιμα αντικείμενα σε ένα χρονικό σημείο. Αυτή, όμως, η δοτικότητα παραπέμπει πίσω σε μια άλλη «πρωταρχική» δοτικότητα.

Το κοίταγμα-προς ή το αναδρομικό κοίταγμα προς αυτό που δίνεται ανακρατητικά —και προς την ίδια την ανακράτηση— πληρώνεται τώρα στην επαναληπτική αναπαρουσίαση αυτή καθαυτήν: αυτό το οποίο δίνεται ως κάτι που μόλις παρήλθε αποδεικνύεται ταυτόσημο με το αντικείμενο της επανενθύμησης.

[38] Θα αναδειχθούν περισσότερες διαφορές ανάμεσα στην πρωταρχική και στη δευτερεύουσα ενθύμηση μόλις τις συσχετίσουμε με την αντίληψη.

§16. Η αντίληψη ως παρουσίαση σε διάκριση προς την ανακράτηση και την επανενθύμηση

Το να μιλάμε για «αντίληψη» απαιτεί, βεβαίως, στο σημείο αυτό περαιτέρω εξηγήσεις. Στην περίπτωση της «αντίληψης της μελωδίας» διακρίνουμε τον τόνο που δίνεται τώρα και τον οποίο ονομάζουμε «αντιληπτικά δοσμένο» τόνο, από τους τόνους που έχουν περάσει και τους οποίους ονομάζουμε «μη αντιληπτικά δοσμένους» τόνους. Από την άλλη πλευρά, ονομάζουμε *ολόκληρη τη μελωδία* αντιληπτικά δοσμένη, παρόλο που αντιληπτικά δοσμένο είναι μόνο το σημειακό τώρα[παρόν]. Ενεργούμε με αυτό τον τρόπο διότι η έκταση της μελωδίας δεν δίνεται μόνο σημείο προς σημείο μέσα σε μια έκταση του αντιληπτικού ενεργήματος, αλλά η ενότητα της ανακρατητικής συνείδησης «συγκρατεί» στη συνείδηση τους ίδιους τους τόνους που έχουν παρέλθει και παράγει την ενότητα της συνείδησης που σχετίζεται με το ενιαίο χρονικό αντικείμενο, με τη μελωδία. Μια αντικειμενικότητα όπως η μελωδία δεν μπορεί να γίνει «αντιληπτή» με άλλη μορφή από αυτή, δεν μπορεί η ίδια να δοθεί πρωταρχικά με διαφορετική μορφή. Το συγκροτημένο ενέργημα, το οποίο δομείται από τη συνείδηση του τώρα[παρόντος] και από την ανακρατητική συνείδηση, είναι *ομόλογη αντίληψη του χρονικού αντικειμένου*.²³ Αυτό το αντικείμενο πρέπει να περιλαμβάνει χρονικές διαφορές, και οι χρονικές διαφορές συγκροτούνται σε τέτοια ενεργήματα χάρη στην πρωταρχική συνείδηση [του παρόντος], την ανακράτηση και την προκράτηση. Εάν η αποβλεπτική σκόπευση κατευθύνεται

²³ Σχετικά με τα ενεργήματα ως συγκροτημένες ενότητες μέσα στην πρωταρχική συνείδηση του χρόνου, βλ. §37.

προς τη μελωδία, προς το συνολικό αντικείμενο, τότε δεν έχουμε παρά αντίληψη. Εάν, όμως, κατευθύνεται προς τον μεμονωμένο τόνο καθαυτό ή προς ένα μέτρο καθαυτό, τότε έχουμε αντίληψη όσο αυτό το οποίο σκοπεύεται είναι αντιληπτικά δοσμένο και ψιλή ανακράτηση μόλις αυτό παρέλθει. Από τη σκοπιά του αντικειμένου, το μέτρο δεν εμφανίζεται πλέον ως «παροντικό» αλλά ως «παρελθοντικό». Παρ' όλα αυτά, ολόκληρη η μελωδία εμφανίζεται ως παροντική όσο ακόμα ηχεί, όσο ηχούν ακόμα τόνοι που [39] της ανήκουν, τόνοι που σκοπεύονται σε μια συνάφεια ερμηνευτικής κατάληψης. Είναι παρελθοντική μόλις περάσει ο τελευταίος τόνος.

Λαμβάνοντας υπόψη όσα έχουμε πει μέχρι στιγμής, η σχετικοποίηση αυτή μεταφέρεται στους μεμονωμένους τόνους. Ο κάθε τόνος συγκροτείται σε μια συνέχεια τονικών δεδομένων και μόνο μια σημειακή φάση είναι εκάστοτε τώρα παροντική, ενώ οι υπόλοιπες φάσεις συνάπτονται σε αυτή ως ανακρατητική ουρά. Μπορούμε, όμως, να πούμε ότι ένα χρονικό αντικείμενο δίνεται αντιληπτικά (ή ότι είναι συνειδητό με εντυπωτικό τρόπο) όσο παράγεται ακόμα μέσα σε συνεχώς νεοεμφανιζόμενες πρωταρχικές εντυπώσεις.

Χαρακτηρίσαμε, επίσης, το ίδιο το παρελθόν ως αντιληπτικά δοσμένο. Πράγματι, δεν είναι το παρόν να είναι αυτό που αντιλαμβανόμαστε; Στις περιπτώσεις που περιγράψαμε, δεν έχουμε έτσι άμεση συνείδηση του είναι του πρόσφατου παρελθόντος, του τρόπου εμφάνισης: «μόλις παρήλθε», στην αυτοδοτικότητα του, δηλαδή με τον τρόπο τού είναι-δοσμένο-αυτό-το-ίδιο; Προφανώς, το νόημα της «αντίληψης» που κυριαρχεί εδώ δεν συμπίπτει με το προηγούμενο. Απαιτούνται περισσότερες διακρίσεις. Εάν κατά τη σύλληψη ενός χρονικού αντικειμένου διακρίνουμε

μεταξύ αντιληπτικής και ενθυμητικής (ανακρατητικής) συνείδησης, τότε στην αντίθεση μεταξύ αντίληψης και πρωταρχικής ενθύμησης αντιστοιχεί η αντίθεση που εντοπίζεται στο αντικείμενο μεταξύ «τώρα παροντικού» και «παρελθοντικού». Ανήκει στην ουσία των χρονικών αντικειμένων το ότι η ύλη τους εκτείνεται πάνω σε ένα χρονικό τμήμα, και αυτού του είδους τα αντικείμενα μπορούν να συγκροτηθούν μόνο μέσα από ενεργήματα που ακριβώς συγκροτούν τις διαφορές του χρόνου. Τα ενεργήματα που συγκροτούν τον χρόνο, όμως, είναι —και μάλιστα, ουσιωδώς— ενεργήματα που συγκροτούν παρόν και παρελθόν, έχουν τον τύπο εκείνων των «αντίληψεων χρονικών αντικειμένων» που περιγράψαμε διεξοδικά ως προς την ιδιόμορφη καταληπτική συγκρότησή τους. Τα χρονικά αντικείμενα πρέπει να συγκροτούνται με αυτό τον τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι ένα ενεργήμα που αξιώνει πως δίνει ένα χρονικό αντικείμενο αυτό το ίδιο πρέπει να περιέχει «καταλήψεις του τώρα[παρόντος]», «καταλήψεις του παρελθόντος» κ.ο.κ., και μάλιστα με τον τρόπο πρωταρχικά συγκροτησιακών καταλήψεων.

Εάν τώρα συνδέσουμε τον λόγο περί αντίληψης με τις διαφορές στον τρόπο δοτικότητας μέσα από τις οποίες εμφανίζονται τα χρονικά αντικείμενα, τότε το αντίθετο της αντίληψης είναι η πρωταρχική ενθύμηση και η πρωταρχική αναμονή (ανακράτηση και προκράτηση) που εμφανίζονται εδώ. Στην περίπτωση αυτή, αντίληψη και μη αντίληψη μεταβαίνουν συνεχώς η μία μέσα στην άλλη. Στη συνείδηση που συνοδεύει την άμεση εποπτική σύλληψη ενός χρονικού αντικειμένου, για παράδειγμα, [40] μιας μελωδίας, δίνεται αντιληπτικά το μέτρο που ακούγεται τώρα, ή ο τόνος ή ένα μέρος του τόνου, και δεν δίνεται αντιληπτικά αυτό που εποπτεύεται στιγμιαία ως

παρελθοντικό. Οι ερμηνευτικές καταλήψεις μεταβαίνουν εδώ συνεχώς η μία στην άλλη, τερματίζουν σε μια ερμηνευτική κατάληψη που συγκροτεί το τώρα[παρόν], το οποίο, όμως, είναι μόνο ένα ιδεατό όριο. Είναι ένα ανοδικό συνεχές που κατευθύνεται προς ένα ιδεατό όριο, έτσι όπως το συνεχές του είδους «κόκκινο» συγκλίνει προς ένα ιδεατό καθαρό κόκκινο. Στην περίπτωση μας, ωστόσο, δεν έχουμε μεμονωμένες ερμηνευτικές καταλήψεις που αντιστοιχούν στις μεμονωμένες αποχρώσεις του κόκκινου, οι οποίες μπορούν να δίνονται από μόνες τους. Αλλά έχουμε πάντα μόνο —και περιοριζόμαστε από την ουσία των πραγμάτων να έχουμε μόνο— συνέχειες ερμηνευτικών καταλήψεων ή, μάλλον, ένα μοναδικό συνεχές που τροποποιείται συνεχώς. Εάν με κάποιον τρόπο διαιρέσουμε αυτό το συνεχές σε δύο εφαιπτόμενα μέρη, τότε εκείνο που περιέχει το τώρα[παρόν], δηλαδή εκείνο που είναι ικανό να το συγκροτήσει, ξεχωρίζει και συγκροτεί το «χονδροειδές» τώρα[παρόν], το οποίο πάλι διασπάται αμέσως σε ένα λεπτότερο τώρα[παρόν] και σε ένα παρελθόν, και μπορούμε να συνεχίσουμε τη διαίρεση με τον ίδιο τρόπο.

Επομένως, η αντίληψη είναι εδώ ένας χαρακτήρας ενεργήματος (*Aktcharakter*), ο οποίος συνενώνει μια συνέχεια χαρακτήρων ενεργήματος και ο οποίος ξεχωρίζει μέσω της κατοχής εκείνου του ιδεατού ορίου. Μια ίδια συνέχεια δίχως αυτό το ιδεατό όριο είναι ψιλή ενθύμηση. Με μια ιδεατή έννοια, η αντίληψη (εντύπωση) θα ήταν τότε η συνειδησιακή φάση που συγκροτεί το καθαρό τώρα[παρόν] και η ενθύμηση θα ήταν κάθε άλλη φάση της συνέχειας. Αυτό, όμως, είναι απλά ένα ιδεατό όριο, κάτι αφηρημένο που δεν μπορεί να υφίσταται από μόνο του. Επιπλέον, πρέπει να ειπωθεί ότι και αυτό το ιδεατό όριο δεν είναι κάτι *toto coelo* διαφορετικό από το μη τώρα[παρόν] αλλά

διαμεσολαβείται συνεχώς από αυτό. Και σε αυτό αντιστοιχεί η συνεχής μετάβαση από την αντίληψη στην πρωταρχική ενθύμηση.

§17. Η αντίληψη ως αυτοδοτικό ενέργημα
σε αντίθεση προς την αναπαραγωγή

Απέναντι στην αντίληψη ή την αυτοδοτικότητα του [«χονδροειδούς»] παρόντος,²⁴ η οποία έχει το σύστοιχό της στο παρελθόν που έχει δοθεί, εμφανίζεται τώρα μια άλλη αντίθεση, εκείνη ανάμεσα στην αντίληψη και την επανενθύμηση, τη δευτερεύουσα ενθύμηση. Στην επανενθύμηση μας «εμφανίζεται» ένα τώρα[παρόν], αλλά «εμφανίζεται» με μια εντελώς διαφορετική έννοια απ' ό,τι εμφανίζεται το τώρα[παρόν] στην αντίληψη.²⁵ Αυτό το τώρα[παρόν] [41] δεν δίνεται «αντιληπτικά», δηλαδή δεν δίνεται αυτό το ίδιο, αλλά αναπαρουσιάζεται. Αναπαριστά ένα τώρα[παρόν] που δεν δίνεται αυτό το ίδιο. Παρομοίως, η παρέλευση της μελωδίας στην επανενθύμηση αναπαριστά ένα «πρόσφατο παρελθόν», αλλά δεν το δίνει αυτό το ίδιο. Ακόμη και στην απλή φαντασία, καθετί το ατομικό είναι κάτι που εκτείνεται με κάποιον τρόπο χρονικά, έχει το τώρα[παρόν] του, το πριν και το μετά του. Όμως, το τώρα[παρόν], το πριν και το μετά είναι φανταστικά, όπως και ολόκληρο το αντικείμενο. Εδώ έχουμε, επομένως, να

24 Ακολουθούμε την υπόδειξη της αγγλικής μετάφρασης. Όπως γίνεται κατανοητό από τις κειμενοκριτικές παρατηρήσεις που αφορούν το συγκεκριμένο σημείο, ο Χούσσερλ εννοεί την άμεση επόπτευση του παρελθόντος που εμπλέκεται στην εποπτεία του εκτατού (ή «χονδροειδούς», όπως ειπώθηκε νωρίτερα) παρόντος. Βλ. τις αντίστοιχες κειμενοκριτικές παρατηρήσεις στο: *Hua X*, σ. 416. (Σ.τ.μ.)

25 Πρβλ. Παράρτημα II: Η αναπαρουσίαση και η φαντασία (*Phantasie*). – Εντύπωση και φαντασία (*Imagination*).

κάνουμε με μια εντελώς διαφορετική έννοια αντίληψης. Η αντίληψη είναι εδώ το ενέργημα, το οποίο θέτει κάτι ενώπιον του βλέμματος ως αυτό το ίδιο, το οποίο συγκροτεί πρωταρχικά το αντικείμενο. Το αντίθετο είναι η αναπαρουσίαση, ανα-παράσταση, ως το ενέργημα το οποίο θέτει ένα αντικείμενο ενώπιον του βλέμματος όχι ως αυτό το ίδιο αλλά αναπαρουσιασμένο, το θέτει ενώπιον του βλέμματος, τρόπον τινά, σε μια εικόνα, αν και όχι ακριβώς με τον τρόπο μιας αυθεντικής συνείδησης εικόνας. Εδώ δεν γίνεται λόγος για μια συνεχή διαμεσολάβηση της αντίληψης με το αντίθετό της. Προηγουμένως, η συνείδηση του παρελθόντος, δηλαδή η πρωταρχική συνείδηση του παρελθόντος, δεν ήταν αντίληψη, διότι κατανοούσαμε την αντίληψη ως αυτό το ενέργημα που συγκροτεί πρωταρχικά το τώρα[παρόν]. Η συνείδηση του παρελθόντος δεν συγκροτεί, όμως, ένα τώρα[παρόν], αλλά ένα «πρόσφατο παρελθόν», κάτι που έχει προηγηθεί εποπτικά του τώρα[παρόντος]. Εάν, όμως, ονομάσουμε αντίληψη το ενέργημα στο οποίο έγκειται κάθε «καταγωγή», το ενέργημα που συγκροτεί πρωταρχικά, τότε η πρωταρχική ενθύμηση συνιστά αντίληψη. Διότι μόνο στην πρωταρχική ενθύμηση βλέπουμε το παρελθοντικό, μόνο σε αυτή συγκροτείται το παρελθόν, μάλιστα όχι με αναπαραστατικό αλλά με παρουσιαστικό τρόπο. Το πρόσφατο παρελθόν, το πριν σε αντίθεση προς το τώρα[παρόν], μπορεί να θεαθεί άμεσα μόνο στην πρωταρχική ενθύμηση. Είναι η ουσία αυτής της τελευταίας να φέρνει σε άμεση εποπτεία αυτό το νέο και ιδιαίτερο στοιχείο, όπως είναι η ουσία της αντίληψης του τώρα[παρόντος] να φέρνει το τώρα[παρόν] άμεσα στην εποπτεία. Σε αντιδιαστολή προς αυτό, η επανενθύμηση, όπως και η φαντασία, μας προσφέρει μόνο αναπαρουσίαση, είναι, τρόπον τινά, η ίδια συνείδηση με το ενέργημα που

κατευθύνεται στο τώρα[παρόν] και με εκείνο που κατευθύνεται στο παρελθόν, δημιουργώντας χρόνο· είναι, τρόπον τινά, το ίδιο, αλλά τροποποιημένο. Το τώρα[παρόν] ως [42] αντικείμενο της φαντασίας αναπαριστά ένα τώρα[παρόν] αλλά δεν δίνει ένα τώρα[παρόν] ως αυτό το ίδιο. Το πριν και το μετά που δίνονται στη φαντασία απλά αναπαριστούν ένα πριν και ένα μετά κ.ο.κ.

§18. Η σημασία της επανενθύμησης για τη συγκρότηση της συνείδησης της διάρκειας και της ακολουθίας²⁶

Η συγκροτησιακή σημασία της πρωταρχικής και της δευτερεύουσας ενθύμησης παρουσιάζεται κάπως διαφορετικά εάν, αντί να εστιάσουμε στη δοτικότητα των διαρκών αντικειμενικοτήτων, εστιάσουμε στη δοτικότητα της ίδιας της διάρκειας και της ακολουθίας.

Ας υποθέσουμε ότι εμφανίζεται το Α ως πρωταρχική εντύπωση και διαρκεί για ένα χρονικό διάστημα και ότι μαζί με την ανακράτηση του Α που έχει αναπτυχθεί ως ένα ορισμένο σημείο εμφανίζεται το Β και συγκροτείται ως διαρκές. Σε όλη αυτή τη διαδικασία, η συνείδηση είναι συνείδηση του ίδιου Α «που οπισθοχωρεί στο παρελθόν», του ίδιου Α στη ροή αυτών των τρόπων δοτικότητας· είναι συνείδηση του ίδιου Α ως προς τη μορφή του είναι του, τη μορφή «διάρκεια», μορφή που ανήκει στο περιεχόμενο του είναι του, όπως είναι συνείδηση του ίδιου Α σε όλα τα σημεία αυτής της διάρκειας. Το ίδιο ισχύει για το Β και

²⁶ Το κείμενο της §18, όπως και το τελευταίο κομμάτι της §14 αλλά και το κείμενο της §15, βασίζονται πιθανώς στο κείμενο των σημειώσεων με τίτλο «περί του a priori της ενθύμησης ή της συνείδησης της διαδοχής από το 1917» [κείμενο το οποίο όμως, όπως ειπώθηκε νωρίτερα, δεν έχει βρεθεί]. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

για την απόσταση ανάμεσα στις δύο διάρκειες και ανάμεσα στα σημεία που ανήκουν στη μία και στην άλλη. Εδώ, όμως, προκύπτει επιπλέον κάτι νέο: το *B* έπεται του *A*, μια ακολουθία δύο δεδομένων που διαρκούν δίνεται με μια προσδιορισμένη χρονική μορφή, δίνεται ένα χρονικό τμήμα που περικλείει τη διαδοχή. Η συνείδηση της διαδοχής είναι μια πρωταρχικά δοτική συνείδηση, είναι «αντίληψη» αυτής της διαδοχής του ενός μετά το άλλο. Ας παρατηρήσουμε τώρα την αναπαραγωγική τροποποίηση αυτής της αντίληψης και μάλιστα την επανενθύμηση. «Επαναλαμβάνω» τη συνείδηση αυτής της διαδοχής, την αναπαρουσιάζω ενώ ενθυμούμαι. Αυτό «μπορώ» να το κάνω και μάλιστα «όσο συχνά θέλω». Η αναπαρουσίαση ενός βιώματος ανήκει *a priori* στο πεδίο της «ελευθερίας» μου. (Το «εγώ μπορώ» είναι ένα πρακτικό «εγώ μπορώ» και όχι μια «ψιλή παράσταση»). Τώρα ρωτάμε: Ποια είναι η όψη της αναπαρουσίασης της βιωματικής ακολουθίας και τι ανήκει στην ουσία της; Θα πει κανείς αρχικά: Αναπαρουσιάζω πρώτα το *A* και μετά το *B*· εάν είχα στην αρχή *A* – *B*, τώρα έχω *A'* – *B'* (εάν ο δείκτης σημαίνει ενθύμηση). Αυτό, όμως, δεν αρκεί, διότι θα σήμαινε ότι τώρα έχω μια ενθύμηση *A'* και, «έπειτα», έχω μια ενθύμηση *B'*, και μάλιστα έχοντας συνείδηση μιας ακολουθίας αυτών των ενθυμήσεων. Όμως, τότε θα είχα μια «αντίληψη» της ακολουθίας των ενθυμήσεων και όχι ενθυμητική συνείδηση αυτής της ακολουθίας. Πρέπει, επομένως, να το αναπαραστήσω ως εξής: (*A* – *B*)'. Αυτή η συνείδηση συμπεριλαμβάνει στην πραγματικότητα ένα *A'*, ένα *B'* αλλά και ένα –'. Φυσικά, η ακολουθία δεν είναι ένα τρίτο κομμάτι, λες και το ότι γράφουμε τα σύμβολα το ένα μετά το άλλο σηματοδοτεί την ακολουθία. Μπορώ πάντα να γράψω τον νόμο ως εξής:

$$(A - B)' = A' - ' B'$$

Αυτό θα πρέπει να το καταλάβουμε με την έννοια ότι υφίσταται μια συνείδηση της ενθύμησης του Α και του Β αλλά και μια τροποποιημένη συνείδηση του «το Β έπεται του Α».

Τώρα, εάν ρωτήσουμε σχετικά με την πρωταρχικά δοτική συνείδηση μιας ακολουθίας αντικειμενικοτήτων που διαρκούν —και μάλιστα της ίδιας της διάρκειας—, τότε βρίσκουμε ότι η ανακράτηση και η επανενθύμηση ανήκουν αναγκαία σε αυτήν. Η ανακράτηση συγκροτεί τον ζωντανό ορίζοντα του τώρα[παρόντος], εντός της έχω συνείδηση αυτού που «μόλις πέρασε». Όμως, αυτό που συγκροτείται εδώ πρωταρχικά —για παράδειγμα, στη συγκράτηση του τόνου που μόλις ακούστηκε— είναι μόνο η υποχώρηση της φάσης του τώρα[παρόντος] και της διάρκειας που έχει συγκροτηθεί πλήρως και η οποία, μέσα στην πληρότητά της, δεν συγκροτείται πλέον και δεν δίνεται πλέον αντιληπτικά. Μπορώ, όμως, να πραγματοποιήσω μια αναπαραγωγή σε «επικάλυψη» με αυτό το «αποτέλεσμα» που υποχωρεί προς τα πίσω. Τότε μου δίνεται το παρελθόν της διάρκειας ως «επανα-δοτικότητα» της κατεξοχήν διάρκειας. Πρέπει, επίσης, να παρατηρήσουμε το εξής: μόνο παρελθοντικές διάρκειες μπορώ να εποπτεύσω «πρωταρχικά» σε επαναληπτικά ενεργήματα, δηλαδή να εποπτεύσω πραγματικά, να ταυτοποιήσω και να κατέχω αντικειμενικά ως αντικείμενο πολλών ενεργημάτων. Μπορώ να βιώσω ξανά το παρόν, αλλά [το παρόν] δεν μπορεί να δοθεί ξανά [ως πρωταρχικά παρόν]. Όταν επιστρέφω σε μια και την αυτή διαδοχή, όπως έχω ανά πάσα στιγμή τη δυνατότητα να κάνω, και την ταυτοποιώ ως το ίδιο χρονικό αντικείμενο, επιτελώ μία διαδοχή επανενθυμητικών βιωμάτων στην ενότητα μιας συνείδησης διαδοχής που τα περιλαμβάνει. Έτσι έχουμε τον εξής τύπο:

$$(A - B) - (A - B)' - (A - B)'' \dots$$

Το ερώτημα είναι: ποια είναι η όψη αυτού του ενεργήματος ταυτοποίησης; Αρχικά, η ακολουθία είναι μια ακολουθία βιωμάτων: το πρώτο είναι η πρωταρχική συγκρότηση [44] μιας ακολουθίας $A - B$, το δεύτερο είναι η ενθύμηση αυτής της ακολουθίας, και μετά πάλι το ίδιο κ.ο.κ. Η συνολική ακολουθία δίνεται πρωταρχικά ως παρόν. Μπορώ πάλι να έχω μια ενθύμηση αυτής της ακολουθίας και να έχω πάλι την ενθύμηση μιας τέτοιας επανενθύμησης in infinitum. Σύμφωνα με έναν ουσιώδη νόμο, κάθε ενθύμηση δεν είναι επαναλήψιμη μόνο υπό την έννοια ότι είναι δυνατά αμέτρητα επίπεδα ενθύμησης, αλλά ότι αυτό αποτελεί επίσης μια σφαίρα του «εγώ μπορώ». Βασικά, κάθε επίπεδο είναι μια ελεύθερη δραστηριότητα (κάτι το οποίο δεν αποκλείει το ότι μπορεί να συναντήσει εμπόδια).

Ποια είναι η όψη της πρώτης επανάληψης αυτής της διαδοχής;

$$[(A - B) - (A - B)']'$$

Σύμφωνα με τον προηγούμενο νόμο, μπορώ στη συνέχεια να συναγάγω ότι εκεί κρύβονται το $(A - B)'$ και το $[(A - B)']'$, δηλαδή μια ενθύμηση δεύτερου επιπέδου και μάλιστα σε διαδοχή. Φυσικά, εδώ εντοπίζεται επίσης και η ενθύμηση της ακολουθίας $(-')$. Εάν το επαναλάβω άλλη μια φορά, τότε έχω έναν ακόμα μεγαλύτερο βαθμό ενθυμητικής τροποποίησης και ταυτόχρονα τη συνείδηση ότι έχω επιτελέσει πολλές φορές και διαδοχικά μια επαναληπτική αναπαρουσίαση. Αυτό είναι αρκετά σύνθετο. Χτυπώ δύο φορές το τραπέζι, αναπαρουσιάζω τη διαδοχή του ενός χτυπήματος μετά το άλλο και μετά παρατηρώ ότι στην αρχή είχα την ακολουθία δοσμένη με αντιληπτικό τρόπο και ότι έπειτα τη θυμήθηκα. Ύστερα παρατηρώ

ότι είχα επιτελέσει αυτό το ενέργημα της παρατήρησης και μάλιστα ως τρίτο μέρος στη σειρά, το οποίο μπορώ να επαναλάβω κ.ο.κ. Όλα αυτά είναι πολύ συνηθισμένα στη φαινομενολογική μέθοδο εργασίας.

Στην ακολουθία ιδίων αντικειμένων (ταυτόσημων ως προς το περιεχόμενό τους), τα οποία δίνονται μόνο σε διαδοχή και όχι σε συνύπαρξη, έχουμε μια ιδιαίτερη επικάλυψη στην ενότητα μιας συνείδησης: μια διαδοχική επικάλυψη. Φυσικά, δεν το εννοούμε με την αυθεντική έννοια του όρου, εφόσον το ένα είναι χωριστό από το άλλο, σκοπεύονται από τη συνείδηση ως ακολουθία, τα χωρίζει ένα χρονικό τμήμα.

Και όμως, εάν έχουμε σε διαδοχή ανόμοια αντικείμενα με ίδιες συστατικές στιγμές που προεξέχουν διακριτά, τότε ρέουν από το ένα στο άλλο συγκεκριμένες «γραμμές ισομορφίας» (*Gleichheitslinien*) και, στην περίπτωση της ομοιότητας, ρέουν γραμμές ομοιότητας (*Ähnlichkeitslinien*). Έχουμε εδώ έναν αλληλοσυσχετισμό που δεν συγκροτείται μέσα σε ένα ενέργημα συσχετιστικής θεώρησης· λαμβάνει χώρα πριν από κάθε «σύγκριση» και κάθε «σκέψη» ως προϋπόθεση κάθε εποπτείας της ομοιότητας και της διαφοράς. Αυθεντικά «συγκρίσιμο» [45] είναι μόνο το όμοιο, και η «διαφορά» προϋποθέτει την «επικάλυψη», δηλαδή εκείνη την αυθεντική ένωση των ιδίων στοιχείων ή συστατικών στιγμών που συνδέονται μεταξύ τους μέσα στη μετάβαση από το ένα στο άλλο (ή στη συνύπαρξη).

§19. Η διαφορά ανάμεσα στην ανακράτηση
και στην αναπαραγωγή (πρωταρχική και
δευτερεύουσα ενθύμηση ή φαντασία)

Έχουμε πλέον αποφασίσει οριστικά ποια είναι η θέση μας απέναντι στη θεωρία του Μπρεντάνο, σύμφωνα με την οποία η καταγωγή της χρονικής κατάληψης εντοπίζεται στο πεδίο της φαντασίας. Η φαντασία είναι η συνείδηση εκείνη που χαρακτηρίζεται ως αναπαρουσίαση (αναπαραγωγή). Υπάρχει, φυσικά, αναπαρουσιασμένος χρόνος, όμως αυτός μας παραπέμπει αναγκαίως πίσω σε έναν πρωταρχικά δοσμένο χρόνο, όχι σε έναν φανταστικό αλλά σε έναν παρουσιασμένο χρόνο. Η αναπαρουσίαση είναι το αντίθετο ενός ενεργήματος που δίνει κάτι με πρωταρχικό τρόπο: δεν μπορεί να «πηγάσει» από αυτήν καμία παράσταση. Δηλαδή, η φαντασία δεν είναι συνείδηση που μπορεί να παρουσιάσει και να θέσει ενώπιόν της κάποια αντικειμενικότητα ή κάποιο ουσιώδες και δυνατό χαρακτηριστικό μιας αντικειμενικότητας ως δοσμένα αυτά τα ίδια. Η ουσία της φαντασίας είναι ακριβώς το να μη δίνει κάτι αυτό το ίδιο. Η ίδια η έννοια της φαντασίας δεν προκύπτει από τη φαντασία. Διότι, εάν θέλουμε να ισχυριζόμαστε ότι μας έχει δοθεί το τι είναι η φαντασία, πρέπει μεν να φτιάχνουμε φαντασίες, αυτό από μόνο του, όμως, δεν σημαίνει ακόμα ότι μας δίνεται το τι είναι η φαντασία. Φυσικά, πρέπει να εξετάζουμε το ενέργημα της φαντασίας, να το αντιλαμβανόμαστε: η αντίληψη της φαντασίας είναι η συνείδηση που δίνει με πρωταρχικό τρόπο εκείνο στη βάση του οποίου θα διαμορφωθεί η έννοια της φαντασίας. Σε αυτή την αντίληψη βλέπουμε τι είναι η φαντασία, τη συλλαμβάνουμε στη συνείδηση της αυτοδοτικότητας.

Μια προσεκτική σύγκριση των δύο βιωμάτων και από τις δύο πλευρές δείχνει ότι ανάμεσα στην επαναληπτική αναπαρουσιαστική ενθύμηση και στην πρωταρχική ενθύμηση, η οποία συμβάλλει στο να εκτείνεται η συνείδηση του τώρα[παρόντος], υφίσταται μια τεράστια φαινομενολογική διαφορά. Ας πούμε ότι ακούμε δύο ή τρεις τόνους και καθώς το ενέργημα εκτείνεται χρονικά έχουμε συνείδηση του τόνου που μόλις ακούστηκε. Είναι εναργώς προφανές ότι αυτή η συνείδηση είναι στην ουσία η ίδια, είτε ένα μέρος της τονικής μορφής που διαμορφώνει την ενότητα ενός χρονικού αντικειμένου δίνεται ακόμα, πράγματι, αντιληπτικά ως τώρα[παρόν] είτε δεν συμβαίνει πλέον κάτι τέτοιο και το μόρφωμα δίνεται ακόμα στη συνείδηση μόνο ανακρατητικά. Ας υποθέσουμε τώρα ότι, [46] ενώ η συνεχής απόβλεψη του τόνου ή της τονικής παρόδου που μόλις ακούστηκε είναι ακόμα ζωντανή, ο τόνος αυτός αναπαράγεται ξανά. Αναπαρουσιάζω το μέτρο που μόλις άκουσα και στο οποίο είναι ακόμα στραμμένη η προσοχή μου με το να το επανα-επιτελώ ξανά εσωτερικά. Η διαφορά φαίνεται αμέσως. Στην αναπαρουσίαση έχουμε τώρα πάλι τον τόνο ή την τονική μορφή μαζί με ολόκληρη τη χρονική του έκταση. Το αναπαρουσιαστικό ενέργημα εκτείνεται χρονικά ακριβώς όπως το προηγούμενο αντιληπτικό ενέργημα, το αναπαράγει, αφήνει το μέτρο να παρέλθει περνώντας από τονική φάση σε τονική φάση και από διάστημα σε διάστημα. Καθώς συμβαίνει αυτό, αναπαράγει επίσης τη φάση της πρωταρχικής ενθύμησης που επιλέξαμε για τη σύγκριση. Το αναπαρουσιαστικό ενέργημα δεν είναι εδώ απλή επανάληψη, και η διαφορά δεν έγκειται μόνο στο ότι στη μία περίπτωση έχουμε απλά μια αναπαραγωγή και στην άλλη μια αναπαραγωγή ή μιας αναπαραγωγής. Μάλλον, εντοπίζουμε ριζικές

διαφορές στο περιεχόμενο. Αυτές έρχονται στο προσκήνιο όταν ρωτάμε σε τι συνίσταται η διαφορά ανάμεσα (α) στην ήχηση του τόνου στην αναπαρουσίαση και (β) στη συνείδηση της ήχησης που παραμένει, την οποία ήχηση, όμως, συγκρατούμε και στην περίπτωση της φαντασίας. Ο τόνος που αναπαράγεται κατά την «ήχηση» είναι αναπαραγωγή της ήχησης. Η συνείδηση που παραμένει μετά την αναπαραχθείσα ήχηση δεν είναι πλέον αναπαραγωγή της ήχησης ως συμβάντος που αναπαράγεται τώρα, αλλά αναπαραγωγή της ήχησης που μόλις πέρασε, που μόλις ακούστηκε, και αυτή η μόλις παρελθούσα ήχηση παρουσιάζεται με εντελώς διαφορετικό τρόπο από την ίδια την ήχηση. Τα φαντάσματα (*Phantasmen*) που παρουσιάζουν τους τόνους δεν παραμένουν στη συνείδηση, ως εάν στην αναπαρουσίαση ο κάθε τόνος να συγκροτούνταν ως ταυτόσημο δεδομένο που μένει σταθερό. Διαφορετικά, δεν θα μπορούσαμε να φτάσουμε σε μια εποπτική παράσταση του χρόνου, στην παράσταση ενός χρονικού αντικειμένου στην αναπαρουσίαση. Ο τόνος που αναπαράγεται περνά. Το φάντασμά του υφίσταται αδιάκοπα την ερμηνευτική του κατάληψη και δεν παραμένει ταυτόσημο· αντιθέτως, τροποποιείται με έναν ιδιαίτερο τρόπο και θεμελιώνει την αναπαρουσιαστική συνείδηση της διάρκειας, της μεταβολής, της ακολουθίας κ.ο.κ.

Η τροποποίηση της συνείδησης που μετατρέπει ένα πρωταρχικό τώρα[παρόν] σε *αναπαραχθέν* είναι κάτι [47] εντελώς διαφορετικό από εκείνη την τροποποίηση που μετατρέπει το τώρα[παρόν], είτε το πρωταρχικό είτε το αναπαρουσιασμένο, σε *παρελθόν*. Αυτή η τελευταία τροποποίηση έχει τον χαρακτήρα μιας συνεχούς σκίασης· όπως το τώρα[παρόν] διαβαθμίζεται συνεχώς ενώ μετατρέπεται σταδιακά σε *παρελθόν* και σε πιο απόμακρο *παρελθόν*,

έτσι διαβαθμίζεται συνεχώς και η εποπτική συνείδηση του χρόνου. Αντίθετα, δεν μιλάμε ποτέ για συνεχή μετάβαση από την αντίληψη στη φαντασία, από την εντύπωση στην αναπαραγωγή. Η τελευταία αυτή είναι μια διαφορά κατά την οποία τα μέρη της διακρίνονται ρητά. Πρέπει, λοιπόν, να πούμε ότι αυτό που ονομάζουμε πρωταρχική συνείδηση, εντύπωση ή αντίληψη, είναι ένα συνεχώς διαβαθμιζόμενο ενέργημα. Κάθε συγκεκριμένη αντίληψη περιέχει ενδιάθετα ένα ολόκληρο συνεχές τέτοιων διαβαθμίσεων. Ακριβώς τις ίδιες διαβαθμίσεις απαιτεί επίσης η αναπαραγωγή, η συνείδηση της φαντασίας, με τη διαφορά ότι στην περίπτωση αυτή είναι αναπαραγωγικά τροποποιημένες. Ανήκει στην ουσία και των δύο βιωμάτων το ότι πρέπει να εκτείνονται με αυτό τον τρόπο, το ότι μια σημειακή φάση δεν μπορεί ποτέ να υφίσταται από μόνη της.

Φυσικά, αυτή η διαβάθμιση εκείνου που έχει δοθεί, τόσο πρωταρχικά όσο και αναπαραγωγικά (όπως ήδη είδαμε νωρίτερα), αφορά ήδη το καταληπτικό περιεχόμενο. Η αντίληψη δομείται στη βάση του αισθήματος. Το αίσθημα, το οποίο λειτουργεί παρουσιαστικά για το αντικείμενο, διαμορφώνει ένα σταθερό συνεχές· με παρόμοιο τρόπο, το φάντασμα διαμορφώνει ένα συνεχές για την αναπαραστάση ενός αντικειμένου της φαντασίας. Όποιος δέχεται ότι υφίσταται ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στα αισθήματα και στα φαντάσματα δεν μπορεί, φυσικά, να εκλαμβάνει τα καταληπτικά περιεχόμενα που αντιστοιχούν στις μόλις παρελθούσες χρονικές φάσεις ως φαντάσματα, διότι αυτά τα καταληπτικά περιεχόμενα μεταβαίνουν με συνεχή τρόπο στα καταληπτικά περιεχόμενα που ανήκουν στη στιγμή του τώρα[παρόντος].

§20. Η «ελευθερία» της αναπαραγωγής

Προκύπτουν αξιοπρόσεκτες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην πρωταρχική και στην αναπαραχθείσα παρέλευση της «καταβύθισης προς τα πίσω». Το πρωταρχικό εμφανίζεται και η πρωταρχική εκροή των τρόπων παρέλευσης μέσα στο εμφανίζεται είναι κάτι το σταθερό, κάτι που είναι συνειδητό μέσω «επηρεασμού» (*Affektion*) και [48] προς το οποίο μπορούμε μόνο να κοιτάζουμε (εάν συμβεί να ενεργοποιήσουμε την αυτενέργεια του κοιτάζειν-προς). Αντίθετα, το ενέργημα της αναπαρουσίασης είναι κάτι ελεύθερο, είναι ένα ελεύθερο πέρασμα: μπορούμε να επιτελέσουμε την αναπαρουσίαση «πιο γρήγορα» ή «πιο αργά», με μεγαλύτερη σαφήνεια και πιο ρητά ή πιο συγκεχυμένα, στιγμιαία ή σε διακριτά βήματα κ.ο.κ. Επιπλέον, η ίδια η αναπαρουσίαση είναι ένα συμβάν της εσωτερικής συνείδησης και ως τέτοιο έχει το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] της, τους τρόπους παρέλευσής της κ.ο.κ. Και στο ίδιο εμμενές χρονικό τμήμα, εντός του οποίου λαμβάνει χώρα πραγματικά, μπορούμε «ελεύθερα» να εντάξουμε μεγαλύτερα ή μικρότερα κομμάτια του αναπαρουσιασμένου συμβάντος με τους τρόπους παρέλευσής του και έτσι να το διατρέξουμε πιο γρήγορα ή πιο αργά. Στην περίπτωση αυτή, οι σχετικοί τρόποι παρέλευσης των αναπαρουσιασμένων σημείων του χρονικού τμήματος παραμένουν αμετάβλητοι (λαμβάνοντας ως προϋπόθεση τη συνεχώς εκτυλισσόμενη ταυτοποιητική επικάλυψη). Αναπαρουσιάζω πάντα το ίδιο, πάντα την ίδια συνέχεια των τρόπων παρέλευσης του χρονικού τμήματος, πάντα αυτή την ίδια με τον τρόπο εμφάνισής της. Όμως, αν και με τον τρόπο αυτό επιστρέφω πάντα στο ίδιο σημείο εκκίνησης και στην ίδια ακολουθία χρονικών σημείων, το ίδιο σημείο εκκίνησης,

παρ' όλα αυτά, βυθίζεται συνεχώς όλο και περισσότερο προς τα πίσω.

§21. Επίπεδα καθαρότητας της αναπαραγωγής²⁷

Πέρα από τα παραπάνω, το αντικείμενο της αναπαρουσίασης είναι μπροστά μας με περισσότερο ή λιγότερο καθαρό τρόπο και οι διαφορετικοί τρόποι ασάφειας σχετίζονται με το όλον του αντικειμένου που αναπαρουσιάζεται και με τους τρόπους με τους οποίους σκοπεύεται από τη συνείδηση. Ακόμη και αναφορικά με την πρωταρχική δοτικότητα ενός χρονικού αντικειμένου, είδαμε ότι στην αρχή αυτό εμφανίζεται ζωντανά και με καθαρότητα και στη συνέχεια μεταβαίνει προς το κενό με μειούμενη καθαρότητα. Αυτές οι τροποποιήσεις ανήκουν στη ροή. Όμως, ενώ οι ίδιες τροποποιήσεις εμφανίζονται και στην αναπαρουσίαση της ροής, σε αυτή συναντάμε επιπλέον «ασάφειες». Συγκεκριμένα, το «καθαρό» (με την πρώτη έννοια) βρίσκεται εδώ σαν να το βλέπει κανείς με ασάφεια μέσα από ένα πέπλο, μάλιστα με λιγότερη ή περισσότερη ασάφεια κ.ο.κ. Δεν πρέπει, επομένως, να συγχέουμε τη μία και την άλλη ασάφεια. Οι ειδικοί τρόποι ζωντάνιας και έλλειψης ζωντάνιας, καθαρότητας και ασάφειας της αναπαρουσίασης, δεν ανήκουν στο αντικείμενο της αναπαρουσίασης, ούτε ανήκουν σε αυτό ένεκα του συγκεκριμένου τρόπου με τον οποίο αναπαρουσιάζεται, αλλά ανήκουν στο τρέχον ενεργεία βίωμα της αναπαρουσίασης.

²⁷ Το κείμενο της §21 —όπως και της §14 (τελευταίο κομμάτι), της §15 και της §18— βασίζεται πιθανώς στο κείμενο των σημειώσεων με τίτλο «περί του a priori της ενθύμησης ή της συνείδησης της διαδοχής από το 1917». (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

§2.2. Η ενάργεια της αναπαραγωγής

Υφίσταται, επίσης, μια αξιοσημείωτη διαφορά ως προς την ενάργεια της πρωταρχικής και της δευτερεύουσας ενθύμησης. Αυτό του οποίου έχω ανακρατητική συνείδηση, όπως είδαμε, είναι απολύτως βέβαιο. Τώρα, τι συμβαίνει με το πιο μακρινό παρελθόν; Όταν θυμάμαι κάτι την εμπειρία του οποίου είχα χθες, τότε αναπαράγω το [εσωτερικό] συμβάν, την εμπειρία του οποίου είχα χθες, πιθανόν ως προς όλα τα βήματα της διαδοχής. Καθώς το κάνω, έχω τη συνείδηση μιας ακολουθίας: πρώτα αναπαράγεται το ένα, μετά το δεύτερο, σε μια συγκεκριμένη σειρά κ.ο.κ. Αν αφήσουμε, όμως, κατά μέρος αυτή την ακολουθία που ανήκει εναργώς στην αναπαραγωγή ως παροντική ροή βιώματος, τότε βλέπουμε ότι η αναπαραγωγή παρουσιάζει μια παρελθοντική χρονική ροή. Και είναι κάλλιστα δυνατόν, όχι μόνο να αποκλίνουν τα μεμονωμένα βήματα του συμβάντος που είναι παρόν με τον τρόπο της ενθύμησης από εκείνα του παρελθοντικού συμβάντος (δηλαδή είναι δυνατόν αυτά τα βήματα να μην έχουν πραγματοποιηθεί έτσι όπως αναπαρουσιάζονται τώρα), αλλά επίσης η πραγματική σειρά διαδοχής να ήταν διαφορετική από τον τρόπο με τον οποίο τη σκοπεύει η ενθυμητική σειρά διαδοχής. Συνεπώς, εδώ υπάρχει η δυνατότητα σφαλμάτων, και μάλιστα σφαλμάτων που προέρχονται από την αναπαραγωγή ως τέτοια, και δεν πρέπει να συγχέονται με τα σφάλματα στα οποία υποπίπτει επίσης η αντίληψη χρονικών αντικειμένων (δηλαδή η αντίληψη υπερβατικών χρονικών αντικειμένων). Το ότι συμβαίνει αυτό και με ποια έννοια συμβαίνει το έχουμε ήδη συζητήσει. Εάν έχω πρωταρχική συνείδηση μιας χρονικής ακολουθίας, τότε είναι αδιαμφισβήτητο το ότι μια χρονική ακολουθία έχει λάβει

χώρα και λαμβάνει χώρα. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι ένα —αντικειμενικό— συμβάν συμβαίνει πράγματι όπως εγώ το ερμηνεύω καταληπτικά (*auffasse*). Οι μεμονωμένες ερμηνευτικές καταλήψεις μπορεί να είναι λανθασμένες, μπορεί να είναι τέτοιες ώστε να μην αντιστοιχεί σε αυτές καμία πραγματικότητα. Και εάν η αντικειμενική απόβλεψη που σκοπεύει το αντικείμενο της κατάληψης διατηρείται (ως προς το συγκροτησιακό του περιεχόμενο και ως προς τη σχέση του με άλλα αντικείμενα) καθώς οπισθοχωρεί χρονικά, τότε το σφάλμα διαπερνά ολόκληρη τη χρονική ερμηνευτική κατάληψη του συμβάντος που εμφανίζεται. Εάν, όμως, περιοριστούμε στην ακολουθία των παρουσιαστικών «περιεχομένων» ή των «εμφανίσεων», τότε παραμένει μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια: έχει δοθεί σε μένα ένα συμβάν ή μια διαδικασία, και αυτή η ακολουθία εμφανίσεων έλαβε χώρα ακόμη και εάν δεν έλαβε χώρα η ακολουθία των συμβάντων εκείνων που μου εμφανίστηκαν εντός της. [50]

Τώρα εγείρεται το ερώτημα κατά πόσο αυτή η ενάργεια της χρονικής συνείδησης μπορεί να διατηρηθεί στην αναπαραγωγή. Αυτό είναι δυνατόν μόνο μέσω μιας επικάλυψης της αναπαραγωγικής με την ανακρατητική πορεία της διαδικασίας ή του συμβάντος. Όταν έχω μια ακολουθία δύο τόνων Γ, Δ, τότε μπορώ να επαναλάβω την ακολουθία ενώ διαρκεί ακόμα η πρόσφατη ενθύμηση, και μάλιστα κατά κάποιον τρόπο μπορώ να την επαναλάβω ομόλογα. Αναπαράγω εσωτερικά τα Γ και Δ, έχοντας συνείδηση ότι έλαβε χώρα πρώτα το Γ και μετά το Δ. Και ενώ αυτό είναι «ακόμα ζωντανό», μπορώ να το ξανακάνω κ.ο.κ. Με τον τρόπο αυτό μπορώ σίγουρα να ξεπεράσω το πρωταρχικό πεδίο της ενάργειας. Παράλληλα, βλέπουμε εδώ τον τρόπο με τον οποίο πληρώνονται οι επανενθυμήσεις. Όταν επαναλαμβάνω τα Γ, Δ, τότε αυτή η

αναπαραγωγική παράσταση της διαδοχής βρίσκει την πλήρωσή της στην προηγούμενη διαδοχή που είναι ακόμα ζωντανή.²⁸

§23. Επικάλυψη του αναπαραχθέντος τώρα[παρόντος] με ένα παρελθόν. Διαφορά ανάμεσα στη φαντασία και στην επανενθύμηση

Αφού αντιπαραθέσαμε την αναπαραγωγική συνείδηση του παρελθόντος στην πρωταρχική συνείδηση του παρελθόντος, στη συνέχεια προκύπτει ένα ακόμη πρόβλημα.

- [51] Εάν αναπαραγάγω μια μελωδία που άκουσα, τότε το φαινόμενο τώρα[παρόν] της επανενθύμησης αναπαρουσιάζει ένα παρελθόν: στη φαντασία, στην επανενθύμηση, ηχεί τώρα ένας τόνος. Αυτός αναπαράγει, τρόπον τινά, τον πρώτο τόνο της μελωδίας, η οποία είναι μελωδία που έχει παρέλθει. Η συνείδηση του παρελθόντος που δίνεται με τον δεύτερο τόνο αναπαριστά το «πρόσφατο παρελθόν», το οποίο νωρίτερα είχε δοθεί πρωταρχικά, συνεπώς αναπαριστά ένα παρελθοντικό «πρόσφατο παρελθόν».²⁹ Πώς γίνεται το αναπαραχθέν τώρα[παρόν] να αναπαριστά ένα παρελθόν; Ένα αναπαραχθέν τώρα[παρόν] αποτελεί σί-

28 Μπορεί κανείς να το εκλάβει αυτό και αντίστροφα, εφόσον η αναπαραγωγή καθιστά εποπτική την ακολουθία που σκοπεύεται από τη συνείδηση με ψιλό ανακρατητικό τρόπο.

29 Αυτό το οποίο θέλει να πει εδώ ο Χούσσερλ είναι ότι η αναπαραγωγή του παρελθόντος δεν περιορίζεται στο να αναπαράγει ένα τώρα[παρόν] αλλά συμπεριλαμβάνει και το πρόσφατο παρελθόν που συνοδεύει το αναπαραχθέν τώρα[παρόν]. Το πρόσφατο παρελθόν, αυτό που μόλις πέρασε (εδώ: ο πρώτος τόνος που αναπαρήγαγα πριν καθώς αναπαράγω τώρα τον δεύτερο), ήταν ένα παρελθοντικό τώρα[παρόν] που αναπαρήγαγα. Συνεπώς, έχει τόσο τον χαρακτήρα του παρελθόντος που αναπαράγεται όσο και τον χαρακτήρα του παρελθόντος που ανακρατείται. (Σ.τ.μ.)

γουρα άμεση παράσταση ενός τώρα[παρόντος]. Πώς προκύπτει η σχέση προς κάτι παρελθοντικό, το οποίο, παρ' όλα αυτά, μπορεί να δίνεται πρωταρχικά μόνο με τη μορφή του «πρόσφατου παρελθόντος»;

Για να απαντήσουμε αυτό το ερώτημα είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη μια διάκριση την οποία μέχρι στιγμής έχουμε απλά αγγίζει, δηλαδή τη διάκριση ανάμεσα στην ψιλή φαντασία ενός χρονικά εκτατού αντικειμένου και στην επανενθύμηση. Στη φαντασία δεν δίνεται καμία οντοθεσία (*Setzung*) του αναπαραχθέντος τώρα[παρόντος] και καμία επικάλυψη αυτού του τώρα[παρόντος] με ένα παρελθοντικό τώρα[παρόν]. Σε αντίθεση με αυτό, η επανενθύμηση θέτει οντικά το αναπαραχθέν και μέσα σε αυτή την οντοθεσία του δίνει θέση σε σχέση προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] και προς τη σφαίρα του πρωταρχικού πεδίου, στο οποίο ανήκει η ίδια η επανενθύμηση.³⁰ Μόνο στην πρωταρχική χρονική συνείδηση μπορεί να επιτευχθεί η σχέση ανάμεσα σε ένα αναπαραχθέν τώρα[παρόν] και σε ένα παρελθοντικό. Η ροή αναπαρουσίασης είναι μια ροή βιωματικών φάσεων, η οποία δομείται ακριβώς όπως κάθε χρονο-συγκροτησιακή ροή, και επομένως είναι η ίδια μια ροή που συγκροτεί χρόνο. Εδώ βρίσκονται όλες οι σκιάσεις, οι τροποποιήσεις που συγκροτούν τη χρονική μορφή· έτσι όπως ο εμμενής τόνος συγκροτείται μέσα στη ροή των τονικών φάσεων, με τον ίδιο τρόπο συγκροτείται η ενότητα της αναπαρουσίασης του τόνου μέσα στη ροή των φάσεων της αναπαρουσίασης του τόνου. Στον φαινομενολογικό στοχασμό ισχύει γενικά ότι από καθετί που, υπό μια ευρεία έννοια, εμφανίζεται, από καθετί που αποτελεί

³⁰ Πρβλ. το Παράρτημα ΙΙΙ: Οι αποβλέψεις συνάφειας της αντίληψης και της ενθύμησης. — Οι τρόποι της χρονικής συνείδησης.

αντικείμενο παράστασης και σκέψης κ.ο.κ., οδηγούμαστε πίσω σε μια ροή συγκροτησιακών φάσεων που υφίστανται μια εμμενή αντικειμενοποίηση: την αντικειμενοποίηση που τις μετατρέπει σε αντιληπτικές εμφανίσεις (εξωτερικές αντιλήψεις), ενθυμήσεις, αναμονές, επιθυμίες κ.ο.κ., ως ενότητες της εσωτερικής συνείδησης. Συνεπώς, ακόμα και οι αναπαρουσιάσεις κάθε είδους, ως εκροές βιωμάτων που διαθέτουν την καθολική χρονο-συγκροτησιακή μορφή, συγκροτούν ένα εμμενές αντικείμενο: «ένα συμβάν αναπαρουσίασης που διαρκεί και το οποίο εκρέει με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο».

Από την άλλη πλευρά, οι αναπαρουσιάσεις έχουν, όμως, την ιδιαιτερότητα ότι είναι από μόνες τους και ως προς όλες τις βιωματικές τους φάσεις αναπαρουσιάσεις-τινός με μια άλλη έννοια. Είναι ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους το ότι διαθέτουν μια δεύτερη αποβλεπτικότητα διαφορετικού είδους, μια αποβλεπτικότητα που ιδιάζει σε αυτές και δεν ανήκει σε όλα τα βιώματα. Αυτή η νέα αποβλεπτικότητα έχει την ιδιαιτερότητα ότι, ως προς τη μορφή της, συνιστά «αντίγραφο» (*Gegenbild*) της χρονο-συγκροτησιακής αποβλεπτικότητας. Με τον ίδιο τρόπο που η αποβλεπτικότητα αυτή αναπαράγει σε κάθε στοιχείο μια στιγμή μιας παρουσιαστικής ροής και στο σύνολο των στοιχείων μια συνολική παρουσιαστική ροή, με τον ίδιο τρόπο παράγει μια αναπαραγωγική συνείδηση ενός αναπαρουσιασμένου εμμενούς αντικειμένου. Συγκροτεί, λοιπόν, κάτι το διττό: πρώτον, μέσω της μορφής της βιωματικής ροής που διαθέτει, συγκροτεί την αναπαρουσίαση ως εμμενή ενότητα· έπειτα, μέσω του ότι οι βιωματικές στιγμές αυτής της ροής είναι αναπαραγωγικές τροποποιήσεις στιγμών μιας παράλληλης ροής (η οποία αποτελείται κατά βάση από μη αναπαραγωγικές στιγμές) και μέσω του ότι

αυτές οι αναπαραγωγικές τροποποιήσεις σημαίνουν την εμπλοκή μιας αποβλεπτικότητας, η ροή συγχωνεύεται σε ένα συγκροτησιακό όλον εντός του οποίου σκοπεύεται από τη συνείδηση μια αποβλεπτική ενότητα: η ενότητα του αντικειμένου της ενθύμησης.

§24. Προκρατήσεις στην επανενθύμηση³¹

Για να κατανοήσουμε την ένταξη αυτής της συγκροτημένης βιωματικής ενότητας, της «ενθύμησης», στην ενιαία βιωματική ροή πρέπει να συνυπολογίσουμε και το εξής: κάθε ενθύμηση περιέχει αποβλέψεις αναμονής, η πλήρωση των οποίων οδηγεί στο παρόν. Κάθε πρωταρχικά συγκροτησιακή διαδικασία εμψυχώνεται από προκρατήσεις, οι οποίες συγκροτούν με κενό τρόπο και συλλαμβάνουν αυτό το οποίο επίκειται, το φέρνουν σε πλήρωση. Όμως, η επανενθυμητική διαδικασία δεν περιορίζεται στο να ανανεώνει ενθυμητικά αυτές τις προκρατήσεις. Αυτές δεν ήταν εκεί μόνο ενώ επιτελούσαν τη σύλληψη: έχουν επίσης ήδη επιτελέσει τη σύλληψη, έχουν πληρωθεί, και έχουμε συνείδηση αυτού του γεγονότος στην επανενθύμηση. Η πλήρωση στην επανενθυμητική συνείδηση είναι επανα-πλήρωση [53] (μάλιστα με την τροποποίηση της ενθυμητικής οντοθεσίας). Εάν η πρωταρχική προκράτηση του αντιληπτικού συμβάντος ήταν αόριστη και άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο τα πράγματα να είναι διαφορετικά ή να μην είναι καθόλου, στην επανενθύμηση έχουμε μεν μια αναμονή που κατευθύνεται προς τα εμπρός, αναμονή, όμως, που δεν αφήνει

³¹ Το κείμενο της §24 βασίζεται σε ένα κείμενο που συνέγραψε ο Χούσερελ το 1917 αποκλειστικά με σκοπό να συμπληρώσει τα κείμενα που συνέλεξε και επεξεργάστηκε η Έντιτ Στάιν. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

ανοιχτό αυτό το ενδεχόμενο παρά μόνο με τη μορφή μιας «ανολοκλήρωτης» επανενθύμησης, μια αναμονή η οποία έχει διαφορετική δομή από την αόριστη πρωταρχική προκράτηση. Παρ' όλα αυτά, περιλαμβάνεται και αυτή στην επανενθύμηση. Στο σημείο αυτό υφίστανται, επομένως, δυσκολίες της αποβλεπτικής ανάλυσης: δυσκολίες ήδη για το συμβάν έτσι όπως το εξετάζουμε μεμονωμένα και, στη συνέχεια, δυσκολίες διαφορετικού είδους για τις αναμονές εκείνες που αφορούν την ακολουθία των συμβάντων που οδηγούν μέχρι το παρόν. Η επανενθύμηση δεν είναι αναμονή, αλλά έχει έναν ορίζοντα που κατευθύνεται προς το μέλλον, και μάλιστα το μέλλον του αντικειμένου της επανενθύμησης, έναν ορίζοντα που έχει τεθεί ως σταθερός. Αυτός ο ορίζοντας διανοίγεται πάντα εκ νέου, με περισσότερη ζωντάνια και μεγαλύτερο πλούτο, καθώς προχωρά η διαδικασία της επανενθύμησης. Έτσι, αυτός ο ορίζοντας πληρώνεται με πάντα νέα συμβάντα που δίνονται με τον τρόπο της επανενθύμησης. Εκείνα τα οποία προηγουμένως είχαν μόνο προδιαγραφεί τώρα είναι οιονεί παροντικά, *οιονεί* με τον τρόπο του παρόντος που καθιστά κάτι πραγματικό.

§25. Η διπλή αποβλεπτικότητα της επανενθύμησης

Εάν σε ένα χρονικό αντικείμενο διακρίνουμε δύο πράγματα, από τη μια, το περιεχόμενο μαζί με τη διάρκειά του —τα οποία μπορούν να έχουν διαφορετική θέση στο συνεκτικό πλαίσιο «του» χρόνου— και, από την άλλη, τη χρονική θέση του, τότε, κατά την αναπαραγωγή ενός είναι που διαρκεί έχουμε δύο πράγματα (και μάλιστα με αναγκαίο τρόπο): την αναπαραγωγή της πληρωμένης διάρκειας και τις αποβλέψεις που αφορούν τη χρονική θέση.

Δεν μπορούμε να φανταστούμε μια διάρκεια, ή, καλύτερα, μια διάρκεια δεν μπορεί καν να τεθεί δίχως να τίθεται σε ένα χρονικό πλαίσιο, δίχως να υφίστανται αποβλέψεις του χρονικού πλαισίου. Αυτές οι αποβλέψεις είναι αναγκαίο να έχουν τη μορφή είτε των παρελθοντικών είτε των μελλοντικών αποβλέψεων. Σε αυτή τη διττότητα των αποβλέψεων που κατευθύνονται προς την πληρωμένη διάρκεια [54] και προς τη χρονική θέση της αντιστοιχεί μια διπλή πλήρωση. Το συνολικό πλέγμα αποβλέψεων, το οποίο δομεί την εμφάνιση του παρελθοντικού διαρκούς αντικειμένου, έχει τη δυνατή πλήρωσή του στο σύστημα των εμφανίσεων που ανήκουν στο ίδιο διαρκές αντικείμενο. Οι αποβλέψεις του χρονικού πλαισίου πληρώνονται μέσω της παραγωγής των πληρωμένων συνδέσεων φτάνοντας μέχρι το τρέχον ενεργεία παρόν. Σε κάθε αναπαρουσίαση είναι απαραίτητο να διακρίνουμε ανάμεσα στην αναπαραγωγή της συνείδησης εντός της οποίας το παρελθοντικό διαρκές αντικείμενο είχε δοθεί (δηλαδή είχε γίνει αντιληπτό ή είχε εν γένει συγκροτηθεί πρωταρχικά) και σε εκείνο που συνάπτεται σε αυτή την αναπαραγωγή ως συγκροτησιακό για τη συνείδηση τού ότι κάτι είναι «παρελθοντικό» ή «παροντικό» (ταυτόχρονα με το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]) ή «μελλοντικό».

Είναι άραγε και αυτό το τελευταίο αναπαραγωγή; Αυτή είναι μια παραπλανητική ερώτηση. Φυσικά, αναπαράγεται το όλον και όχι μόνο η συνείδηση του παρόντος που είχα τότε μαζί με τη ροή της, αλλά «ενδιάθετα» ολόκληρη η ροή της συνείδησης μέχρι το ζωντανό παρόν. Ως βασικό κομμάτι της απριωρικής-φαινομενολογικής γένεσης, αυτό σημαίνει ότι η ενθύμηση είναι σε μια συνεχή ροή επειδή η συνειδησιακή ζωή είναι σε συνεχή ροή και δεν ενώνεται απλά κομματιαστά σε μια αλυσίδα. Αυτό που συμβαίνει

είναι ότι καθετί νέο επιδρά αναδρομικά στο παλιό. Η απόβλεψη που ανήκει στο παλιό και κατευθύνεται προς τα εμπρός πληρώνεται· με αυτό τον τρόπο προσδιορίζεται, και αυτό προσδίδει στην αναπαραγωγή έναν συγκεκριμένο χρωματισμό. Εδώ φαίνεται, λοιπόν, μια *a priori* αναγκαία ανάδραση. Το νέο παραπέμπει πάλι στο νέο, το οποίο, καθώς εμφανίζεται, προσδιορίζεται και τροποποιεί τις αναπαραγωγικές δυνατότητες για το παλιό κ.ο.κ. Επιπλέον, η αναδραστική δύναμη επεκτείνεται προς τα πίσω κατά μήκος της αλυσίδας, εφόσον το αναπαραχθέν παρελθόν φέρει τον χαρακτήρα παρελθόν και μια απροσδιόριστη απόβλεψη προς μια συγκεκριμένη χρονική θέση σε σχέση προς το τώρα[παρόν]. Δεν ισχύει, επομένως, ότι έχουμε μια απλή αλυσίδα «συνειρμικά συνδεδεμένων» αποβλέψεων, όπου το ένα θυμίζει το άλλο, όπου εκείνο θυμίζει το επόμενο (μέσα στη ροή), αλλά αυτό που ισχύει είναι ότι έχουμε μία απόβλεψη, η οποία είναι από μόνη της απόβλεψη που κατευθύνεται προς τη σειρά των δυνατών πληρώσεων.

Όμως, αυτή η απόβλεψη είναι μια μη εποπτική, μια «κενή» απόβλεψη, και το αντικείμενό της είναι η αντικειμενική χρονική σειρά συμβάντων, η οποία είναι το σκοτεινό περιβάλλον του αντικειμένου της τρέχουσας ενεργείας επανενθύμησης. Αυτό που χαρακτηρίζει εν γένει [55] το «περιβάλλον» δεν είναι άραγε μια ενιαία απόβλεψη, η οποία αναφέρεται σε μια πολλαπλότητα συναφών αντικειμένων και η οποία φτάνει στην πλήρωση όταν αυτά δίνονται διακριτά, σταδιακά και με πολλαπλούς τρόπους; Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του χωρικού υποβάθρου. Και έτσι κάθε πράγμα στην αντίληψη έχει ως υπόβαθρο την πίσω πλευρά του (διότι δεν έχουμε να κά-νουμε με το υπόβαθρο της προσοχής αλλά με εκείνο της

ερμηνευτικής κατάληψης). Το συστατικό «αναυθεντική αντίληψη», που ανήκει σε κάθε υπερβατική αντίληψη ως ουσιώδες συστατικό κομμάτι της, είναι μια «σύνθετη» απόβλεψη, η οποία μπορεί να πληρωθεί σε συνδέσεις και συνάφειες συγκεκριμένου είδους, σε συνάφειες δοτικότητων. Το προσκήνιο δεν είναι τίποτα χωρίς το υπόβαθρο. Η εμφανιζόμενη πλευρά δεν είναι τίποτα χωρίς τη μη εμφανιζόμενη πλευρά. Το ίδιο συμβαίνει και με την ενότητα της χρονικής συνειδήσης: η αναπαραχθείσα διάρκεια είναι το προσκήνιο, ενώ οι αποβλέψεις που εντάσσουν αυτή τη διάρκεια στην τάξη του χρόνου καθιστούν συνειδητό ένα υπόβαθρο, ένα χρονικό υπόβαθρο. Και αυτό συνεχίζει να τίθεται κατά κάποιον τρόπο στη συγκρότηση της χρονικότητας του ίδιου του διαρκούς αντικειμένου μαζί με το τώρα[παρόν] του, το πριν και το μετά του. Έχουμε εδώ τις εξής αναλογίες: για το χωρικό πράγμα, αφενός, η ένταξη στον περιβάλλοντα χώρο και στον χωρικό κόσμο και, αφετέρου, το ίδιο το χωρικό πράγμα με το δικό του προσκήνιο και υπόβαθρο. Για το χρονικό πράγμα, αφενός, η ένταξη στη χρονική μορφή και στον χρονικό κόσμο και, αφετέρου, το ίδιο το χρονικό πράγμα και ο μεταβαλλόμενος προσανατολισμός του ως προς το ζωντανό τώρα[παρόν].

§26. Διαφορές ανάμεσα στην ενθύμηση και στην αναμονή

Πρέπει τώρα να εξετάσουμε εάν η ενθύμηση και η αναμονή μοιάζουν μεταξύ τους. Η εποπτική ενθύμηση μου προσφέρει τη ζωντανή αναπαραγωγή της παρερχόμενης διάρκειας ενός συμβάντος, και αυτό που παραμένει μη εποπτικό είναι οι αποβλέψεις που παραπέμπουν τόσο προς τα πίσω στο πριν όσο και προς τα εμπρός μέχρι το ζωντανό τώρα[παρόν].

Στην εποπτική παράσταση ενός μελλοντικού συμβάντος έχω τώρα με εποπτικό τρόπο την αναπαραγωγική «εικόνα» ενός συμβάντος που παρέρχεται αναπαραγωγικά. Σε αυτό συνάπτονται απροσδιόριστες αποβλέψεις του μέλλοντος και του παρελθόντος, δηλαδή αποβλέψεις οι οποίες από την αρχή του συμβάντος αφορούν το χρονικό περιβάλλον που τερματίζει στο ζωντανό τώρα[παρόν].

[56] Στο μέτρο αυτό, η εποπτεία της αναμονής είναι αντεστραμμένη εποπτεία της ενθύμησης, διότι, στην περίπτωση της ενθύμησης, οι αποβλέψεις του τώρα[παρόντος] δεν «προηγούνται» του συμβάντος αλλά έπονται αυτού. Ως κενές αποβλέψεις που σκοπεύουν το περιβάλλον, βρίσκονται «στην αντίθετη κατεύθυνση». Τι συμβαίνει, όμως, με τον τρόπο με τον οποίο δίνεται το ίδιο το συμβάν; Αποτελεί άραγε μια ουσιώδη διαφορά ότι το περιεχόμενο του συμβάντος στην ενθύμηση είναι προσδιορισμένο; Και η ενθύμηση μπορεί να είναι εποπτική, αλλά, παρ' όλα αυτά, όχι αρκετά προσδιορισμένη, εφόσον κάποια εποπτικά συστατικά δεν έχουν καθόλου πραγματικό ενθυμητικό χαρακτήρα. Βεβαίως, σε μια «πλήρη» ενθύμηση το καθετί θα αποσαφηνιζόταν μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια και θα χαρακτηριζόταν ως ενθύμηση. Ωστόσο, ιδεατά αυτό είναι δυνατόν και στην περίπτωση της αναμονής. Αυτή αφήνει εν γένει πολλά ανοιχτά, και το ότι παραμένουν ανοιχτά είναι πάλι ένας χαρακτήρας των εν λόγω συστατικών. Σε επίπεδο αρχής μπορούμε, όμως, να νοήσουμε μια προφητική συνείδηση (μια συνείδηση που δίνει την εντύπωση ότι είναι προφητική), η οποία έχει ενώπιον του βλέμματός της κάθε χαρακτηριστικό της αναμονής αυτού που είναι να γίνει: όπως συμβαίνει όταν έχουμε ένα πλάνο προσδιορισμένο με ακρίβεια και το οποίο, καθώς διαθέτουμε μια εποπτική παράσταση εκείνου που έχουμε σχεδιάσει, το

εκλαμβάνουμε απολύτως ως μελλοντική πραγματικότητα. Και όμως, ακόμα και στην εποπτική προσδοκία του μέλλοντος θα υπάρχουν αρκετά πράγματα που θα είναι ασήμαντα, τα οποία θα συμπληρώνουν τη συγκεκριμένη εικόνα με τη μορφή ενός αντικαταστάτη που καλύπτει τα κενά και τα οποία, παρ' όλα αυτά, ίσως να είναι από πολλές απόψεις διαφορετικά απ' ό,τι τα προσφέρει η εικόνα: χαρακτηρίζονται εξ αρχής ως ανοιχτότητα.

Υφίστανται, όμως, θεμελιώδεις διαφορές ως προς τον τρόπο πλήρωσης. Οι αποβλέψεις του παρελθόντος πληρώνονται αναγκαία μέσω της ανάδειξης των συνδέσεων που πλαισιώνουν τις εποπτικές αναπαραγωγές. Ως προς την ισχύ της (στην εσωτερική συνείδηση), η αναπαραγωγή του παρελθοντικού συμβάντος επιδέχεται ολοκλήρωση και επιβεβαίωση των ενθυμητικών απροσδιοριστιών μόνο μέσω της μετατροπής [είτε εκείνου που είναι απλά ανακρατημένο είτε της αρχικής μη πλήρους αναπαραγωγής] σε μια αναπαραγωγή εντός της οποίας το κάθε συστατικό χαρακτηρίζεται αναπαραγωγικό. Εδώ έχουμε να κάνουμε με ερωτήματα συγκεκριμένου τύπου. Το έχω δει πράγματι αυτό; Το έχω αντιληφθεί; Είχα πράγματι αυτή την εμφάνιση με ακριβώς αυτό το περιεχόμενο; Ταυτόχρονα, όλα αυτά πρέπει να ενταχθούν σε ένα πλαίσιο σύνδεσης των ίδιων αυτών εποπτειών φτάνοντας μέχρι το τώρα[παρόν]. Φυσικά, το ερώτημα «Ήταν πραγματικό αυτό το οποίο εμφανίστηκε;» είναι ένα διαφορετικό ερώτημα. Σε αντίθεση με αυτό, η αναμονή βρίσκει την πλήρωσή της σε μια αντίληψη. Ανήκει στην ουσία εκείνου το οποίο αναμένεται ότι είναι κάτι που θα δοθεί αντιληπτικά. Επιπλέον, είναι εναργές ότι μόλις εμφανίζεται κάτι που αναμενόταν, δηλαδή μόλις μετατρέπεται σε παροντικό, η ίδια η κατάσταση της αναμονής έχει παρέλθει. [57]

Όταν το μελλοντικό μετατρέπεται σε παροντικό, το παροντικό μετατρέπεται σε παρελθοντικό (σε σχέση με το προηγούμενο). Το ίδιο συμβαίνει και με τις αποβλέψεις περιβάλλοντος. Και αυτές πληρώνονται μέσω της τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας της εντυπωτικής βιωματικής ζωής.

Παρά τις συγκεκριμένες διαφορές, η εποπτεία της αναμονής είναι κάτι πρωταρχικό και ιδιάζον, ακριβώς όπως η εποπτεία του παρελθόντος.

§27. Η ενθύμηση ως συνείδηση του έχοντος-γίνει-αντιληπτό

Για τον χαρακτηρισμό των οντοθετικών αναπαραγωγών που αναλύθηκαν είναι εξαιρετικής σημασίας το εξής: ανήκει στην ουσία τους όχι απλώς η αναπαραγωγική οντοθεσία του χρονικού είναι, αλλά μια συγκεκριμένη σχέση προς την εσωτερική συνείδηση. Στην ουσία της ενθύμησης ανήκει με πρωταρχικό τρόπο το ότι αποτελεί συνείδηση του έχοντος-γίνει-αντιληπτό. Καθώς ενθυμούμαι εποπτικά ένα εξωτερικό συμβάν, έχω μια αναπαραγωγική εποπτεία του. Συνιστά λοιπόν μια οντοθετική αναπαραγωγή. Αυτή η εξωτερική αναπαραγωγή δίνεται, όμως, αναγκαία στη συνείδηση μέσω μιας εσωτερικής αναπαραγωγής.³² Εφόσον το εξωτερικό συμβάν δίνεται με συγκεκριμένους τρόπους εμφάνισης, πρέπει να αναπαράγεται το εμφανίζεσθαι ενός εξωτερικού πράγματος. Το εμφανίζεσθαι του εξωτερικού πράγματος ως βίωμα είναι ενότητα της εσωτερικής συνείδησης, και στην εσωτερική συνείδηση αντιστοιχεί η εσωτερική αναπαραγωγή. Για την αναπαραγωγή ενός

³² Πρβλ. Παράρτημα XII.

συμβάντος υφίστανται, όμως, δύο δυνατότητες: (α) Μπορεί να είναι οντοθετική αναπαραγωγή η εσωτερική αναπαραγωγή [δηλαδή, η αναπαραγωγή ενός εσωτερικού συμβάντος], οπότε η εμφάνιση του συμβάντος θα τίθεται οντικά στην ενότητα του εμμενούς χρόνου. Μπορεί, όμως, επίσης (β) να είναι οντοθετική αναπαραγωγή η εξωτερική αναπαραγωγή [δηλαδή, η αναπαραγωγή ενός εξωτερικού συμβάντος], η οποία θέτει οντικά το εν λόγω χρονικό συμβάν εντός του αντικειμενικού χρόνου, όχι, όμως, την ίδια την εμφάνιση ως συμβάν του εσωτερικού χρόνου, και έτσι δεν θέτει οντικά, επιπλέον, τη χρονο-συγκροτησιακή ροή [58] στην ενότητα της συνολικής ροής της ζωής.

Επομένως, η ενθύμηση δεν είναι απλά ενθύμηση μιας προηγούμενης αντίληψης. Εφόσον, όμως, η ενθύμηση ενός συμβάντος που έχει προηγηθεί εμπεριέχει την αναπαραγωγή των εμφανίσεων μέσα στις οποίες δόθηκε, υφίσταται, επίσης, πάντα η δυνατότητα μιας ενθύμησης της προηγούμενης αντίληψης του συμβάντος (ή η δυνατότητα ενός αναστοχασμού εντός της ενθύμησης, μέσω του οποίου δίνεται η αντίληψη που προηγήθηκε). Αναπαράγεται το όλον της συνείδησης που προηγήθηκε, και αυτό που αναπαράγεται έχει τον χαρακτήρα της αναπαραγωγής και τον χαρακτήρα του παρελθόντος.

Ας αποφηνίσουμε αυτές τις σχέσεις με τη βοήθεια ενός παραδείγματος. Θυμάμαι το φωτισμένο θέατρο. Αυτό δεν μπορεί να σημαίνει ότι θυμάμαι πως είχα αντιληφθεί το θέατρο. Διαφορετικά, αυτό το τελευταίο θα σήμαινε ότι θυμάμαι ότι είχα αντιληφθεί πως είχα αντιληφθεί το θέατρο κ.ο.κ. Θυμάμαι το φωτισμένο θέατρο σημαίνει ότι «στο εσωτερικό μου» βλέπω το φωτισμένο θέατρο ως παρελθοντικό. Στο τώρα[παρόν] βλέπω το μη τώρα[παρόν]. Η αντίληψη συγκροτεί το παρόν. Για να βρίσκεται ενώπιόν

μου ένα τώρα[παρόν] ως τέτοιο πρέπει να αντιλαμβάνομαι. Για να αναπαραστήσω εποπτικά ένα τώρα[παρόν] πρέπει να επιτελέσω μια αντίληψη «εικονικά», να την τροποποιήσω αναπαραστατικά. Όμως, όχι με τέτοιον τρόπο ώστε να αναπαριστώ την αντίληψη· αυτό το οποίο αναπαριστώ είναι το αντικείμενο της αντίληψης, αυτό που εμφανίζεται εντός της ως παροντικό. Συνεπώς, η ενθύμηση πραγματικά περιέχει ενδιάθετα μια αναπαραγωγή της αντίληψης που προηγήθηκε· όμως, η ενθύμηση δεν είναι αναπαράσταση της αντίληψης με την αυστηρή έννοια: η αντίληψη δεν σκοπεύεται μέσα στην ενθύμηση και δεν τίθεται οντικά, αλλά αυτό που σκοπεύεται και τίθεται οντικά είναι το αντικείμενό της και το τώρα[παρόν] του, το οποίο, επιπλέον, τίθεται σε σχέση προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]. Θυμάμαι το χτεσινό φωτισμένο θέατρο, δηλαδή επιτελώ μια «αναπαραγωγή» της αντίληψης του θεάτρου. Καθώς συμβαίνει αυτό, το θέατρο ίσταται μπρο-

[59] στά μου ως παροντικό μέσα στην αναπαράσταση. Αυτό το θέατρο σκοπεύω αλλά, ενώ το σκοπεύω, συλλαμβάνω μέσω ερμηνευτικής κατάληψης αυτό το παρόν ως παρόν που έχει οπισθοχωρήσει στο παρελθόν σε σχέση προς το τρέχον ενεργεία παρόν των τωρινών τρεχουσών ενεργεία αντιλήψεων. Φυσικά είναι τώρα enarγές το ότι η αντίληψη του θεάτρου υπήρξε, είχα όντως αντιληφθεί το θέατρο. Το αντικείμενο της ενθύμησης εμφανίζεται ως κάτι που έχει υπάρξει ως παρόν και μάλιστα με άμεσο εποπτικό τρόπο. Εμφανίζεται έτσι μέσω του ότι εμφανίζεται εποπτικά ένα παρόν, το οποίο έχει μια απόσταση από το παρόν του τρέχοντος ενεργεία τώρα[παρόντος]. Αυτό το τελευταίο παρόν συγκροτείται στην πραγματική αντίληψη, ενώ εκείνο [το πρώτο] εποπτικά εμφανιζόμενο παρόν, η εποπτική αναπαράσταση του μη τώρα[παρόντος], συγκροτείται σε

ένα αντίγραφο της αντίληψης, σε μια «αναπαρουσίαση της αντίληψης που προηγήθηκε», εντός της οποίας το θέατρο δίνεται ως «οιονεί τώρα[παρόν]». Αυτή η αναπαρουσίαση της αντίληψης του θεάτρου δεν πρέπει να κατανοηθεί ως εάν, ζώντας σε αυτή, να σκοπεύω το αντιλαμβάνεσθαι, αλλά ως εξής: ζώντας σε αυτή, σκοπεύω το είναι-παρόν του αντικειμένου που δόθηκε στην αντίληψη.

§28. Η ενθύμηση και η συνείδηση εικόνας.

Η ενθύμηση ως οντοθετική αναπαραγωγή

Πρέπει ακόμα να εξετάσουμε για τι είδους αναπαρουσίαση πρόκειται εδώ. Το ερώτημά μας δεν αφορά μια αναπαράσταση μέσω ενός όμοιου αντικειμένου, όπως στην περίπτωση της συνειδητής απεικόνισης (ζωγραφίες, φωτομές κ.λπ.). Σε αντίθεση με αυτή τη συνείδηση εικόνας, οι αναπαραγωγές έχουν τον χαρακτήρα της αναπαρουσίσεως του ίδιου του πράγματος. Αυτές διακρίνονται πάλι σε μη οντοθετικές («ψιλές» φαντασίες) και σε οντοθετικές. Και σε αυτά έρχονται να προστεθούν οι χρονικοί χαρακτήρες. Η ενθύμηση είναι αναπαρουσίαση του ίδιου του πράγματος με το νόημα του παρελθόντος. Η παροντική ενθύμηση είναι ένα φαινόμενο που είναι ακριβώς ανάλογο προς την αντίληψη. Αυτό που έχει κοινό με την αντίστοιχη αντίληψη είναι η εμφάνιση του αντικειμένου, μόνο που η εμφάνιση έχει έναν τροποποιημένο χαρακτήρα, εξαιτίας του οποίου το αντικείμενο δεν ισταται εδώ ως παροντικό αλλά ως αντικείμενο που υπήρξε παρόν.

Το ουσιώδες για το είδος των αναπαραγωγών που ονομάζουμε ενθύμηση και αναμονή έγκειται στην ένταξη [60] της αναπαράχθεισας εμφάνισης στο συνδετικό πλαίσιο του είναι του εσωτερικού χρόνου, στην εκρέουσα σειρά

των βιωμάτων μου. Η οντοθεσία, κανονικά, αφορά μέχρι και το αντικείμενο της εξωτερικής εμφάνισης. Παρ' όλα αυτά, η οντοθεσία του αντικειμένου της εξωτερικής εμφάνισης μπορεί να αρθεί, κάτι μπορεί να της αντιταχθεί· και όμως, η ενθύμηση ή η αναμονή παραμένουν ως υπόλοιπο, δηλαδή δεν θα σταματήσουμε να τις λέμε ενθύμηση και αναμονή, ακόμη και εάν χαρακτηρίσουμε την αντίληψη που προηγήθηκε και εκείνη που έπεται ως απλώς «υποθετικές». Εάν έχουμε να κάνουμε από την αρχή με την αναπαραγωγή εμμενών αντικειμένων, όχι υπερβατικών, τότε ξεδιπλώνεται η ιεραρχική δομή των αναπαραγωγικών εποπτειών που περιγράψαμε και η οντοθεσία αυτού που έχει αναπαραχθεί επικαλύπτεται με την ένταξή του μέσα στη σειρά των βιωμάτων, μέσα στον εμμενή χρόνο.

§29. Η ενθύμηση του παρόντος

Για τη σφαίρα της εποπτείας του εξωτερικού χρόνου και της εξωτερικής αντικειμενικότητας πρέπει να λάβουμε ακόμα υπόψη έναν διαφορετικό τύπο άμεσης αναπαραγωγικής εποπτείας χρονικών αντικειμένων (όλες οι αναλύσεις μας περιορίστηκαν στην άμεση εποπτεία χρονικών αντικειμένων και άφησαν έξω τις έμμεσες και μη εποπτικές αναμονές και ενθυμήσεις).

Μπορώ, επίσης, να αναπαραστήσω ένα παροντικό αντικείμενο ως κάτι που υφίσταται τώρα, δίχως να το έχω μπροστά μου αυτοπροσώπως, είτε στη βάση προηγούμενων αντιλήψεων είτε σύμφωνα με μια περιγραφή είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Στην πρώτη περίπτωση έχω όντως μια ενθύμηση, όμως δίνω στο αντικείμενο της ενθύμησης μια διάρκεια μέχρι το τρέχον ενεργεία

τώρα[παρόν], και γι' αυτή τη διάρκεια δεν έχω «εμφανίσεις» εσωτερικής ενθύμησης. Η «ενθυμητική εικόνα» με βοηθά, αλλά δεν θέτω οντικά το αντικείμενο της ενθύμησης ως τέτοιο (δηλαδή, το αντικείμενο της εσωτερικής ενθύμησης) στη διάρκεια που του αντιστοιχεί. Αυτό που τίθεται οντικά είναι το διαρκές αντικείμενο ως παρουσιαζόμενο μέσα σε αυτή την εμφάνιση, όπως και το εμφανιζόμενο τώρα[παρόν] και το πάντα νέο τώρα[παρόν] κ.ο.κ.· δεν το θέτουμε, όμως, οντικά ως «παρελθοντικό».

Γνωρίζουμε, επίσης, ότι το «παρελθοντικό» στην πε- [61]
ρίπτωση της ενθύμησης δεν σημαίνει ότι στο παροντικό ενθυμητικό ενέργημα φτιάχνουμε μια εικόνα αυτού που προηγήθηκε ούτε ότι φτιάχνουμε παρόμοιες κατασκευές. Απλά θέτουμε οντικά αυτό που εμφανίζεται, αυτό που εποπτεύεται, το οποίο φυσικά είναι εποπτεύσιμο ως προς τη χρονικότητά του μόνο μέσα στους χρονικούς τρόπους. Και σε αυτό που εμφανίζεται δίνουμε θέση ως προς το τώρα[παρόν] της τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας· του τη δίνουμε με τον τρόπο της ενθύμησης και μέσω της απόβλεψης περιβάλλοντος που ανήκει στην εμφάνιση. Πρέπει, συνεπώς, και στην περίπτωση της αναπαρουσίασης ενός απόντος παροντικού αντικειμένου, να εξετάσουμε τις αποβλέψεις περιβάλλοντος που ενυπάρχουν στην εποπτεία, και αυτές είναι, φυσικά, εντελώς διαφορετικού είδους: δεν έχουν κάποια σχέση προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] μέσω μιας συνεχούς σειράς εσωτερικών εμφανίσεων που θα μπορούσαν να τεθούν οντικά στο σύνολό τους. Φυσικά, αυτή η αναπαραγωγική εμφάνιση δεν είναι χωρίς συναφές πλαίσιο. Πρέπει να είναι κάτι το διαρκές που εμφανίζεται εδώ, κάτι που ήταν, και είναι τώρα, και θα είναι. «Μπορώ», λοιπόν, να ακολουθήσω κάποιον δρόμο για να πάω και να δω το

πράγμα, να το βρω ακόμα εκεί που ήταν, και μπορώ πάλι να επιστρέψω και να παραγάγω την εποπτεία μέσα σε επαναλαμβανόμενες «δυνατές» σειρές εμφανίσεων. Και εάν είχα ξεκινήσει νωρίτερα και είχα πάει εκεί (αυτό είναι μια προδιαγεγραμμένη δυνατότητα στην οποία αντιστοιχούν δυνατές σειρές εμφάνισης), τότε τώρα θα είχα αυτή την εποπτεία ως αντιληπτική εποπτεία κ.ο.κ. Συνεπώς, η εμφάνιση που ίσταται μπροστά μου αναπαγωγικά δεν χαρακτηρίζεται ως εμφάνιση που έχει υπάρξει ως εσωτερικά εντυπωτική, αυτό που εμφανίζεται δεν χαρακτηρίζεται ως αντιληπτό στη χρονική διάρκειά του. Ωστόσο, ακόμα και στην περίπτωση αυτή, υφίσταται σχέση προς το *hic et nunc*, η εμφάνιση φέρει επίσης έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα οντοθεσίας: ανήκει σε ένα προσδιορισμένο συναφές πλαίσιο εμφανίσεων (και μάλιστα εμφανίσεων οι οποίες θα ήταν εντελώς «οντοθετικές», θεσιληπτικές). Και σε σχέση με αυτό το συναφές πλαίσιο εμφανίσεων έχει κινητοποιητικό χαρακτήρα: η απόβλεψη περιβάλλοντος παρέχει μια άλω αποβλέψεων για τις ίδιες τις «δυνατές» εμφανίσεις. Το ίδιο συμβαίνει με την εποπτεία του διαρκούς όντος, το οποίο αντιλαμβάνομαι τώρα και το οποίο θέτω οντικά ως κάτι που έχει υπάρξει πριν, δίχως να το είχα αντιληφθεί προηγουμένως και να το θυμάμαι τώρα, και το οποίο θέτω οντικά ως κάτι που θα υπάρχει στο μέλλον.

[62]

§30. Διατήρηση της αντικειμενικής απόβλεψης
στην ανακρατητική τροποποίηση

Συμβαίνει συχνά το εξής: ενώ η ανακράτηση εκείνου που μόλις πέρασε είναι ακόμα ζωντανή, αναδύεται μια αναπαγωγική εικόνα του· όμως, φυσικά, αυτή είναι μια εικόνα

του έτσι όπως αυτό δόθηκε στο σημειακό τώρα[παρόν]. Ανακεφαλαιώνουμε, ούτως ειπείν, αυτό που μόλις βιώσαμε. Αυτή η εσωτερική ανανέωση μέσω της αναπαρουσίασης συσχετίζει το αναπαραγωγικό τώρα[παρόν] με το τώρα[παρόν] που είναι ακόμα ζωντανό μέσα στην πρόσφατη ενθύμηση, και εδώ επιτελείται η συνείδηση ταυτότητας, η οποία αναδεικνύει την ταυτότητα του ενός με το άλλο.³³ (Αυτό το φαινόμενο δείχνει ταυτόχρονα ότι στη σφαίρα της πρωταρχικής ενθύμησης μαζί με το εποπτικό ανήκει και ένα κενό μέρος, το οποίο φτάνει πολύ πιο μακριά. Ενώ έχουμε ακόμα στην πρόσφατη, αν και κενή, πρωταρχική ενθύμηση κάτι παρελθοντικό, μπορεί ταυτόχρονα να αναδυθεί μια «εικόνα» του.) Είναι ένα καθολικό και θεμελιωδώς ουσιώδες γεγονός το ότι κάθε τώρα[παρόν], ενώ βυθίζεται στο παρελθόν, διατηρεί την αυστηρή ταυτότητά του. Φαινομενολογικά μιλώντας, η συνείδηση του τώρα[παρόντος], η οποία συγκροτείται στη βάση της ύλης Α, μετατρέπεται συνεχώς σε μια συνείδηση του παρελθόντος, ενώ ταυτόχρονα δομείται μια πάντα νέα συνείδηση του τώρα[παρόντος]. Σε αυτή τη μετατροπή, η συνείδηση που τροποποιείται διατηρεί την

33 Ακολουθούμε την απόδοση που υιοθετούν τόσο η γαλλική όσο και η αγγλική μετάφραση, διαβάζοντας το «ή» (*oder*) ως «και» (*und*). Το πρωτότυπο έχει ως εξής: «Diese innere Erneuerung in der Vergegenwärtigung setzt das reproduktive Jetzt mit dem noch in frischer Erinnerung lebenden in Beziehung, und hier vollzieht sich das Identitätsbewusstsein, das die Identität des *einen oder anderen* herausstellt» (η έμφαση δική μας). Αντικαθιστώντας το «oder» με το «und» αναφερόμαστε στην ταυτότητα που παράγεται ανάμεσα στο αναπαρουσιασμένο τώρα[παρόν] και σε εκείνο που βρίσκεται ακόμα ζωντανό μέσα στην ανακράτηση. Εναλλακτικά, μπορεί κανείς να διατηρήσει το «oder», αφήνοντας να εννοηθεί ότι η ταυτότητα του ενός ή του άλλου πράγματος προκύπτει εποπτικά και ιδεατά μέσα από τον επικαλυπτικό συσχετισμό του αναπαρουσιασμένου τώρα[παρόντος] με το ανακρατημένο τώρα[παρόν]. (Σ.τ.μ.)

αντικειμενική απόβλεψή της (και αυτό ανήκει στην ουσία της χρονικής συνείδησης).

Η συνεχής τροποποίηση, η οποία περιέχεται σε κάθε πρωταρχικό χρονικό πεδίο και αφορά τους χαρακτήρες των ενεργημάτων που το συγκροτούν, δεν πρέπει να κατανηθεί σαν να λάμβανε χώρα (μέσα στη σειρά των ερμηνευτικών καταλήψεων που ανήκουν σε μια φάση του αντικειμένου) μια συνεχής τροποποίηση στην αντικειμενική απόβλεψη, εκκινώντας από την ανάδυση αυτών των καταλήψεων ως οντοθεσία του τώρα[παρόντος] και κατεβαίνοντας μέχρι το τελευταίο προσβάσιμο φαινόμενο παρελθόν. Συμβαίνει το αντίθετο: η αντικειμενική απόβλεψη παραμένει απόλυτα ίδια και ταυτόσημη. Εντούτοις, υφίσταται μια φαινόμενη διαβάθμιση, και μάλιστα όχι μόνο ως προς τα καταληπτικά περιεχόμενα που εξασθενούν — μια συγκεκριμένη καταβύθιση από την

[63] υψηλότερη κορυφή του αισθήματος στο τώρα[παρόν] μέχρι το όριο του ανεπαίσθητου. Πάνω απ' όλα, η στιγμή του τώρα[παρόντος] χαρακτηρίζεται ως το νέο. Το τώρα[παρόν] που καταβυθίζεται δεν είναι πλέον το νέο, αλλά αυτό που εκτοπίζεται από το νέο. Η μεταβολή έγκειται σε αυτή την εκτόπιση. Παρ' όλα αυτά, ενώ [αυτό που εκτοπίζεται] έχει χάσει τον χαρακτήρα του τώρα[παρόντος], διατηρείται απόλυτα αμετάβλητο ως προς την αντικειμενική απόβλεψή του: είναι απόβλεψη που κατευθύνεται προς μια ατομική αντικειμενικότητα, και μάλιστα είναι μια εποπτική απόβλεψη. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, δεν λαμβάνει χώρα κάποια μεταβολή. Πρέπει, όμως, εδώ να εξετάσουμε τι σημαίνει «διατήρηση της αντικειμενικής απόβλεψης». Η συνολική ερμηνευτική κατάληψη του αντικειμένου περιέχει δύο συστατικά: το ένα συγκροτεί το αντικείμενο ως προς τους εξωχρονικούς προσδιορισμούς

του, το άλλο παράγει τη χρονική θέση, το είναι-τόρα, το έχει-υπάρξει κ.ο.κ. Το αντικείμενο ως η χρονική ύλη, ως αυτό που καταλαμβάνει τη χρονική θέση και τη χρονική έκταση, ως αυτό που διαρκεί ή μεταβάλλεται, ως αυτό που είναι τώρα και στη συνέχεια έχει υπάρξει, το αντικείμενο αυτό προκύπτει καθαρά από την αντικειμενοποίηση των καταληπτικών περιεχομένων, δηλαδή, στην περίπτωση των αισθητών αντικειμένων, από την αντικειμενοποίηση των περιεχόμενων των αισθήσεων. Δεν χάνουμε από το βλέμμα μας ότι, εντούτοις, τα περιεχόμενα αυτά είναι χρονικά αντικείμενα, ότι παράγονται μέσα σε μια διαδοχή ως ένα συνεχές πρωταρχικών εντυπώσεων και ανακρατήσεων, και ότι αυτές οι χρονικές σκιάσεις των δεδομένων του αισθήματος έχουν τη σημασία τους για τους χρονικούς προσδιορισμούς των αντικειμένων που συγκροτούνται μέσω αυτών. Όμως, ως προς την ιδιότητά τους να λειτουργούν ως αναπαραστάτες ποιότητων ενός πράγματος σύμφωνα με το καθαρό «τι» αυτών των ποιότητων, ο χρονικός τους χαρακτήρας δεν παίζει κανένα ρόλο. Τα καταληπτικά δεδομένα που συλλαμβάνονται αχρονικά συγκροτούν το αντικείμενο ως προς την ειδική σύστασή του και, όπου αυτή διατηρείται, μπορούμε να μιλάμε για μια ταυτότητα. Όταν, παρ' όλα αυτά, μιλούσαμε πριν για διατήρηση της σχέσης με κάτι αντικειμενικό, αυτό σήμαινε ότι το αντικείμενο δεν διατηρούνταν μόνο στην ειδική σύστασή του αλλά και ως ατομικό, δηλαδή ως χρονικά προσδιορισμένο αντικείμενο, το οποίο βυθίζεται προς τα πίσω στον χρόνο μαζί με τον χρονικό προσδιορισμό του. Αυτή η βύθιση στο παρελθόν είναι μια ιδιαίτερη φαινομενολογική τροποποίηση της συνείδησης, μέσω της οποίας διαμορφώνεται μια συνεχώς αυξανόμενη απόσταση σε σχέση προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] που συγκροτείται

πάντα εκ νέου· μια απόσταση που προκύπτει ένεκα της συνεχούς σειράς μεταβολών που οδηγεί μακριά από αυτό.

[64]

§31. Η πρωταρχική εντύπωση
και το αντικειμενικό ατομικό χρονικό σημείο

Φαίνεται πως στο σημείο αυτό οδηγούμαστε σε μια αντινομία: το αντικείμενο μεταβάλλει συνεχώς τη χρονική θέση του καθώς βυθίζεται προς τα πίσω, ενώ, παρ' όλα αυτά, οφείλει να διατηρεί τη χρονική θέση του μέσα σε αυτή την καταβύθιση. Στην πραγματικότητα, το αντικείμενο της πρωταρχικής ενθύμησης που μετατοπίζεται προς τα πίσω δεν μεταβάλλει καθόλου τη χρονική θέση του αλλά μόνο την απόστασή του από το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]. Και αυτό συμβαίνει, μάλιστα, επειδή το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] εκλαμβάνεται ως ένα πάντα νέο αντικειμενικό χρονικό σημείο, ενώ η παρελθοντική χρονική στιγμή παραμένει αυτή που είναι. Τίθεται, όμως, τώρα το ερώτημα πώς προκύπτει η συνείδηση του αντικειμενικού χρόνου και, αρχικά, των ταυτόσημων χρονικών θέσεων, παρά το φαινόμενο της συνεχούς μεταβολής της χρονικής συνείδησης. Το ερώτημα αυτό συνδέεται στενά με το ερώτημα πώς συγκροτείται η αντικειμενικότητα ατομικών χρονικών αντικειμένων και συμβάντων: η κάθε αντικειμενοποίηση επιτελείται στη συνείδηση του χρόνου· εάν δεν αποσαφηνιστεί η ταυτότητα της χρονικής θέσης, δεν μπορεί να αποσαφηνιστεί η ταυτότητα του αντικειμένου μέσα στον χρόνο.

Εάν το εξετάσουμε πιο προσεκτικά, το πρόβλημα είναι το εξής: οι φάσεις του τώρα[παρόντος] της αντίληψης υφίστανται συνεχώς μια τροποποίηση, δεν παραμένουν απλά όπως είναι, ρέουν. Εδώ συγκροτείται αυτό που

χαρακτηρίζουμε χρονική βύθιση προς τα πίσω, βύθιση στο παρελθόν. Ο τόνος ηχεί τώρα και αμέσως βυθίζεται στο παρελθόν, αυτός ο ίδιος τόνος. Αυτό αφορά τον τόνο ως προς κάθε φάση του και συνεπώς αφορά, επίσης, τον συνολικό τόνο. Χάρη στις μέχρι τώρα παρατηρήσεις μας, η καταβύθιση φαίνεται ως ένα βαθμό κατανοητή. Πώς γίνεται, όμως, παρόλο που ο τόνος καταβυθίζεται, να λέμε ότι του ανήκει μια σταθερή θέση στον χρόνο, ότι χρονικά σημεία και χρονικές διάρκειες ταυτοποιούνται σε επαναλαμβανόμενα ενεργήματα, όπως έδειξε η ανάλυση της αναπαραγωγικής συνείδησης που παρουσιάσαμε; Ο τόνος και το κάθε χρονικό σημείο μέσα στην ενότητα του τόνου που διαρκεί έχει την απόλυτα σταθερή θέση του στον «αντικειμενικό» (έστω και εμμενή) χρόνο. Ο χρόνος είναι σταθερός, και όμως ρέει. Στη ροή του χρόνου, στη συνεχή καταβύθιση στο παρελθόν, συγκροτείται ένας μη ρέων χρόνος, ένας χρόνος απόλυτα σταθερός, ταυτόσημος, αντικειμενικός. Αυτό είναι το πρόβλημα.

Ας σκεφτούμε αρχικά λίγο πιο προσεκτικά την κατά- [65] σταση εκείνη όπου ο ίδιος τόνος καταβυθίζεται στο παρελθόν. Γιατί μιλάμε για τον ίδιο τόνο που καταβυθίζεται; Ο τόνος δομείται μέσα στη χρονική ροή μέσω των φάσεών της. Για κάθε φάση —ας πούμε για τη φάση ενός τρέχοντος ενεργείας τώρα[παρόντος]— γνωρίζουμε ότι, ενώ υπάγεται στον νόμο της συνεχούς τροποποίησης, πρέπει, παρ' όλα αυτά, να εμφανίζεται ως αντικειμενικά η ίδια, τρόπον τινά, ως το ίδιο τονικό σημείο. Και αυτό πρέπει να συμβαίνει επειδή εδώ υφίσταται ένα συνεχές ερμηνευτικών καταλήψεων που διαπερνάται και ρυθμίζεται από την ταυτότητα του νοήματος και βρίσκεται σε συνεχή επικάλυψη. Η επικάλυψη αφορά την εξωχρονική ύλη, η οποία διατηρείται στη ροή ως η ταυτότητα του

αντικειμενικού νοήματος. Αυτό ισχύει για κάθε φάση του τώρα[παρόντος]. Όμως, κάθε νέο τώρα[παρόν] είναι ακριβώς νέο και χαρακτηρίζεται φαινομενολογικά ως τέτοιο. Ακόμη και εάν ο τόνος διαρκούσε παραμένοντας απaráλλαχτος, με τέτοιον τρόπο ώστε να μην ήταν αισθητή για μας η παραμικρή διαφορά, ακόμη, δηλαδή, και εάν κάθε νέο τώρα[παρόν] έχει το ίδιο καταληπτικό περιεχόμενο ως προς το στοιχείο της ποιότητας, της έντασης κ.λπ. και φέρει ακριβώς την ίδια ερμηνευτική κατάληψη — ακόμη και σε αυτή την περίπτωση υφίσταται μια πρωταρχική διαφορά, μια διαφορά που ανήκει σε μια νέα διάσταση. Και αυτή η διαφορά είναι μια σταθερή διαφορά. Από φαινομενολογική σκοπιά, μόνο το σημειακό τώρα[παρόν] χαρακτηρίζεται ως τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], και μάλιστα ως νέο· το προηγούμενο σημειακό τώρα[παρόν] έχει υποστεί την τροποποίησή του, το προ-προηγούμενο την περαιτέρω τροποποίησή του κ.ο.κ. Αυτό το συνεχές των τροποποιήσεων, τόσο στο επίπεδο των καταληπτικών περιεχομένων όσο και σε εκείνο των ερμηνευτικών καταλήψεων που χτίζονται πάνω τους, παράγει τη συνείδηση της έκτασης του τόνου μαζί με τη συνεχή καταβύθιση στο παρελθόν εκείνου του τόνου που έχει ήδη έκταση.

Πώς, όμως, παρόλο που έχουμε να κάνουμε με το φαινόμενο της συνεχούς μεταβολής της συνείδησης του χρόνου, προκύπτει η συνείδηση του αντικειμενικού χρόνου και, αρχικά, της ταυτόσημης χρονικής θέσης και χρονικής έκτασης; Η απάντηση είναι η εξής: προκύπτει χάρη στο ότι, σε αντίθεση με τη ροή της χρονικής εκτόπισης προς τα πίσω, με τη ροή των συνειδησιακών τροποποιήσεων, το αντικείμενο που εμφανίζεται χρονικά εκτοπισμένο διατηρείται καταληπτικά (*apperzeptiv*) στην απόλυτη ταυτότητά του, και μάλιστα διατηρείται το αντικείμενο μαζί

με την οντοθεσία που το θέτει ως «αυτό» (οντοθεσία την οποία υφίσταται στο σημειακό τώρα[παρόν]). Η συνεχής τροποποίηση της ερμηνευτικής κατάληψης μέσα στη συνεχή ροή δεν αφορά το «ως τι» της ερμηνευτικής κατάληψης, το νόημα· δεν σκοπεύει κανένα νέο αντικείμενο και καμία νέα φάση του αντικειμένου· δεν δίνει κανένα νέο χρονικό σημείο, αλλά ακατάπαυστα το ίδιο αντικείμενο με τα ίδια χρονικά σημεία του. Το κάθε τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] παράγει ένα νέο χρονικό σημείο επειδή παράγει ένα νέο αντικείμενο ή, μάλλον, ένα νέο σημείο του αντικειμένου, το οποίο διατηρείται σταθερό μέσα στη ροή των τροποποιήσεων ως το ένα και το αυτό ατομικό σημείο του αντικειμένου. Και η σταθερή συνέχεια με την οποία συγκροτείται ένα νέο τώρα[παρόν] ξανά και ξανά μάς δείχνει ότι δεν έχουμε να κάνουμε γενικά με «καινοτομία» αλλά με μια συνεχή στιγμή ατομικοποίησης στην οποία έχει την καταγωγή της η χρονική θέση. Ανήκει στην ουσία της τροποποιητικής ροής το ότι αυτή η χρονική θέση βρίσκεται εκεί ως ταυτόσημη και ως αναγκαία ταυτόσημη. Το τώρα[παρόν] ως τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] είναι δοτικότητα του παρόντος της χρονικής θέσης. Μόλις το φαινόμενο οπισθοχωρεί στο παρελθόν, το τώρα[παρόν] λαμβάνει τον χαρακτήρα του παρελθοντικού τώρα[παρόντος], παραμένει, όμως, το ίδιο τώρα[παρόν], μόνο που σε σχέση με το εκάστοτε τρέχον ενεργεία και χρονικά νέο τώρα[παρόν] υφίσταται ως παρελθοντικό.

Η αντικειμενοποίηση του χρονικού αντικειμένου έγκειται, συνεπώς, στις ακόλουθες συστατικές στιγμές: το περιεχόμενο του αισθήματος, το οποίο ανήκει στα διαφορετικά τρέχοντα ενεργεία σημειακά τώρα[παρόντα] του αντικειμένου, μπορεί να παραμένει απολύτως αμετά-

βλητο ως προς την ποιότητα, όμως όσο και να διατηρείται αυτή η περιεχομενική ταυτότητα δεν είναι αληθινή ταυτότητα· το ίδιο αίσθημα τώρα και σε ένα άλλο τώρα[παρόν] έχει μια διαφορά, και μάλιστα μια διαφορά φαινομενολογική, η οποία αντιστοιχεί στην απόλυτη χρονική θέση, και η διαφορά αυτή είναι η πρωταρχική πηγή της ατομικότητας του «αυτό» και, ως εκ τούτου, της απόλυτης χρονικής θέσης. Κάθε φάση της τροποποίησης έχει «ουσιαστικά» το ίδιο ποιοτικό περιεχόμενο και την ίδια χρονική στιγμή, αν και τροποποιημένη, και τα έχει εντός της με τέτοιο τρόπο ώστε μέσω αυτών καθίσταται δυνατή η επαναληπτική κατάληψη της ταυτότητας. Αυτό ισχύει για την πλευρά του αισθήματος ή του καταληπτικού θεμελίου. Οι διαφορετικές συστατικές στιγμές φέρουν διαφορετικές πλευρές της ερμηνευτικής κατάληψης, της αυθεντικής αντικειμενοποίησης. Μια πλευρά της αντικειμενοποίησης έχει τη βάση της καθαρά στο ποιοτικό περιεχόμενο του υλικού του αισθήματος: αυτό δίνει τη χρονική ύλη, για παράδειγμα, τον τόνο. Αυτή διατηρείται ταυτόσημη στη ροή της τροποποίησης του παρελθόντος. Μια δεύτερη πλευρά της αντικειμενοποίησης προκύπτει από την ερμηνευτική κατάληψη των αναπαραστατών των χρονικών θέσεων. Και αυτή η ερμηνευτική κατάληψη διατηρείται συνεχώς σταθερή μέσα στη ροή της τροποποίησης.

[67] Συνοψίζοντας, το τονικό σημείο στην απόλυτη ατομικότητά του διατηρείται ως προς την ύλη και τη χρονική του θέση, και αυτή ακριβώς η χρονική θέση συγκροτεί την ατομικότητα. Σε αυτό προστίθεται, τελικά, η ερμηνευτική κατάληψη που ανήκει ουσιωδώς στην τροποποίηση και η οποία, ενώ διατηρείται η εκτατή αντικειμενικότητα με τον εμμενή απόλυτο χρόνο της, επιτρέπει να φανεί η συνεχής εκτόπιση προς το παρελθόν. Στο παράδειγμά μας του

τόνου, κάθε σημειακό τώρα[παρόν] της πάντοτε νέας ήχησης και εξασθένισης έχει, συνεπώς, το υλικό του αισθήματος και την αντικειμενοποιητική ερμηνευτική κατάληψή του. Ο τόνος είναι εκεί ως τόνος μιας χορδής βιολιού που κάποιος έκρουσε. Εάν πάλι αγνοήσουμε την αντικειμενοποιητική ερμηνευτική κατάληψη και στρέψουμε το βλέμμα μας καθαρά στο υλικό του αισθήματος, τότε, όσον αφορά την ύλη, αυτό το υλικό είναι συνεχώς ο τόνος Ντο, ενώ η τονική ποιότητα και το ηχόχρωμα είναι αμετάβλητα, η ένταση ενδεχομένως κυμαινόμενη κ.ο.κ. Ιδωμένο καθαρά ως περιεχόμενο του αισθήματος, ως αυτό που αποτελεί τη βάση της αντικειμενοποιητικής κατάληψης (*Apperzeption*), αυτό το περιεχόμενο εκτείνεται — δηλαδή, κάθε τώρα[παρόν] έχει το δικό του περιεχόμενο αισθήματος, κάθε άλλο τώρα[παρόν] ένα ατομικά διαφορετικό περιεχόμενο αισθήματος, ακόμη και εάν είναι ακριβώς το ίδιο από υλική σκοπιά. Το απολύτως ίδιο Ντο τώρα και αργότερα είναι ίδιο όσον αφορά το αίσθημα, όμως, ατομικά, το Ντο τώρα είναι διαφορετικό από το Ντο αργότερα.

Το «ατομικά», στο σημείο αυτό, σημαίνει την πρωταρχική χρονική μορφή του αισθήματος, ή, διαφορετικά, τη χρονική μορφή του πρωταρχικού αισθήματος: του αισθήματος του εκάστοτε σημειακού τώρα[παρόντος] και μόνον αυτού. Παρ' όλα αυτά, εάν το δούμε πιο αυστηρά, το ίδιο το σημειακό τώρα[παρόν] πρέπει να οριστεί μέσω του πρωταρχικού αισθήματος, έτσι ώστε η πρόταση που μόλις εκφέρθηκε να ισχύει μόνο ως παραπομπή σε εκείνο που θα πρέπει να εννοηθεί. Η εντύπωση διακρίνεται από το φάντασμα (*Phantasma*) μέσω του χαρακτήρα της πρωταρχικότητας.³⁴ Τώρα πρέπει να ξεχωρίσουμε εντός της

34 Σχετικά με την εντύπωση και το φάντασμα, πρβλ. Παράρτημα II.

εντύπωσης την πρωταρχική εντύπωση, στην οποία αντι-διαστέλλεται το συνεχές των τροποποιήσεων μέσα στην πρωταρχική ενθυμητική συνείδηση. Η πρωταρχική εντύπωση είναι το απολύτως ατροποποιήτο, η πρωταρχική πηγή για κάθε άλλη συνείδηση και είναι. Η πρωταρχική εντύπωση έχει ως περιεχόμενο αυτό το οποίο σημαίνει η λέξη «τώρα», στο μέτρο που την κατανοούμε με απόλυτη αυστηρότητα. Κάθε νέο τώρα[παρόν] είναι περιεχόμενο μιας νέας πρωταρχικής εντύπωσης. Συνεχώς «φωτίζεται αστραπιαία» μια πάντοτε νέα εντύπωση, με μια νέα ύλη, η οποία είναι άλλοτε ίδια και άλλοτε μεταβαλλόμενη. Αυτό που διακρίνει μια πρωταρχική εντύπωση από μια άλλη εί-
 [68] ναι η ατομικοποιητική στιγμή της πρωταρχικής εντύπωσης της χρονικής θέσης, εντύπωση η οποία είναι κάτι θεμελιωδώς διαφορετικό από την ποιότητα και τις υπόλοιπες υλικές συστατικές στιγμές του περιεχομένου του αισθήματος. Η συστατική στιγμή της πρωταρχικής χρονικής θέσης δεν είναι, φυσικά, κάτι από μόνη της, η ατομικοποίηση δεν είναι κάτι επιπρόσθετο σε εκείνο που υφίσταται ατομικοποίηση. Ολόκληρο το σημειακό τώρα[παρόν], ολόκληρη η πρωταρχική εντύπωση, υφίσταται την τροποποίηση του παρελθόντος, και μόνο μέσω αυτής έχουμε εξαντλήσει ολόκληρη την έννοια του τώρα[παρόντος], εφόσον είναι μια σχετική έννοια και παραπέμπει σε κάτι «παρελθοντικό», όπως το «παρελθοντικό» παραπέμπει στο «τώρα». Ακόμα και αυτή η τροποποίηση αφορά αρχικά το αίσθημα, δίχως να αίρει τον καθολικό εντυπωτικό χαρακτήρα του. Τροποποιεί το συνολικό περιεχόμενο της πρωταρχικής εντύπωσης τόσο ως προς την ύλη όσο και ως προς τη χρονική θέση· την τροποποιεί, όμως, ακριβώς με την έννοια που το κάνει μια τροποποίηση του είδους της φαντασίας, δηλαδή, ναι μεν τροποποιώντας πέρα ως

πέρα αυτό το οποίο υφίσταται την τροποποίηση, δίχως, όμως, να μεταβάλλει την αποβλεπτική ουσία (το συνολικό περιεχόμενο).

Συνεπώς, η ύλη είναι η ίδια ύλη, η χρονική θέση είναι η ίδια χρονική θέση και το μόνο που αλλάζει είναι ο τρόπος της δοτικότητας: είναι δοτικότητα του παρελθόντος. Πάνω σε αυτό το υλικό του αισθήματος δομείται η αντικειμενοποιητική κατάληψη. Ήδη, εάν στρέψουμε το βλέμμα μας καθαρά προς τα περιεχόμενα του αισθήματος (αφήνοντας κατά μέρος τις υπερβατικές καταλήψεις που χτίζονται πάνω τους), επιτελούμε μια κατάληψη: η «ροή του χρόνου», η διάρκεια, ίσταται ενώπιόν μας ως ένα είδος αντικειμενικότητας. Η αντικειμενικότητα [δηλαδή το να δίνεται κάτι ως αντικείμενο] προϋποθέτει τη συνείδηση της ενότητας και της ταυτότητας. Εδώ ερμηνεύουμε καταληπτικά το περιεχόμενο κάθε πρωταρχικού αισθήματος ως κάτι που είναι αυτό το ίδιο. Δίνει ένα ατομικό σημείο του τόνου, και αυτό το ατομικό είναι ταυτόσημο το ίδιο μέσα στη ροή της τροποποίησης του παρελθόντος: η κατάληψη που σχετίζεται με αυτό το σημείο παραμένει σε συνεχή επικάλυψη μέσα στην τροποποίηση του παρελθόντος, και η ταυτότητα του ατομικού είναι *eo ipso* ταυτότητα της χρονικής θέσης. Η συνεχής εκπήγαση πάντα νέων πρωταρχικών εντυπώσεων, καθώς αυτές ερμηνεύονται καταληπτικά ως ατομικά σημεία, παράγει πάντα νέες και διαφορετικές χρονικές θέσεις, η σταθερή συνέχεια παράγει μια σταθερή συνέχεια χρονικών θέσεων. Μέσα στη ροή της τροποποίησης του παρελθόντος υφίσταται, συνεπώς, ένα συνεχές χρονικό κομμάτι, το οποίο είναι πληρωμένο τονικά, αλλά υφίσταται με τέτοιο τρόπο που μόνο ένα σημείο του δίνεται μέσω της πρωταρχικής εντύπωσης και, από εκεί και έπειτα, οι χρονικές θέσεις του εμφανίζονται

συνεχώς σε τροποποιημένη διαβάθμιση, υποχωρώντας στο παρελθόν.

- [69] Κάθε χρόνος που έχει δοθεί στην αντίληψη γίνεται αντιληπτός ως παρελθόν που τερματίζει στο παρόν. Και το παρόν είναι ένα οριακό σημείο. Κάθε ερμηνευτική κατάληψη, όσο υπερβατική και εάν είναι, δεσμεύεται από αυτό τον νόμο. Όταν αντιλαμβανόμαστε το πέταγμα των πουλιών, μια ίλη ιππικού ενώ καλπάζει κ.ο.κ., βρίσκουμε στο υπόστρωμα του αισθήματος τις διαφορές που είδαμε: αφενός, πάντα νέες πρωταρχικές εντυπώσεις που φέρουν τον δικό τους χαρακτήρα ο οποίος προσδιορίζει τις χρονικές θέσεις και παράγει την ατομικοποίησή τους και, αφετέρου, βρίσκουμε τους ίδιους τρόπους στην ερμηνευτική κατάληψη. Μέσα από αυτό εμφανίζεται το ίδιο το αντικειμενικό, το πέταγμα των πουλιών, ως πρωταρχική δοτικότητα στο σημειακό τώρα[παρόν]· εντούτοις, ως πλήρης δοτικότητα εμφανίζεται μέσα σε ένα παρελθοντικό συνεχές που τερματίζει στο τώρα[παρόν] και συνεχώς σε ένα πάντα νέο τώρα[παρόν], ενώ αυτό το οποίο έχει συνεχώς προηγηθεί οπισθοχωρεί όλο και περισσότερο μέσα στο παρελθοντικό συνεχές. Το εμφανιζόμενο συμβάν έχει ακατάπαυστα την ταυτόσημη απόλυτη χρονική του αξία. Καθώς το κομμάτι που έχει παρέλθει εκτοπίζεται όλο και περισσότερο πίσω στο παρελθόν, το συμβάν εκτοπίζεται στο παρελθόν μαζί με την απόλυτη χρονική θέση του και έτσι με ολόκληρο το χρονικό τμήμα του. Δηλαδή, το ίδιο συμβάν με την ίδια απόλυτη χρονική έκταση εμφανίζεται ακατάπαυστα (στον βαθμό που εν γένει εμφανίζεται) ταυτόσημα ως το ίδιο, μόνο που η μορφή της δοτικότητάς του είναι διαφορετική. Από την άλλη πλευρά, στο ζωντανό σημείο εκπήγασής του είναι, στο τώρα[παρόν], αναβλύζει ταυτόχρονα πάντα ένα νέο πρωταρχικό είναι, σε σχέση προς το οποίο

μεγαλώνει συνεχώς η απόσταση των χρονικών σημείων του συμβάντος από το εκάστοτε τώρα[παρόν] και, συνεπώς, προκύπτει η εμφάνιση της βύθισης προς τα πίσω, της απομάκρυνσης.

§32. Η συμμετοχή της αναπαραγωγής στη συγκρότηση του ενός αντικειμενικού χρόνου

Με τη διατήρηση της ατομικότητας των χρονικών σημείων κατά τη βύθιση στο παρελθόν δεν έχουμε, όμως, ακόμα τη συνείδηση ενός ενιαίου, ομοιογενούς, αντικειμενικού χρόνου. Η αναπαραγωγική ενθύμηση (ως εποπτική, αλλά και με τη μορφή κενών αποβλέψεων) παίζει έναν σημαντικό ρόλο για την ανάδυση αυτής της συνείδησης. Κάθε χρονικό σημείο που έχει μετατοπιστεί προς τα πίσω μπορεί να μετατραπεί —και να μετατρέπεται επανειλημμένα— σε σημείο μηδέν μιας εποπτείας του χρόνου χάρη σε μια αναπαραγωγική ενθύμηση. Αναπαράγεται το προηγούμενο χρονικό πεδίο, εντός του οποίου αυτό που είναι παροντικά μετατοπισμένο προς τα πίσω ήταν ένα τώρα[παρόν], και το αναπαραχθέν τώρα[παρόν] ταυτίζεται με το χρονικό σημείο που παραμένει ακόμα ζωντανό στην πρόσφατη ενθύμηση: η ατομική απόβλεψη είναι η ίδια.³⁵ Το αναπαραχθέν χρονικό πεδίο φτάνει πιο μακριά από το τρέχον ενεργεία παροντικό χρονικό πεδίο. Εάν εστιάσουμε σε ένα παρελθοντικό σημείο μέσα σε αυτό το πεδίο, τότε η αναπαραγωγή, μέσω της [μερικής] επικάλυψης με το χρονικό πεδίο εντός του οποίου αυτό το παρελθοντικό σημείο ήταν το τώρα[παρόν], δίνει μια περαιτέρω οπισθοδρόμηση στο παρελθόν κ.ο.κ. Αυτή τη

35 Πρβλ. Παράρτημα IV: Η επανενθύμηση και η συγκρότηση των χρονικών αντικειμένων και του αντικειμενικού χρόνου.

διαδικασία πρέπει προφανώς να τη σκεφτούμε ως απεριόριστα συνεχιζόμενη, παρόλο που, στην πράξη, η τρέχουσα ενεργεία ενθύμηση σύντομα θα αποτύχει. Είναι εναργές ότι κάθε χρονικό σημείο έχει το πριν και το μετά του και ότι τα σημεία και τα τμήματα που είναι πριν δεν μπορούν να συμπυκνωθούν με τον τρόπο μιας προσέγγισης σε κάποιο μαθηματικό όριο, όπως, για παράδειγμα, το όριο της έντασης. Εάν υπήρχε ένα οριακό σημείο, τότε θα αντιστοιχούσε σε αυτό ένα τώρα[παρόν], του οποίου δεν θα προηγούνταν τίποτα, κάτι που όμως είναι εναργώς αδύνατον. Ένα τώρα[παρόν] είναι πάντα και ουσιωδώς ένα μεθοριακό σημείο ενός χρονικού τμήματος. Και είναι εναργές ότι ολόκληρο αυτό το τμήμα πρέπει να βυθιστεί προς τα πίσω και ότι σε αυτή τη διαδικασία διατηρεί ολόκληρο το μέγεθός του, ολόκληρη την ατομικότητά του. Φυσικά, η φαντασία και η αναπαραγωγή δεν καθιστούν δυνατή κάποια επέκταση της χρονικής εποπτείας με την έννοια ότι μέσω αυτών θα μεγάλωνε το εύρος των χρονικών διαβαθμίσεων που δίνονται ως εμμενώς πραγματικές σε μια συνείδηση ταυτοχρονίας. Ενδεχομένως, μπορεί κανείς να ρωτήσει επ' αυτού: πώς μέσα σε αυτές τις διαδοχικές παρατάξεις των χρονικών πεδίων φτάνουμε στον έναν αντικειμενικό χρόνο με τη μία σταθερή χρονική σειρά; Η απάντηση δίνεται από τη συνεχόμενη [μερική] επικάλυψη των χρονικών πεδίων, η οποία, στην πραγματικότητα, δεν είναι κάποια σκέτη χρονική διαδοχική παράταξη χρονικών πεδίων. Τα μέρη που επικαλύπτονται ταυτοποιούνται ατομικά κατά την εποπτικά συνεχή οπισθοχώρησή τους στο παρελθόν. Ας υποθέσουμε ότι οπισθοχωρούμε στο παρελθόν πηγαίνοντας πίσω από ένα πραγματικά βιωμένο χρονικό σημείο, το οποιοδήποτε —δηλαδή είτε από κάποιο χρονικό

σημείο που δίνεται πρωταρχικά στο αντιληπτικό χρονικό πεδίο είτε από κάποιο χρονικό σημείο το οποίο αναπαράγει ένα μακρινό παρελθόν—, προχωρώντας, τρόπον τινά, κατά μήκος μιας σταθερής αλυσίδας συνδεδεμένων [71] αντικειμενικοτήτων (οι οποίες ταυτοποιούνται συνεχώς ξανά και ξανά): Πώς θεμελιώνεται εδώ η γραμμική τάξη, σύμφωνα με την οποία το οποιοδήποτε χρονικό τμήμα, ακόμη και εκείνο που αναπαράγεται δίχως να βρίσκεται σε συνέχεια με το τρέχον ενεργεία χρονικό πεδίο, πρέπει να είναι ένα κομμάτι μιας μοναδικής αλυσίδας που συνεχίζει μέχρι το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]; Ακόμη και ο κάθε χρόνος τον οποίο φαντάζεται κανείς αυθαίρετα υπόκειται στην απαίτηση πως, για να μπορεί να νοηθεί ως πραγματικός χρόνος (δηλαδή, ως χρόνος κάποιου χρονικού αντικειμένου), πρέπει να αποτελεί τμήμα εντός του ενός και μοναδικού αντικειμενικού χρόνου.

§ 33. Κάποιοι απριωρικοί χρονικοί νόμοι

Αυτή η απριωρική απαίτηση θεμελιώνεται, προφανώς, στην ισχύ των θεμελιωδών χρονικών εναργειών που μπορούν να συλληφθούν άμεσα και οι οποίες καθίστανται εναργείς στη βάση εποπτειών μέσω των οποίων δίνονται οι χρονικές θέσεις.

Ας συγκρίνουμε αρχικά δύο πρωταρχικά αισθήματα, ή μάλλον, σύστοιχα, δύο πρωταρχικές δοτικότητες, αμφότερες οι οποίες εμφανίζονται πράγματι σε μια συνείδηση ως πρωταρχικές δοτικότητες, ως τώρα[παρόντα]. Αυτές διακρίνονται μεταξύ τους μέσω της ύλης τους, αλλά είναι ταυτόχρονες: έχουν και οι δύο ταυτόσημα την ίδια απόλυτη χρονική θέση· είναι και οι δύο τώρα και, όντας στο ίδιο τώρα[παρόν], έχουν αναγκαία την ίδια

αξία ως προς τη χρονική τους θέση.³⁶ Έχουν την ίδια μορφή ατομικοποίησης, συγκροτούνται και οι δύο μέσα σε εντυπώσεις που ανήκουν στο ίδιο επίπεδο εντυπώσεων. Μέσα σε αυτή την ταυτότητα τροποποιούνται και διατηρούν συνεχώς την ταυτότητά τους κατά την τροποποίηση του παρελθόντος. Μια πρωταρχική δοτικότητα και μια τροποποιημένη δοτικότητα διαφορετικού ή ίδιου περιεχομένου έχουν αναγκαία διαφορετικές χρονικές θέσεις. Δύο τροποποιημένες δοτικότητες έχουν είτε την ίδια είτε διαφορετικές χρονικές θέσεις: την ίδια χρονική θέση, εάν προκύπτουν από το ίδιο σημειακό τώρα[παρόν], και διαφορετικές χρονικές θέσεις, εάν προκύπτουν από διαφορετικά σημειακά τώρα[παρόντα]. Το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] είναι ένα τώρα[παρόν] και συγκροτεί μια χρονική θέση, όσες αντικειμενικότητες και να συγκροτούνται διακριτά εντός του: έχουν όλες το ίδιο χρονικό παρόν και διατηρούν την ταυτοχρονία τους μέσα στην εκροή. Το ότι οι χρονικές θέσεις έχουν αποστάσεις, το ότι [72] είναι μεγέθη κ.λπ., μπορεί κανείς να το δει εδώ εναργώς· μπορεί, επίσης, να δει εναργώς άλλες αλήθειες, όπως τον νόμο της μεταβατικότητας ή τον νόμο που υπαγορεύει το ότι εάν το Α προηγείται του Β, τότε το Β έπεται του Α. Ανήκει στην απριωρική ουσία του χρόνου το ότι είναι μια συνέχεια χρονικών θέσεων πληρωμένη από αντικειμενικότητες, άλλοτε ταυτόσημες και άλλοτε μεταβαλλόμενες. Ανήκει, επίσης, στην ουσία του το ότι η ομοιογένεια του απόλυτου χρόνου συγκροτείται ακατάλυτα μέσα στη ροή των τροποποιήσεων του παρελθόντος και στη συνεχή εκπήγαση ενός τώρα[παρόντος], στη συνεχή εκπήγαση

³⁶ Για τη συγκρότηση της ταυτοχρονίας, πρβλ. §38 και το Παράρτημα VII.

του παραγωγικού χρονικού σημείου, του σημείου εκπήγασης των χρονικών θέσεων εν γένει.

Πέραν τούτου, ανήκει στην απριορική ουσία της κατάστασης των πραγμάτων το ότι το αίσθημα, η ερμηνευτική κατάληψη, η θεσιληψία, όλα αυτά συμμετέχουν στην ίδια χρονική ροή και ότι ο αντικειμενοποιημένος απόλυτος χρόνος είναι αναγκαία ταυτόσημα ο ίδιος με τον χρόνο που ανήκει στο αίσθημα και την ερμηνευτική κατάληψη. Ο προ-αντικειμενοποιημένος χρόνος που ανήκει στο αίσθημα θεμελιώνει αναγκαία τη μοναδική δυνατότητα μιας αντικειμενοποίησης των χρονικών θέσεων, η οποία αντιστοιχεί στην τροποποίηση του αισθήματος και στον βαθμό αυτής της τροποποίησης. Στο αντικειμενοποιημένο χρονικό σημείο, για παράδειγμα, σε εκείνο στο οποίο ξεκινά να χτυπά η καμπάνα, αντιστοιχεί το χρονικό σημείο του αντίστοιχου αισθήματος. Στην αρχική φάση έχει τον ίδιο χρόνο, δηλαδή, εάν στη συνέχεια μετατραπεί σε αντικείμενο, τότε διατηρεί αναγκαία τη χρονική θέση που συμπίπτει με την αντίστοιχη χρονική θέση του χτυπήματος της καμπάνας. Έτσι, ο χρόνος της αντίληψης και ο χρόνος του αντικειμένου που δίνεται στην αντίληψη είναι ταυτόσημα ο ίδιος.³⁷ Το αντιληπτικό ενέργημα βυθίζεται προς τα πίσω στον χρόνο, όπως συμβαίνει και με το αντικείμενο της αντίληψης στην εμφάνισή του, και στον αναστοχασμό πρέπει να δίνεται σε κάθε φάση της αντίληψης ταυτόσημα η ίδια χρονική θέση με εκείνη που δίνεται στο αντικείμενο της αντίληψης.

37 Πρβλ. Παράρτημα V: Η ταυτοχρονία μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της.

[73]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ§34. Η διάκριση των επιπέδων συγκρότησης³⁸

Αφού έχουμε μελετήσει, εκκινώντας από τα πιο φανερά φαινόμενα, τη συνείδηση του χρόνου ακολουθώντας μερικές βασικές κατευθύνσεις και σε διαφορετικά στρώματα, θα ήταν καλό να καθορίσουμε και να εξετάσουμε με συστηματικό τρόπο, μια για πάντα, τα διαφορετικά επίπεδα συγκρότησης ως προς την ουσιώδη δομή τους.

Βρήκαμε τα εξής:

1. τα πράγματα της εμπειρίας στον αντικειμενικό χρόνο (όπου θα έπρεπε να διακρίνουμε και άλλα διαφορετικά επίπεδα του εμπειρικού είναι, τα οποία δεν έχουμε λάβει υπόψη μέχρι στιγμής: το εμπειρικό πράγμα έτσι όπως δίνεται στο ατομικό υποκείμενο, το διυποκειμενικά ταυτόσημο πράγμα, το πράγμα της φυσικής).

2. τις συγκροτησιακές πολλαπλότητες εμφάνισης που ανήκουν σε διαφορετικά επίπεδα, τις εμμενείς ενότητες στον προ-εμπειρικό χρόνο.

3. την απόλυτη χρονο-συγκροτησιακή³⁹ ροή της συνείδησης.

³⁸ Για την παράγραφο αυτή και για εκείνες που ακολουθούν, πρβλ. Παράρτημα VI: Συλλαμβάνοντας την απόλυτη ροή — η αντίληψη με τετραπλό νόημα.

³⁹ *Zeitkonstituierender Fluß*: Η ροή που συγκροτεί τον χρόνο. (Σ.τ.μ.)

§35. Διαφορές ανάμεσα στις συγκροτημένες ενότητες και στη συγκροτησιακή ροή

Πρέπει κατ' αρχάς να εξετάσουμε τώρα, κάπως πιο προσεκτικά, αυτή την απόλυτη συνείδηση που προηγείται κάθε συγκρότησης. Η ιδιαιτερότητά της διακρίνεται με περισσότερη σαφήνεια όταν την αντιπαραβάλλουμε προς τις συγκροτημένες ενότητες διαφορετικών επιπέδων:

1. Κάθε ατομικό αντικείμενο (κάθε ενότητα που συγκροτείται στη ροή, είτε εμμενής είτε υπερβατική) διαρκεί, και διαρκεί αναγκαία, δηλαδή είναι συνεχώς στον χρόνο και είναι κάτι το ταυτόσημο σε αυτό το συνεχές είναι, το οποίο μπορεί παράλληλα να ιδωθεί ως διαδικασία. Αντιστρόφως, ό,τι είναι στον χρόνο είναι συνεχώς στον χρόνο, και είναι η ενότητα της διαδικασίας που φέρει μαζί της αδιαχώριστα την ενότητα του αντικειμένου, το οποίο διαρκεί κατά την εκτύλιξη της διαδικασίας. Στο συμβάν της τονικής διαδικασίας έγκειται η ενότητα του τόνου που διαρκεί κατά τη διαδικασία και, αντιστρόφως, η ενότητα του τόνου είναι ενότητα στην πληρωμένη διάρκεια, δηλαδή στη διαδικασία. Εάν, λοιπόν, κάτι προσδιορίζεται ως κάτι που υπάρχει σε ένα χρονικό σημείο, τότε μπορεί να νοηθεί μόνο ως φάση μιας διαδικασίας, μια φάση στην οποία έχει επίσης το σημείο της η διάρκεια ενός ατομικού είναι.

2. Το ατομικό ή το συγκεκριμένο είναι συνιστούν αναγκαία είτε μεταβολή είτε αμεταβλησία· η διαδικασία είναι μια διαδικασία μεταβολής ή ηρεμία, το ίδιο το αντικείμενο που διαρκεί είναι ένα αντικείμενο που μεταβάλλεται ή ηρεμεί. Κάθε μεταβολή έχει, επιπλέον, τη δική της ταχύτητα ή επιτάχυνση μεταβολής (για να

μιλήσουμε μεταφορικά) σε σχέση προς την ίδια διάρκεια. Κάθε φάση μιας μεταβολής μπορεί ουσιωδώς να επεκταθεί φτάνοντας σε μια ηρεμία και κάθε φάση μιας ηρεμίας να περάσει σε μια μεταβολή.

Εάν τώρα παρατηρήσουμε, σε σύγκριση με όσα είδαμε, τα συγκροτησιακά φαινόμενα, τότε συναντάμε μια ροή, και κάθε φάση αυτής της ροής είναι μια *συνέχεια σκιάσεων*. Όμως, αναγκαία, καμία φάση αυτής της ροής δεν μπορεί να επεκταθεί σε μια συνεχή ακολουθία, δεν μπορούμε, δηλαδή, να νοήσουμε τη ροή μεταμορφωμένη με τέτοιο τρόπο ώστε αυτή η φάση να εκτείνεται σε ταυτότητα με τον εαυτό της. Μάλλον ισχύει το εντελώς αντίθετο: βρίσκουμε αναγκαία μια ροή σταθερής «μεταβολής» και αυτή η μεταβολή χαρακτηρίζεται από το εξής παράδοξο: κυλάει ακριβώς όπως κυλάει και δεν μπορεί να κυλήσει ούτε «πιο γρήγορα» ούτε «πιο αργά». Εάν ισχύει αυτό, εδώ λείπει κάθε αντικείμενο το οποίο μεταβάλλεται· στον βαθμό που σε κάθε διαδικασία υπάρχει «κάτι» που συμβαίνει σε αυτή τη διαδικασία, δεν έχουμε να κάνουμε με κάποια διαδικασία. Δεν υπάρχει κάτι εδώ το οποίο μεταβάλλεται και, για τον λόγο αυτό, δεν έχει νόημα να μιλήσουμε, επίσης, για κάτι που διαρκεί. Εί-ναι, επομένως, δίχως νόημα το να θέλουμε να βρούμε εδώ κάτι το οποίο παραμένει έστω και για λίγο αμετάβλητο μέσα σε μια διάρκεια.

§36. Η χρονο-συγκροτησιακή ροή ως απόλυτη υποκειμενικότητα

Συνεπώς, τα χρονο-συγκροτησιακά φαινόμενα είναι, όπως φαίνεται αναργώς, αντικειμενικότητες θεμελιωδώς

διαφορετικές από εκείνες που συγκροτούνται στον χρόνο. [75] Δεν είναι ούτε ατομικά αντικείμενα ούτε ατομικές διαδικασίες, και τα κατηγορήματα που ανήκουν σε αυτά τα τελευταία δεν μπορούν να αποδοθούν στα χρονο-συγκροτησιακά φαινόμενα με τρόπο που να μην είναι ανόητος. Επομένως, δεν μπορεί να έχει επίσης κάποιον νόημα το να πούμε για αυτά (και μάλιστα με την ίδια σημασία που το λέμε για τα ατομικά αντικείμενα) ότι είναι στο τώρα[παρόν], ότι ήταν προηγουμένως, ότι διαδέχονται το ένα το άλλο ή ότι είναι ταυτόχρονα μεταξύ τους κ.ο.κ. Κάλλιστα, όμως, μπορούμε και πρέπει να πούμε ότι μια συγκεκριμένη συνέχεια εμφάνισης —δηλαδή μια τέτοια συνέχεια εμφάνισης που αποτελεί φάση της χρονο-συγκροτησιακής ροής— ανήκει σε ένα τώρα[παρόν], δηλαδή στο τώρα[παρόν] που αυτή η ροή συγκροτεί, και ότι ανήκει σε ένα πριν, δηλαδή ως αυτή που είναι (δεν μπορούμε να πούμε «ήταν») συγκροτησιακή για το πριν. Δεν είναι, όμως, η ροή μια διαδοχή, δεν έχει ένα τώρα[παρόν], μια τρέχουσα ενεργεία φάση, και μια συνέχεια παρελθόντων, τα οποία σκοπεύονται τώρα από τη συνείδηση μέσω ανακρατήσεων; Δεν μπορούμε να το διατυπώσουμε αλλιώς παρά λέγοντας το εξής: αυτή η ροή είναι κάτι που του αποδίδουμε το όνομα «ροή» με βάση αυτό το οποίο συγκροτείται, αλλά αυτό το κάτι δεν είναι χρονικά «αντικειμενικό». Αυτό το κάτι είναι η απόλυτη υποκειμενικότητα και έχει τις απόλυτες ιδιότητες αυτού που μπορεί να χαρακτηριστεί μεταφορικά ως «ροή», ως κάτι που πηγάζει από ένα σημείο τρέχοντος ενεργείας παρόντος, από ένα σημείο πρωταρχικής εκπήγασης, από το «τώρα[παρόν]» κ.ο.κ. Στο βίωμα της τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας έχουμε το σημείο πρωταρχικής εκπήγασης και μια συνέχεια στιγμών αντήχησης. Για όλα αυτά μάς λείπουν τα ονόματα.

§37. Οι εμφανίσεις υπερβατικών αντικειμένων ως συγκροτημένες ενότητες

Πρέπει ακόμα να παρατηρήσουμε ότι, όταν μιλάμε για «αντιληπτικό ενέργημα» και λέμε ότι είναι το σημείο αυθεντικού αντιληπτικού συμβάντος στο οποίο συνάπτεται μια συνεχής ακολουθία «ανακρατήσεων», δεν περιγράφουμε έτσι κάποιες χρονικές εμμενείς ενότητες αλλά απλά στιγμές της ροής. Δηλαδή, η εμφάνιση, ας πούμε η εμφάνιση ενός σπιτιού, είναι ένα χρονικό είναι, ένα διαρκές και μεταβαλλόμενο είναι κ.ο.κ., ακριβώς όπως και ο εμμενής τόνος, ο οποίος δεν είναι εμφάνιση. Όμως, η εμφάνιση του σπιτιού δεν είναι η αντιληπτική συνείδηση και η ανακρατητική συνείδηση. Η αντιληπτική και ανακρατητική συνείδηση μπορεί να κατανοηθεί μόνο ως η χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση, ως στιγμή της ροής. Με τον ίδιο τρόπο πρέπει να διακρίνουμε την ενθυμητική εμφάνιση (ή αυτό το οποίο εμφανίζεται εμμενώς στην ενθύμηση, ίσως το εμμενές πρωταρχικό περιεχόμενο της ενθύμησης) από [76] την ενθυμητική συνείδηση με τις ενθυμητικές ανακρατήσεις της. Πρέπει γενικά να διακρίνουμε: (α) τη συνείδηση (ροή), (β) την εμφάνιση (εμμενές αντικείμενο [*Objekt*]), (γ) το υπερβατικό αντικείμενο (*Gegenstand*) (όταν το εμμενές αντικείμενο [*Objekt*] δεν είναι ένα πρωταρχικό περιεχόμενο). Δεν σχετίζεται κάθε συνείδηση με κάτι που είναι «αντικειμενικά» χρονικό (δηλαδή με κάτι υπερβατικά χρονικό), με μια αντικειμενική ατομικότητα, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τη συνείδηση της εξωτερικής αντίληψης. Σε κάθε συνείδηση βρίσκουμε ένα «εμμενές περιεχόμενο». Στην περίπτωση των περιεχομένων που ονομάζονται «εμφανίσεις», αυτό το εμμενές περιεχόμενο είναι είτε εμφάνιση ενός ατομικού αντικειμένου (ενός

εξωτερικού χρονικού αντικειμένου) είτε εμφάνιση ενός μη χρονικού αντικειμένου. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του κρίνειν, έχω την εμφάνιση «κρίση», δηλαδή η «κρίση» εμφανίζεται ως εμμενής χρονική ενότητα και εντός αυτής της ενότητας «εμφανίζεται» η κρίση με τη λογική έννοια.⁴⁰ Το ενέργημα του κρίνειν έχει πάντα τον χαρακτήρα της ροής. Συνεπώς, αυτό που ονομάσαμε στις *Λογικές Έρευνες* «ενέργημα» ή «αποβλεπτικό βίωμα» είναι γενικά μια ροή, εντός της οποίας συγκροτείται μια εμμενής χρονική ενότητα (η κρίση, η επιθυμία κ.ο.κ.) που έχει την εμμενή της διάρκεια και μπορεί να εκτυλιχθεί περισσότερο ή λιγότερο γρήγορα.⁴¹ Αυτές οι ενότητες που συγκροτούνται στην απόλυτη ροή είναι μέσα στον εμμενή χρόνο, ο οποίος είναι ένας· εντός του υπάρχει μια σχέση ταυτοχρονίας ανάμεσα στις ενότητες και οι ενότητες μπορούν να έχουν ίση διάρκεια (ή την ίδια διάρκεια, στην περίπτωση δύο εμμενών αντικειμένων που διαρκούν ταυτόχρονα). Επιπλέον, μέσα στον εμμενή χρόνο οι ενότητες προσδιορίζονται με συγκεκριμένο τρόπο ως προς το πριν και το μετά.

⁴⁰ Η «εμφάνιση» χρησιμοποιείται στο σημείο αυτό με μια ευρεία έννοια.

⁴¹ Ο Χούσσερλ ασχολήθηκε λεπτομερώς με την περιγραφή της δομής των «αποβλεπτικών βιωμάτων» στην Πέμπτη Λογική Έρευνα που φέρει τον τίτλο «Περί των αποβλεπτικών βιωμάτων και των “περιεχομένων” τους»· βλ. *Hua* XIX/1, σ. 352 κ.ε. Εκεί διαβάζουμε την εξής επεξήγηση: «Το προσδιοριστικό επίθετο αποβλεπτικός κατονομάζει τον κοινό ουσιώδη χαρακτήρα της τάξης των βιωμάτων που θέλουμε να διακρίνουμε, την ιδιαιτερότητα της απόβλεψης, την ιδιαιτερότητα αυτών των βιωμάτων να αναφέρονται σε κάτι αντικειμενικό με τον τρόπο της παράστασης ή με οποιονδήποτε άλλο ανάλογο τρόπο. Για να εναρμονιστούμε με τις ξένες αλλά και με τις δικές μας γλωσσικές συνήθειες, θα χρησιμοποιούμε ως συνοπτικότερη έκφραση τη λέξη *ενέργημα*» (*Hua* XIX/1, σ. 392). (Σ.τ.μ.)

§38. Η ενότητα της συνειδησιακής ροής
και η συγκρότηση της ταυτοχρονίας και της διαδοχής⁴²

Έχουμε ήδη ασχοληθεί με τη συγκρότηση τέτοιων εμμενών αντικειμένων, με την ανάπτυξή τους μέσα από πάντοτε νέες πρωταρχικές εντυπώσεις και τροποποιήσεις.⁴³ Αναστοχαζόμενοι, βρίσκουμε τώρα μια μοναδική ροή που διασπάται σε πολλές ροές. Η πολλαπλότητα, όμως, αυτή έχει έναν χαρακτήρα ενότητας που επιτρέπει και απαιτεί να κάνουμε λόγο για *μία* ροή. Συναντάμε πολλές ροές στον βαθμό που έχουμε πολλές σειρές πρωταρχικών αισθημάτων που εκκινούν και σταματούν. Όμως, συναντάμε μια μορφή που τις συνδέει στον βαθμό που

[77] ο νόμος της μετατροπής του τώρα[παρόντος] στο όχι-πλέον και του όχι-ακόμα στο τώρα[παρόν] δεν ισχύει μόνο για την κάθε μία ροή ξεχωριστά, αλλά μάλλον υφίσταται κάτι σαν μια κοινή μορφή του τώρα[παρόντος], μια καθολική ομοιότητα ως προς τον τρόπο της ροής. Πολλά πρωταρχικά αισθήματα υπάρχουν «μονομιώς», και όταν το κάθε ένα ρέει, ρέει «ταυτόχρονα» η πολλαπλότητα και μάλιστα με εντελώς ίδιο τρόπο, με εντελώς ίδιες διαβαθμίσεις, με εντελώς ίδιο ρυθμό. Μόνο που, γενικά, κάποιο σταματά ενώ κάποιο άλλο έχει ακόμα μπροστά του το όχι-ακόμα, δηλαδή, τα νέα πρωταρχικά αισθήματά του, τα οποία συνεχίζουν να παρατείνουν τη διάρκεια του αντικειμένου που δίνεται στη συνείδηση μέσα από αυτά. Ή, για να το περιγράψουμε καλύτερα, τα πολλά πρωταρχικά αισθήματα ρέουν και έχουν εκ των προτέρων στη διάθεσή τους τους ίδιους τρόπους παρέλευσης, μόνο που οι σειρές των

⁴² Πρβλ. Παράρτημα VII: Η συγκρότηση της ταυτοχρονίας.

⁴³ Πρβλ. §11.

πρωταρχικών αισθημάτων που είναι συγκροτησιακές για τα εμμενή διαρκή αντικείμενα παρατείνονται με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τις διαφορετικές διάρκειες των εμμενών αντικειμένων. Δεν χρησιμοποιούν όλα με τον ίδιο τρόπο τις μορφικές δυνατότητες. Ο εμμενής χρόνος συγκροτείται ως ένας για όλα τα εμμενή αντικείμενα και όλες τις εμμενείς διαδικασίες. Σύστοιχα, η χρονική συνείδηση των εμμενών στοιχείων είναι μια ολική ενότητα. Το «είναι μαζί», το «είναι ταυτόχρονα» των τρεχόντων ενεργεία πρωταρχικών αισθημάτων είναι καθολικά περιεκτικό, όπως είναι καθολικά περιεκτικό το «πριν», το «παρελθόν είναι» όλων των πρωταρχικών αισθημάτων που μόλις προηγήθηκαν, η σταθερή μετατροπή του κάθε «είναι μαζί», της κάθε ομάδας πρωταρχικών αισθημάτων σε ένα τέτοιο «πριν». Αυτό το «πριν» είναι μια συνέχεια και κάθε ένα από τα σημεία της είναι μια ομοιογενής και ταυτόσημη μορφή παρέλευσης. Ολόκληρο το «είναι μαζί» των πρωταρχικών αισθημάτων υπόκειται στον νόμο σύμφωνα με τον οποίο μετατρέπεται σε ένα σταθερό συνεχές συνειδησιακών τρόπων, σε ένα συνεχές τρόπων του «έχει παρέλθει», όπως και στον νόμο σύμφωνα με τον οποίο στην ίδια σταθερή συνέχεια προκύπτει πρωταρχικά ένα πάντα νέο «είναι μαζί» πρωταρχικών αισθημάτων, για να μεταβεί με τη σειρά του στην κατάσταση του «έχει παρέλθει». Αυτό που συνιστά ένα «είναι μαζί» ως «είναι μαζί» πρωταρχικών αισθημάτων παραμένει ένα «είναι μαζί» με τον τρόπο του «έχει παρέλθει». Τα πρωταρχικά αισθήματα έχουν (α) τη συνεχή «διαδοχή» τους, με την έννοια μιας συνεχούς παρέλευσης, και (β) το «είναι μαζί» τους, το «είναι ταυτόχρονα». Αυτά τα πρωταρχικά αισθήματα που είναι μαζί συνιστούν πραγματικά πρωταρχικά αισθήματα· όμως, στη διαδοχή, πραγματικά πρωταρχικό

αίσθημα είναι ένα αίσθημα ή μια ομάδα αισθημάτων που είναι μαζί, ενώ τα υπόλοιπα έχουν παρέλθει. Τι σημαίνει όμως αυτό; Δεν μπορεί κανείς να πει κάτι περισσότερο από ένα απλό «δες»: ένα πρωταρχικό αίσθημα ή μια ομάδα [78] πρωταρχικών αισθημάτων που έχει καταστήσει συνειδητό ένα εμμενές τώρα[παρόν] (ένα τονικό τώρα[παρόν], στο ίδιο τώρα[παρόν] ένα χρώμα κ.ο.κ.) μετατρέπεται συνεχώς σε τρόπους της συνείδησης του «πριν», στην οποία το εμμενές αντικείμενο καθίσταται συνειδητό ως παρελθόν, και, «ταυτόχρονα», μαζί με αυτή αναδύεται ένα νέο και ένα πάντα νέο πρωταρχικό αίσθημα, εγκαθιδρύεται ένα πάντα νέο τώρα[παρόν] και με αυτό τον τρόπο δίνεται στη συνείδηση ένα πάντα νέο τώρα[παρόν] του τόνου, ένα τώρα[παρόν] της μορφής κ.ο.κ. Σε μια ομάδα πρωταρχικών αισθημάτων ένα πρωταρχικό αίσθημα διακρίνεται από ένα άλλο μέσω του περιεχομένου· μόνο το τώρα[παρόν] είναι το ίδιο. Η συνείδηση ως συνείδηση πρωταρχικού αισθήματος είναι, ως προς τη μορφή της, ταυτόσημη.

Όμως, «μαζί» με τη συνείδηση του πρωταρχικού αισθήματος υπάρχουν συνεχείς σειρές τρόπων ροής «προηγούμενων» πρωταρχικών αισθημάτων, τρόπων ροής της προηγούμενης συνείδησης του τώρα[παρόντος]. Αυτό το «είναι μαζί» είναι ένα «είναι μαζί» των τρόπων της συνείδησης που μετατρέπονται συνεχώς ως προς τη μορφή, ενώ το «είναι μαζί» των πρωταρχικών αισθημάτων είναι ένα «είναι μαζί» τρόπων που είναι καθαρά ταυτόσημοι ως προς τη μορφή. Μέσα στη συνέχεια των τρόπων παρέλευσης μπορούμε να ξεχωρίσουμε ένα σημείο: τότε βρίσκουμε σε αυτό επίσης ένα «είναι μαζί» τρόπων παρέλευσης που είναι ίδιοι ως προς τη μορφή ή, μάλλον, βρίσκουμε έναν ταυτόσημο τρόπο παρέλευσης. Αυτά τα δύο «είναι μαζί» πρέπει να διακρίνονται ουσιωδώς. Το ένα είναι

βασικό κομμάτι για τη συγκρότηση της ταυτοχρονίας, ενώ το άλλο είναι βασικό κομμάτι για τη συγκρότηση της χρονικής ακολουθίας, παρόλο που, από την άλλη πλευρά, η ταυτοχρονία δεν είναι τίποτα δίχως τη χρονική ακολουθία και η χρονική ακολουθία τίποτα δίχως την ταυτοχρονία και, συνεπώς, η ταυτοχρονία και η χρονική ακολουθία πρέπει να συγκροτούνται σύστοιχα και αδιαχώριστα. Ως προς τους όρους, μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε μια ρευστή προ-συνύπαρξη (*Vor-Zugleich*)⁴⁴ και σε μια συνύπαρξη ρωών στο πεδίο των εντυπώσεων. Δεν μπορούμε να ονομάσουμε τη μία ή την άλλη συνύπαρξη ταυτοχρονία. Δεν μπορούμε πλέον να μιλάμε για έναν χρόνο της βαθύτερης συγκροτησιακής συνείδησης. Με τα πρωταρχικά αισθήματα που εισάγουν την ανακρατητική διαδικασία συγκροτείται πρωταρχικά η ταυτοχρονία, ας πούμε ενός χρώματος και ενός τόνου, συγκροτείται το είναι τους σε ένα «τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]». Όμως, τα ίδια τα πρωταρχικά αισθήματα δεν είναι ταυτόχρονα, και δεν θα πρέπει να ονομάζουμε τις φάσεις της ρευστής προ-συνύπαρξης ταυτόχρονες φάσεις της συνείδησης, όπως δεν μπορούμε να ονομάζουμε χρονική ακολουθία τη διαδοχή της συνείδησης.

Το τι είναι αυτή η προ-συνύπαρξη το γνωρίζουμε από [79] τις προηγούμενες αναλύσεις μας: το συνεχές των φάσεων που συνάπτονται σε ένα πρωταρχικό αίσθημα, η κάθε μία από τις οποίες είναι ανακρατητική συνείδηση του

44 Παρόλο που θα μπορούσαμε να αποδώσουμε τον όρο αυτό ως «προ-συγχρονία», επιλέξαμε να αποφύγουμε οποιαδήποτε αναφορά στη λέξη «χρόνος» (όπως άλλωστε συμβαίνει και με τη γερμανική λέξη στο πρωτότυπο) για να τονίσουμε αυτό που υποστηρίζει ο Χούσερλ αμέσως μετά, δηλαδή ότι δεν πρέπει να κατανοούμε αυτές τις σχέσεις ως χρονικές ή, καλύτερα, ως ενδοχρονικές. (Σ.τ.μ.)

προηγούμενου τώρα[παρόντος] («πρωταρχική ενθύμηση» αυτού του τώρα[παρόντος]). Εδώ πρέπει να προσέξουμε πως, όταν το πρωταρχικό αίσθημα υποχωρεί προς τα πίσω και τροποποιείται συνεχώς, τότε δεν έχουμε εν γένει μόνο ένα βίωμα, το οποίο είναι τροποποίηση του προηγούμενου βιώματος, αλλά μπορούμε να στρέφουμε το βλέμμα σε αυτό με τέτοιο τρόπο ώστε να «βλέπουμε», ούτως ειπείν, μέσα στο τροποποιημένο βίωμα το προηγούμενο μη τροποποιημένο βίωμα. Όταν παρέρχεται μια όχι και τόσο γρήγορη τονική διαδοχή, αφού έχει παρέλθει ο πρώτος τόνος, μπορούμε όχι μόνο να τον «κοιτάξουμε» και να τον δούμε ως έναν τόνο που είναι «ακόμα παροντικός» (αν και όχι πλέον αισθητός) αλλά μπορούμε, επίσης, να προσέξουμε ότι ο τρόπος της συνείδησης τον οποίο διαθέτει πλέον αυτός ο τόνος είναι μια «ενθύμηση» του τρόπου συνείδησης του πρωταρχικού αισθήματος μέσα στο οποίο δινόταν ως παροντικός. Τότε, όμως, πρέπει να διακρίνουμε αυστηρά ανάμεσα (α) στη συνείδηση του παρελθόντος (την ανακρατητική όπως και την «επαναληπτική» αναπαρουσιαστική συνείδηση), μέσα στην οποία ένα εμμενές χρονικό αντικείμενο δίνεται στη συνείδηση ως παρελθοντικό, και (β) στην ανακράτηση ή την επανενθυμητική «αναπαραγωγή» του προηγούμενου πρωταρχικού αισθήματος (ανάλογα με το εάν έχουμε να κάνουμε με την πρωταρχική ροή των τροποποιήσεων του [πρωταρχικού] αισθήματος ή με την επαναληπτική αναπαρουσίασή της). Και πρέπει να κάνουμε το ίδιο για κάθε άλλη ροή.

Εάν μια φάση της διάρκειας ενός εμμενούς αντικειμένου είναι η φάση του τώρα[παρόντος], εάν δηλαδή δίνεται στη συνείδηση μέσα στο πρωταρχικό αίσθημα, τότε μέσα στην προ-συνύπαρξη ενώνονται με αυτό το πρωταρχικό

αίσθημα ανακρατήσεις που συνδέονται συνεχώς μεταξύ τους. Αυτές οι ανακρατήσεις χαρακτηρίζονται από μόνες τους ως τροποποιήσεις των πρωταρχικών αισθημάτων που ανήκουν στα συνολικά υπόλοιπα σημεία της συγκροτημένης διάρκειας που έχουν παρέλθει. Κάθε μία από αυτές τις ανακρατήσεις έχει έναν συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος αντιστοιχεί στη χρονική απόσταση από το σημείο του τώρα[παρόντος]. Κάθε μία ανακράτηση είναι συνείδηση του παρελθόντος που σκοπεύει το αντίστοιχο προηγούμενο σημειακό τώρα[παρόν] και δίνει αυτό το σημειακό τώρα[παρόν] με τον τρόπο του «πριν» που αντιστοιχεί στη θέση του μέσα στη διάρκεια που έχει παρέλθει.

§39. Η διπλή αποβλεπτικότητα της συνείδησης
και η συγκρότηση της συνειδησιακής ροής⁴⁵

[80]

Η διττότητα στην αποβλεπτικότητα της ανακράτησης μας δίνει ένα στοιχείο για τη λύση της δυσκολίας που προκύπτει σχετικά με το πώς είναι δυνατόν να έχουμε γνώση περί μιας ενότητας της βαθύτερης συγκροτησιακής συνειδησιακής ροής. Εδώ ερχόμαστε αναμφισβήτητα αντιμέτωποι με μια δυσκολία: Μόλις έχει παρέλθει μια κλειστή στον εαυτό της ροή (η οποία ανήκει σε μια διαρκή διαδικασία ή σε ένα διαρκές αντικείμενο), μπορώ, παρ' όλα αυτά, να στρέψω το βλέμμα μου πίσω σε αυτή· όπως φαίνεται, διαμορφώνει μια ενότητα στην ενθύμηση. Επομένως, η συνειδησιακή ροή, προφανώς, συγκροτείται και αυτή στη συνείδηση ως ενότητα. Μέσα σε αυτή συγκροτείται, για παράδειγμα, η ενότητα μιας τονικής διάρκειας· αλλά και αυτή η ίδια συγκροτείται με τη σειρά της ως ενότητα της

⁴⁵ Πρβλ. Παράρτημα VIII: Η διπλή αποβλεπτικότητα της συνειδησιακής ροής.

συνείδησης της τονικής διάρκειας. Και δεν θα πρέπει να πούμε, επίσης, ότι αυτή η ενότητα συγκροτείται με έναν εντελώς ανάλογο τρόπο και ότι είναι εξίσου μια συγκροτημένη χρονική σειρά; Και επομένως δεν θα έπρεπε, επίσης, να μιλάμε για ένα χρονικό τώρα[παρόν], για ένα πριν και για ένα μετά;

Με βάση τις τελευταίες αναλύσεις μας μπορούμε να δώσουμε την εξής απάντηση: η εμμενής χρονική ενότητα του τόνου και, παράλληλα, η ενότητα της ίδιας της συνειδησιακής ροής συγκροτείται εντός της μίας και μοναδικής συνειδησιακής ροής. Όσο σκανδαλώδες και εάν φαίνεται (εάν όχι αρχικά παράλογο) το να πει κανείς ότι η συνειδησιακή ροή συγκροτεί την ίδια της την ενότητα, παρ' όλα αυτά ισχύει. Και αυτό καθίσταται κατανοητό με βάση την ουσιώδη συγκρότησή της. Το βλέμμα μπορεί, αφενός, να κατευθυνθεί στο να διατρέξει τις φάσεις που «επικαλύπτονται» κατά τη σταθερή εξέλιξη της ροής και λειτουργούν ως αποβλεπτικότητες του τόνου. Το βλέμμα μπορεί, όμως, επίσης να κατευθυνθεί προς τη ροή, προς ένα τμήμα της ροής, προς τη μετάβαση της ρέουσας συνείδησης από την έναρξη του τόνου στο τέλος του τόνου. Κάθε συνειδησιακή σκίαση του είδους της «ανακράτησης» έχει μια διπλή αποβλεπτικότητα: η μια αποβλεπτικότητα συμβάλλει στη συγκρότηση του εμμενούς αντικειμένου, του τόνου. Είναι αυτή που ονομάζουμε «πρωταρχική ενθύμηση» του τόνου (που μόλις ήταν αισθητός) ή, καλύτερα, ανακράτηση του τόνου. Η άλλη αποβλεπτικότητα είναι συγκροτησιακή για την ενότητα αυτής της πρωταρχικής ενθύμησης μέσα στη ροή. Η ανακράτηση, δηλαδή, εφόσον αποτελεί συνείδηση-του-ακόμα, συνείδηση που συγκρατεί, δηλαδή ακριβώς ανακράτηση, είναι παράλληλα ανακράτηση της παρωχημένης ανακράτησης του τόνου: κατά τη συνεχή σκιάσή

της μέσα στη ροή είναι συνεχής ανακράτηση των συνεχώς προηγούμενων φάσεων. Εάν εστιάσουμε το βλέμμα μας σε κάποια φάση της συνειδησιακής ροής (στη φάση εμφανίζεται ένα τονικό τώρα[παρόν] και ένα τμήμα της τονικής διάρκειας με τον τρόπο του μόλις-έχει-παρέλθει), τότε αυτή περιλαμβάνει μια συνέχεια ανακρατήσεων, η οποία είναι ενιαία μέσα στην προ-συνύπαρξη. Αυτή η συνέχεια είναι ανακράτηση της συνολικής στιγμιαίας συνέχειας των συνεχώς προηγούμενων φάσεων της ροής (στο αρχικό κομμάτι της είναι νέο πρωταρχικό αίσθημα· στο αμέσως πρώτο κομμάτι που ακολουθεί —στην πρώτη φάση σκίασης— είναι άμεση ανακράτηση του προηγούμενου πρωταρχικού αισθήματος, στην επόμενη στιγμιαία φάση είναι ανακράτηση της ανακράτησης του προηγούμενου πρωταρχικού αισθήματος κ.ο.κ.). Εάν τώρα αφήσουμε τη ροή να συνεχίσει να ρέει, τότε έχουμε το συνεχές της ροής μέσα στην παρέλευση, το οποίο κάνει τη συνέχεια που μόλις περιγράψαμε να τροποποιείται ανακρατητικά. Μέσα στη διαδικασία αυτή, κάθε νέα συνέχεια φάσεων που συνυπάρχουν στιγμιαία είναι ανακράτηση σε σχέση προς τη συνολική συνέχεια της συνύπαρξης στην προηγούμενη φάση. Έτσι, λοιπόν, μια διαμήκης αποβλεπτικότητα διαπερνά τη ροή και η αποβλεπτικότητα αυτή ενοποιείται καθώς βρίσκεται σε συνεχή επικάλυψη με τον εαυτό της μέσα στην πορεία της ροής. Στο απόλυτο συμβάν μετάβασης, στη διαδικασία της ροής, το πρώτο πρωταρχικό αίσθημα μετατρέπεται σε ανακράτησή του, αυτή η ανακράτηση σε ανακράτηση αυτής της ανακράτησης κ.ο.κ. Όμως, μαζί με την πρώτη ανακράτηση είναι εδώ και ένα νέο «τώρα[παρόν]», ένα νέο πρωταρχικό αίσθημα, το οποίο και είναι συνδεδεμένο με εκείνη με έναν συνεχή και στιγμιαίο τρόπο. Και είναι συνδεδεμένο με τέτοιο τρόπο ώστε η

δεύτερη φάση της ροής να είναι πρωταρχικό αίσθημα του νέου τώρα[παρόντος] και ανακράτηση του προηγούμενου, η τρίτη φάση να είναι πάλι νέο πρωταρχικό αίσθημα μαζί με την ανακράτηση του δεύτερου πρωταρχικού αισθήματος και ανακράτηση της ανακράτησης του πρώτου πρωταρχικού αισθήματος κ.ο.κ. Εδώ πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ανακράτηση μιας ανακράτησης δεν έχει μια αποβλεπτικότητα που σχετίζεται μόνο με αυτό το οποίο έχει ανακρατηθεί άμεσα, αλλά σχετίζεται επίσης με αυτό που μέσα στο συμβάν της ανακράτησης είναι ανακρατημένο σε δεύτερο βαθμό και εντέλει με το πρωταρχικό δεδομένο, το οποίο εδώ αντικειμενοποιείται καθ' όλη τη διαδικασία. Αυτό συμβαίνει με ανάλογο τρόπο όπως η αναπαρουσίαση μιας εμφάνισης ενός πράγματος δεν έχει αποβλεπτικότητα μόνο σε σχέση προς την εμφάνιση του πράγματος αλλά και σε σχέση προς το εμφανιζόμενο πράγμα, ή, ακόμα [82] καλύτερα, όπως η ενθύμηση ενός Α δεν καθιστά συνειδητή μόνο την ενθύμηση αλλά και το Α ως το αντικείμενο της ενθύμησης.

Για τον λόγο αυτό, πιστεύουμε ότι η ενότητα της ίδιας της ροής συγκροτείται μέσα στη ροή της συνείδησης ως μια μονοδιάστατη οιονεί χρονική τάξη, και συγκροτείται χάρη στη σταθερή συνέχεια των ανακρατητικών τροποποιήσεων και της κατάστασης εκείνης κατά την οποία οι ανακρατητικές τροποποιήσεις είναι συνεχώς ανακρατήσεις των ανακρατήσεων που συνεχώς προηγούνται. Εάν κατευθυνθώ προς τον τόνο, εάν βυθιστώ στην «εγκάρσια αποβλεπτικότητα» ζώντας με τον τρόπο της προσοχής (στο πρωταρχικό αίσθημα ως αίσθημα του εκάστοτε τονικού τώρα[παρόντος], στις ανακρατητικές τροποποιήσεις ως πρωταρχικές ενθυμήσεις της σειράς των τονικών σημείων που έχουν παρέλθει και ενώ βιώνω συνεχώς την

ενότητα μέσα στη ροή των ανακρατητικών τροποποιήσεων των πρωταρχικών αισθημάτων και των ήδη υπαρκτών ανακρατήσεων), ο διαρκής τόνος είναι εδώ, επεκτείνεται συνεχώς μέσα στη διάρκειά του. Εάν στραφώ στη «διαμήκη αποβλεπτικότητα» και σε αυτό που συγκροτείται εντός της, τότε αποσπώ το αναστοχαστικό μου βλέμμα από τον τόνο (ο οποίος έχει διαρκέσει ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα) και το κατευθύνω προς αυτό που, εντός της προ-συνύπαρξης και σε ένα σημείο, είναι νέο με τον τρόπο του πρωταρχικού αισθήματος και προς αυτό που είναι «παράλληλα» ανακρατημένο μαζί με το πρωταρχικό αίσθημα σε μια συνεχή σειρά. Αυτό που έχει ανακρατηθεί είναι η παρελθοντική συνείδηση ως προς τη σειρά των φάσεων της (αρχικά την προηγηθείσα φάση της) και τώρα, στη συνεχή ροή της συνείδησης, συλλαμβάνω την ανακρατημένη σειρά της συνείδησης που έχει παρέλθει (και τη συλλαμβάνω μαζί με το οριακό σημείο του τρέχοντος πρωταρχικού αισθήματος και τη συνεχή μετατόπιση προς τα πίσω αυτής της σειράς) με τη νέα εκκίνηση ανακρατήσεων και πρωταρχικών αισθημάτων.

Μπορεί κανείς να ρωτήσει στο σημείο αυτό: μπορώ να βρω και να συλλάβω με μια ματιά ολόκληρη την ανακρατητική συνείδηση της παρελθοντικής πορείας της συνείδησης που περιέχεται σε μια προ-συνύπαρξη; Προφανώς η αναγκαία διαδικασία είναι η εξής: Πρέπει πρώτα να συλλάβω την ίδια την προ-συνύπαρξη, και αυτή τροποποιείται συνεχώς, είναι αυτή που είναι μόνο μέσα στη ροή. Και τώρα η ροή, στον βαθμό που τροποποιεί αυτή την προ-συνύπαρξη, επικαλύπτεται αποβλεπτικά με τον εαυτό της, συγκροτεί ενότητα μέσα στη ροή. Και αυτό που είναι ένα και ταυτόσημο λαμβάνει και διατηρεί έναν συνεχή τρόπο της μετατόπισης προς τα πίσω· κάτι νέο πάντα

συνεχίζει να τίθεται μπροστά, ώστε αμέσως μετά να εκρεύσει με τη σειρά του μαζί με ό,τι σχετίζεται με αυτό στιγμιαία. Καθ' όλη τη διαδικασία αυτή, το βλέμμα μπορεί να παραμείνει προσηλωμένο στη στιγμιαία συνύπαρξη που βυθίζεται στο παρελθόν. Όμως, η συγκρότηση της

[83]

ανακρατητικής ενότητας φτάνει πέρα από αυτή, προσθέτοντας πάντα κάτι νέο. Το βλέμμα μου μπορεί να στραφεί σε αυτό μέσα σε αυτή τη διαδικασία και είναι πάντα συνείδησή του μέσα στη ροή ως συγκροτημένη ενότητα.

Επομένως, δύο αδιαχώριστα ενωμένες αποβλεπτικότητες, οι οποίες απαιτούν η μία την άλλη όπως δύο πλευρές ενός και του αυτού πράγματος, υφίστανται συνυφασμένες μεταξύ τους μέσα στη μία και μοναδική συνειδησιακή ροή. Χάρη στη μία αποβλεπτικότητα, συγκροτείται ο εμμενής χρόνος, ένας αντικειμενικός χρόνος, ένας αυθεντικός χρόνος μέσα στον οποίο υπάρχει διάρκεια και μεταβολή εκείνου που διαρκεί. Μέσα στην άλλη αποβλεπτικότητα συγκροτείται η οιονεί χρονική τακτοποίηση των φάσεων της ροής, η οποία έχει πάντα και αναγκαία το ρευστό σημείο του «τώρα[παρόντος]», τη φάση της τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας, και τη σειρά των φάσεων που έχουν προηγηθεί της τρέχουσας ενεργείας φάσης και των φάσεων που έπονται αυτής (εκείνων που δεν είναι ακόμα τρέχουσες ενεργείας φάσεις). Αυτή η προ-φαινόμενη, προ-εμμενής χρονικότητα συγκροτείται αποβλεπτικά ως μορφή της χρονο-συγκροτησιακής συνείδησης και εντός αυτής της ίδιας. Η ροή της εμμενούς χρονο-συγκροτησιακής συνείδησης δεν *υπάρχει* απλά, αλλά είναι διαμορφωμένη με τέτοιο αξιοσημείωτο αλλά και κατανοητό τρόπο ώστε να υφίσταται εντός της μια αυτοεμφάνιση της ροής και, για τον λόγο αυτό, να πρέπει να συλλαμβάνεται αναγκαία η ίδια η ροή μέσα στο

συμβάν της ροής, μέσα στο ρέειν. Η αυτοεμφάνιση της ροής δεν απαιτεί μια δεύτερη ροή αλλά συγκροτείται ως φαινόμενο μέσα στον εαυτό της.⁴⁶ Το συγκροτησιακό και το συγκροτημένο επικαλύπτονται — αν και δεν μπορούν, φυσικά, να επικαλύπτονται από κάθε άποψη. Οι φάσεις της συνειδησιακής ροής μέσα στις οποίες συγκροτούνται οι φάσεις της ίδιας αυτής συνειδησιακής ροής ως προς τη φαινομενικότητά τους δεν μπορούν να είναι ταυτόσημες με αυτές τις συγκροτημένες φάσεις· και φυσικά δεν είναι ταυτόσημες. Αυτό που εμφανίζεται στη στιγμιαία τρέχουσα ενεργεία φάση της συνειδησιακής ροής είναι οι παρελθοντικές φάσεις της συνειδησιακής ροής μέσα στη σειρά των ανακρατητικών στιγμών της.

§40. Τα συγκροτημένα εμμενή περιεχόμενα

Ας μεταφερθούμε τώρα στο στρώμα των εμμενών «περιεχομένων», η συγκρότηση των οποίων αποτελεί επίτευγμα της απόλυτης συνειδησιακής ροής, και ας το εξετάσουμε κάπως πιο προσεκτικά. Αυτά τα εμμενή περιεχόμενα [84] είναι τα βιώματα με τη συνηθισμένη έννοια: τα δεδομένα αισθήματος (ακόμη και εκείνα που δεν έχουμε προσέξει), για παράδειγμα, ένα κόκκινο, ένα μπλε κ.ο.κ. Πέρα από αυτά, εμμενή περιεχόμενα είναι, επίσης, οι εμφανίσεις (η εμφάνιση του σπιτιού, η εμφάνιση του περιβάλλοντος χώρου κ.ο.κ.) είτε η προσοχή έχει στραφεί σε αυτές και στα «αντικείμενά» τους είτε όχι. Έπειτα, σε αυτά ανήκουν επίσης τα «ενεργήματα» της απόφανσης, της επιθυμίας, της βούλησης κ.ο.κ. και οι αναπαραγωγικές τροποποιήσεις

⁴⁶ Πρβλ. το Παράρτημα ΙΧ: Η πρωταρχική συνείδηση και η δυνατότητα του αναστοχασμού.

που τους αντιστοιχούν (φαντασίες, ενθυμήσεις). Όλα αυτά είναι συνειδησιακά περιεχόμενα, περιεχόμενα της πρωταρχικής συνείδησης που συγκροτεί χρονικά αντικείμενα, η οποία δεν είναι η ίδια με τη σειρά της περιεχόμενο με αυτή την έννοια, δεν είναι αντικείμενο μέσα στον φαινομενολογικό χρόνο.

Τα εμμενή περιεχόμενα είναι αυτό που είναι μόνο στον βαθμό που, ενώ βρίσκονται μέσα στην «τρέχουσα ενεργεία» διάρκειά τους, παραπέμπουν προς τα εμπρός σε κάτι μελλοντικό και προς τα πίσω σε κάτι παρελθοντικό. Σε αυτή την παραπομπή προς τα εμπρός και προς τα πίσω πρέπει να διακρίνουμε ακόμα κάτι διαφορετικό: σε κάθε πρωταρχική φάση που συγκροτεί πρωταρχικά τα εμμενή δεδομένα έχουμε ανακρατήσεις των προηγούμενων και προκρατήσεις των επόμενων φάσεων ακριβώς αυτού του περιεχομένου, και αυτές οι προκρατήσεις πληρώνονται ακριβώς όσο διαρκεί αυτό το περιεχόμενο. Αυτές οι «προσδιορισμένες» ανακρατήσεις και προκρατήσεις έχουν ένα σκοτεινό ορίζοντα· ενώ ρέουν και περνούν, μετατρέπονται σε απροσδιόριστες ανακρατήσεις και προκρατήσεις που σχετίζονται με την παρελθοντική και τη μελλοντική παρέλευση της ροής. Το τρέχον ενεργεία περιεχόμενο εντάσσεται στην ενότητα της ροής μέσα από αυτές τις απροσδιόριστες ανακρατήσεις και προκρατήσεις. Πρέπει, επομένως, να διαχωρίσουμε τις ανακρατήσεις και τις προκρατήσεις από τις επανενθυμήσεις και τις αναμονές, οι οποίες δεν εμπλέκονται με τις συγκροτησιακές φάσεις του εμμενούς περιεχομένου, αλλά αναπαρουσιάζουν, αντιστοίχως, παρελθοντικά και μελλοντικά εμμενή δεδομένα. Τα δεδομένα διαρκούν· έχουν τον χρόνο τους· είναι ατομικές αντικειμενικότητες που συνιστούν ενότητες της μεταβολής ή της αμεταβλησίας.

§41. Η ενάργεια των εμμενών περιεχομένων.
Μεταβολή και αμεταβλησία

Όταν μιλά κανείς για την εναργή δοτικότητα ενός εμμενούς περιεχομένου, τότε προφανώς η ενάργεια δεν μπορεί να σημαίνει την αδιαμφισβήτητη βεβαιότητα σχετικά με τη σημειακή χρονική ύπαρξη του τόνου· θα θεωρούσα μια τέτοιου είδους ενάργεια (έτσι όπως την εκλαμβάνει, για παράδειγμα, ο Μπρεντάνο) επινόημα. Εάν ανήκει στην ουσία ενός περιεχομένου που δίνεται στην αντίληψη το γεγονός ότι εκτείνεται χρονικά, τότε η αδιαμφισβήτητη βεβαιότητα της αντίληψης δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά αδιαμφισβήτητη βεβαιότητα ως προς τη χρονικά εκτατή ύπαρξη.⁴⁷ Και αυτό πάλι σημαίνει ότι όλα τα ερωτήματα που αφορούν την ατομική ύπαρξη μπορούν μόνο να απαντηθούν μέσω αναδρομής στην αντίληψη, η οποία μας δίνει την ατομική ύπαρξη με την αυστηρότερη έννοια. Όσο αναμειγνύεται με την ίδια την αντίληψη κάτι επιπλέον που δεν είναι αντίληψη τόσο θα υφίσταται εντός της ακόμα κάτι αμφισβητήσιμο. Εάν τώρα έχουμε να κάνουμε με εμμενή περιεχόμενα και όχι με εμπειρικές πραγματικότητες που ανήκουν στο είδος των πραγμάτων, τότε η διάρκεια και η μεταβολή, η συνύπαρξη και η διαδοχή μπορούν να πραγματωθούν πλήρως στις αντιλήψεις, και πράγματι πραγματώνονται πλήρως αρκετά συχνά. Αυτό συμβαίνει σε αντιλήψεις που είναι καθαρά εποπτικές και οι οποίες συγκροτούν με την πιο αυθεντική έννοια διαρκή ή μεταβαλλόμενα περιεχόμενα ως τέτοια· αντιλήψεις που δεν περιλαμβάνουν εντός τους επιπλέον κάτι που θα μπορούσε να είναι αμφισβητήσιμο. Οδηγούμαστε πίσω σε αυτές τις

47 Σχετικά με την εσωτερική αντίληψη, πρβλ. την §44.

αντιλήψεις όταν θέτουμε ερωτήματα περί των απαρχών, αλλά αυτές οι ίδιες αποκλείουν περαιτέρω ερωτήματα περί των απαρχών. Είναι σαφές ότι η πολυσυζητημένη ενάργεια της εσωτερικής αντίληψης, η ενάργεια του *cogitatio*, θα έχανε κάθε σημασία και κάθε νόημα εάν θα θέλαμε να αποκλείσουμε τη χρονική έκταση από τη σφαίρα της ενάργειας και της αληθούς δοτικότητας.

Ας εξετάσουμε τώρα αυτή τη συνείδηση ενάργειας που αφορά τη διάρκεια και ας αναλύσουμε αυτή την ίδια τη συνείδηση. Εάν ο τόνος Ντο (και όχι απλά η ποιότητα Ντο, αλλά ολόκληρο το τονικό περιεχόμενο, το οποίο πρέπει να παραμείνει εντελώς αμετάβλητο) γίνεται διαρκώς αντιληπτός και δίνεται ως διαρκής, τότε το Ντο εκτείνεται πάνω σε ένα τμήμα του άμεσου χρονικού πεδίου, δηλαδή σε κάθε τώρα[παρόν] δεν εμφανίζεται ένας άλλος τόνος αλλά πάντα και συνεχώς ο ίδιος τόνος. Το ότι εμφανίζεται συνεχώς ο ίδιος τόνος —αυτή η συνέχεια της ταυτότητας— είναι ένας εσωτερικός χαρακτήρας της συνείδησης. Οι χρονικές θέσεις δεν διαχωρίζονται μεταξύ τους μέσω ενεργημάτων που απομονώνονται· η ενότητα της αντίληψης είναι εδώ αδιάσπαστη ενότητα, δίχως [86] εσωτερικές διαφορές που θα τη σταματούσαν. Από την άλλη πλευρά, όμως, υφίστανται διαφορές, στον βαθμό που κάθε χρονικό σημείο διακρίνεται ατομικά από κάθε άλλο — όμως, ακριβώς, διακρίνεται και δεν διαχωρίζεται. Η αδιαφοροποίητη ομοιότητα της χρονικής ύλης και η σταθερή συνέχεια της τροποποίησης της συνείδησης που θέτει τον χρόνο θεμελιώνουν ουσιαστικά τη συγχώνευση σε μια ενότητα της αδιάσπαστης έκτασης του Ντο και με τον τρόπο αυτό προκύπτει μια συγκεκριμένη ενότητα. Ο τόνος Ντο είναι μια συγκεκριμένη ατομική ενότητα μόνο ως χρονικά εκτατός. Αυτό το οποίο δίνεται είναι μόνο το

συγκεκριμένο και, προφανώς, εξηγήσεις όπως αυτές που επιχειρήσαμε να δώσουμε καθίστανται δυνατές χάρη σε ορισμένες διανοητικές αναλυτικές διαδικασίες. Η αδιάσπαστη ενότητα του Ντο, η οποία είναι αυτό που δίνεται αρχικά, αποδεικνύεται ότι είναι μια διαιρέσιμη ενότητα, μια συγχώνευση από στιγμές που μπορούν εντός της να διακριθούν ιδεατά και ενδεχομένως να εντοπιστούν. Αυτό μπορεί να γίνει, για παράδειγμα, με τη βοήθεια μιας ταυτόχρονης διαδοχής, μέσω της οποίας μπορούν να διακριθούν κάποια μέρη μέσα στη διάρκεια που παρέρχεται παράλληλα, σε σχέση προς τα οποία μπορεί να λάβει χώρα μια σύγκριση και μια ταυτοποίηση.

Κατά τα άλλα, σε τέτοιου είδους περιγραφές λειτουργούμε ήδη μέχρι ενός σημείου με ιδεοποιητικές (*idealisierenden*) μυθοπλαστικές επινοήσεις. Αποτελεί μια μυθοπλαστική επινόηση το να πεις ότι ο τόνος διαρκεί απόλυτα αμετάβλητος. Μια μικρότερη ή μεγαλύτερη διακύμανση λαμβάνει πάντα χώρα σε κάποιες στιγμές, και έτσι η συνεχής ενότητα που αντιστοιχεί σε μια στιγμή θα συνδέεται με μια διαφορετικότητα μιας άλλης στιγμής, η οποία έτσι προσδίδει στην ενότητα έναν έμμεσο διαμερισμό. Η διακοπή της ποιοτικής ταυτότητας, το άλμα εντός μιας χρονικής θέσης από μια ποιότητα σε μια άλλη εντός του ίδιου είδους ποιότητας, αποφέρει ένα νέο βίωμα: το βίωμα της μεταβολής, όπου καθίσταται εναργές ότι δεν είναι δυνατή μια ασυνέχεια σε κάθε χρονικό σημείο ενός χρονικού τμήματος. Η ασυνέχεια προϋποθέτει τη συνέχεια, είτε με τη μορφή της αμετάβλητης διάρκειας είτε με εκείνη της συνεχούς μεταβολής. Όσον αφορά την τελευταία, τη συνεχή μεταβολή, οι φάσεις της συνείδησης της μεταβολής συνυφαίνονται η μία με την άλλη αδιάσπαστα, δηλαδή με τον τρόπο της συνείδησης της ενότητας, της ταυτότητας,

όπως στην περίπτωση της αμετάβλητης διάρκειας. Όμως, η ενότητα δεν αναδεικνύεται ως μια αδιαφοροποίητη ενότητα. Αυτό που αρχικά συνυφαίνεται αδιαφοροποίητα κατά τη μετάβαση, στη μετέπειτα εξέλιξη της συνεχούς σύνθεσης επιδεικνύει απόκλιση, η οποία αυξάνεται όλο και περισσότερο. Έτσι, η ομοιότητα και η διαφορετικό-
 [87] τητα αναμειγνύονται και δίνεται μια συνέχεια της αύξησης της διαφορετικότητας με μια έκταση που μεγαλώνει. Ενώ συνεχίζει να διατηρείται ατομικά, η πρωταρχική απόβλεψη του τώρα[παρόντος] τίθεται, μέσα σε μια πάντα νέα ταυτόχρονη συνείδηση, μαζί με αποβλέψεις που, όσο πιο μακριά βρίσκονται χρονικά σε σχέση με αυτή την πρωταρχική απόβλεψη, αφήνουν να αναδυθεί μια όλο και μεγαλύτερη διαφορετικότητα, μια απόσταση. Αυτό που αρχικά επικαλύπτεται με τον εαυτό του και στη συνέχεια σχεδόν επικαλύπτεται, διαφοροποιείται όλο και περισσότερο. Το παλιό και το νέο δεν εμφανίζονται πλέον ως ουσιωδώς εντελώς το ίδιο, αλλά ως ένα πάντα διαφορετικό και πιο ξένο, παρά το ότι είναι κοινά ως προς το είδος. Έτσι αναπτύσσεται, λοιπόν, η συνείδηση της «σταδιακής μεταβολής», της αύξουσας απόστασης μέσα στη ροή της συνεχούς ταυτοποίησης.

Στην περίπτωση της αμετάβλητης διάρκειας έχουμε συνεχή συνείδηση ενότητας, η οποία παραμένει πάντα ομοιογενής συνείδηση ενότητας καθώς εξελίσσεται. Η επικάλυψη συνεχίζει να τίθεται διαμέσου ολόκληρης της σειράς των συνεχώς εξελισσόμενων αποβλέψεων και η ενότητα που τη διαπερνά είναι πάντα ενότητα της επικάλυψης — δεν επιτρέπει να προκύψει κάποια συνείδηση του «διαφορετικού», της απομάκρυνσης, της απόστασης. Στη συνείδηση της μεταβολής λαμβάνει επίσης χώρα μια επικάλυψη που, τρόπον τινά, διαπερνά ολόκληρη τη χρονική

έκταση. Όμως, κατά την επικάλυψη ως προς το καθολικό στοιχείο προκύπτει, ταυτόχρονα και αυξητικά, απόκλιση ως προς τη διαφορά. Ο τρόπος με τον οποίο η ύλη της μεταβολής διαμοιράζεται στο χρονικό τμήμα προσδιορίζει τη συνείδηση της γρήγορης ή αργής μεταβολής, την ταχύτητα και την επιτάχυνσή της. Η συνείδηση της διαφορετικότητας προϋποθέτει μια ενότητα, και αυτό ισχύει σε κάθε περίπτωση, όχι μόνο στην περίπτωση της συνεχούς και σταθερούς μεταβολής. Στην αλλαγή πρέπει να υπάρχει εκεί κάτι διαρκές, και το ίδιο ισχύει για τη μεταβολή· πρέπει να υπάρχει κάτι το οποίο διακρίνει την ταυτότητα εκείνου που μεταβάλλεται ή υφίσταται μια αλλαγή. Προφανώς, αυτό παραπέμπει πίσω στις ουσιώδεις μορφές της συνείδησης κάποιου ατομικού πράγματος. Εάν η ποιότητα του τόνου παραμένει αμετάβλητη και μεταβάλλεται η ένταση του τόνου ή το ηχόχρωμά του, τότε λέμε ότι ο ίδιος τόνος αλλάζει το ηχόχρωμά του ή μεταβάλλεται ως προς την έντασή του. Εάν δεν παραμένει τίποτα αμετάβλητο σε ολόκληρο το φαινόμενο, εάν μεταβάλλεται «ως προς όλους τους προσδιορισμούς του», τότε θα βρίσκεται εκεί πάντα κάτι που αρκεί ώστε να παραχθεί ενότητα: ακριβώς η έλλειψη διαφοράς με την οποία οι φάσεις που συνορεύουν [88] συνυφαίνονται μεταξύ τους και παράγουν, με τον τρόπο αυτό, τη συνείδηση της ενότητας. Ο τύπος και η μορφή του όλου παραμένουν ίδια ως προς το είδος. Το όμοιο μεταβαίνει στο όμοιο εντός μιας πολλαπλότητας της ομοιότητας. Και αντιστρόφως: αυτό που μπορεί να ανήκει σε μια ενότητα της συνεχούς μετάβασης είναι το όμοιο ή όλα όσα έχουν μια απόσταση — ακριβώς όπως το εντελώς ίδιο (*Gleiches*) είναι αυτό που μπορεί να θεμελιώσει την ενότητα μιας αμετάβλητης διάρκειας (ηρεμίας) ή αυτό το οποίο δεν έχει καμία απόσταση. Αυτό ισχύει γενικά όταν μιλάμε για

μεταβολή και αλλαγή. Το θεμέλιο πρέπει να αποτελεί μια συνείδηση ενότητας.

§42. Η εντύπωση και η αναπαραγωγή⁴⁸

Πρέπει να παρατηρήσουμε πως εάν, αντί να ακολουθήσουμε τη συγκρότηση των εντυπωτικών περιεχομένων στη διάρκειά τους, ακολουθήσουμε εκείνη των ενθυμητικών περιεχομένων, τότε δεν μπορούμε να μιλάμε για πρωταρχικές εντυπώσεις που αντιστοιχούν στο σημειακό τώρα[παρόν] αυτών των περιεχομένων. Στην κορυφή βρίσκονται εδώ πρωταρχικές ενθυμήσεις (ως απόλυτες φάσεις), όχι κάτι που εισέρχεται «απ' έξω», κάτι «ξένο προς τη συνείδηση», κάτι που προέκυψε μέσω πρωταρχικής παραγωγής, αλλά κάτι που έχει αναδυθεί ή, όπως θα μπορούσαμε επίσης να πούμε (τουλάχιστον για την περίπτωση της ενθύμησης), κάτι που έχει επαν-αναδυθεί. Αυτή η συστατική στιγμή, αν και η ίδια δεν είναι εντύπωση, παρ' όλα αυτά μοιάζει στην εντύπωση ως προς το ότι δεν αποτελεί προϊόν αυτενέργειας, αλλά, υπό μία έννοια, είναι κάτι το προσληπτικό (*Rezeptives*). Θα μπορούσε κανείς εδώ να κάνει λόγο για παθητική σύλληψη και να διακρίνει ανάμεσα σε μια παθητική σύλληψη που συλλέγει το νέο, το ξένο, το πρωταρχικό και σε μια παθητική σύλληψη που μόνο επαναφέρει, αναπαρουσιάζει.

⁴⁸ Τα χειρόγραφα στα οποία βασίστηκε το κείμενο των §§42–45 (οι οποίες κλείνουν το πρώτο μέρος) δεν έχουν βρεθεί. Πρέπει μάλλον να είναι ζήτημα σημειώσεων που γράφτηκαν μετά το 1911. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.) [Όπως μαθαίνουμε από τον μεταφραστή της αγγλικής έκδοσης, ο Ρούντολφ Μπερνέτ εντόπισε αργότερα τα πρωτότυπα χειρόγραφα για τις §§42–45, τα οποία φέρουν την ημερομηνία «21.02.1910». (Σ.τ.μ.)]

Κάθε συγκροτημένο βίωμα είναι είτε εντύπωση είτε αναπαραγωγή· ως αναπαραγωγή είτε είναι αναπαρουσίαση είτε όχι. Σε κάθε περίπτωση είναι το ίδιο κάτι (εμμενώς) παροντικό. Όμως, σε κάθε παροντική και παροντοποιητική συνείδηση αντιστοιχεί η ιδεατή δυνατότητα μιας αναπαρουσίασης αυτής της συνείδησης που της αντιστοιχεί με ακρίβεια. Στο εντυπωτικό αντιληπτικό ενέργημα αντιστοιχεί η δυνατότητα μιας αναπαρουσίασής του, στο εντυπωτικό ενέργημα της επιθυμίας μια αναπαρουσίασή [89] του κ.ο.κ. Αυτή η αναπαρουσίαση αφορά επίσης κάθε αισθητηριακό περιεχόμενο αισθήματος (*sinnlichen Empfindungsinhalt*). Στο αισθητό κόκκινο αντιστοιχεί ένα φαντασματικό κόκκινο, μια αναπαρουσιαστική συνείδηση του εντυπωτικού κόκκινου. Εδώ, στο συμβάν του αισθήματος, στο αισθάνεσθαι (δηλαδή στο συμβάν της αντίληψης υλητικών δεδομένων) αντιστοιχεί μια αναπαρουσίαση του συμβάντος του αισθήματος, του αισθάνεσθαι. Κάθε αναπαρουσιαστικό ενέργημα είναι, όμως, το ίδιο πάλι παροντικό μέσω μιας εντυπωτικής συνείδησης. Επομένως, υπό μια έννοια, όλα τα βιώματα γίνονται συνειδητά μέσω εντυπώσεων ή εντυπώνονται. Ανάμεσά τους, όμως, είναι εκείνα που εμφανίζονται ως αναπαραγωγές, ως αναπαρουσιαστικές τροποποιήσεις εντυπώσεων, και σε κάθε συνείδηση αντιστοιχεί μια τέτοια τροποποίηση (δεν κατανοούμε εδώ το αναπαρουσιαστικό ενέργημα παράλληλα ως τη σκόπευση εκείνη που συνίσταται στο ενέργημα της προσοχής). Ένα αντιληπτικό ενέργημα είναι συνείδηση ενός αντικειμένου. Ως συνείδηση, είναι παράλληλα μια εντύπωση, κάτι το εμμενώς παροντικό. Σε αυτό το ενέργημα εμμενούς παροντοποίησης, στο ενέργημα της αντίληψης ενός A, αντιστοιχεί η αναπαραγωγική τροποποίηση: αναπαρουσίαση του αντιληπτικού ενεργήματος,

αντιληπτικό ενέργημα στη φαντασία ή στην ενθύμηση. Μια τέτοια «αντίληψη στη φαντασία» είναι, όμως, ταυτόχρονα φαντασία του αντιληπτικού αντικειμένου. Στην αντίληψη, ένα αντικείμενο, ας πούμε ένα πράγμα ή ένα συμβάν που αφορά ένα πράγμα, είναι εδώ ως παροντικό. Η αντίληψη δεν είναι, επομένως, μόνο η ίδια παροντική, αλλά είναι επιπλέον ένα παροντοποιητικό ενέργημα: μέσα της λαμβάνει χώρα κάτι το παροντικό, το πράγμα, το συμβάν. Παρομοίως, μια αναπαρουσιαστική τροποποίηση της αντίληψης είναι παράλληλα αναπαρουσίαση του αντικειμένου της αντίληψης: το πράγμα-αντικείμενο καθίσταται αντικείμενο της φαντασίας, της ενθύμησης, της αναμονής.

Στην πρωταρχική συνείδηση συγκροτούνται όλες οι εντυπώσεις, τόσο τα πρωταρχικά περιεχόμενα όσο και τα βιώματα, αυτά που είναι «συνείδηση τινός». Διότι τα βιώματα χωρίζονται σε αυτές τις δύο θεμελιώδεις τάξεις βιωμάτων: τα βιώματα που ανήκουν στη μία τάξη είναι ενεργήματα, «συνείδηση τινός», βιώματα που έχουν «αναφορά σε κάτι»: εκείνα τα οποία ανήκουν στην άλλη τάξη δεν έχουν τέτοια αναφορά. Το αισθητό χρώμα δεν έχει αναφορά σε κάτι.⁴⁹ Το ίδιο ισχύει και για τα περιεχόμενα της φαντασίας, για παράδειγμα, ένα φαντασματικό κόκκινο ως κόκκινο που ίσταται μπροστά μας (ακόμη και εάν δεν το παρατηρούμε). Παρ' όλα αυτά, η φαντασία-συνείδηση

49 Στον βαθμό που έχει κανείς το δικαίωμα να χαρακτηρίσει την ίδια την πρωταρχική συνείδηση —τη ροή που συγκροτεί τον εμμενή χρόνο και τα βιώματα που του ανήκουν— ενέργημα ή να τη διαιρέσει με βάση ενότητες και ενεργήματα, μπορεί και πρέπει να πει το εξής: ένα πρωταρχικό ενέργημα ή ένα πλέγμα πρωταρχικών ενεργημάτων συγκροτεί ενότητες, οι οποίες είτε είναι οι ίδιες ενεργήματα είτε δεν είναι. Αυτό, όμως, οδηγεί σε δυσκολίες.

του κόκκινου έχει αποβλεπτική αναφορά: όλες οι πρωταρχικές αναπαρουσιάσεις έχουν. Βρίσκουμε, λοιπόν, εντυπώσεις οι οποίες είναι αναπαρουσιάσεις εντυπωτικής συνείδησης: όπως η εντυπωτική συνείδηση είναι συνείδηση αυτού που είναι εμμενές, έτσι και η εντυπωτική αναπαρουσίαση είναι αναπαρουσίαση αυτού που είναι εμμενές.

Η εντύπωση (με τη στενή έννοια, σε αντίθεση προς την αναπαρουσίαση) πρέπει να συλληφθεί ως πρωταρχική συνείδηση, η οποία δεν έχει πίσω της άλλη συνείδηση μέσα στην οποία θα σκοπευόταν και θα ήταν συνειδητή. Σε αντίθεση με αυτή, η αναπαρουσίαση, ακόμα και η πιο πρωταρχική αναπαρουσίαση αυτού που είναι εμμενές, είναι ήδη δευτερεύουσα συνείδηση — προϋποθέτει την πρωταρχική συνείδηση, μέσα στην οποία σκοπεύεται εντυπωτικά.

§43. Η συγκρότηση των εμφανίσεων του πράγματος και η συγκρότηση των πραγμάτων. Συγκροτημένες ερμηνευτικές καταλήψεις και πρωταρχικές ερμηνευτικές καταλήψεις

Ας εξετάσουμε μια τέτοια πρωταρχική συνείδηση, για παράδειγμα, την αντίληψη αυτού του χάλκινου σταχτοδοχείου: αυτό βρίσκεται εδώ ως διαρκές πράγμα. Ένα αναστοχαστικό ενέργημα μας επιτρέπει να διακρίνουμε: (α) την ίδια την αντίληψη (λαμβάνουμε συγκεκριμένα την αντιληπτική ερμηνευτική κατάληψη μαζί με τα καταληπτικά δεδομένα: ας πούμε, την αντιληπτική εμφάνιση με τον τρόπο της βεβαιότητας) και (β) το αντικείμενο της αντίληψης (το οποίο πρέπει να περιγράψουμε με εναργείς κρίσεις που θεμελιώνονται στην αντίληψη). Αυτό που δίνεται αντιληπτικά είναι ταυτόχρονα σκοπευόμενο· το ενέργημα της σκόπευσης «ζει» μέσα στο αντιληπτικό ενέργημα. Η αντιληπτική ερμηνευτική κατάληψη με τον

τρόπο της, όπως μας δείχνει ο αναστοχασμός, είναι η ίδια κάτι που συγκροτείται στον εμμενή χρόνο, κάτι που ιστάται μέσα στην ενότητα της παροντικότητας, αν και δεν είναι κάτι το οποίο σκοπεύεται. Συγκροτείται μέσα από τις φάσεις του τώρα[παρόντος] και τις ανακρατήσεις. Τόσο τα καταληπτικά περιεχόμενα όσο και οι αποβλέψεις ερμηνευτικής κατάληψης, στις οποίες ανήκει και ο τρόπος της βεβαιότητας, συγκροτούνται με αυτό τον τρόπο. Τα περιεχόμενα αισθήματος συγκροτούνται ως ενότητες σε αισθητηριακές εντυπώσεις· οι ερμηνευτικές καταλήψεις συγκροτούνται σε άλλες εντυπώσεις, στις ενεργηματικές εντυπώσεις που συμπλέκονται με τις αισθητηριακές. Από την πλευρά της, η αντίληψη ως συγκροτημένο φαινόμενο είναι αντίληψη του πράγματος.

[91] Στην πρωταρχική χρονική συνείδηση συγκροτείται η εμφάνιση του πράγματος, η ερμηνευτική κατάληψη του πράγματος ως διαρκές και αμετάβλητο φαινόμενο ή ως μεταβαλλόμενο. Και μέσα στην ενότητα αυτής της μεταβολής «σκοπεύεται από τη συνείδηση» μια νέα ενότητα: η ενότητα του αμετάβλητου ή μεταβαλλόμενου πράγματος, αμετάβλητου ή μεταβαλλόμενου μέσα στον χρόνο του, στη διάρκειά του. Στην ίδια εντυπωτική συνείδηση στην οποία συγκροτείται η αντίληψη, συγκροτείται, επίσης, και μάλιστα μέσω αυτής, αυτό που δίνεται αντιληπτικά. Ανήκει στην ουσία μιας συνείδησης που χαρακτηρίζεται από αυτή τη δομή το να είναι παράλληλα συνείδηση της ενότητας του εμμενούς είδους και συνείδηση της ενότητας του υπερβατικού είδους. Και ανήκει στην ουσία της το ότι ένα σκοπευτικό βλέμμα μπορεί να κατευθύνεται άλλοτε στο αισθητηριακό αίσθημα, άλλοτε στην εμφάνιση, άλλοτε στο αντικείμενο. *Mutatis mutandis*, αυτό ισχύει για όλα τα «ενεργήματα». Ανήκει γενικά στην ουσία τους το

να έχουν αποβλεπτικότητα του υπερβατικού είδους και το να μπορούν να την έχουν μόνο μέσω εκείνου που συγκροτείται εμμενώς, μέσω «ερμηνευτικών καταλήψεων». Και αυτό, γενικά, θεμελιώνει τη δυνατότητα να τίθεται το εμμενές —η ερμηνευτική κατάληψη μαζί με το εμμενές της περιεχόμενο— σε σχέση με το υπερβατικό. Και από αυτό το θέτειν-σε-σχέση προκύπτει πάλι ένα «ενέργημα», ένα ενέργημα υψηλότερου επιπέδου.

Εδώ πρέπει να προσέξουμε το εξής: στην αντίληψη, ένα σύμπλεγμα περιεχομένων αισθήματος (περιεχομένων που συγκροτούνται τα ίδια ως ενότητες μέσα στην πρωταρχική χρονική ροή) υφίσταται μια ενότητα της ερμηνευτικής κατάληψης.⁵⁰ Και η ίδια η ενιαία ερμηνευτική κατάληψη είναι, με τη σειρά της, συγκροτημένη ενότητα με την πρώτη έννοια. Οι εμμενείς ενότητες κατά τη συγκρότησή τους δεν δίνονται στη συνείδηση όπως δίνεται ό,τι εμφανίζεται στην υπερβατική εμφάνιση, όπως δίνεται εκείνο το οποίο δίνεται αντιληπτικά στην υπερβατική αντίληψη. Από την άλλη πλευρά, όμως, πρέπει να έχουν κάποιο ουσιώδες κοινό στοιχείο. Διότι η εμμενής εντύπωση είναι παροντοποίηση, όπως είναι επίσης παροντοποίηση το αντιληπτικό ενέργημα: στη μία περίπτωση έχουμε εμμενή παροντοποίηση, στην άλλη περίπτωση έχουμε υπερβατική παροντοποίηση «μέσω» εμφανίσεων. Επομένως, ενώ οι υπερβατικές εμφανίσεις είναι ενότητες συγκροτημένες μέσα στην εσωτερική συνείδηση, πρέπει «μέσω» σε αυτές τις ενότητες να συγκροτούνται πάλι άλλες ενότητες: τα εμφανιζόμενα αντικείμενα.

⁵⁰ Δηλαδή, το σύμπλεγμα αυτό διαπερνάται και καθορίζεται από την εν λόγω ενότητα. (Σ.τ.μ.)

Όπως είδαμε, οι εμμενείς ενότητες συγκροτούνται μέσα στη ροή των πολλαπλοτήτων των χρονικών σκιάσεων. Εδώ έχουμε το εξής: τα πολλαπλά τροποποιημένα πρωταρχικά περιεχόμενα που χαρακτηρίζονται ως ανακρατητικές τροποποιήσεις του πρωταρχικού περιεχομένου με [92] τον χαρακτήρα του τώρα[παρόντος] — αυτές οι ανακρατητικές τροποποιήσεις που ακολουθούν τη διαμήκη κατεύθυνση της συνειδησιακής ροής ανήκουν σε κάθε χρονικό σημείο του εμμενούς περιεχομένου. Και αυτά τα πρωταρχικά περιεχόμενα είναι φορείς πρωταρχικών ερμηνευτικών καταλήψεων, οι οποίες, μέσα στη φευγαλέα συνάφειά τους, συγκροτούν τη χρονική ενότητα του εμμενούς περιεχομένου κατά την υποχώρησή του στο παρελθόν. Τα «περιεχόμενα» στην περίπτωση της αντιληπτικής εμφάνισης είναι ακριβώς αυτές οι συνολικές εμφανίσεις ως χρονικές ενότητες. Συνεπώς, και η αντιληπτική ερμηνευτική κατάληψη συγκροτείται μέσα από μια τέτοια πολλαπλότητα σκιάσεων που ενοποιείται μέσω της ενότητας της χρονικής ερμηνευτικής κατάληψης. Πρέπει, λοιπόν, στο σημείο αυτό να κατανοήσουμε την ερμηνευτική κατάληψη με διπλή έννοια: (α) ως εκείνη που συγκροτείται εμμενώς και (β) ως εκείνη που ανήκει στην εμμενή συγκρότηση, στις φάσεις της ίδιας της πρωταρχικής ροής — δηλαδή, ως την πρωταρχική ερμηνευτική κατάληψη, η οποία δεν είναι πλέον συγκροτημένη. Στην εμμενή εκροή των εμφανίσεων, στη συνεχή ακολουθία των ερμηνευτικών καταλήψεων εκείνων που βρίσκονται μέσα στον φαινομενολογικό χρόνο και τις οποίες ονομάζουμε αντιλήψεις, συγκροτείται μια χρονική ενότητα, στον βαθμό που η συνέχεια των ερμηνευτικών καταλήψεων δεν επιφέρει μόνο την ενότητα μεταβαλλόμενων εμφανίσεων (όπως, για παράδειγμα, τη σειρά των όψεων καθώς περιστρέφουμε ένα πράγμα, οι

οποίες εμφανίζονται ως όψεις του ίδιου πράγματος), αλλά την ενότητα των εμφανίσεων ενός διαρκούς ή μεταβαλλόμενου πράγματος.

Ο εμμενής χρόνος αντικειμενοποιείται μετατρεπόμενος σε έναν χρόνο των αντικειμένων που συγκροτούνται μέσα στις εμμενείς εμφανίσεις. Αυτό συμβαίνει μέσω του εξής: μέσα στην πολλαπλότητα των σκιάσεων των περιεχομένων αισθήματος (τα οποία είναι ενότητες μέσα στον φαινομενολογικό χρόνο) και, σύστοιχα, μέσα στη φαινομενολογική-χρονική πολλαπλότητα σκιάσεων των ερμηνευτικών καταλήψεων αυτών των περιεχόμενων, εμφανίζεται ένα ταυτόσημο αντικειμενικό πράγμα που παρουσιάζεται αυτό το ίδιο πάντα και σε όλες τις φάσεις του μέσα σε πολλαπλότητες σκιάσεων.⁵¹ Το πράγμα συγκροτείται μέσα στην εκροή των εμφανίσεών του, οι οποίες είναι οι ίδιες συγκροτημένες ως εμμενείς ενότητες μέσα στη ροή των πρωταρχικών εντυπώσεων, και το ένα συγκροτείται αναγκαία μαζί με το άλλο. Το εμφανιζόμενο πράγμα συγκροτείται επειδή συγκροτούνται ενότητες αισθήματος και ενιαίες ερμηνευτικές καταλήψεις μέσα στην πρωταρχική ροή· συνεπώς, συγκροτείται πάντα και συνεχώς συνείδηση κάποιου αντικειμένου, παρουσίαση [93] (*Darstellung*), ή μάλλον παροντοποίηση κάποιου αντικειμένου και παρουσίαση αυτού του ίδιου μέσα στη συνεχή ακολουθία. Οι επιμέρους ροές παρουσίας έχουν τέτοια ροή και συνάφεια ώστε αυτό που εμφανίζεται μέσα σε αυτές να διαχωρίζεται με τον ίδιο τρόπο σε διαμορφωμένες πολλαπλότητες παρουσιαστικών σκιάσεων, όπως ένα περιεχόμενο αισθήματος διαχωρίζεται στις σκιάσεις

⁵¹ Πρβλ. το Παράρτημα Χ: Η αντικειμενοποίηση του χρόνου και του αντικειμένου-πράγματος μέσα στον χρόνο.

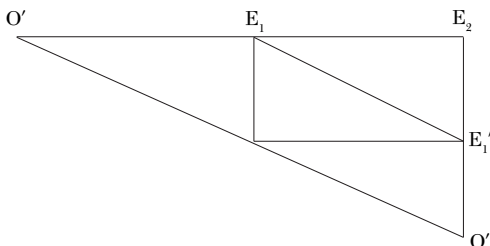
του αισθήματος. Γι' αυτό τον λόγο, η πολλαπλότητα των ερμηνευτικών καταλήψεων χαρακτηρίζεται ως παροντοποιητική, ακριβώς όπως είναι παροντοποιητικές και οι εμμενείς εντυπώσεις.

Δίχως άλλο, βλέπει κανείς ότι, εάν τα πρωταρχικά παρόντα αισθητηριακά δεδομένα (πέρα από τις πρωταρχικές παρουσιάσεις [*Urpräsentationen*], αλλά και τις πρωταρχικές ανακρατήσεις [*Urretentionen*] και προκρατήσεις [*Urprotentionen*] που ανήκουν ουσιωδώς μαζί τους) φέρουν συνεχώς χαρακτήρες ερμηνευτικής κατάληψης που συμβάλλουν στη συγκρότηση του χωρικού πράγματος, τότε ο φαινομενολογικός χρόνος (στον οποίο ανήκουν τα δεδομένα αισθήματος και οι ερμηνευτικές καταλήψεις του πράγματος) και ο χωρικός χρόνος των πραγμάτων πρέπει να επικαλύπτονται σημείο προς σημείο.⁵² Με κάθε πληρωμένο σημείο του φαινομενολογικού χρόνου παρουσιάζεται (χάρη στα περιεχόμενα αισθήματος και στις ερμηνευτικές καταλήψεις τους που βρίσκονται μέσα στον φαινομενολογικό χρόνο) ένα σημείο του πληρωμένου αντικειμενικού χρόνου.

Εδώ, στις κάθετες σειρές του διαγράμματος, δεν έχουμε μόνο τη διαπεραστική κάθετη επικάλυψη που ανήκει στη φαινομενολογική χρονική συγκρότηση (σύμφωνα με

⁵² Ο Χούσσερλ χρησιμοποιεί εδώ τον γερμανικό όρο *Urpräsentation* αντί του *Urimpression*. Όπως θα δούμε στο Β' Μέρος, το οποίο αντλούμε από τα χειρόγραφα της περιόδου 1917–1918, ο όρος αυτός θα είναι ο κατεξοχήν όρος που χρησιμοποιεί ο Χούσσερλ όταν μιλά για το επίπεδο του πρωταρχικού παρόντος στη συνάφειά του με την ανακράτηση και την προκράτηση. Το κείμενο της συγκεκριμένης ενότητας ενδέχεται να αποτελεί επεξεργασμένη εκδοχή του κειμένου του 1910, ύστερα από παρεμβάσεις του Χούσσερλ κατά την περίοδο που δούλευε, μαζί με την Έντιτ Στάιν, εκ νέου τα κείμενα των διαλέξεων με σκοπό τη δημοσίευσή τους. (Σ.τ.μ.)

την οποία το πρωταρχικό δεδομένο E_2 και η ανακρατητική τροποποίηση O' και E'_1 ενώνονται σε μια στιγμή), αλλά βρίσκονται, επίσης, σε πλήρη επικάλυψη οι ανακρατητικές σκιάσεις —οι οποίες ανήκουν σε κάθε κάθετη σειρά— των ερμηνευτικών καταλήψεων πραγμάτων ως ερμηνευτικών καταλήψεων πραγμάτων.

ΣΧΗΜΑ 2

Εδώ έχουμε δύο επικαλύψεις. Η σειρά των ερμηνευτικών καταλήψεων πραγμάτων δεν επικαλύπτεται μόνο στο μέτρο που συν-συγκροτεί μια συνεχή ακολουθία, αλλά και στο μέτρο που συγκροτεί το ίδιο πράγμα. Η πρώτη είναι μια επικάλυψη μιας συνδετικής ομοιότητας της ουσίας, ενώ η δεύτερη είναι μια επικάλυψη της ταυτότητας, εφόσον μέσα στη συνεχή ταυτοποίηση της ακολουθίας σκο- [94] πεύεται από τη συνείδηση κάτι που είναι ταυτόσημο ενώ διαρκεί. Φυσικά, στην επικάλυψη ανήκει, επίσης, η συνεχής και διαδοχική ταυτοποίηση που προχωρά από κάθετη σειρά σε κάθετη σειρά καθώς πληρώνονται οι προκρατήσεις, οι οποίες έχουν τώρα επίσης αντικειμενικό-χωρικό νόημα.

Έχουμε ήδη παραπέμψει στην αναλογία που παρουσιάζει η συγκρότηση των εμμενών και των υπερβατικών ενότητων. Όπως οι «σκιάσεις του αισθήματος» (τα πρωταρχικά δεδομένα της παρουσίασης για τις ενότητες

αισθήματος μέσα στον φαινομενολογικό χρόνο) έχουν τον νόμο τους, τον ουσιώδη χαρακτήρα τους μέσα στην πρωταρχική ακολουθία, και όπως συγκροτούν την ενότητα του αισθήματος μέσω της τροποποίησης που απεικονίζεται στο διάγραμμα, κάτι παρόμοιο ισχύει και με τις σκιάσεις των πραγμάτων, δηλαδή με τις «εμφανίσεις», οι οποίες τώρα λειτουργούν ως πρωταρχικά δεδομένα της πρωταρχικής ακολουθίας. Χάρη στις ανακρατήσεις κ.λπ. που θεμελιώνουν τον χρόνο, η πρωταρχική ακολουθία των στιγμών εμφάνισης συγκροτεί τη (μεταβαλλόμενη ή αμετάβλητη) εμφάνιση ως φαινομενολογική-χρονική ενότητα. Εκτός, όμως, από αυτό έχουμε και το εξής: ανάμεσα στην πολλαπλότητα των εμφανίσεων, οι εμφανίσεις εκείνες που ανήκουν στο ίδιο αμετάβλητο πράγμα έχουν μια οντική ουσία (την ουσία αυτού που εμφανίζεται), η οποία είναι εντελώς ίδια — έτσι όπως και τα στιγμιαία δεδομένα που ανήκουν σε ένα αμετάβλητο κόκκινο έχουν εντελώς την ίδια ουσία. Οι σειρές της μεταβολής του πράγματος όπως και εκείνες της μεταβολής του κόκκινου ρυθμίζονται από έναν σταθερό νόμο. Έτσι, συγκροτούνται ταυτόχρονα δύο πράγματα: η εμφάνιση και το εμφανιζόμενο, και το εμφανιζόμενο εμφανίζεται μέσα σε διαφορετικές εμφανίσεις ως αμετάβλητο ή ως μεταβλητό.

Φυσικά, μπορεί κανείς να ρωτήσει εδώ: τι είδους ιδιότητες έχουν οι εμφανίσεις των πραγμάτων που είναι εμφανίσεις του ίδιου πράγματος; Αυτό είναι το ερώτημα της συγκρότησης του χωρικού πράγματος η οποία, επομένως, προϋποθέτει τη χρονική συγκρότηση.

§44. Η εσωτερική και η εξωτερική αντίληψη⁵³

Τώρα μιλάμε, όμως, για μια αντίληψη που διαρκεί, και μάλιστα σχετικά τόσο με την αντίληψη πραγμάτων όσο και με την εμμενή αντίληψη. Στην περίπτωση της αντίληψης ενός πράγματος συνυπολογίζει κανείς στην αντίληψη, επίσης, τη συνεχή αντιληπτική εμφάνιση, τη συνέχεια των εμφανίσεων του τώρα[παρόντος] του πράγματος, αφήνοντας κατά μέρος τις ανακρατητικές και προκρατητικές αλληλοσυμπλέξεις. Η εμφάνιση του πράγματος, το «πράγμα μέσα στον προσανατολισμό του», στην προσδιορισμένη παρουσίαση κ.ο.κ., είναι κάτι διαρκές, όπως, επίσης, είναι κάτι το διαρκές και το πράγμα που εμφανίζεται, ιδωμένο απλά αυτό το ίδιο. Ακόμα και η επιφάνεια της πλευράς που απλά εμφανίζεται είναι κάτι που διαρκεί και μεταβάλλεται σε αυτή τη διάρκεια. Αυστηρά μιλώντας, δεν πρέπει να πω «το πράγμα στον προσανατολισμό του» αλλά η διαδικασία της εμφάνισης του πράγματος, η οποία συνεχίζει να διαρκεί, εφόσον ο προσανατολισμός παραμένει αμετάβλητος και η οποία, στην αντίθετη περίπτωση, είναι συνεχής ροή μεταβαλλόμενων εμφανίσεων, αλλά εντός μιας διάρκειας.

Ακόμα και στην περίπτωση της αντίληψης ενός εμμενούς αντικειμένου μπορούμε να λάβουμε στο σύνολό του αυτό που είναι εμμενές στο τώρα[παρόν] στη συνέχειά του: τότε, όμως, είναι η διάρκεια του ίδιου του αντικειμένου. Το αντικείμενο στην περίπτωση αυτή δεν εμφανίζεται με το νόημα που εμφανίζεται ένα αντικείμενο στην εξωτερική αντίληψη. Και στην περίπτωση της συνείδησης

⁵³ Πρβλ. Παράρτημα XI: Ομολογη και μη ομολογη αντίληψη, και Παράρτημα XII: Η εσωτερική συνείδηση και η σύλληψη των βιωμάτων.

ενός εξωτερικού αντικειμένου ο όρος «αντίληψη» μπορεί να σηματοδοτεί την εξωτερική εμφάνιση ως εμμενές αντικείμενο, όπου η αντίληψη και το αντιληπτό είναι προφανώς διακριτά. Όταν, όμως, μιλάμε για εσωτερική αντίληψη (όπου οφείλουμε, επίσης, να διακρίνουμε ανάμεσα στην αντίληψη και σε αυτό που δίνεται στην αντίληψη), τότε με τον όρο «αντίληψη» δεν κατανοούμε το εμμενές, δηλαδή το ίδιο το αντικείμενο. Όταν μιλάμε για εσωτερική αντίληψη, μπορούμε με αυτό να κατανοήσουμε είτε (α) την εσωτερική συνείδηση του ενιαίου εμμενούς αντικειμένου, η οποία μπορεί να υφίσταται και χωρίς να στρέφουμε την προσοχή μας στο αντικείμενο, δηλαδή ως η συνείδηση που συγκροτεί αυτό που είναι χρονικό, είτε (β) την εσωτερική συνείδηση μαζί με τη στροφή της προσοχής μας. Εδώ είναι εύκολο να δούμε ότι η στροφή-προς (*Zuwendend*), το ενέργημα της σύλληψης, είναι μια εμμενής διαδικασία, η οποία έχει την εμμενή της διάρκεια που επικαλύπτεται με τη διάρκεια του εμμενούς τόνου καθώς στρεφόμαστε σε αυτόν.

Συνεπώς, στην περίπτωση του εξωτερικού αντικειμένου έχουμε:

1. την εξωτερική εμφάνιση·
2. τη συγκροτησιακή συνείδηση, μέσα στην οποία συγκροτείται η εξωτερική εμφάνιση ως κάτι εμμενές·
3. τη στροφή-προς (*Zuwendung*), η οποία μπορεί κάλλιστα να είναι στροφή προς την εμφάνιση και τα συστατικά της αλλά και στροφή προς αυτό που εμφανίζεται. Μόνο γι' αυτή την τελευταία ρωτάμε όταν κάνουμε λόγο για εξωτερική αντίληψη.

[96] Μπορούμε να κάνουμε ανάλογους συλλογισμούς και για την ενθύμηση· μόνο που η ενθύμηση ως τέτοια έχει

τη δική της ιδιαίτερη αποβλεπτικότητα, δηλαδή εκείνη της αναπαρουσίασης. Η ενθύμηση έχει την ενότητά της ως διαδικασία μέσα στην εσωτερική συνείδηση και έχει τη θέση της και τη διάρκειά της μέσα στην ενότητα του εμμενούς χρόνου. Αυτό ισχύει είτε είναι ενθύμηση ενός εμμενούς αντικειμένου είτε είναι ενθύμηση ενός υπερβατικού αντικειμένου. Και κάθε ενθύμηση είναι ταυτόχρονα ενθύμηση ενός εμμενούς αντικειμένου (εάν αφήσουμε κατά μέρος τη στροφή-προς). Ενώ, λοιπόν, η συνείδηση ενός εμμενούς τόνου ως πρωταρχική εσωτερική συνείδηση δεν μπορεί να έχει καμία εμμενή χρονικότητα, η αναπαρουσιαστική συνείδηση του εμμενούς τόνου —η οποία, με μια αντίστοιχα διαφορετική έννοια, είναι αναπαρουσιαστική συνείδηση της εσωτερικής συνείδησης του τόνου— είναι ένα εμμενές αντικείμενο, το οποίο ανήκει στην εμμενή χρονικότητα.

§45. Η συγκρότηση των μη χρονικών υπερβατικοτήτων

Πρέπει ακόμα να σημειώσουμε το εξής: κάθε συνείδηση, στο μέτρο που έχει το νόημα μιας ενότητας (δηλαδή ως συγκροτημένη εμμενής ενότητα) συνιστά επίσης, αναγκαστικά, ενότητα της συνείδησης του αντικειμενικού στο οποίο «αναφέρεται». Παρ' όλα αυτά, δεν είναι κάθε συνείδηση από μόνη της συνείδηση του χρόνου, δηλαδή συνείδηση αυτού που είναι χρονικό, συνείδηση που συγκροτεί έναν αποβλεπτικό χρόνο. Έτσι, η συνείδηση μιας κρίσης (*Urteilsbewusstsein*) που αφορά μια μαθηματική κατάσταση πραγμάτων συνιστά εντύπωση, αλλά η μαθηματική κατάσταση πραγμάτων που «βρίσκεται εδώ ενώπιόν μου» ως ενότητα και μέσα στην ενότητά της δεν είναι κάτι το χρονικό· το ενέργημα της κρίσης δεν

είναι παροντοποιητικό ενέργημα (ούτε αναπαρουσιαστικό).⁵⁴ Με βάση αυτό, μπορεί κανείς να πει ότι ένα πράγμα, ένα συμβάν, ένα χρονικό είναι αναπαρίσταται στη φαντασία, ότι εμφανίζεται με τον τρόπο της φαντασίας, της ενθύμησης, της αναμονής ή ανακρατητικά· όπως μπορεί να πει κανείς ότι εμφανίζεται ως παροντικό, ότι δίνεται αντιληπτικά. Σε αντίθεση με αυτό, δεν μπορεί να πει κανείς ότι μια μαθηματική κατάσταση πραγμάτων εμφανίζεται ως παροντική ή αναπαρουσιασμένη. Το ενέργημα της κρίσης μπορεί να διαρκέσει περισσότερο ή λιγότερο, έχει την έκτασή του στον υποκειμενικό χρόνο και μπορεί να είναι παροντικό ή αναπαρουσιασμένο. Όμως, το αντικείμενο της κρίσης δεν είναι λίγο ή πολύ, [97] δεν είναι κάτι που διαρκεί περισσότερο ή λιγότερο. Το ίδιο ισχύει και για το οιονεί κρινόμενο μέσα στην αναπαρουσίαση μιας κρίσης. Αυτό που αναπαρουσιάζεται είναι η κρίση, όχι το αντικείμενό της. Όταν λέει κανείς ότι «σκέπτεται» μια κατάσταση πραγμάτων «με φιλό τρόπο», αυτό δεν σημαίνει ότι αυτή αναπαρουσιάζεται, αλλά ότι υφίσταται ενώπιόν του με τον χαρακτήρα της ουδέτερης τροποποίησης και όχι με τον χαρακτήρα της πίστης. Οι τροπικότητες πίστης δεν συμπίπτουν σε καμία περίπτωση με τις τροπικότητες του παροντικού και του μη παροντικού, αλλά διασταυρώνονται με αυτές. Αναφορικά με μια ατομική κατάσταση πραγμάτων, μπορεί κανείς να μιλά ακόμα —με σχετική χαλαρότητα— για χρονικούς χαρακτήρες, όσο τα πράγματα που αρθρώνονται λογικο-αναλυτικά μέσα στην κατάσταση πραγμάτων και

54 Πρβλ. Παράρτημα XIII: Η συγκρότηση των αυτενεργών ενοτήτων ως εμμενών χρονικών αντικειμένων. — Η κρίση ως χρονική μορφή και η απόλυτη χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση.

συλλαμβάνονται συνθετικά μπορούν να είναι αντιληπτικά παρόντα ή αναπαρουσιασμένα μέσα στη φαντασία. Αλλά αυτό δεν έχει κανένα νόημα για μια μη χρονική κατάσταση πραγμάτων, για μια κατάσταση πραγμάτων που δεν μιλά για κάτι το χρονικό. Το να εισέρχεται κανείς σε μια μαθηματική κρίση με τον τρόπο της φαντασίας δεν σημαίνει να φέρνει τη μαθηματική κατάσταση πραγμάτων σε μια αναπαράσταση της φαντασίας, ως εάν αυτή η μαθηματική κατάσταση να μπορούσε να είναι κάτι που παρουσιάζεται παροντοποιητικά ή αναπαρουσιαστικά.

Η εμφάνιση με το αυστηρό νόημα της παρουσίας (*Präsentation*) ανήκει μόνο στη σφαίρα της παροντοποίησης και στις τροποποιήσεις της. Στη συγκρότηση αυτού που εμφανίζεται —ή, καλύτερα, στην αυθεντική δοτικότητα του ατομικού είναι— ανήκει το να δίνεται με τη μορφή μιας συνέχειας εμφανίσεων ως παρουσιάσεων (*Darstellungen*). Το ότι και ορισμένες καταστάσεις πραγμάτων μπορούν να «εμφανίζονται ψιλά» και να απαιτούν νομιμοποίηση μέσα από μια αυθεντική δοτικότητα είναι αυτονόητο. Ακόμη και αυτό δεν αλλάζει τίποτα σχετικά με όσα ειπώθηκαν περί του ότι οι καταστάσεις πραγμάτων («φυσικά γεγονότα») που θεμελιώνονται σε ατομικές εμφανίσεις (εμφανίσεις της φύσης) δίνονται στη βάση των υποκείμενων δοτικότητων εμφάνισης και, συνεπώς, με παρόμοιο τρόπο, ότι δίνονται μέσα σε απειρίες «παρουσιάσεων» (“*Darstellungen*”). Παρ’ όλα αυτά, πρέπει κανείς να πει ότι η «παρουσίαση» (εμφάνιση) της κατάστασης πραγμάτων δεν είναι παρουσίαση με την αυστηρή έννοια, αλλά με μια παράγωγη έννοια. Ούτε η κατάσταση πραγμάτων, αυστηρά μιλώντας, είναι κάτι χρονικό· υφίσταται για έναν συγκεκριμένο χρόνο, αλλά δεν είναι αυτή η ίδια κάτι μέσα στον χρόνο, όπως είναι ένα πράγμα ή μια διαδικασία.

Η χρονική συνείδηση και το παρουσιαστικό ενέργημα δεν ανήκουν στην κατάσταση πραγμάτων ως τέτοια αλλά στα πράγματα που εμπλέκονται σε αυτή, στα πράγματα των οποίων είναι η κατάσταση.

[98] Το ίδιο ισχύει, επίσης, για όλα τα υπόλοιπα στηριζόμενα ενεργήματα και για τα σύστοιχά τους. Μια αξία δεν έχει κάποια χρονική θέση. Ένα χρονικό αντικείμενο μπορεί να είναι όμορφο, ευχάριστο, χρήσιμο κ.ο.κ., και μπορεί να είναι όλα αυτά για έναν συγκεκριμένο χρόνο. Όμως, η ομορφιά, το να είναι κάτι ευχάριστο κ.ο.κ. δεν έχουν κάποια θέση μέσα στη φύση και στον χρόνο. Δεν είναι κάτι που εμφανίζεται μέσα σε παροντοποιήσεις ή αναπαρουσιάσεις.

*Προσθήκες και συμπληρώματα
στην ανάλυση της χρονικής συνείδησης
από τα έτη 1905–1910¹*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I:

Η πρωταρχική εντύπωση και το συνεχές της
των τροποποιήσεων²

Κάθε πρωταρχική εντύπωση χαρακτηρίζεται ως πρωταρχική εντύπωση και κάθε τροποποίηση ως τροποποίηση. Επίσης, κάθε τροποποίηση είναι συνεχής τροποποίηση. Αυτό διακρίνει το συγκεκριμένο είδος τροποποίησης από το είδος τροποποίησης της φαντασίας και της απεικόνισης. Κάθε μία από αυτές τις χρονικές τροποποιήσεις είναι ένα μη ανεξάρτητο όριο σε ένα συνεχές. Και αυτό το

¹ Την εποχή που δημοσιεύτηκε ο τόμος X της *Husserliana*, οι εκδότες δεν είχαν στη διάθεσή τους πληροφορίες σχετικά με τις χρονολογίες συγγραφής του κάθε παραρτήματος. Αργότερα, ο Ρούντολφ Μπερνέτ κατάφερε να εντοπίσει τα χειρόγραφα που αντιστοιχούν στα περισσότερα από τα κείμενα που συμπεριλαμβάνονται στα παραρτήματα. Κάποια από αυτά προέρχονται από το αρχικά χειρόγραφο του Χούσσερλ, ενώ άλλα από την επεξεργασμένη εκδοχή της Έντιτ Στάιν. Πλέον διαθέτουμε τις χρονολογίες συγγραφής για τα εξής παραρτήματα: I (1916), III (1909–1910), IV (1916), VII (1916), XI (1907), XII (1911–1912), XIII (1911). Σχετικά με αυτό, βλ. Edmund Husserl, *On the Phenomenology of the Consciousness of Internal Time (1893–1917)*, μτφ. John Barnet Brough, Kluwer, Ντόρντρεχτ 1991, σ. 105, υποσ. 2. (Σ.τ.μ.)

² Στην §II.

συνεχές έχει τον χαρακτήρα μιας ευθύγραμμης πολλαπλότητας που είναι οριοθετημένη από τη μία πλευρά. Κάθε τροποποίηση έχει μια αρχή στην πρωταρχική εντύπωση και ως τροποποίηση προχωρά προς μια κατεύθυνση. Ζεύγη σημείων αυτού του συνεχούς, τα οποία έχουν μεταξύ τους συγκεκριμένη απόσταση, συγκροτούν χρονικές φάσεις του αντικειμένου που έχουν μεταξύ τους αντικειμενικά την ίδια απόσταση.

Όταν μιλάμε για «τροποποίηση», εστιάζουμε αρχικά στη μεταβολή, κατά την οποία η πρωταρχική εντύπωση συνεχώς «εξασθενεί». Παρ' όλα αυτά, μπορούμε προφανώς να δούμε την κάθε τροποποίηση με την ίδια έννοια ως τροποποίηση μιας οποιασδήποτε προηγούμενης τροποποίησης. Εάν ξεχωρίσουμε κάποια φάση του συνεχούς, τότε μπορούμε να πούμε ότι εξασθενεί και μπορούμε να κάνουμε το ίδιο για οποιαδήποτε άλλη φάση. Αυτό ανήκει στην ουσία ενός τέτοιου συνεχούς και κάθε συνεχούς που είναι του ίδιου είδους (δηλαδή, που κατευθύνεται προς μία πλευρά). Αυτό συμβαίνει ακριβώς όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του συνεχούς των εντάσεων που απορρέουν από το Ο. Η διαδικασία της αύξησης είναι η [100] τροποποίηση που υφίσταται κάθε ένταση. Κάθε ένταση είναι από μόνη της αυτό που είναι και κάθε νέα ένταση είναι ακριβώς μια νέα ένταση. Παρ' όλα αυτά, σε σχέση με μια οποιαδήποτε προηγούμενη ένταση, κάθε μια ένταση που έρχεται αργότερα στη σειρά μπορεί να ιδωθεί ως αποτέλεσμα μιας λειτουργίας. Εάν το Β είναι αύξηση του Α, τότε το Γ είναι αύξηση μιας αύξησης σε σχέση προς το Α. Χάρη στο συνεχές, κάθε σημείο δεν είναι απλά μια αύξηση σε σχέση προς ένα προηγούμενο σημείο, αλλά αύξηση μιας αύξησης μιας αύξησης κ.ο.κ. in infinitum και όσο απειροελάχιστες κι αν είναι· μια απειρία αλληλοδιαπλεκόμενων

τροποποιήσεων. Μόνο που εδώ δεν υφίσταται κάποιο αφετηριακό σημείο, το οποίο θα μπορούσε το ίδιο να ιδωθεί ως ένταση. Η αφετηρία είναι εδώ ένα σημείο μηδέν. Ανήκει στην ουσία κάθε γραμμικού συνεχούς το ότι, εκκινώντας από ένα οποιοδήποτε σημείο, μπορούμε να σκεφτούμε κάθε άλλο σημείο ως παραγόμενο συνεχώς από το πρώτο· και κάθε συνεχή παραγωγή είναι μια παραγωγή μέσω συνεχούς επανάληψης. Μπορούμε να διαιρέσουμε κάθε απόσταση in infinitum και σε κάθε διαίρεση μπορούμε να σκεφτούμε το κάθε επόμενο σημείο της διαίρεσης ως έμμεσα παραγόμενο μέσω των προηγούμενων σημείων. Με τον τρόπο αυτό, ένα οποιοδήποτε σημείο παράγεται τελικά μέσω μιας από τις απείρως πολλές αυξήσεις (η κάθε μία από τις οποίες είναι η ίδια μια απείρως μικρή αύξηση). Αυτό ισχύει, επίσης, τώρα και για τη χρονική τροποποίηση· ή, μάλλον, ενώ αναφορικά με άλλα είδη συνεχών ο λόγος περί παραγωγής είναι μια μεταφορά, σε αυτή την περίπτωση θα πρέπει να νοηθεί με την αυστηρή έννοια. Το χρονο-συγκροτησιακό συνεχές είναι μια ροή σταθερής και συνεχούς παραγωγής τροποποιήσεων των τροποποιήσεων. Εκκινώντας από το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], από την εκάστοτε πρωταρχική εντύπωση u , οι τροποποιήσεις με την έννοια των επαναλήψεων προχωρούν· όμως, προχωρούν συνεχώς προς τα εμπρός και δεν είναι μόνο τροποποιήσεις σε σχέση προς το u αλλά, ακολουθώντας τη σειρά διαδοχής, είναι επίσης τροποποιήσεις η μία της άλλης με τη σειρά με την οποία κυλούν. Αυτό είναι που χαρακτηρίζει τη συνεχή παραγωγή. Η τροποποίηση παράγει συνεχώς νέα τροποποίηση. Η πρωταρχική εντύπωση είναι η απόλυτη αφετηρία αυτής της παραγωγής, η πρωταρχική πηγή, αυτό από το οποίο παράγεται συνεχώς οτιδήποτε άλλο. Αυτή η ίδια, όμως, δεν παράγεται. Δεν

προκύπτει ως κάτι που παράγεται αλλά προκύπτει μέσω μιας *genesis spontanea*· είναι πρωταρχική γένεση, πρωταρχική παραγωγή. Δεν αναπτύσσεται (δεν έχει κάποιον σπόρο από τον οποίο φυτρώνει): είναι πρωταρχική δημιουργία. Όταν λέγεται ότι ένα νέο τώρα[παρόν] διαμορφώνεται συνεχώς πάνω στο τώρα[παρόν], το οποίο τροποποιείται σε μη τώρα[παρόν], ή ότι μια πηγή το παράγει ή το κάνει να αναδυθεί ξαφνικά, όλα αυτά είναι μεταφορές. Το μόνο που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι η συνείδηση δεν είναι τίποτα δίχως την εντύπωση. Εκεί όπου κάτι διαρκεί, το α μεταβαίνει στο χα', το χα' στο γχ'α'' κ.ο.κ. Η παραγωγή της συνείδησης προχωρά μόνο από το α στο α', από το χα' στο χ'α''· σε αντίθεση με αυτό, τα α, χ, γ δεν είναι κάτι που παράγεται από τη συνείδηση: είναι το πρωταρχικά παραγόμενο, το «νέο», αυτό το οποίο έχει γίνει με τρόπο ξένο προς τη συνείδηση, αυτό το οποίο έχει ληφθεί όταν τα παραπάνω κατανοούνται σε αντίθεση με αυτό που έχει παραχθεί μέσω της αυτενέργειας της ίδιας της συνείδησης. Η ιδιαιτερότητα, όμως, αυτής της αυτενέργειας της συνείδησης έγκειται στο ότι απλά αναπτύσσει αυτό το οποίο έχει γεννηθεί ή παραχθεί πρωταρχικά, το εξελίσσει, το ξετυλίγει, δεν δημιουργεί κάτι «νέο». Φυσικά, αυτό το οποίο ονομάζουμε εμπειρικά γίγνεσθαι και παραγωγή αναφέρεται στην αντικειμενικότητα και έχει τη θέση του σε κάτι το εντελώς διαφορετικό. Εδώ έχουμε να κάνουμε με την αυτενέργεια της συνείδησης ή, για να το διατυπώσουμε πιο προσεκτικά, με μια πρωταρχική αυτενέργεια της συνείδησης.

[101]

Ανάλογα με το εάν έχουμε να κάνουμε με την πρωταρχική πηγή του εκάστοτε σχετικού τώρα[παρόντος] του συγκροτημένου περιεχομένου ή με τις αυτενέργειες παραγωγές της συνείδησης μέσω των οποίων διατηρείται

η ταυτότητα αυτού του τώρα[παρόντος] στο παρελθόν, η καταγωγική στιγμή (*Ursprungsmoment*) είναι είτε πρωταρχική εντύπωση είτε πρωταρχική ενθύμηση, πρωταρχική φαντασία κ.ο.κ. Εάν ακολουθήσουμε τη σειρά των στρωμάτων, κάθε καταγωγική στιγμή ενός στρώματος είναι πρωταρχική πηγή των αυτενεργών παραγωγών που διαπερνούν τα υπόλοιπα στρώματα στη συνεχή μετατροπή τους, παραγωγών οι οποίες αντιπροσωπεύουν εντός αυτών των στρωμάτων εκείνη την καταγωγική στιγμή (δηλαδή, τη στιγμή που ανήκει αποκλειστικά και μόνο στο στρώμα που είχαμε λάβει αρχικά υπόψη). Επιπλέον, κάθε καταγωγική στιγμή είναι μια φάση μιας συνεχούς σειράς καταγωγικών στιγμών, οι οποίες μεταβαίνουν συνεχώς η μια μέσα στην άλλη διαμέσου μιας ακολουθίας στρωμάτων. Αλλιώς: κάθε καταγωγική στιγμή βοηθά στο να συγκροτηθεί μια συγκεκριμένη διάρκεια, και ανήκει στη συγκρότηση μιας συγκεκριμένης διάρκειας το ότι σε κάθε σημείο της αντιστοιχεί ένα τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] που, από την πλευρά του, απαιτεί μια δική του καταγωγική στιγμή για τη συγκρότησή του. Αυτές οι στιγμές ενώνονται συνεχώς μέσα στην ακολουθία, «μεταβαίνουν συνεχώς η μία μέσα στην άλλη». Η μετάβαση διαμεσολαβείται «ποιοτικά» και συνάμα χρονικά: ο οιονεί χρονικός χαρακτήρας είναι ένας σταθερός και συνεχής χαρακτήρας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II:

Η αναπαρουσίαση και η φαντασία (*Phantasie*).– Εντύπωση και φαντασία (*Imagination*)³

Η «αναπαρουσίαση» με την ευρύτερη έννοια και η «φαντασία» με την ευρύτερη έννοια, με το νόημα που έχουν στον κοινό —αν και σχετικά αμφίσημο— λόγο, δεν είναι το ίδιο πράγμα. Αφενός, υπάρχουν μη εποπτικές ενθυμήσεις και άλλες μη εποπτικές αναπαρουσιάσεις τις οποίες κανείς δεν θα ονόμαζε φαντασίες. Αφετέρου, λέει μεν κάποιος για την περίπτωση της εποπτικής αναπαρουσίασης ότι αυτό το οποίο ενθυμούμαι αιωρείται ενώπιόν μου «στη φαντασία» (ή, τουλάχιστον, μπορεί να ειπωθεί κάτι τέτοιο), δεν ονομάζει, όμως, την ίδια την ενθύμηση φαντασία. Η αναπαρουσίαση μπορεί, περαιτέρω, να είναι μια αναπαρουσίαση ενός πράγματος αυτού του ίδιου ή μια απεικονιστική (αναλογική) αναπαρουσίαση. Σε αυτή την τελευταία περίπτωση θα πούμε ότι το αναπαρουσιαζόμενο αιωρείται ενώπιόν μας «με τη μορφή μιας φαντασιακής εικόνας» ή ότι απεικονίζεται σε μια φαντασιακή εμφάνιση. Τότε, η φαντασιακή εικόνα είναι ζήτημα της φαντασίας, ενώ αυτό που υπερβαίνει τη φαντασιακή εικόνα, η σχέση ή η αναφορά προς αυτό το οποίο απεικονίζεται, δεν είναι πλέον ζήτημα της φαντασίας. Δεν μπορεί κανείς να χαρακτηρίσει το ίδιο το απεικονιζόμενο ως κάτι που εμφανίζεται στη φαντασία, ως εάν να βρίσκονταν εδώ δύο φαντασίες δομημένες η μία πάνω στην άλλη. Γενικά είναι κοινώς αποδεκτό ότι, όταν γίνεται λόγος για φαντασία και μάλιστα για τη φαντασία ενός αντικειμένου, το αντικείμενο εμφανίζεται σε μια εμφάνιση και μάλιστα σε μια αναπαρουσιαστική φαντασία,

3 Στην §17.

όχι σε μια παροντοποιητική. Τι εννοούμε με αυτό; Τι είναι εδώ η «εμφάνιση»; Ένα αντικείμενο μπορεί να εποπτευθεί και μπορεί να παρασταθεί «συμβολικά» (μέσω σημείων) και εντέλει μπορεί να παρασταθεί με κενό τρόπο. Η επο- [102] πτεία (ακόμη και η κενή παράσταση) είναι απλή, άμεση παράσταση του αντικειμένου· μια συμβολική παράσταση είναι μια στηριζόμενη παράσταση και μάλιστα μια κενή παράσταση, μια παράσταση που διαμεσολαβείται από μια απλή παράσταση. Μια εποπτική παράσταση φέρνει το αντικείμενο σε εμφάνιση, μια κενή παράσταση δεν το φέρνει. Μπορούμε αρχικά να διακρίνουμε τις απλές παραστάσεις σε απλές εποπτικές και απλές κενές παραστάσεις. Μια κενή παράσταση μπορεί, όμως, επίσης να είναι μια συμβολική παράσταση, η οποία όχι μόνο παριστά το αντικείμενο με κενό τρόπο, αλλά το παριστά «μέσω» σημείων ή εικόνων. Σε αυτή την τελευταία περίπτωση, το αντικείμενο απεικονίζεται, εποπτικοποιείται μέσω μιας εικόνας, αλλά δεν παρίσταται «το ίδιο» εποπτικά. Κάθε εποπτική αναπαρουσίαση κάποιου αντικειμενικού πράγματος παριστά το πράγμα αυτό με τον τρόπο της φαντασίας. «Περιέχει» μια φαντασιακή εμφάνισή του. Επιπλέον, η αναπαρουσίαση μπορεί να έχει τον χαρακτήρα της ενεργείας πραγματικότητας (*Aktualität*) ή της μη ενεργείας πραγματικότητας (*Inaktualität*).⁴ Και ο τρόπος της βεβαιότητας (ο τρόπος της θεσιληψίας) μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε: βεβαιότητα, γνώμη έναντι μιας πραγματικής δυνατότητας (*Anmutung*), εικασία έναντι μιας ενδεχομενικότητας (*Vermutung*), αμφιβολία κ.ο.κ. Είναι, επίσης, αδιάφορο το εάν το

4 «Ενεργεία πραγματικότητας» και «μη ενεργεία πραγματικότητας» σημαίνουν εδώ το ίδιο με τους όρους «οντοθετικότητας» και «ουδετερότητας», με την έννοια που αυτοί οι όροι χρησιμοποιούνται στο: *Ιδέες*.

αντικειμενικό ερμηνεύεται καταληπτικά ως κάτι παρελθοντικό ή ως κάτι που υπάρχει τώρα (παρ' όλα αυτά, στην περίπτωση της αναμονής, όταν αυτή εποπτικοποιεί εκείνο το οποίο αναμένεται, έχουμε ήδη μια συμβολική συνείδηση). Αυτό που παραμένει γενικά ως κοινός πυρήνας είναι η «φιλή φαντασιακή εμφάνιση». Φυσικά, πρέπει εδώ να ξεκαθαρίσουμε το πώς αυτός ο πυρήνας είναι περιτυλιγμένος, ούτως ειπείν, με όλα τα υπόλοιπα· πώς συνδέονται περαιτέρω ερμηνευτικές καταλήψεις με την ερμηνευτική κατάληψη που αποτελεί αυτόν τον πυρήνα. — Βρίσκουμε μια εμφάνιση και σε όλες τις απλώς εποπτικές παροντοποιήσεις και βρίσκουμε επίσης μια εμφάνιση στη βάση των παροντοποιήσεων που καθιστούν κάτι εποπτικό με συμβολικό τρόπο — στην περίπτωση αυτή, όχι μια φαντασιακή εμφάνιση αλλά μια αντιληπτική εμφάνιση. Διακρίνουμε, λοιπόν, ανάμεσα σε αντιληπτικές και σε φαντασιακές εμφανίσεις· οι τελευταίες περιέχουν «φαντάσματα» (αναπαρουσιαστικές τροποποιήσεις αισθημάτων) ως υλικό της ερμηνευτικής κατάληψης, ενώ οι πρώτες περιέχουν αισθήματα.

Με ποιον τρόπο είναι τώρα η φαντασιακή εμφάνιση τροποποίηση (αναπαρουσιαστική τροποποίηση) της αντίστοιχης αντιληπτικής εμφάνισης; Φυσικά, όχι ως προς την πλευρά των ποιοτικών τρόπων, των τροπικότητων της θεσιληψίας, αφού αυτές μένουν έξω από τη συζήτηση. Άλλωστε, έχουμε μια τροποποίηση ανεξάρτητα από την πιθανή αλλαγή αυτών των τρόπων. Στα αισθήματα αντιστοιχούν τα φαντάσματα, αλλά και οι ερμηνευτικές καταλήψεις (όπως και οι πλήρεις εμφανίσεις) — ανεξάρτητα από την τροπικότητά τους — τροποποιούνται και από τις δύο πλευρές και μάλιστα από την ίδια άποψη. Ακόμη και εάν η ερμηνευτική κατάληψη και η πλήρης εμφάνιση απαιτούσαν έναν ποιοτικό τρόπο, αυτό δεν θα αφορούσε τη

«φαντασιακή» (*imaginative*) τροποποίηση για την οποία μιλάμε.

Ανεξάρτητα από τον τρόπο της «θεσιληψίας», ονομάζουμε την αντιληπτική εμφάνιση εμφάνεια (*Apparenz*) και, [103] σαφέστερα, αντιληπτική εμφάνεια, όταν λαμβάνει χώρα σε μια αντίληψη (με τον τρόπο της πίστης), και ψευδαισθητική εμφάνεια όταν λαμβάνει χώρα σε μια ψευδαίσθηση.⁵ Από μια άλλη πλευρά, πρέπει επίσης να διακρίνουμε ανάμεσα στην εντυπωτική εμφάνεια (εμφάνεια αισθήματος) και στη φαντασιακή (*imaginativer*) εμφάνεια, η οποία, από την πλευρά της, μπορεί να είναι περιεχόμενο μιας ενθύμησης, μιας ψευδαίσθησης σε μια ενθύμηση κ.ο.κ. Επομένως, η εμφάνεια, ως ο ταυτόσημος πυρήνας όλων των εποπτικών ενεργημάτων, σχετίζεται με τη διαφορά ανάμεσα στην

5 Σχετικά με την «εμφάνεια», πρβλ. *Hua* XXIII, σ. 229 κ.ε. Ο Χούσσερλ χρησιμοποιεί ενίοτε τον όρο «εμφάνεια» (*Apparenz*) για να αναφερθεί στο είδος εμφάνισης που αντιστοιχεί στην ενθύμηση, τη φαντασία ή σε άλλα αναπαρουσιαστικά ενεργήματα. Βλ. Edmund Husserl, *Phantasy, Image Consciousness, and Memory (1898–1925)*, μτφ. John Barnet Brough, Springer, 2005, σ. 279, υποσ. 1 (του Άγγλου μεταφραστή). Ο όρος όμως αυτός στο έργο του Χούσσερλ συχνά δηλώνει και τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο το αντικείμενο της αντίληψης δίνεται ως απλώς αισθητηριακά εποπτεύσιμο, δηλαδή ως αυτό που ο ίδιος ονομάζει «φάσμα» (*Phantom*). Πιο συγκεκριμένα, η «εμφάνεια» είναι ο τρόπος με τον οποίο το φάσμα δίνεται ως απλά εκτατό (ως *res extensa*) μέσα από ένα συνεχές όψεων, προτού όμως συγκροτηθεί ως ενότητα που χαρακτηρίζεται από εμπράγματα ποιότητες και αιτιακούς προσδιορισμούς (ως *res materialis*). Ο όρος χρησιμοποιείται με αυτή την έννοια ιδιαιτέρως στα μέχρι στιγμής δημοσιεύτα χειρόγραφα που καταπιάνονται με το ζήτημα της συγκρότησης του χώρου (ενδεικτικά, βλ. το χειρόγραφο D 13 I [1921], σ. 3). Σχετικά με τον όρο «εμφάνεια» σε αυτό το πλαίσιο και με το πώς σχετίζεται με την αντίληψη ενός φάσματος (*Phantomwahrnehmung*), βλ. Ulrich Claesges, *Edmund Husserls Theorie der Raumkonstitution*, *Phaenomenologica* 19, Martinus Nijhoff, Χάγη 1964, σ. 59 κ.ε. (Σ.τ.μ.)

εντύπωση και τη φαντασία (*Imagination*),⁶ και αυτή η διαφορά αποτελεί, για ολόκληρο το φαινόμενο, προϋπόθεση για τη διαφορά ανάμεσα στην παροντοποίηση και την αναπαρουσίαση. Είναι ακόμα εναργές ότι αυτή η διαφορά ανάμεσα σε εντύπωση και φαντασία δεν αφορά μόνο τη σφαίρα της «εξωτερικής αίσθησης» αλλά και εκείνη της εσωτερικής αίσθησης. Με άλλα λόγια, όλοι οι τροπικοί χαρακτήρες (με τους οποίους μπορεί να συνδέεται η εμφάνεια) και οι σύστοιχοι οντικοί χαρακτήρες (ο χαρακτήρας τού να είναι κάτι «πραγματικό» ως υπαρκτό, ως κάτι που έχει υπάρξει, ως κάτι που πρόκειται να υπάρξει· ο χαρακτήρας της ψευδαισθητικής εμφάνισης· ο χαρακτήρας του αναπαρουσιαστικού Είναι-τώρα[παρόν] κ.ο.κ.) υπόκεινται, επίσης, στον διαχωρισμό ανάμεσα σε εντύπωση και φαντασία· και αυτό ισχύει επίσης για την επιθυμία, για τη βούληση κ.ο.κ. Στην περιοχή της «εσωτερικής αίσθησης» πρέπει, όμως, να διακρίνουμε επίσης ανάμεσα στο αίσθημα και στην εμφάνεια, όπως και στην περιοχή της εξωτερικής αίσθησης· στην περίπτωση μιας εμφάνειας πρέπει, όμως, να διαχωρίσουμε αυτή την ίδια από τον τροπικό της χαρακτήρα. Για παράδειγμα, πιστεύω το ένα ή το άλλο πράγμα. Η πίστη είναι τρέχουσα πραγματική πίστη, είναι εντύπωση. Σε αυτή αντιστοιχεί ένα φάντασμα «πίστης». Πρέπει να διακρίνουμε την ίδια την πίστη ή το αίσθημα πίστης από την πίστη μέσα στην ερμηνευτική κατάληψη, δηλαδή από την πίστη ως κατάσταση μου, ως δικό μου ενέργημα κρίσης. Εδώ έχω αντιληπτική συνείδηση του εαυτού μου και του δικού μου ενεργήματος κρίσης, και σε αυτή την ερμηνευτική κα-

6 Όπου ο Χούσσερλ αναφέρεται, στο συγκεκριμένο κείμενο, στη διαφορά ανάμεσα στην εντύπωση και στη φαντασία, χρησιμοποιεί τον όρο *Imagination* για να αναφερθεί στην τελευταία. (Σ.τ.μ.)

τάληψη πρέπει να διαχωρίσουμε μεταξύ τους την εσωτερική εμφάνεια και την τροπικότητα της πίστης, τροπικότητα η οποία θέτει το είναι (την πίστη μου) και το εντάσσει στην υπάρχουσα πραγματικότητα.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «πίστη» και «ερμηνευτική κατάληψη» της «πίστης» είναι επαρκής, δίχως να εκλαμβάνεται αυτή η τελευταία ως ψυχολογική κατάληψη που θέτει αυτό που είναι εμμενές σε συνάφεια με τον πραγματικό κόσμο.

Συνεπώς, κάθε «συνείδηση» έχει είτε τον χαρακτήρα του «αισθήματος» είτε εκείνον του «φαντάσματος». Κάθε συνείδηση, κάθε «αίσθημα» με την ευρύτερη έννοια, είναι κάτι το «αντιληπτό» και «παραστήσιμο» ή κάτι του οποίου δύναμαι να έχω ενθύμηση, δηλαδή κάτι του οποίου μπορώ να έχω εμπειρία με οποιονδήποτε τρόπο. Πάντα και πάλι, όμως, έχουμε συνείδηση, η οποία έχει το δύναμει αντίστοιχό της στο φάντασμα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ:

Οι αποβλέψεις συνάφειας της αντίληψης και της ενθύμησης.

– Οι τρόποι της χρονικής συνείδησης⁷

Ας σκεφτούμε τώρα τη συνείδηση «ενθύμηση». Ως μη τροποποιημένη συνείδηση, η ενθύμηση είναι «αίσθημα» ή, πράγμα που σημαίνει το ίδιο, εντύπωση. Ή, για να το πούμε με μεγαλύτερη σαφήνεια: μπορεί να περιέχει φαντάσματα, αλλά αυτή η ίδια δεν αποτελεί φαντασιακή τροποποίηση σε σχέση προς μια άλλη συνείδηση που αποτελεί το αντίστοιχο αίσθημα. Μέσα της εμπεριέχεται μια εμφάνεια. Ενθυμούμαι ένα συμβάν: στην ενθύμηση εμπεριέχεται η

⁷ Στην §23.

φαντασιακή εμφάνεια του συμβάντος, το οποίο εμφανίζεται μαζί με ένα υπόβαθρο εμφάνειας στο οποίο ανήκω εγώ ο ίδιος. Αυτή η συνολική εμφάνεια έχει τον χαρακτήρα μιας φαντασιακής εμφάνειας, διαθέτει, όμως, έναν τρόπο πίστης που χαρακτηρίζει την ενθύμηση. Μπορούμε τότε να θέσουμε την ίδια την ενθύμηση στη φαντασία. Μπορούμε να έχουμε ενθύμηση μέσα στη φαντασία, όπως και μέσα στην ενθύμηση: ζω μέσα σε μια ενθύμηση και αναδύεται η ενθύμηση «ότι είχα θυμηθεί αυτό και εκείνο»· ή φαντάζομαι ότι έχω μια ενθύμηση. Εδώ βρίσκουμε μεν την τροπικότητα της ενθύμησης τροποποιημένη σε ένα αντίστοιχο φάντασμα, αλλά η ίδια η ύλη της ενθύμησης (η ενθυμητική εμφάνεια) δεν τροποποιείται περαιτέρω, όσο λίγο έχουν τροποποιηθεί περαιτέρω τα φαντάσματα που περιέχονται εντός της. Δεν υφίσταται κάποιο φάντασμα δευτέρου βαθμού. Και ολόκληρη η ενθυμητική εμφάνεια από την οποία συνίσταται η ύλη της ενθύμησης είναι φάντασμα και δεν υφίσταται περαιτέρω τροποποίηση.

Εάν έχω στη συνέχεια την ενθύμηση μιας ενθύμησης, τότε μέσα στη συνάφεια μιας ενθυμητικής διαδικασίας—δηλαδή, μιας συνείδησης μέσα στην οποία υφίστανται και παρέρχονται φαντασιακές εμφάνειες με τον ποιοτικό τρόπο της ενθύμησης— αναδύεται μια «τροποποιημένη» ενθύμηση. Εδώ πρέπει να επαναλάβουμε ουσιαστικά αυτό που είπαμε νωρίτερα. Ο ποιοτικός τρόπος της απλής ενθύμησης αντικαθίσταται από την «ενθύμηση της ενθύμησης», δηλαδή έχω ένα ενθυμητικό φάντασμα με τον ποιοτικό τρόπο της ενθύμησης (που πηγαιίνει μαζί με τον ποιοτικό τρόπο ολόκληρης της ενθυμητικής διαδικασίας). Όμως, το ενθυμητικό φάντασμα είναι ενθυμητικός χαρακτήρας του ..., θεμελιωμένος σε μια φαντασιακή εμφάνεια, και αυτή η φαντασιακή εμφάνεια είναι ταυτόσημα

η ίδια τόσο στην απλή ενθύμηση όσο και στην ενθύμηση της ενθύμησης. Εάν πει κανείς ότι το βασικό χαρακτηριστικό της ενθύμησης, έναντι όλων εκείνων από τα οποία συνίσταται το περιεχόμενό της, είναι ότι σε αυτήν υπάρχει μια ερμηνευτική κατάληψη που δίνει τη σχέση της προς την τρέχουσα αντιληπτική πραγματικότητα, εδώ σίγουρα κρύβεται κάτι το αληθές. Αλλά αυτό δεν αλλάζει τίποτα σε σχέση με όσα είπαμε. Τότε, στο επίπεδο αυτής της ίδιας της ερμηνευτικής κατάληψης πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα στο περιεχόμενο και τον τρόπο πίστης. Φυσικά, η ερμηνευτική κατάληψη στην περίπτωση της απλής ενθύμησης που έχω, για παράδειγμα, τώρα είναι διαφορετική από την περίπτωση της ενθύμησης της ενθύμησης που σχετίζει την ενθυμούμενη ενθύμηση με ένα ενθυμούμενο τώρα[παρόν] ως σημείο τρέχουσας ενεργείας πραγματικότητας. Παρ' όλα αυτά, το σημαντικό ζήτημα είναι εδώ ότι οι εμφάνειες (τις οποίες λαμβάνουμε εντελώς εποπτικά, ακριβώς ως εμφανίσεις) δεν μπορούν να υφίστανται καμία τροποποίηση. Και το ίδιο θα ισχύει για το περιεχόμενο των ενθυμητικών καταλήψεων, οι οποίες δίνουν στις εμφάνειες μια σχέση προς το τώρα[παρόν] — καταλήψεις οι οποίες, φυσικά, δεν θα είναι πλήρως εποπτικές.

Αυτή η σχέση προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] που είναι χαρακτηριστική για την ενθύμηση και η οποία τη διακρίνει από την «ψιλή φαντασία» δεν πρέπει όμως να εκληφθεί ως κάτι που επισυνάπτεται στην ενθύμηση [105] ερχόμενο από έξω. Το προφανές ανάλογο της βρίσκειται στη σχέση κάθε αντίληψης προς ένα τρέχον ενεργεία «εδώ». Επίσης, ακριβώς όπως κάθε ενθύμηση παραπέμπει σε μια άπειρη συνάφεια ενθυμήσεων (σε κάτι που προηγείται), έτσι κάθε αντίληψη παραπέμπει σε μια άπειρη συνάφεια αντιλήψεων (σε μια πολλαπλή απειρία).

(Το «εδώ» δεν είναι αντιληπτό, δηλαδή δεν δίνεται στην ίδια την ενθύμηση.) Μπορούμε τώρα, επίσης, να λάβουμε μια αντίληψη καθαρά από μόνη της, εκτός της συνάφειάς της. Όμως, ακόμα και εάν η συνάφεια δεν είναι εκεί με εμμενώς πραγματικό τρόπο ως συναφής σύνδεση της αντίληψης με περαιτέρω αντιλήψεις, παρ' όλα αυτά βρίσκεται («δυννητικά» μέσα στην απόβλεψη. Δηλαδή, όταν λαμβάνουμε ολόκληρη την αντίληψη σε κάθε στιγμή της, τότε έχει πάντα ακόμη συναφείς συνδέσεις, με την έννοια ότι ανήκει σε αυτήν ένα πλέγμα προσδιορισμένων ή απροσδιόριστων αποβλέψεων, ένα πλέγμα το οποίο οδηγεί ακόμη πιο πέρα και το οποίο, καθώς πραγματώνεται, πληρώνεται μέσα από περαιτέρω αντιλήψεις. Αυτές οι αποβλέψεις συνάφειας δεν μπορούν να αποκοπούν. Όσον αφορά το ατομικό αίσθημα, στην πραγματικότητα δεν είναι κάτι ατομικό. Δηλαδή, τα πρωταρχικά περιεχόμενα είναι γενικά φορείς καταληπτικών ακτίνων και δεν εμφανίζονται χωρίς αυτές, όσο απροσδιόριστες και εάν είναι. Το ίδιο συμβαίνει και στην ενθύμηση. Έχει από μόνη της τη «συνάφειά» της, δηλαδή, ως ενθύμηση έχει τη μορφή της, την οποία περιγράφουμε ως αποβλεπτικές στιγμές που κατευθύνονται προς τα εμπρός και προς τα πίσω. Δεν μπορεί να υπάρξει δίχως αυτές. Η πλήρωσή τους απαιτεί σειρές ενθυμήσεων, οι οποίες εκβάλλουν στο τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν]. Είναι αδύνατον να διαχωρίσουμε την ενθύμηση και να την απομονώσουμε από τις ίδιες τις αποβλέψεις που τη συνδέουν με άλλες ενθυμήσεις.

Η ενθύμηση έχει ήδη «από μόνη της» αυτές τις αποβλέψεις, δεν μπορεί να αντλήσει κανείς από αυτή κάποια «ψιλή φαντασία». Ας υποθέσουμε ότι κάποιος λέει το εξής: η ενθύμηση είναι πράγματι ενθύμηση ενός προηγούμενου τώρα[παρόντος], μια οιονεί αντίληψη που φέρνει μια χρο-

νική ροή στη συνείδηση. Τότε θα ρωτήσει: γιατί δεν μπορεί κανείς να συγκρατήσει το φαινόμενο στην ολότητά του, αφαιρώντας και από τις δυο πλευρές τις αποβλέψεις που ιδιάζουν στην ενθύμηση; Σε αυτό θα πρέπει να απαντήσουμε ως εξής: η ίδια η αντίληψη, το «πρωταρχικό» ενέργημα, δεν έχει μόνο τη δική του συνάφεια χωρικότητας αλλά και τις δικές του συνάφειες χρονικότητας. Κάθε αντίληψη έχει τη δική της ανακρατητική και προκρατητική άλω. Ακόμα και η τροποποίηση της αντίληψης πρέπει να περιέχει —τροποποιημένα— αυτή τη διπλή άλω. Αυτό που διακρίνει την «ψιλή φαντασία» από την ενθύμηση είναι ότι το συνολικό σύμπλεγμα αποβλέψεων στην περίπτωση της ενθύμησης έχει τον χαρακτήρα της ενεργείας πραγματικότητας, ενώ στην περίπτωση της «ψιλής φαντασίας» έχει τον χαρακτήρα της μη ενεργείας πραγματικότητας.

Κάθε αίσθημα έχει τις αποβλέψεις του, οι οποίες οδηγούν από ένα τώρα[παρόν] σε ένα νέο τώρα[παρόν] κ.ο.κ.: αφενός, η απόβλεψη προς το μέλλον, αφετέρου, η απόβλεψη προς το παρελθόν. Όσον αφορά την ενθύμηση, έχει και αυτή αποβλέψεις του μέλλοντος, τις έχει με ενθυμητικό τρόπο. Αυτές είναι εντελώς προσδιορισμένες, στον βαθμό που η πλήρωση αυτών των αποβλέψεων (όσο αυτή είναι στη διάθεσή μας εν γένει) κυλά προς μια προσδιορισμένη κατεύθυνση και είναι πλήρως προσδιορισμένη ως προς το [106] περιεχόμενό της, ενώ στην περίπτωση της αντίληψης οι αποβλέψεις του μέλλοντος είναι εν γένει απροσδιόριστες ως προς την ύλη τους και προσδιορίζονται μόνο μέσω της περαιτέρω αντίληψης που όντως λαμβάνει χώρα. (Προσδιορισμένο είναι μόνο το ότι κάτι εν γένει θα έρθει.)

Όσον αφορά τις αποβλέψεις του παρελθόντος, ισχύει ότι, στην αντίληψη, αυτές είναι εντελώς προσδιορισμένες αλλά, ούτως ειπείν, ανεστραμμένες. Ύφίσταται μια

προσδιορισμένη συνάφεια ανάμεσα στην εκάστοτε αντίληψη και στην αλυσίδα των ενθυμήσεων, αλλά με τέτοιον τρόπο ώστε οι ενθυμητικές αποβλέψεις (ως κατευθυνόμενες προς μία πλευρά) να καταλήγουν σε αυτή. Αυτές οι ενθυμήσεις είναι τώρα, προφανώς, μόνο δυνατότητες· είναι μόνο κάποιες κατ' εξαίρεση ή μόνο μερικές από αυτές που δίνονται στο τρέχον ενεργεία παρόν μαζί με την αντίληψη. Από μια άλλη πλευρά, όμως, ισχύει ότι η αντίληψη είναι προικισμένη με τις αντίστοιχες αποβλέψεις του παρελθόντος, οι οποίες, όμως, είναι κενές και αντιστοιχούν σε εκείνες τις ενθυμήσεις ή συνάφειες ενθυμήσεων. Τόσο το κενό πρόσφατο παρελθόν που έχει την κατεύθυνσή του προς το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] όσο και —όπως σίγουρα μπορεί κανείς να πει— οι ασαφείς, κενές αποβλέψεις που αφορούν αυτό που βρίσκεται ακόμη πιο πίσω στο παρελθόν, κατευθύνονται όλα προς το τώρα[παρόν]. Αυτές οι αποβλέψεις πραγματώνονται, μετατρέπονται σε ενεργεία, έρχονται σε πλήρωση, όταν μετατοπιζόμαστε πίσω προς το παρελθόν, ούτως ειπείν, απότομα, με ένα άλμα, και αναπαρουσιάζουμε στον εαυτό μας εποπτικά ξανά το παρελθόν καθώς εξελίσσεται, φτάνοντας μέχρι το τώρα[παρόν]. Μπορεί κανείς να πει ότι το παρόν γεννιέται πάντα από το παρελθόν· φυσικά, γεννιέται ένα προσδιορισμένο παρόν από ένα προσδιορισμένο παρελθόν. Ή, καλύτερα: μια προσδιορισμένη ροή ακολουθεί πάντα την πορεία της, το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] βυθίζεται και μεταβαίνει σε ένα νέο τώρα[παρόν] κ.ο.κ. Ακόμη και εάν έχουμε εδώ να κάνουμε με μια αναγκαιότητα απριωρικού είδους, αυτή καθορίζεται μέσω ενός «συνειρμού», δηλαδή, η παρελθοντική συνάφεια είναι προσδιορισμένη εμπειρικά, όπως είναι επίσης εμπειρικά προσδιορισμένο το «ότι κάτι θα εμφανιστεί». Όμως, τώρα οδηγούμαστε από αυτό

το δευτερεύον (το πλέγμα των χρονικών αποβλέψεων της εμπειρίας) στο πρωταρχικό, και αυτό δεν συνίσταται σε κάτι άλλο από τη μετάβαση από το εκάστοτε τώρα[παρόν] στο νέο τώρα[παρόν].

Ανήκει στην ουσία της αντίληψης όχι μόνο ότι θεάται με το βλέμμα της ένα σημειακό τώρα[παρόν] και ότι αποδεσμεύει από το βλέμμα της κάτι που μόλις παρήλθε (κάτι το οποίο, όμως, «η συνείδηση σκοπεύει ακόμα» με τον ιδιαίτερο τρόπο αυτού που «μόλις παρήλθε», αλλά ανήκει επίσης στην ουσία της ότι προχωρά μεταβαίνοντας από ένα τώρα[παρόν] σε ένα άλλο και συναντά το νέο τώρα[παρόν] ενώ έχει προγενέστερη θέασή του. Η αγρυπνούσα συνείδηση, η αγρυπνούσα ζωή, είναι μια ζωή-προς, μια ζωή που κατευθύνεται από ένα τώρα[παρόν] σε ένα νέο τώρα[παρόν]. Εδώ δεν έχω κατά νου απλά και μόνο, ούτε καν κατ' αρχήν, την προσοχή. Μου φαίνεται μάλλον ότι ανεξάρτητα από την προσοχή (με τη στενή και με την ευρεία έννοια) προχωρά μια πρωταρχική απόβλεψη από ένα τώρα[παρόν] σε ένα άλλο, η οποία συνδέεται με τις άλλοτε απροσδιόριστες και άλλοτε λιγότερο ή περισσότερες προσδιορισμένες αποβλέψεις της εμπειρίας που προέρχονται από το παρελθόν. Αυτές σίγουρα προδιαγράφουν τις γραμμές σύνδεσης. Αλλά το βλέμμα που κατευθύνεται από το τώρα[παρόν] στο νέο τώρα[παρόν], αυτή η μετάβαση, είναι κάτι πρωταρχικό που πρωτοανοίγει [107] τον δρόμο για τις μελλοντικές αποβλέψεις της εμπειρίας. Είπα ότι αυτό ανήκει στην ουσία της αντίληψης· τώρα λέω καλύτερα ότι αυτό ανήκει στην ουσία της εντύπωσης. Ισχύει ήδη για κάθε «πρωταρχικό περιεχόμενο», για κάθε αίσθημα. Το «φάντασμα» και το ενθυμητικό περιεχόμενο σημαίνουν την αντίστοιχη τροποποίηση αυτής της συνείδησης, μια «οιονεί συνείδηση». Και εάν αυτή είναι

μια πραγματική ενθύμηση, τότε αυτή η οιονεί συνείδηση εντάσσεται ουσιωδώς στο παρελθόν. Η ενθυμητική τροποποίηση συνίσταται στο ότι η συνολική πρωταρχική συνείδηση της εν λόγω στιγμής λαμβάνει και διατηρεί πλήρως την τροποποίησή της. Συνεπώς, συνίσταται στο ότι οι χρονικές αποβλέψεις, στη συνάφεια των οποίων ανήκει το εντυπωτικό βλέμμα, λαμβάνουν και διατηρούν ολότελα την τροποποίησή τους και αυτό ισχύει εν γένει για τη συνολική αποβλεπτική συνάφεια, στην οποία εντάσσεται αυτή η πρωταρχική εντύπωση και η οποία προσδίδει στην πρωταρχική εντύπωση τον χαρακτήρα της.

Το αισθάνεσθαι, αυτό είναι που εκλαμβάνουμε ως την πρωταρχική συνείδηση του χρόνου· σε αυτό συγκροτείται η εμμενής ενότητα χρώμα ή ήχος, η εμμενής ενότητα επιθυμία ή απόλαυση κ.ο.κ. Το ενέργημα της φαντασίας είναι η τροποποίηση αυτής της συνείδησης του χρόνου: είναι αναπαρουσίαση στην οποία συγκροτείται αναπαρουσιασμένο χρώμα, αναπαρουσιασμένη επιθυμία κ.ο.κ. Η αναπαρουσίαση μπορεί, όμως, να είναι ενθύμηση ή αναμονή ή ακόμα και «ψιλή φαντασία», έτσι ώστε να μην μπορούμε να μιλάμε για μία τροποποίηση. Το αίσθημα είναι παροντοποιητική συνείδηση του χρόνου. Ακόμη και η αναπαρουσίαση είναι ένα αισθάνεσθαι, είναι παροντική, συγκροτείται ως ενότητα μέσα στην παροντοποιητική συνείδηση του χρόνου. Μόνο οι διαφορές ανάμεσα στην παροντοποίηση του τώρα[παρόντος] και στην παροντοποίηση του πρόσφατου παρελθόντος (διαφορές οι οποίες συνανήκουν στη συγκεκριμένη συνείδηση της παροντοποίησης) λαμβάνονται υπόψη ως τρόποι της παροντοποιητικής συνείδησης του χρόνου. Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η διαφορά ανάμεσα στην παροντοποίηση (η οποία εμπεριέχει τη φάση παροντοποίησης του τώρα[παρόντος]) και την

ανεξάρτητη ανακράτηση (η οποία, ναι μεν σχετίζεται με το τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν], δεν εμπεριέχει δε, αυτή η ίδια, ένα σημείο παροντοποιήσης του τώρα[παρόντος]: για παράδειγμα, η συνείδηση ενός τόνου που μόλις ήχησε). Επομένως, ως ουσιώδεις τρόπους της συνείδησης του χρόνου έχουμε τα εξής: 1. το «αίσθημα» ως παροντοποιήση (παρουσίαση [*Präsentation*]) και την ανακράτηση και την προκράτηση, οι οποίες συνδέονται μαζί του ουσιωδώς παρόλο που επιτυγχάνουν και την ανεξαρτησία τους (η πρωταρχική σφαίρα με την ευρεία έννοια). 2. την οντοθετική αναπαρουσίαση (ενθύμηση), την αναπαρουσίαση κάποιου πράγματος που συνυπάρχει στο παρόν (*Mitvergegenwärtigung*) και την επαναληπτική αναπαρουσίαση (αναμονή). 3. την αναπαρουσίαση της φαντασίας ως καθαρή φαντασία, μέσα στην οποία όλοι αυτοί οι ίδιοι τρόποι εμφανίζονται στη φαντασιακή συνείδηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV:

Η επανενθύμηση και η συγκρότηση

των χρονικών αντικειμένων και του αντικειμενικού χρόνου⁸

Μπορώ να «επαναλάβω» την αντίληψη ενός χρονικού αντικειμένου, αλλά κατά τη διαδοχή αυτών των αντιλήψεων συγκροτείται η συνείδηση της διαδοχής δύο ίδιων χρονικών αντικειμένων. Μόνο στην επανενθύμηση μπορώ να έχω επανειλημμένα ένα ταυτόσημο χρονικό αντικείμενο και μπορώ, επίσης, να επιβεβαιώσω μέσα στην ενθύμηση ότι αυτό που δόθηκε προηγουμένως στην αντίληψη είναι το ίδιο με εκείνο που στη συνέχεια αποτέλεσε αντικείμενο της επανενθύμησης. Αυτό συμβαίνει στην απλή ενθύμηση [108]

⁸ Στην §32.

ότι «είχα αντιληφθεί αυτό» και στην επανενθύμηση δεύτερου επιπέδου ότι «είχα θυμηθεί αυτό». Έτσι, το χρονικό αντικείμενο μπορεί να μετατραπεί στο ταυτόσημο αντικείμενο επανειλημμένων ενεργημάτων της εμπειρίας. Εάν το αντικείμενο δοθεί μια φορά, τότε μπορεί να δοθεί ξανά, να ληφθεί ξανά υπόψη και σε διαφορετικά ενεργήματα που διαμορφώνουν με τον τρόπο αυτό μια διαδοχή, και αυτό μπορεί να συμβεί όσο συχνά θέλει κανείς.

Η επανενθύμηση δεν είναι μόνο επαναληπτική συνείδηση του αντικειμένου, αλλά όπως η αντίληψη ενός χρονικού αντικειμένου φέρει μαζί της τον χρονικό ορίζοντά του, έτσι και η επανενθύμηση επαναλαμβάνει, επίσης, τη συνείδηση αυτού του ορίζοντα. Δύο επανενθυμήσεις μπορούν να είναι ενθυμήσεις ίδιων χρονικών αντικειμένων, για παράδειγμα, δύο ίδιων τόνων. Αλλά είναι επανενθυμήσεις του ίδιου χρονικού αντικειμένου όταν είναι ίδιο όχι μόνο το φιλό περιεχόμενο της διάρκειας αλλά και ο χρονικός ορίζοντας· όταν, δηλαδή, αμφότερες οι επανενθυμήσεις επαναλαμβάνουν η μία την άλλη πλήρως ως προς το αποβλεπτικό περιεχόμενο, ανεξάρτητα από τις διαφορές τους ως προς την καθαρότητα ή ασάφεια, ως προς το πόσο ελλιπείς είναι κ.ο.κ. Η ταυτότητα των χρονικών αντικειμένων είναι, επομένως, ένα συγκροτησιακό προϊόν ενότητας που προκύπτει από συγκεκριμένες δυνάμει ταυτοποιητικές επικαλύψεις επανενθυμήσεων. Η χρονική αντικειμενικότητα παράγεται μέσα στην υποκειμενική ροή του χρόνου και της ανήκει ουσιωδώς το ότι είναι ταυτοποιήσιμη μέσα σε επανενθυμήσεις και αποτελεί, με τον τρόπο αυτό, υποκείμενο ταυτόσημων κατηγορημάτων.

Ο τρέχων παροντικός χρόνος είναι πάντα σε ροή και συνεχώς προσανατολισμένος έχοντας ως αφετηρία του ένα νέο τώρα[παρόν]. Στην επανενθύμηση, ο χρόνος δίνεται μεν

επίσης προσανατολισμένος σε κάθε στιγμή της ενθύμησης, όμως κάθε σημείο παρουσιάζει ένα αντικειμενικό χρονικό σημείο, το οποίο μπορεί πάντα συνεχώς να ταυτοποιείται, και το χρονικό τμήμα δεν αποτελείται παρά από αντικειμενικά σημεία και είναι το ίδιο πάντα συνεχώς ταυτοποιήσιμο. Ποιο είναι εδώ το ταυτόσημο αντικείμενο; Η σειρά των πρωταρχικών εντυπώσεων και των συνεχών τροποποιήσεων, μια σειρά ομοιοτήτων που παράγει τις επικλυπτόμενες μορφές σειρών της πλήρους ομοιότητας ή της διαφοράς, η οποία όμως τις παράγει εντός μιας καθολικής πλήρους ομοιότητας: αυτή η σειρά δίνει την πρωταρχική συνείδηση ενότητας. Μέσα σε μια τέτοια σειρά τροποποιήσεων καθίσταται αναγκαία συνειδητή μια ενότητα, ο διαρκής (συνεχώς ίδιος ή μεταβαλλόμενος) τόνος, και μέσα από άλλη οπτική γωνία καθίσταται συνειδητή η διάρκεια, εντός της οποίας ο τόνος είναι ένας και μεταβάλλεται ή δεν μεταβάλλεται. Και ο τόνος συνεχίζει να διαρκεί, η διάρκειά του «γίνεται μεγαλύτερη» και «σταματά», περνά, ολόκληρη η διάρκειά του έχει παρέλθει και οπισθοχωρεί όλο και περισσότερο στο παρελθόν. Επομένως, ο τόνος δίνεται εδώ ως ο συνεχώς αμετάβλητος τόνος μέσα στη διάρκειά του. Όμως, αυτός ο τόνος που είναι —περιεχομενικά— αμετάβλητος στη διάρκειά του υφίσταται μια μετατροπή, η οποία δεν αφορά το περιεχόμενο αλλά ολόκληρο τον τρόπο δοτικότητάς του «περιεχομένου στη διάρκειά του». Εάν περιοριστούμε στα φαινόμενα, τότε έχουμε αρκετά διαφορετικούς σχηματισμούς ενότητας: συνεχής μετατροπή των τρόπων δοτικότητας — αλλά μια ενότητα που διαπερνά τις γραμμές μετατροπής που αντιστοιχούν στο κάθε σημείο της διάρκειας: το τονικό σημείο. Όμως, παρά την ταυτότητα αυτή, το τονικό σημείο είναι πάντα συνεχώς ένα άλλο, δηλαδή με τον τρόπο του χρονικού βάθους. Από την άλλη

πλευρά, η συνέχεια της χρονικής ροής δίνει ενότητα: την ενότητα του ενός μεταβαλλόμενου ή μη μεταβαλλόμενου περιεχομένου, του χρονικού αντικειμένου. Αυτή η ενότητα είναι που οπισθοχωρεί στο παρελθόν. Παρ' όλα αυτά, με αυτή την ενότητα δεν έχουμε φτάσει ακόμα στην πλήρη χρονική αντικειμενικότητα.

Στη συγκρότηση του χρόνου ανήκει η δυνατότητα της ταυτοποίησης: μπορώ πάντα συνεχώς να επιτελέσω μια ενθύμηση που με γυρίζει προς τα πίσω (επανενθύμηση), να παραγάγω «πάλι» κάθε χρονικό κομμάτι με την πληρότητά του, και να το συλλάβω αυτό το ίδιο μέσα στην ακολουθία των επαναληπτικών παραγωγών που έχω τώρα: την ίδια διάρκεια με το ίδιο περιεχόμενο, το ίδιο αντικείμενο. Το αντικείμενο είναι μια ενότητα της συνείδησης, η οποία μπορεί να αναδειχθεί ως η ίδια μέσα σε επαναλαμβανόμενα ενεργήματα (συνεπώς, μέσα σε χρονική ακολουθία). Είναι κάτι ταυτόσημο μέσα στην απόβλεψη, το οποίο είναι ταυτοποιήσιμο μέσα σε οποιονδήποτε αριθμό ενεργημάτων και μάλιστα αντιληπτό ή ξανά αντιληπτό μέσα σε οποιονδήποτε αριθμό αντιλήψεων. Μπορώ «ανά πάσα στιγμή» να πειστώ για το ταυτόσημο «αυτό είναι». Για παράδειγμα, όσον αφορά μια διαδικασία μέσα στον χρόνο: μπορώ να έχω εμπειρία της διαδικασίας για πρώτη φορά· μπορώ να έχω πάλι εμπειρία της και να συλλαμβάνω την ταυτότητά της μέσα σε επαναλαμβανόμενες επαναληπτικές εμπειρίες. Μπορώ πάντα συνεχώς να επιστρέψω σε αυτή μέσα στη σκέψη μου και μπορώ να δικαιολογήσω αυτή τη σκέψη μέσω πρωταρχικής επαναληπτικής εμπειρίας. Και μόνον έτσι συγκροτείται ο αντικειμενικός χρόνος· και αρχικά συγκροτείται ο αντικειμενικός χρόνος αυτού που μόλις-παρήλθε, σε σχέση προς τον οποίο η διαδικασία της εμπειρίας (μέσα στην οποία παράγεται η διάρκεια) και

κάθε ανακράτηση της συνολικής διάρκειας είναι σκέτες «σκιώσεις». Έχω ένα πρωταρχικό σχήμα: μια ροή με το περιεχόμενό της. Όμως, εκτός από αυτό, έχω μια πρωταρχική πολλαπλότητα του «εγώ μπορώ»: μπορώ να μετατεθώ προς τα πίσω σε οποιαδήποτε θέση της ροής και να την παραγάγω «για άλλη μια φορά». Όπως και στη συγκρότηση της αντικειμενικής χωρικότητας, έχουμε και εδώ ένα βέλτιστο (*Optimum*). Η εικόνα της διάρκειας σε ένα απλό ανασκοπικό βλέμμα είναι ασαφής. Μέσα στην καθαρή αναπαραγωγή έχω το «ίδιο το πράγμα» και, μάλιστα, όσο πιο καθαρή είναι η αναπαραγωγή τόσο πιο πλήρες είναι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V:

Η ταυτοχρονία μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της⁹

Με ποιο δικαίωμα μπορεί κανείς να πει ότι η αντίληψη και το αντικείμενό της είναι ταυτόχρονα;¹⁰ Για τον αντικειμενικό χρόνο, στην αφελή στάση, αυτό δεν ισχύει, διότι είναι δυνατό να μην υφίσταται πλέον καθόλου, στο χρονικό σημείο που λαμβάνει χώρα η αντίληψη, το αντικείμενο της αντίληψης (η περίπτωση των αστέρων). Από αυτή τη σκοπιά, θα έπρεπε κανείς να πει ότι τα χρονικά σημεία της αντίληψης και του αντικειμένου της πάντα αποκλίνουν.

Ας πάρουμε —τώρα, στη φαινομενολογική στάση— τον [110] εμφανιζόμενο αντικειμενικό χρόνο, μέσα στον οποίο διαρκεί ένα υπερβατικό αντικείμενο. Η διάρκεια της αντίληψης δεν συμπίπτει με τη διάρκεια του αντικειμένου της:

⁹ Στην §33.

¹⁰ *Wahrgenommenes*: αυτό που δόθηκε στην αντίληψη. Το αποδίδουμε ως «αντιληπτικό αντικείμενο» ή, απλούστερα, ως «αντικείμενο» της αντίληψης, για να αποφύγουμε τον όρο «αντιληπτό» που δηλώνει δυνατότητα. (Σ.τ.μ.)

λέμε ότι αυτό υπήρχε ήδη πριν από την αντίληψη και ότι θα συνεχίσει να υπάρχει μετά την παρέλευσή της. Μπορεί, παρ' όλα αυτά, να πει κανείς ότι είναι το σύστοιχο μιας δυνάμει συνεχούς αντίληψης, η οποία ακολουθεί τη διάρκειά του από την αρχή έως το τέλος. Τότε σε κάθε φάση της διάρκειας του αντικειμένου αντιστοιχεί μια αντιληπτική φάση. Με αυτό, όμως, δεν εννοούμε ότι το αφετηριακό σημείο της διάρκειας του αντικειμένου και εκείνο της αντίληψης πρέπει να συμπίπτουν, ότι, συνεπώς, τα χρονικά σημεία των φάσεων [του αντικειμένου και της αντίληψης] που αντιστοιχούν η μία στην άλλη πρέπει να είναι ταυτόσημα. Σχετικά με αυτό πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι τα δεδομένα του αισθήματος (που παίζουν τον ρόλο τους στη συγκρότηση ενός υπερβατικού αντικειμένου) είναι τα ίδια ενότητες συγκροτημένες μέσα σε μια χρονική ροή. Τη στιγμή που εγείρεται η ερμηνευτική κατάληψη, εκκινεί η αντίληψη και δεν μπορεί να γίνει λόγος για αντίληψη πριν από αυτό. Η ερμηνευτική κατάληψη είναι «εμφύχωση» του δεδομένου-αισθήματος. Παρ' όλα αυτά, μένει να ρωτήσει κανείς εάν αυτή εγείρεται ταυτόχρονα με το δεδομένο-αισθήματος ή εάν αυτό πρέπει να είναι συγκροτημένο —ακόμη και μόνο για ένα ελάχιστο χρονικό διάστημα— για να μπορέσει να εκκινήσει η εμφυχωτική ερμηνευτική κατάληψη. Φαίνεται ότι συμβαίνει αυτό το τελευταίο. Στην περίπτωση αυτή, τη στιγμή που εκκινεί η ερμηνευτική κατάληψη, ένα μέρος του δεδομένου-αισθήματος έχει ήδη παρέλθει και διατηρείται ακόμα ανακρατητικά. Η ερμηνευτική κατάληψη δεν εμφυχώνει μόνο την εκάστοτε φάση πρωταρχικού αισθήματος αλλά ολόκληρο το δεδομένο-αισθήματος, συμπεριλαμβανομένου του τμήματος που έχει παρέλθει. Αυτό σημαίνει, όμως, ότι η ερμηνευτική κατάληψη θέτει το αντικείμενο στην ποιοτική υφή που αντιστοιχεί

στην παρέλευση του αισθήματος για ολόκληρη τη διάρκεια της παρέλευσης του αισθήματος, συνεπώς και για το χρονικό κομμάτι που προηγείται της ίδιας της αντιληπτικής κατάληψης. Επομένως, υφίσταται μια χρονική διαφορά ανάμεσα στο αφετηριακό σημείο της αντίληψης και το αφετηριακό σημείο του αντικειμένου. Με το να διαφωτίσουμε τους «εξωτερικούς όρους» στους οποίους υπόκειται η εμφάνιση ενός δεδομένου-αισθήματος μπορούμε ενδεχομένως να καταστήσουμε, επίσης, κατανοητό τον προαναφερθέντα νατουραλιστικό ισχυρισμό περί της μη ταυτοχρονίας μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της.

Ας αποκλείσουμε τώρα το υπερβατικό αντικείμενο εξουδετερώνοντάς το και ας ρωτήσουμε πώς έχουν τα πράγματα στην εμμενή σφαίρα σχετικά με την ταυτοχρονία μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της. Εάν εκλάβουμε εδώ την αντίληψη ως το ενέργημα του αναστοχασμού μέσα στο οποίο δίνονται εμμενείς ενότητες, τότε αυτό προϋποθέτει ότι κάτι έχει ήδη συγκροτηθεί — και έχει διατηρηθεί ανακρατητικά — στο οποίο μπορεί να στρέψει πίσω το βλέμμα του: τότε η αντίληψη έπεται του αντικειμένου της και δεν είναι ταυτόχρονη μαζί του. Όμως, όπως είδαμε, ο αναστοχασμός και η ανακράτηση προϋποθέτουν την εντυπωτική «εσωτερική συνείδηση» του εν λόγω εμμενούς δεδομένου στην πρωταρχική συγκρότησή του· και αυτή η συνείδηση είναι ενωμένη με συγκεκριμένο τρόπο (*konkret*) με τις εκάστοτε πρωταρχικές εντυπώσεις, είναι III] αδιαχώριστη από αυτές:¹¹ εάν θέλουμε να προσδιορίζουμε και την «εσωτερική συνείδηση» ως «αντίληψη», τότε πράγματι έχουμε εδώ αυστηρή ταυτοχρονία μεταξύ της αντίληψης και του αντικειμένου της.

¹¹ Σχετικά με την «εσωτερική συνείδηση», πρβλ. Παράρτημα XII.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI:

Συλλαμβάνοντας την απόλυτη ροή

– η αντίληψη με τετραπλό νόημα¹²

Τα αντικείμενα με τα οποία έχουμε εδώ να κάνουμε είναι χρονικά αντικείμενα, αντικείμενα που πρέπει να συγκροτούνται. Ο αισθητηριακός πυρήνας (η εμφάνιση δίχως την ερμηνευτική κατάληψη) είναι «τώρα» και ήταν μόλις πριν και ακόμη πιο πριν κ.ο.κ. Σε αυτό το τώρα[παρόν] είναι μαζί παράλληλα η ανακράτηση του παρελθοντικού τώρα[παρόντος] που αντιστοιχεί σε κάθε επίπεδο της διάρκειας που σκοπεύεται τώρα από τη συνείδηση. Κάθε παρελθοντικό τώρα[παρόν] περιέχει και διασώζει ανακρατητικά εντός του όλα τα προηγούμενα επίπεδα. Ένα πουλί πετώντας διασχίζει μόλις τώρα τον ηλιόλουστο κήπο. Αδράχνω μια φάση και εντός της βρίσκω την ανακρατητική συνείδηση των παρελθοντικών σκιάσεων της χρονικής θέσης και κάνω το ίδιο σε κάθε νέο τώρα[παρόν]. Όμως, η χρονική ουρά κάθε φάσης είναι η ίδια κάτι που βυθίζεται προς τα πίσω στον χρόνο και έχει τη δική του σκίαση. Το συνολικό περιεχόμενο κάθε τώρα[παρόντος] βυθίζεται στο παρελθόν, αλλά αυτή η βύθιση δεν είναι κάποια διαδικασία που θα αναπαραγόταν in infinitum. Το πουλί αλλάζει τον τόπο του, πετά. Σε κάθε νέα θέση, προσαρτάται σε αυτό (δηλαδή στην εμφάνισή του) η ηχώ των προηγούμενων εμφανίσεων. Καθώς, όμως, το πουλί συνεχίζει να πετάει, κάθε φάση αυτής της ηχούς εξασθενεί και έτσι σε κάθε διαδοχική φάση ανήκει μια σειρά «αντηχήσεων». Δεν έχουμε μόνο μια απλή σειρά φάσεων της διαδοχής (τρόπον τινά, κάθε τρέχον ενεργεία τώρα[παρόν] μαζί με

12 Στις §§34 κ.ε.

μία φάση), αλλά σε κάθε ατομική φάση της ακολουθίας έχουμε μια σειρά φάσεων.

Συνεπώς, μετά τη φαινομενολογική αναγωγή, κάθε χρονική εμφάνιση διαλύεται σε μια τέτοια ροή. Τη συνείδηση στην οποία διαλύονται όλα αυτά δεν μπορώ με τη σειρά της να την αντιληφθώ ξανά. Διότι αυτό το νέο αντιληπτικό αντικείμενο θα ήταν πάλι κάτι το χρονικό, το οποίο θα παρέπεμπε πίσω σε μια συγκροτησιακή συνείδηση ίδιου είδους, και αυτό θα συνέβαινε *in infinitum*. Εγείρεται, λοιπόν, το ερώτημα: Πώς αποκτώ γνώση της συγκροτησιακής ροής;¹³

Σύμφωνα με τις μέχρι τώρα αναλύσεις μας, τα επίπεδα της περιγραφής (και της συγκρότησης) των χρονικών αντικειμένων είναι τα εξής: έχουμε

1. Την αντίληψη των εμπειρικών αντικειμένων με τη συνηθισμένη έννοια: να!, βρίσκονται εδώ κ.ο.κ.

2. Στον φαινομενολογικό τρόπο εξέτασης λαμβάνω το αντικείμενο ως φαινόμενο, κατευθύνομαι προς την αντίληψη, προς την εμφάνιση και το εμφανιζόμενο στη συστοιχία τους. Το πραγματικό πράγμα είναι στον πραγματικό χώρο, διαρκεί και μεταβάλλεται στον πραγματικό χρόνο κ.ο.κ. Το εμφανιζόμενο πράγμα της αντίληψης έχει έναν χώρο και έναν χρόνο εμφάνισης. Και οι ίδιες οι εμφανίσεις και τα μορφώματα της συνείδησης, με τη σειρά τους, έχουν τον χρόνο τους, δηλαδή το τώρα[παρόν] τους και τη χρονική έκταση με τη μορφή του τώρα[παρόν]-πριν: τον υποκειμενικό χρόνο. [112]

Εδώ πρέπει να προσέξει κανείς το εξής: το αντιληπτικό αντικείμενο εμφανίζεται στον «υποκειμενικό χρόνο»,

¹³ Πρβλ. §40.

το ενθυμητικό αντικείμενο εμφανίζεται σε έναν ενθυμούμενο υποκειμενικό χρόνο, το φαντασιακό αντικείμενο σε έναν φαντασιακό υποκειμενικό χρόνο, το αναμενόμενο αντικείμενο σε έναν αναμενόμενο υποκειμενικό χρόνο. Η αντίληψη, η ενθύμηση, η αναμονή, η φαντασία, η κρίση, το συναίσθημα, η βούληση — εν συντομία, όλα όσα αποτελούν αντικείμενο του αναστοχασμού, εμφανίζονται στον ίδιο υποκειμενικό χρόνο, και μάλιστα στον ίδιο στον οποίο εμφανίζονται τα αντιληπτικά αντικείμενα.

3. Ο υποκειμενικός χρόνος συγκροτείται στην απόλυτη άχρονη συνείδηση, η οποία δεν αποτελεί αντικείμενο. Ας εξετάσουμε τώρα πώς δίνεται αυτή η απόλυτη συνείδηση. Έχουμε μια εμφάνιση ενός τόνου και στρέφουμε την προσοχή μας στην εμφάνιση ως τέτοια. Όπως και ο τόνος του βιολιού (καθώς τον σκεφτόμαστε ως κάτι που έχει τον χαρακτηριστήρα πράγματος), έτσι και η εμφάνιση του τόνου έχει τη διάρκειά της και, εντός αυτής της διάρκειας, μεταβάλλεται ή παραμένει σταθερή. Μπορώ να επικεντρωθώ σε κάποια φάση αυτής της εμφάνισης. Η εμφάνιση είναι εδώ ο εμμενής τόνος ή η εμμενής κίνηση του τόνου, ιδωμένος ανεξάρτητα από τη «σημασία» του. Αυτή, όμως, δεν είναι η ύστατη συνείδηση. Αυτός ο εμμενής τόνος «συγκροτείται»: δηλαδή, μαζί με το εκάστοτε τώρα[παρόν] του τόνου έχουμε, επίσης, τις σκιάσεις του τόνου, και μάλιστα μέσα σε αυτές παρουσιάζεται το τμήμα των παρελθόντων του τόνου που ανήκουν σε αυτό το τώρα[παρόν]. Μπορούμε, κατά κάποιον τρόπο, να στρέψουμε την προσοχή μας σε αυτή τη σειρά. Για παράδειγμα, σε μια μελωδία μπορούμε να ακινητοποιήσουμε, ούτως ειπείν, μια στιγμή της και να βρούμε εντός της τις ενθυμητικές σκιάσεις των προηγούμενων τόνων. Είναι προφανές ότι ισχύει ήδη το ίδιο και για τον εκάστοτε ατομικό τόνο. Έχουμε τότε το

εμμενές τώρα[παρόν] του τόνου και τα εμμενή παρελθόντα του τόνου σε μια σειρά, στη συνέχειά τους. Επιπλέον, πρέπει να έχουμε και την εξής συνέχεια: την αντίληψη του τώρα[παρόντος] και την ενθύμηση του παρελθοντικού· και όλη αυτή η συνέχεια πρέπει η ίδια να είναι ένα τώρα[παρόν]. Όντως, ενώ ζω μέσα στη συνείδηση του αντικειμένου, κοιτάζω πίσω προς το παρελθόν εκκινώντας από το σημειακό τώρα[παρόν]. Από την άλλη πλευρά, μπορώ να συλλάβω ολόκληρη τη συνείδηση του αντικειμένου ως ένα τώρα[παρόν] και να πω: τώρα. Αδράχνω τη στιγμή και συλλαμβάνω ολόκληρη τη συνείδηση ως ένα «[είναι]μαζί» (*Zusammen*), ένα «είναι παράλληλα» (*Zugleich*). Ακούω μόλις τώρα ένα σφυρίγμα που έχει μεγάλη διάρκεια. Είναι όπως μια γραμμή που εκτείνεται. Έχω σταματήσει σε κάθε στιγμή και η γραμμή εκτείνεται από κει και πέρα. Η ματιά που αντιστοιχεί σε αυτή τη στιγμή περικλείει μια ολόκληρη γραμμή και η συνείδηση της γραμμής συλλαμβάνεται ως ταυτόχρονη με το σημειακό τώρα[παρόν] του σφυρίγματος. Συνεπώς έχω αντίληψη με πολλαπλό νόημα:¹⁴

1. Έχω αντίληψη της σφυρίχτρας ή μάλλον του σφυρίγματος της σφυρίχτρας.

2. Έχω αντίληψη του ίδιου του ηχητικού-τονικού περιεχομένου που διαρκεί και της ηχητικής-τονικής διαδικασίας στη διάρκειά της, αφήνοντας κατά μέρος την ένταξή της στη φύση. [113]

3. Έχω αντίληψη του τονικού τώρα[παρόντος] και παράλληλα την προσοχή στραμμένη προς το τονικό πρόσφατο παρελθόν που συνδέεται μαζί του.

¹⁴ Πρβλ. τις §17 και §18.

4. Έχω αντίληψη της συνείδησης του χρόνου στο τώρα[παρόν]: εστιάζω την προσοχή στο τώρα[παροντικό]-εμφανίζεσθαι του σφυρίγματος, ή ενός τόνου, και στο τώρα[παροντικό]-εμφανίζεσθαι ενός σφυρίγματος που εκτείνεται στο παρελθόν με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο (σε αυτό το τώρα[παρόν] μού εμφανίζεται μια τώρα[παροντική] φάση του σφυρίγματος και μια συνέχεια σκιάσεων).

Τι είδους δυσκολίες υφίστανται σχετικά με την τελευταία από αυτές τις αντιλήψεις; Φυσικά, έχω συνείδηση του χρόνου δίχως αυτή να αποτελεί πάλι αντικείμενο. Καθώς την καθιστώ αντικείμενο, τότε αυτή έχει πάλι η ίδια μια χρονική θέση, και όταν την ακολουθώ από τη μία στιγμή στην επόμενη, τότε αυτή έχει μια χρονική έκταση. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ως προς το ότι υφίσταται μια τέτοια αντίληψη. Ένα βλέμμα που αδράχνει μπορεί, με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να εστιάσει την προσοχή του στη ροή των τονικών φάσεων, να εστιάσει επίσης στη συνέχεια αυτών των φάσεων μέσα στο τώρα[παρόν] του εμφανίζεσθαι εντός του οποίου παρουσιάζεται αυτό που είναι αντικειμενικό με τον χαρακτήρα του πράγματος. Το βλέμμα αυτό μπορεί ακόμα να εστιάσει και στο συνεχές της μεταβολής αυτής της στιγμιακής συνέχειας. Και ο χρόνος αυτής της «μεταβολής» είναι ο ίδιος με τον χρόνο αυτού που είναι αντικειμενικό. Για παράδειγμα, εάν έχουμε να κάνουμε με έναν αμετάβλητο τόνο, η υποκειμενική χρονική διάρκεια του εμμενούς τόνου είναι ταυτόσημη με τη χρονική έκταση της συνέχειας της μεταβολής της εμφάνισης.

Δεν έχουμε, όμως, εδώ κάτι εξαιρετικά αξιοπρόσεκτο; Μπορεί να μιλά κανείς για μια μεταβολή με την αυστηρή έννοια εδώ, όπου είναι αδιανόητη μια μη μεταβολή, μια

πληρωμένη διάρκεια δίχως μεταβολή; Δεν μπορεί να αποδοθεί καμία δυνατή αμεταβλητότητα στη συνεχή ροή των φάσεων της εμφάνισης.

Στην πρωταρχική ροή δεν υπάρχει διάρκεια.¹⁵ Διότι η διάρκεια είναι η μορφή κάποιου αντικειμένου που διαρκεί, ενός διαρκούς όντος, ενός ταυτόσημου αντικειμένου μέσα στη χρονική σειρά που λειτουργεί ως η μορφή του. Στην περίπτωση συμβάντων που εκτυλίσσονται μέσα σε διαδικασίες, όπως η καταιγίδα, η κίνηση ενός αστεριού που πέφτει κ.ο.κ., έχουμε να κάνουμε με ενιαίες συνάφειες μεταβολής κάποιων αντικειμένων με διάρκεια. Ο αντικειμενικός χρόνος είναι μια μορφή «παραμόνιμων» (*beharrlicher*) αντικειμένων, μια μορφή των μεταβολών τους και άλλων διαδικασιών που συμβαίνουν σε αυτά. «Διαδικασία» είναι, επομένως, μια έννοια η οποία προϋποθέτει την παραμόνιμη σταθερότητα (*Beharrlichkeit*). Η παραμόνιμη σταθερότητα, όμως, είναι μια ενότητα που συγκροτείται στη ροή, και στην ουσία της ροής ανήκει το ότι δεν μπορεί να υπάρχει μονιμότητα ή αδράνεια (*Beharrung*). Στη ροή υπάρχουν φάσεις βιωμάτων και συνεχείς σειρές φάσεων. Όμως, μια τέτοια φάση δεν είναι τίποτα το παραμόνιμο σταθερό, όπως δεν είναι παραμόνιμο σταθερή και μια συνεχής σειρά τέτοιων φάσεων. Σίγουρα είναι και αυτή, κατά κάποιον τρόπο, μια αντικειμενικότητα. Μπορώ να κατευθύνω το βλέμμα σε μια φάση της ροής που ξεχωρίζει ή σε ένα τμήμα της ροής και να τα ταυτοποιώ μέσα από επανειλημμένη αναπαρουσίαση, μπορώ να επανέρχομαι στα ίδια και να λέω: αυτή η φάση της ροής, αυτό το τμήμα της ροής. Και αυτό ισχύει [114] για ολόκληρη τη ροή, την οποία μπορώ να ταυτοποιήσω

15 Για όσα ακολουθούν, πρβλ. ειδικά την §36.

με τον προσήκοντα τρόπο ως αυτή τη μία ροή. Αλλά αυτή η ταυτότητα δεν είναι ενότητα κάποιου πράγματος παραμόνιμα σταθερού και δεν μπορεί ποτέ να γίνει τέτοια. Ανήκει στην ουσία της παραμόνιμης σταθερότητας ότι αυτό το οποίο είναι παραμόνιμα σταθερό είναι τέτοιο είτε ως αμετάβλητο είτε ως μεταβαλλόμενο. Κάθε μεταβολή μπορεί ιδεατά να μεταβεί σε αμεταβλησία, κάθε κίνηση σε ηρεμία και αντιστρόφως, κάθε ποιοτική μεταβολή σε ποιοτική αμεταβλησία. Η διάρκεια πληρώνεται τότε με τις «ίδιες» φάσεις.

Είναι, όμως, θεμελιώδες το ότι μέσα στη ροή δεν μπορεί να εμφανιστεί κανένα κομμάτι μη ροής. Η ροή δεν είναι μια ενδεχομενική ροή με τον τρόπο που είναι ενδεχομενική μια αντικειμενική ροή. Η μετατροπή των φάσεων της δεν μπορεί ποτέ να σταματήσει και να μεταβεί σε ένα συμβάν συνεχών πάντα ιδίων φάσεων. Δεν έχει, όμως, επίσης η ροή με κάποιον τρόπο κάτι το παραμένον, ακόμη και αν κανένα κομμάτι της ροής δεν μπορεί να μετατραπεί σε μη ροή; Αυτό που παραμένει πάνω από όλα είναι η μορφική δομή της ροής, η μορφή της ροής. Δηλαδή, το συμβάν της ροής, το ρέειν, δεν είναι μόνο εν γένει συμβάν ροής, αλλά κάθε φάση είναι της μίας και αυτής μορφής· η σταθερή μορφή πληρώνεται πάντα εκ νέου από «περιεχόμενο», όμως το περιεχόμενο δεν είναι κάτι που εισάγεται στη μορφή από έξω, αλλά προσδιορίζεται μέσω της μορφής της συμφωνίας με ένα νόμο. Αυτό συμβαίνει, όμως, με τέτοιον τρόπο ώστε το συγκεκριμένο (*das Konkretum*) να μην προσδιορίζεται μόνο από αυτή τη συμφωνία με τον νόμο. Η μορφή συνίσταται στο ότι ένα τώρα[παρόν] συγκροτείται μέσω μιας εντύπωσης και ότι μια ουρά ανακρατήσεων και ένας ορίζοντας προκρατήσεων συνάπτεται σε αυτή. Αυτή η σταθερή και μόνιμη

μορφή φέρει, όμως, τη συνείδηση της συνεχούς μεταβολής, η οποία αποτελεί πρωταρχικό γεγονός: η συνείδηση της μεταβολής της εντύπωσης σε ανακράτηση, ενώ πάλι και εκ νέου βρίσκεται εκεί μια εντύπωση· ή, αναφορικά με το «τι» της εντύπωσης, η συνείδηση της μεταβολής αυτού του «τι», ενώ αυτό που σκοπεύεται από τη συνείδηση ακόμα ως «τώρα[παρόν]» τροποποιείται σε κάτι που έχει τον χαρακτήρα του «μόλις έχει υπάρξει», του «μόλις παρελθόντος».

Με αυτή τη σύλληψη φτάνουμε λοιπόν —όπως έχουμε ήδη αναφέρει— στο ερώτημα περί της συνείδησης του χρόνου εντός της οποίας συγκροτείται ο χρόνος της συνείδησης του χρόνου των τονικών εμφανίσεων.

Ενώ ζω μέσα στο τονικό εμφανίζεσθαι, ο τόνος βρίσκεται για μένα εκεί και έχει τη διάρκεια ή τη μεταβολή του. Εάν στρέψω την προσοχή μου στο τονικό εμφανίζεσθαι, τότε βρίσκεται αυτό εκεί και έχει τώρα τη χρονική έκτασή του, τη διάρκεια ή τη μεταβολή του. Το τονικό εμφανίζεσθαι μπορεί εδώ να σημαίνει διαφορετικά πράγματα. Μπορεί, επίσης, να σημαίνει την εστίαση της προσοχής στο συνεχές των σκιάσεων — τώρα, μόλις πριν κ.ο.κ. Τώρα η ροή (η απόλυτη ροή) πρέπει πάλι να είναι αντικειμενική και να έχει τον χρόνο της. Ακόμη και εκεί θα ήταν αναγκαία μια συνείδηση που συγκροτεί αυτή την αντικειμενικότητα και μια συνείδηση που συγκροτεί αυτό τον χρόνο. Είναι ουσιώδες το ότι θα μπορούσαμε να πραγματοποιήσουμε πάλι έναν αναστοχασμό, και αυτό *in infinitum*. Μπορεί εδώ να δειχθεί αυτή η άπειρη αναδρομή ως αβλαβής, ως ακίνδυνη;

1. Ο τόνος διαρκεί, συγκροτείται σε μια συνέχεια φάσεων.

2. Καθώς, ή στον βαθμό που, ο τόνος διαρκεί, σε κάθε σημείο της διάρκειας ανήκει μια σειρά σκιάσεων που εκ-
 [115] κινεί από το εν λόγω τώρα[παρόν] και εκτείνεται μέχρι το παρελθόν που ξεθωριάζει. Επομένως, έχουμε μια συνεχή συνείδηση, κάθε σημείο της οποίας είναι ένα σταθερό συνεχές. Αυτό, όμως, είναι πάλι μια χρονική σειρά, στην οποία μπορούμε να εστιάσουμε την προσοχή μας. Και έτσι το παιχνίδι ξεκινά εκ νέου. Εάν σταθεροποιήσουμε κάποιο σημείο αυτής της σειράς, τότε φαίνεται ότι πρέπει να ανήκει σε αυτό μια συνείδηση του παρελθόντος, η οποία αναφέρεται στη σειρά των παρελθουσών ακολουθιών κ.ο.κ.

Ακόμη και αν δεν επιτελείται αναστοχασμός *in infinitum*, ακόμα και εάν δεν είναι εν γένει απαραίτητος κάποιος αναστοχασμός, παρ' όλα αυτά πρέπει να δίνεται αυτό που καθιστά δυνατό αυτό τον αναστοχασμό και, όπως φαίνεται, τουλάχιστον τον καθιστά θεμελιωδώς δυνατό *in infinitum*. Και εδώ εντοπίζεται το πρόβλημα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII:

Η συγκρότηση της ταυτοχρονίας¹⁶

Το α —για παράδειγμα, ένας τόνος— συγκροτείται σε ένα χρονικό σημείο μιας συγκεκριμένης φάσης από εκείνες που διαμορφώνουν τη διάρκειά του μέσω μιας πρωταρχικής εντύπωσης α, στην οποία συνάπτονται η τάδε και η δείνα τροποποίηση μαζί με την πρωταρχική παραγωγή νέων εντυπώσεων (νέων στιγμών τώρα[παρόντων]). Ας λάβουμε το β ως μια ταυτόχρονη εμμενή ενότητα, ας πούμε ένα χρώμα, και ας το συλλάβουμε με το βλέμμα μας ως ένα σημείο που είναι «ταυτόχρονο» με το τονικό σημείο α.

¹⁶ Στην §38.

Σε αυτό αντιστοιχεί στη συγκρότηση η πρωταρχική εντύπωση β. Τι κοινό έχουν τώρα το α και το β; Τι είναι αυτό που συμβάλλει στο να συγκροτούν αυτά ταυτοχρονία και οι δύο τροποποιήσεις α' και β' να συγκροτούν μια παρελθούσα ταυτοχρονία, ένα «έχουν-υπάρξει-ταυτόχρονα»;

Σε ένα στρώμα της εσωτερικής συνείδησης μπορούν να ανήκουν πολλαπλές πρωταρχικές εντυπώσεις, πολλαπλά πρωταρχικά φαντάσματα κ.ο.κ., εν ολίγοις, πολλαπλές καταγωγικές στιγμές (μπορούμε, επίσης, να πούμε: πρωταρχικές στιγμές της εσωτερικής συνείδησης). Όλες οι καταγωγικές στιγμές που ανήκουν σε ένα στρώμα έχουν τον ίδιο συνειδησιακό χαρακτήρα, ο οποίος είναι συγκροτησιακός για το εκάστοτε εν λόγω «τώρα[παρόν]»: είναι ο ίδιος για όλα τα συγκροτημένα περιεχόμενα — αυτός ο κοινός χαρακτήρας συγκροτεί την ταυτο-χρονία, την «ταυτο-παροντικότητα» [*Gleich-Jetzigkeit*].

Ένεκα της πρωταρχικής αυτενέργειας της εσωτερικής συνείδησης, κάθε πρωταρχική στιγμή είναι σημείο εκπήγασης για μια συνέχεια παραγωγών. Αυτή η συνέχεια είναι μιας και της αυτής μορφής: ο τρόπος των παραγωγών, η πρωτο-χρονική τροποποίηση, είναι η ίδια για κάθε πρωταρχική στιγμή: ο ένας και ο αυτός νόμος κυβερνά όλες τις τροποποιήσεις. Αυτός ο νόμος υπαγορεύει το εξής: η συνεχής παραγωγή της εσωτερικής συνείδησης έχει τη μορφή μιας μονοδιάστατης ευθύγραμμης πολλαπλότητας και όλες οι πρωταρχικές στιγμές εντός ενός στρώματος υφίστανται την ίδια τροποποίηση (παράγουν τις ίδιες παρελθοντικές στιγμές). Συνεπώς, οι τροποποιήσεις δύο πρωταρχικών στιγμών που ανήκουν στο ίδιο στρώμα, οι οποίες έχουν την ίδια απόσταση από τις αντίστοιχες πρωταρχικές στιγμές, ανήκουν στο ένα και το αυτό στρώμα. Ή, διαφορετικά, οι τροποποιήσεις που ανήκουν σε ένα στρώμα παράγουν

[116] πάντα συνεχώς από τον εαυτό τους μόνο τροποποιήσεις που ανήκουν στο ένα και το αυτό στρώμα. Η παραγωγή εκτυλίσσεται πάντα με την ίδια ταχύτητα.

Εντός κάθε στρώματος, τα διαφορετικά σημεία της συνεχούς σειράς έχουν διαφορετική απόσταση από την πρωταρχική στιγμή. Αυτή η απόσταση κάποιου σημείου είναι ταυτόσημη με την απόσταση που έχει το ίδιο σημείο από τη δική του πρωταρχική στιγμή στο προηγούμενο στρώμα. Το συγκροτησιακό πρωταρχικό πεδίο της χρονικής συνείδησης είναι μια συνεχής έκταση, η οποία αποτελείται από μια πρωταρχική στιγμή και από μια προσδιορισμένη σειρά επανειλημμένων τροποποιήσεων, οι οποίες είναι επανειλημμένες τροποποιήσεις όχι ως προς το περιεχόμενο αλλά ως προς τη μορφή. Ως προς τη μορφή, οι προσδιορισμοί αυτών των τροποποιήσεων είναι σε όλα τα πρωταρχικά επίπεδα (στην ακολουθία τους) πάντα οι ίδιοι. Κάθε πρωταρχική στιγμή είναι ακριβώς πρωταρχική στιγμή (συνείδηση του τώρα[παρόντος]), κάθε παρελθόν είναι συνείδηση του παρελθόντος και ο βαθμός παρελθοντικότητας είναι κάτι προσδιορισμένο: σε αυτόν αντιστοιχεί ένας σταθερά προσδιορισμένος μορφικός χαρακτήρας εντός της πρωταρχικά συγκροτησιακής συνείδησης.

Στην ακολουθία των στρωμάτων μπορούν πάντα να εμφανίζονται, ως πρωταρχικές στιγμές, στιγμές με ίδιο «περιεχόμενο», δηλαδή στιγμές με ίδια εσωτερική σύσταση. Αυτές οι πρωταρχικές στιγμές διαφορετικών στρωμάτων που έχουν ένα εντελώς ίδιο εσωτερικό περιεχόμενο είναι ατομικά διακριτές.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII:

Η διπλή αποβλεπτικότητα της συνειδησιακής ροής¹⁷

Στη ροή της συνείδησης έχουμε μια διπλή αποβλεπτικότητα. Είτε (1) παρατηρούμε το περιεχόμενο της ροής μαζί με τη μορφή της ροής που του αντιστοιχεί. Τότε παρατηρούμε την ακολουθία πρωταρχικών βιωμάτων, η οποία είναι μια ακολουθία αποβλεπτικών βιωμάτων, συνείδησης τινός. Είτε (2) στρέφουμε το βλέμμα μας στις αποβλεπτικές ενότητες, σε αυτό το οποίο σκοπεύεται αποβλεπτικά από τη συνείδηση ως ενιαίο μέσα στην πορεία της ροής: τότε ισταται εκεί για μας μια αντικειμενικότητα μέσα στον αντικειμενικό χρόνο, το αυθεντικό χρονικό πεδίο σε αντίθεση προς το χρονικό πεδίο της ροής του βιώματος.

Η ροή των βιωμάτων με τις φάσεις και τα τμήματά της είναι η ίδια μια ενότητα, η οποία είναι ταυτοποιήσιμη μέσω της αναδρομικής ενθύμησης καθώς κατευθύνουμε το βλέμμα προς αυτό που ρέει: εντυπώσεις και ανακρατήσεις, το αναδύεσθαι και το μετατρέπεσθαι σύμφωνα με τον αντίστοιχο νόμο, το [βαθμιαίο] εξαφανίζεσθαι ή συσκοτίζεσθαι. Αυτή η ενότητα συγκροτείται πρωταρχικά μέσω του γεγονότος της ίδιας της ροής· δηλαδή, η προσίδια ουσία της είναι όχι μόνο να είναι εν γένει, αλλά να είναι ενότητα βιώματος και να δίνεται στην εσωτερική συνείδηση, εντός της οποίας μια ακτίνα προσοχής μπορεί να κατευθυνθεί σε αυτή την ενότητα. (Αυτή η ακτίνα δεν είναι η ίδια αντικείμενο προσοχής. Εμπλουτίζει τη ροή, όμως δεν μεταβάλλει την υπό εξέταση ροή, τη «σταθεροποιεί», την καθιστά αντικειμενική.) Το αντιληπτικό ενέργημα της προσοχής που έχει ως αντικείμενό του αυτή την ενότητα

¹⁷ Στην §39.

[117] είναι ένα αποβλεπτικό βίωμα με μεταβλητό περιεχόμενο· και μια ενθύμηση μπορεί να κατευθυνθεί προς αυτό που έχει παρέλθει και να το τροποποιήσει επαναλαμβάνοντάς το, να το συγκρίνει με αυτό που του μοιάζει κ.ο.κ. Έγκει-ται στη δομή των βιωμάτων το ότι αυτή η ταυτοποίηση είναι δυνατή, το ότι εδώ συγκροτείται ένα αντικείμενο: δηλαδή το ότι κάθε φάση της ροής μετατρέπεται σε ανακράτηση «τινός», αυτή πάλι με τη σειρά της μετατρέπεται με τον ίδιο τρόπο κ.ο.κ. Χωρίς αυτή τη διαδικασία δεν θα μπορούσαμε να συλλάβουμε κάποιο περιεχόμενο ως βίωμα· χωρίς αυτήν, το βίωμα δεν θα δινόταν και δεν θα μπορούσε να δίνεται ουσιαστικά ως ενότητα στο υποκείμενο και έτσι δεν θα ήταν τίποτα. Το συμβάν της ροής, το ρέειν, συνίσταται σε μια μετάβαση κάθε φάσης του πρωταρχικού πεδίου (συνεπώς, ενός γραμμικού συνεχούς) σε μια ανακρατητική τροποποίηση της ίδιας αυτής φάσης, πλέον όμως ως παρελθοντικής. Και αυτό συνεχίζεται περαιτέρω με τον ίδιο τρόπο.

Με τη δεύτερη αποβλεπτικότητα δεν ακολουθώ τη ροή των πεδίων, δεν ακολουθώ τη ροή της μορφής «τώρα (πρωταρχικά) ανακρατητική μετατροπή διαφορετικών επιπέδων», ως ενιαία ακολουθία μεταβολής, αλλά κατευθύνω το βλέμμα μου σε αυτό το οποίο σκοπεύεται αποβλεπτικά σε κάθε πεδίο και σε κάθε φάση που έχει το πεδίο ως ένα γραμμικό συνεχές. Κάθε φάση είναι ένα αποβλεπτικό βίωμα. Στην προηγούμενη αντικειμενοποίηση τα συγκροτησιακά βιώματα ήταν τα ενεργήματα της εσωτερικής συνείδησης, αντικείμενο των οποίων είναι ακριβώς τα «φαινόμενα» της χρονο-συγκροτησιακής συνείδησης. Αυτά τα ίδια είναι, λοιπόν, αποβλεπτικά βιώματα, αντικείμενό τους είναι τα χρονικά σημεία και οι χρονικές διάρκειες με το εκάστοτε αντικειμενικό πλήρες τους. Ενώ

η απόλυτη ροή του χρόνου ρέει, οι αποβλεπτικές φάσεις μετατοπίζονται. Αυτό, όμως, γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε οι φάσεις αυτές να συγκροτούν ενότητες με έναν αλληλοσυνεκτικό τρόπο, μεταβαίνουν η μία στην άλλη ακριβώς ως φαινόμενα ενός πράγματος (πράγματος που εμφανίζεται, μέσα στα ρευστά φαινόμενα, μέσω σκιάσεων), έτσι ώστε φτάνουμε να έχουμε «αντικείμενα με τον τρόπο εμφάνισής τους» και με πάντα νέο τρόπο εμφάνισης. Η μορφή του τρόπου εμφάνισης είναι ο προσανατολισμός: αυτό που είναι τώρα[παρόν], αυτό που μόλις πέρασε, αυτό το οποίο είναι μελλοντικό. Αναφορικά με τα αντικείμενα μπορούμε έπειτα να μιλάμε πάλι για ροή, μέσα στην οποία το τώρα[παρόν] μετατρέπεται σε παρελθόν κ.ο.κ. Και αυτό είναι αναγκαία *a priori* προδιαγεγραμμένο μέσω της δομής της ροής των βιωμάτων ως ροής αποβλεπτικών βιωμάτων.

Η ανακράτηση είναι μια ιδιαίτερη τροποποίηση της αντιληπτικής συνείδησης: στην πρωταρχική χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση συνιστά πρωταρχική εντύπωση και, αναφορικά με τα χρονικά αντικείμενα, συνιστά εμμενή (ομόλογη) αντίληψη (τουλάχιστον όσο τα αντικείμενα αυτά είναι εμμενή χρονικά αντικείμενα — όπως ένας διαρκής τόνος μέσα στο ηχητικό πεδίο ή και ένα χρωματικό δεδομένο μέσα στο οπτικό πεδίο). Εάν η $A(\tau)$ είναι η αντίληψη ενός αισθητού τόνου, η οποία τον συλλαμβάνει ως διαρκή τόνο, τότε η $A(\tau)$ μετατρέπεται σε μια συνέχεια ανακρατήσεων $AN_{A(\tau)}$. Η $A(\tau)$ δίνεται, όμως, στην εσωτερική συνείδηση ως βίωμα. Εάν η $A(\tau)$ μετατρέπεται σε $AN_{A(\tau)}$, τότε μέσα στην εσωτερική συνείδηση μετατρέπεται αναγκαία και η εσωτερική συνείδηση της $AN_{A(\tau)}$. Διότι εδώ συμπίπτουν το είναι και το είναι-εσωτερικά-συνειδητό. Τώρα μετατρέπεται, όμως,

επίσης η εσωτερική συνείδηση της Α(τ) στην ανακρατητική τροποποίηση αυτής της εσωτερικής συνείδησης και αυτή η ίδια η τροποποίηση σκοπεύεται από την εσωτερική συνείδηση. Συνεπώς, σκοπεύεται από τη συνείδηση το ότι αυτή η συνείδηση έχει-μόλις-αντιληφθεί.

[118] Μόλις μια αντίληψη ενός τόνου μεταβαίνει στην αντίστοιχη ανακρατήσή της (η συνείδηση του τόνου που μόλις πέρασε), τότε είναι εδώ (στην εσωτερική συνείδηση, ως βίωμα) μια συνείδηση του μόλις-παρελθόντος αντιλαμβάνεσθαι, και οι δύο επικαλύπτονται μεταξύ τους — δεν μπορώ να έχω τη μία δίχως την άλλη. Για να το διατυπώσουμε διαφορετικά: Αναγκαία ανήκουν η μία στην άλλη: η μετάβαση μιας αντίληψης ενός αντικειμένου σε μια ανακρατητική τροποποίηση αυτής της αντίληψης και η μετάβαση του αντιλαμβάνεσθαι σε μια ανακρατητική τροποποίηση του αντιλαμβάνεσθαι. Επομένως, έχουμε αναγκαία δύο ανακρατητικές τροποποιήσεις, οι οποίες δίνονται με κάθε αντίληψη που δεν είναι αντίληψη της εσωτερικής συνείδησης. Η εσωτερική συνείδηση είναι μια ροή. Για να μπορούν να είναι δυνατά εντός της βιώματα που δεν είναι «εσωτερικές αντιλήψεις», πρέπει να υφίστανται δύο ανακρατητικές σειρές: δηλαδή, μαζί με τη συγκρότηση της ροής ως ενότητας μέσω των «εσωτερικών» ανακρατήσεων πρέπει να υφίσταται και μια σειρά «εξωτερικών» ανακρατήσεων. Η τελευταία σειρά ανακρατήσεων συγκροτεί τον αντικειμενικό χρόνο (μια συγκροτημένη εμμένεια, εξωτερική ως προς την πρώτη, όμως, παρ' όλα αυτά, εμμενής). Εδώ πρέπει να προσέξουμε ότι η εσωτερική συνείδηση δεν έχει ως σύστοιχό της τα εμμενή δεδομένα που διαρκούν (όπως ένανιτικό δεδομένο ή χαρές και λύπες που διαρκούν, διαδικασίες με διάρκεια που ονομάζονται κρίσεις) αλλά τις φάσεις που συγκροτούν αυτές τις ενότητες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΧ:

Η πρωταρχική συνείδηση και η δυνατότητα του αναστοχασμού¹⁸

Η ανακράτηση δεν είναι κάποια τροποποίηση κατά την οποία τα εντυπωτικά δεδομένα διατηρούνται με εμμενώς πραγματικό τρόπο, αλλάζοντας απλώς και μόνο μορφή. Αντιθέτως, η ανακράτηση είναι μια αποβλεπτικότητα και μάλιστα μια αποβλεπτικότητα ιδιαίτερου είδους. Ενώ ένα πρωταρχικό δεδομένο, μια νέα φάση, αναδύεται, η προηγούμενη δεν χάνεται αλλά «παραμένει αδραγμένη» (δηλαδή, ακριβώς «ανακρατημένη»), και χάρη σε αυτή την ανακράτηση είναι δυνατή η αναδρομική ματιά προς αυτό που έχει παρέλθει. Η ίδια η ανακράτηση δεν είναι κάποια αναδρομική ματιά που μετατρέπει σε αντικείμενο τη φάση που έχει παρέλθει: ενώ διατηρώ αδραγμένη τη φάση που παρήλθε, ζω διαμέσου της παροντικής φάσης· χάρη στην ανακράτηση, τη λαμβάνω «επίσης μαζί» με τη φάση που παρήλθε και κατευθύνομαι προς αυτό που έρχεται (μέσα σε μια προκράτηση).

Παρ' όλα αυτά, επειδή την έχω αδραγμένη, μπορώ να στρέψω το βλέμμα σε αυτή μέσα σε ένα νέο ενέργημα, το οποίο ονομάζουμε αναστοχασμό (εμμενή αντίληψη) ή επανενθύμηση, ανάλογα με το εάν η βιωματική ζωή που έχει παρέλθει συνεχίζει να παράγεται μέσα σε νέα πρωταρχικά δεδομένα, δηλαδή είναι μια εντύπωση, ή έχει ήδη αποπερατωθεί ως όλον και «υποχωρεί πίσω στο παρελθόν». Αυτά τα ενεργήματα διατηρούν με την ανακράτηση μια σχέση πλήρωσης. Η ανακράτηση δεν είναι η ίδια ένα «ενέργημα» (δηλαδή μια εμμενής ενότητα διάρκειας που συγκροτείται σε μια ακολουθία ανακρατητικών φάσεων),

¹⁸ Στις §39 και §40.

αλλά μια στιγμιαία συνείδηση της φάσης που παρήλθε και, παράλληλα, θεμέλιο για την ανακρατητική συνείδηση της επόμενης φάσης. Καθώς σε κάθε φάση δίνεται ανακρατητικά η προηγούμενη, κάθε φάση εγκλείει εντός της ολόκληρη τη σειρά των ανακρατήσεων που έχουν πα-
 [119] ρέλθει μέσα σε μια αλυσίδα έμμεσων αποβλέψεων: ακρι-
 βώς μέσω αυτού συγκροτούνται οι ενότητες διάρκειας που αναπαρίστανται μέσω των κάθετων γραμμών του διαγράμματος του χρόνου και αποτελούν τα αντικείμενα των ανασκοπικών ενεργημάτων. Σε αυτά τα ενεργήμα-
 τα, μαζί με τη συγκροτημένη ενότητα (για παράδειγμα, μαζί με τον τόνο που διατηρείται ανακρατητικά διαρκώς αμετάβλητος), δίνεται η ακολουθία των συγκροτησιακών φάσεων. Το οφείλουμε, λοιπόν, στην ανακράτηση το ότι η συνείδηση μπορεί να μετατραπεί σε αντικείμενο.

Μπορεί κανείς να θέσει τώρα το εξής ερώτημα: τι γίνεται με την εναρκτήρια φάση ενός βιώματος που συγκροτείται; Δίνεται και αυτή μόνο με βάση την ανακράτηση και θα ήταν «ασυνείδητη» εάν δεν την ακολουθούσε κάποια ανακράτηση; Σε σχέση με αυτό πρέπει να πούμε ότι η εναρκτήρια φάση μπορεί να μετατραπεί σε αντικείμενο μόνο μετά την παρέλευσή της με τον τρόπο που παρουσιάσαμε, μέσω ανακράτησης και αναστοχασμού (ή αναπαραγωγής). Εάν, όμως, σκοπευόταν από τη συνείδηση μόνο μέσω της ανακράτησης, θα παρέμενε ακατανόητο τι προσδίδει σε αυτή το διακριτικό χαρακτηριστικό «τώρα[παρόν]». Θα μπορούσε ενδεχομένως να διακριθεί αρνητικά από τις τροποποιήσεις της ως εκείνη η φάση που δεν καθιστά πλέον ανακρατητικά συνειδητή κάποια προηγούμενη· αλλά η εναρκτήρια φάση χαρακτηρίζεται συνειδησιακά με εντελώς θετικό τρόπο. Είναι απλά ανοησία να μιλάμε για ένα «ασυνείδητο» περιεχόμενο που θα καθίστατο για πρώτη φορά συνειδητό εκ

των υστέρων. Αναγκαία, η συνείδηση είναι συνείδηση σε κάθε μία από τις φάσεις της. Όπως η ανακρατητική φάση καθιστά συνειδητή την προηγούμενη, δίχως να τη μετατρέπει σε αντικείμενο, έτσι και το πρωταρχικό δεδομένο είναι επίσης ήδη συνειδητό —και μάλιστα με την ιδιαίτερη μορφή του «τώρα[παρόντος]»— δίχως να είναι αντικείμενο. Είναι ακριβώς αυτή η πρωταρχική συνείδηση που μεταβαίνει στην ανακρατητική τροποποίηση — η οποία είναι τότε ανακράτηση της ίδιας της πρωταρχικής συνείδησης και του δεδομένου που είναι συνειδητό με πρωταρχικό τρόπο εντός της, εφόσον αυτά είναι αδιαχώριστα ενιαία μεταξύ τους: εάν δεν υφίστατο η πρωταρχική συνείδηση, τότε δεν θα μπορούσαμε να συλλάβουμε καμία ανακράτηση· η ανακράτηση ενός ασυνειδήτου περιεχομένου είναι αδύνατη. Κατά τα άλλα, η πρωταρχική συνείδηση δεν είναι κάτι στο οποίο φτάνουμε μέσα από λογική θεμελίωση αλλά μπορεί να ιδωθεί ως συγκροτησιακή φάση, ακριβώς όπως και οι ανακρατήσεις, μέσα από τον αναστοχασμό πάνω στη συγκροτημένη βιωματική ζωή. Δεν πρέπει, όμως, να παρερμηνεύσει κανείς αυτή την πρωταρχική συνείδηση, αυτή την πρωταρχική ερμηνευτική κατάληψη, ή όπως αλλιώς θέλει κανείς να την ονομάσει, εκλαμβάνοντάς την ως ένα καταληπτικό ενέργημα. Εκτός του ότι θα ήταν μια προφανώς λανθασμένη περιγραφή της κατάστασης, μέσα από αυτή θα εμπλεκόταν κανείς σε ανεπίλυτες δυσκολίες. Όταν λέει κάποιος ότι κάθε περιεχόμενο έρχεται στη συνείδηση μόνο μέσω ενός καταληπτικού ενεργήματος που κατευθύνεται σε αυτό, τότε προκύπτει άμεσα το ερώτημα περί της συνείδησης εντός της οποίας αυτό το καταληπτικό ενέργημα —το οποίο είναι το ίδιο ένα περιεχόμενο— καθίσταται συνειδητό και η άπειρη αναδρομή είναι αναπόφευκτη. Εάν, όμως, κάθε «περιεχόμενο» είναι «πρωταρχικά συνειδητό»

από μόνο του και αναγκαία, τότε το ερώτημα περί μιας περαιτέρω δοτικής συνείδησης στερείται νοήματος.

Επιπλέον, κάθε καταληπτικό ενέργημα είναι το ίδιο μια συγκροτημένη εμμενής ενότητα διάρκειας. Ενώ δομείται, αυτό το οποίο πρέπει να μετατρέψει σε αντικείμενο έχει ήδη παρέλθει προ πολλού και δεν θα μπορούσε καν να έχει πρόσβαση σε αυτό, εάν δεν προϋποθέταμε ήδη όλο το παιχνίδι της πρωταρχικής συνείδησης και των ανακρατήσεων. Επειδή, όμως, η πρωταρχική συνείδηση [120] και οι ανακρατήσεις είναι εκεί, μέσα στον αναστοχασμό υφίσταται η δυνατότητα να στρέψει κανείς το βλέμμα του προς το συγκροτημένο βίωμα και προς τις συγκροτησιακές φάσεις, όπως επίσης να συλλάβει τις διαφορές που υφίστανται, για παράδειγμα, ανάμεσα στην πρωταρχική ροή (έτσι όπως αυτή ήταν συνειδητή μέσα στην πρωταρχική συνείδηση) και την ανακρατητική τροποποίησή της. Όλες οι αντιρρήσεις που έχουν εγερθεί ενάντια στη μέθοδο του αναστοχασμού εξηγούνται μέσα από την άγνοια της ουσιώδους συγκρότησης της συνείδησης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Χ:

Η αντικειμενοποίηση του χρόνου
και του αντικειμένου-πράγματος μέσα στον χρόνο¹⁹

Παράλληλα προβλήματα αποτελούν τα εξής: (α) η συγ-

¹⁹ Το κείμενο του Παραρτήματος Χ βασίζεται σε κάποιες σελίδες από το χειρόγραφο της διάλεξης με τίτλο *Βασικά στοιχεία από τη φαινομενολογία και την κριτική του λόγου*, την οποία έδωσε ο Χούσερελ το εαρινό εξάμηνο του 1907 στο Πανεπιστήμιο του Γκαίτινγκεν. Πρόκειται για την επονομαζόμενη «Διάλεξη περί του πράγματος» («*Dingvorlesung*»), η εισαγωγή της οποίας έχει δημοσιευτεί στον δεύτερο τόμο της παρούσας έκδοσης [των Απάντων] υπό τον τίτλο *Η ιδέα της φαινομενολογίας*. (Σημείωση του επιμελητή της γερμανικής έκδοσης.)

κρότηση του ενός καθολικού χώρου (*All-Raum*),²⁰ τον οποίο συν-αντιλαμβάνομαι σε κάθε επιμέρους αντίληψη στον βαθμό που το πράγμα που δίνεται στην αντίληψη, όσον αφορά το [φυσικό] σώμα του, βρίσκεται εντός του και (β) η συγκρότηση του ενός χρόνου, εντός του οποίου βρίσκεται η χρονικότητα του πράγματος, εντός του οποίου εντάσσεται η διάρκειά του, όπως και η διάρκεια όλων των πραγμάτων και διαδικασιών που αφορούν τα πράγματα και ανήκουν στο περιβάλλον των πραγμάτων. Σε αυτό τον ίδιο χρόνο εντάσσεται, επίσης, το εγώ και όχι μόνο ο εγωϊκός έμψυχος οργανισμός (*Ichleib*) αλλά και τα «ψυχικά βιώματά» του. Ο χρόνος που ανήκει στο κάθε αντικείμενο που φέρει τον χαρακτήρα του πράγματος είναι ο δικός του χρόνος. Και όμως, έχουμε μόνο έναν χρόνο: όχι μόνο με την έννοια ότι τα πράγματα τοποθετούνται σε σειρά το ένα δίπλα το άλλο σε μια ενιαία γραμμική έκταση, αλλά και με την έννοια ότι διαφορετικά πράγματα και διαδικασίες εμφανίζονται ως ταυτόχρονα: δεν έχουν παράλληλους ίδιους χρόνους αλλά έναν χρόνο, ο οποίος είναι αριθμητικά ένας. Η κατάσταση δεν είναι ίδια όπως στην περίπτωση των πολλαπλών πληρώσεων του χώρου, όπου οπτικά και απτικά πλήρη επικαλύπτονται μεταξύ τους. Έχουμε, μάλλον, διακριτές ενότητες πραγμάτων που δεν επικαλύπτονται μεταξύ τους, οι οποίες, παρ' όλα αυτά, βρίσκονται μέσα στο ταυτόσημο χρονικό τμήμα και έχουν διάρκεια.

Η δοτικότητα του πράγματος επιτελείται ως μια διαδικασία μέσα στη φαινομενολογική χρονικότητα: η συνολική ροή τόσο των κινητοποιητικών αισθημάτων κίνησης (K) όσο και των «εικόνων» (ε) που κινητοποιούνται μέσω αυτών εκτείνεται χρονικά. Κατά τη μετάβαση από το K_0

²⁰ Στην §43.

στο K_1 , οι εικόνες που κινητοποιούνται μέσω αυτής ρέουν με τη μορφή $\varepsilon_0 - \varepsilon_1$ και επικαλύπτονται χρονικά με το K . Όπως κάθε πληρωμένη χρονική διάρκεια, έχει και αυτή τη δική της χρονική μορφή. Και μπορεί να είναι μεταβαλλόμενη χρονική μορφή: η ροή των (K), και μαζί με αυτή η ροή των (ε), μπορεί να επιτυγχάνεται πιο γρήγορα ή πιο αργά, και αυτό μπορεί να συμβαίνει με τους πιο διαφορετικούς τρόπους με την ίδια ή διαφορετική ταχύτητα, ανάλογα με το πώς το χρονικό πλήρες εκτείνεται στο χρονικό τμήμα και ανάλογα με το αν πληρώνει αυτό ή εκείνο το επιμέρους τμήμα με μεγαλύτερη ή μικρότερη «πυκνότητα». Επιπλέον, η ροή των (K) και μαζί με αυτή η ακολουθία των εικόνων μπορούν να αντιστραφούν, και

[121] πάλι με μεταβαλλόμενη χρονική μορφή. Οι χρονικές μορφές της συνείδησης της δοτικότητας ακολουθούν αυτή την κανονικότητα.

Υπό μία έννοια, όλα αυτά δεν αφορούν το αντικείμενο που εμφανίζεται και το οποίο βρίσκεται εδώ ως δοσμένο· όπως επίσης δεν το αφορούν και η μεγαλύτερη ή μικρότερη έκταση της κιναισθητικής ροής των εικόνων ή η μεγαλύτερη ή μικρότερη ροή των δυνατών εμφανίσεων μέσα από την ιδεατή συνολική πολλαπλότητα των εμφανίσεων. Λέω ότι δεν το αφορούν, στο μέτρο που βρίσκεται εδώ πάντα το ίδιο πράγμα —τρόπον τινά, το πράγμα που είναι αμετάβλητο ως προς το περιεχόμενό του και ηρεμεί— απλώνοντας την πληρότητα του περιεχομένου του που του ιδιάζει ως πράγματος πάντα μέσα στην ίδια χρονική μορφή, παντού με μια ομοιόμορφη πυκνότητα. Παρ' όλα αυτά, η χρονικότητα της ροής έχει κάτι να πει σχετικά με την αντικειμενοποίηση: όντως εμφανίζεται κάτι το χρονικό, η χρονικότητα ανήκει ουσιαστικά στο εμφανιζόμενο αντικείμενο και, στη δική μας περίπτωση, του ανήκει η

χρονικότητα με τη μορφή της διάρκειας του αμετάβλητου πράγματος που βρίσκεται σε ηρεμία. Θα πει κανείς όμως: η αντικειμενοποίηση του χρόνου πρέπει, παρ' όλα αυτά, να έχει το «παρουσιαστικό» της (*darstellenden*) περιεχόμενο μέσα στο φαινόμενο, και πού αλλού θα το έχει απ' ό,τι στη φαινομενολογική χρονικότητά του; Πιο συγκεκριμένα, θα προκύψει φυσικά το ερώτημα σχετικά με την εμφάνιση υπό τη στενή έννοια, την εμφάνιση που βρίσκεται ενταγμένη μέσα στις εκάστοτε συνθήκες κινητοποίησης. Όπως, μέσα σε αυτή την εμφάνιση, η εικόνα παρουσιάζει τον αντικειμενικό τόπο μέσω της τοπικότητάς της και όπως μέσω του οιονεί σχήματος και του οιονεί μεγέθους παρουσιάζει το αντικειμενικό σχήμα και μέγεθος και, επιπλέον, μέσω του οιονεί χρώματος το αντικειμενικό χρώμα, έτσι και μέσω της χρονικότητάς της παρουσιάζει την αντικειμενική χρονικότητα. Η εικόνα είναι εικόνα μέσα στη ροή του συνεχούς των εικόνων· κάθε φάση της εικόνας μέσα σε αυτή τη ροή αντιστοιχεί στην εμφανιζόμενη αντικειμενική χρονική φάση του πράγματος και πιο συγκεκριμένα της πλευράς του αντικειμένου που παρουσιάζεται μέσα σε αυτή την εικόνα. Η προ-εμπειρική χρονική θέση της εικόνας είναι παρουσίαση της αντικειμενικής χρονικής θέσης, η προ-εμπειρική χρονική έκταση μέσα στη ροή του συνεχούς των εικόνων είναι παρουσίαση της αντικειμενικής χρονικής έκτασης του πράγματος, δηλαδή της διάρκειάς του. Όλα αυτά είναι εναργή.

Αν κοιτάξουμε πιο προσεκτικά, βλέπουμε ότι αυτή η «παρουσίαση» του αντικειμενικού χρόνου είναι, φυσικά, ουσιαδώς διαφορετική από την παρουσίαση του πράγματος που βρίσκεται και διαρκεί μέσα στον αντικειμενικό χρόνο, ως του πράγματος που είναι ταυτόσημο μέσα στον χρόνο και το οποίο πληρώνει τον χρόνο με τον τρόπο

της διάρκειας. Ας λάβουμε, χάριν απλότητας, μέσα στη στενότερη σφαίρα του «καθαρότερου οράν» μια συνέχεια ίδιων εικόνων, δηλαδή εικόνων που είναι εξίσου πλούσιες· τότε βλέπουμε πως μια δέσμη αποβλεπτικών ακτίνων διαπερνά τις εικόνες που εκρέουν μέσα σε αυτή την οιονεί χρονικότητα, με τέτοιον τρόπο ώστε μέσω αυτών οι εικόνες τίθενται σε σαφή αντιστοιχία. Τα σημεία που βρίσκονται στην ίδια αποβλεπτική ακτίνα παρουσιάζουν, μέσω του περιεχομένου τους, ένα και το αυτό σημείο του αντικειμένου. Εδώ, λοιπόν, μια συνείδηση που θέτει την ενότητα διαπερνά την προ-εμπειρικά χρονική συνέχεια. Μια ροή περιεχομένων που παρατάσσονται στην αποβλεπτική ακτίνα παρουσιάζει από τη μία φάση στην άλλη το ίδιο σημείο του πράγματος. Κάθε σημείο της εικόνας έχει, επίσης, την προ-εμπειρικά χρονική του θέση. Δεν έχουμε, όμως, εδώ πάλι μια συνείδηση της ενότητας που διαπερνά τις διαδοχικές χρονικές θέσεις και τις αντικειμενοποιεί σε μια ταυτόσημη ενότητα. Η σειρά των σημείων της εικόνας που απλώνεται σε αυτό το συνεχές χρονικών θέσεων παρουσιάζει το ίδιο σημείο του πράγματος, όμως η σειρά των χρονικών θέσεων δεν παρουσιάζει ένα ταυτόσημο χρονικό σημείο του ίδιου αυτού σημείου του πράγματος, αλλά πάλι μια χρονική σειρά. Και το μεμονωμένο σημείο της εικόνας έχει την ίδια χρονική θέση με όλα τα υπόλοιπα συνυπάρχοντα σημεία της εικόνας. Ολόκληρη η εικόνα έχει μια χρονική θέση και κάθε διαφορετική εικόνα έχει διαφορετική χρονική θέση. Κάθε διαφορετική χρονική θέση στην προ-εμπειρικά ροή εικόνων παρουσιάζει μια διαφορετική αντικειμενική χρονική θέση. Διαφορετικά δεν θα εμφανιζόταν καν ένα πράγμα που να έχει, ως τέτοιο, τη διάρκειά του, μια πληρωμένη αντικειμενική χρονική σειρά.

Η συνείδηση της ενότητας που απλώνεται στην προ-εμπειρική ροή του χρόνου θέτει την ενότητα μέσα στη χρονική ροή των παρουσιαστικών εικόνων, καθώς μετατρέπει κάθε εικόνα σε παρουσιαστική εικόνα, με το να θέτει τη δοτικότητα εντός της και με το να θέτει, μαζί με κάθε νέα εικόνα, τη δοτικότητα «του ίδιου». Αυτό το οποίο δίνεται σε κάθε φάση δίνεται και τίθεται, όμως, ως ένα τώρα[παρόν] με το τάδε ή το δείνα περιεχόμενο και κατά τη μετάβαση στην επόμενη φάση διατηρείται στο τώρα[παρόν] του. Έτσι, η νέα και η κάθε νέα φάση δίνεται ως διατηρημένη μαζί με το τώρα[παρόν] της· συνεπώς, μέσα στη συνεχή μετάβαση οι φάσεις τίθενται σε ενότητα με τέτοιο τρόπο ώστε η κάθε φάση να διατηρεί το τώρα[παρόν] της κατά την αντικειμενοποίηση και η σειρά των σημειακών τώρα[παρόντων] (ως αντικειμενικών χρονικών σημείων) να πληρώνεται με ένα συνεχώς ενιαίο και ταυτόσημο περιεχόμενο. Όταν η φάση α είναι τρέχουσα ενεργεία, έχει τον χαρακτήρα του τρέχοντος ενεργεία τώρα[παρόντος]. Όμως, μέσα στη χρονική ροή, η μια φάση έρχεται μετά την άλλη, και έτσι όπως έχουμε τη νέα τρέχουσα ενεργεία φάση, οι φάσεις που ήταν μόλις «τώρα» έχουν μεταβάλει τον χαρακτήρα τους ως τρέχουσες ενεργεία φάσεις. Μέσα σε αυτή τη ροή των μεταβολών επιτελείται η χρονική αντικειμενοποίηση στον βαθμό που, μέσα στη ροή της φαινομενολογικής μεταβολής που υφίσταται το α κατά την καταβύθισή του, επιτυγχάνεται συνεχής οντοθεσία του ταυτόσημου α μαζί με το προσδιορισμένο χρονικό σημείο του. Εάν κάθε εικόνα έχει αντικειμενοποιηθεί μαζί με το τώρα[παρόν] της έτσι όπως είναι καθαυτή, η παρερχόμενη ροή των εικόνων εμφανίζεται μέσα στην αντικειμενοποιητική συνείδηση ως μια ροή μεταβολής αισθητηριακών περιεχομένων: η ενότητα αυτής

της πολλαπλότητας θα ήταν η ενότητα που «βρίσκεται» εντός της και αντλείται από αυτή.

Κατά την αντικειμενοποίηση του πράγματος, όμως, το περιεχόμενο της εικόνας με την έννοια της ενότητας της κιναισθητικής κινητοποίησης ερμηνεύεται καταληπτικά ως υπερβατικό με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο. Έτσι, το περιεχόμενο δεν προσλαμβάνεται απλά έτσι όπως είναι αλλά ως παρουσίαση, ως φορέας μιας αποβλεπτικής δέσμης που χαρακτηρίζεται έτσι ή αλλιώς και που πληρώνεται πάντα με τον τρόπο της καθαρής επικάλυψης. Αυτή η αποβλεπτικότητα διαπερνά τα περιεχόμενα της εικόνας, ενώ κάθε στιγμή του τώρα[παρόντος] που ανήκει στην εκάστοτε εικόνα υφίσταται την ίδια αντικειμενοποίηση του χρονικού σημείου την οποία θα υφίστατο ακόμη και δίχως την αντικειμενοποίηση του πράγματος. Συγκροτείται, συνεπώς, παντού μια αντικειμενική χρονική σειρά με τον ίδιο τρόπο. Όμως, η ακολουθία των εμφανίσεων, μέσα στη ροή της οποίας συγκροτείται η αντικειμενική χρονικότητα, είναι διαφορετική όσον αφορά την ύλη της, ανάλογα με το εάν συγκροτείται μια χρονικότητα που ιδιάζει στον χαρακτήρα του πράγματος ή του μη πράγματος· για παράδειγμα, ανάλογα με το εάν συγκροτείται αντικειμενικός χρόνος μέσα στη διάρκεια ή τη μεταβολή ενός εμμενούς τόνου ή σε εκείνη ενός πράγματος. Και οι δύο σειρές εμφάνισης έχουν ένα κοινό στοιχείο, μια κοινή μορφή που συνιστά τον χαρακτήρα της χρονικής αντικειμενοποίησης ως τέτοιας. Όμως, στη μια περίπτωση οι εμφανίσεις είναι

[123] εμφανίσεις κάποιου εμμενούς αντικειμένου, ενώ στην άλλη ενός αντικειμένου που έχει τον χαρακτήρα του πράγματος. Έτσι όπως η ταυτότητα του τόνου μέσα στη ροή των τονικών φάσεων —κάθε μία εκ των οποίων έχει τη χρονική ατομικότητά της— συνιστά ενότητα μέσα στο συνεχές

των φάσεων, ταυτότητα του τόνου ο οποίος υπάρχει μέσα σε όλες τις φάσεις και ο οποίος με τον τρόπο αυτό διαρκεί, έτσι και η ταυτότητα του πράγματος μέσα στη ροή των εμφανίσεων είναι ταυτότητα του πράγματος που εμφανίζεται μέσα σε όλες τις εμφανίσεις με τον τρόπο της αυτοδοτικότητας και της δοτικότητας του τώρα[παρόντος] και που εμφανίζεται μέσα σε ένα πάντα νέο τώρα[παρόν] και με τον τρόπο αυτό είναι πράγμα που διαρκεί.

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι στην υπερβατική αντίληψη οι φάσεις της προηγούμενης εμφάνισης δεν διατηρούνται μόνο ανακρατητικά, όπως αυτό συμβαίνει σε κάθε ακολουθία εμφανίσεων (τουλάχιστον, εντός συγκεκριμένων ορίων). Η αντιληπτική εμφάνιση που είναι εκάστοτε τρέχουσα ενεργεία στο σημειακό τώρα[παρόν] δεν τερματίζει μαζί με αυτό το οποίο φέρνει στην τρέχουσα ενεργεία δοτικότητα, μαζί με την πραγματικότητα που τίθεται ως τώρα[παρούσα] μέσω της αντίληψης. Δεν ισχύει ότι οι προηγούμενες εμφανίσεις, καθώς συνεχίζουν να ζουν στην ανακράτηση, διατηρούνται απλά ως εμφανίσεις αυτού που έχει υπάρξει. Η (πρωταρχική) ενθυμητική συνείδηση των προηγούμενων φάσεων είναι βέβαια ενθυμητική συνείδηση, αλλά είναι τέτοια αναφορικά με την προηγούμενη αντίληψη. Αυτό το οποίο δόθηκε νωρίτερα στην αντίληψη δεν είναι μόνο τώρα παροντικό ως αυτό που προηγουμένως δόθηκε αντιληπτικά, αλλά είναι ανειλημμένο στο τώρα[παρόν], τίθεται ως τώρα ακόμα υπάρχον. Ως τώρα[παρόν] τίθεται όχι μόνο αυτό το οποίο μόλις δόθηκε αυθεντικά στην αντίληψη, αλλά παράλληλα και εκείνο το οποίο είχε δοθεί προηγουμένως. Μέσα στη ροή της αυθεντικής αντίληψης δεν τίθεται ως είναι που διαρκεί μέσα στη ροή των εμφανίσεων του μόνο αυτό που βλέπει κανείς αυθεντικά, αλλά και αυτό το οποίο έχει ιδωθεί. Και το

ίδιο ισχύει για το μέλλον: αυτό που δίνεται ως επικείμενο να δοθεί στην αντίληψη μέσα στην αναμονή των επόμενων φάσεων της αυθεντικής αντίληψης τίθεται ως τώρα[παρόν]· υπάρχει τώρα και διαρκεί, πληρώνοντας τον ίδιο χρόνο. Το ίδιο ισχύει για κάθε τι που δεν έχει ιδωθεί αλλά είναι ορατό, δηλαδή για όλα όσα θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά ως ανήκοντα σε αυτό κατά τη δυνατή εκροή των (K) κιναισθήσεων.

Εδώ επιτελείται μόνο μια διεύρυνση της χρονικής αντικειμενοποίησης που συζητήσαμε νωρίτερα περιοριζόμενοι σε αυτό που είναι συνεχώς ορατό και σε αυτό που παρουσιάζεται πάντοτε διαφορετικά κατά το συμβάν του οράν. Κάθε τι που βλέπεται μπορεί επίσης να μην βλέπεται, παραμένει, όμως, δυνάμει ορατό. Κάθε αντιληπτική ροή επιδέχεται ουσιωδώς μια διεύρυνση, η οποία μετατρέπει εντέλει αυτό που δίνεται στην αντίληψη σε κάτι που δεν δίνεται πλέον στην αντίληψη. Όπως, όμως, η χρονική οντοθεσία, καθώς ταυτοποιεί μέσα από τη μεταβολή των πλήρων εμφανίσεών του το ορατό πράγμα που εμφανίζεται εδώ «πλήρως», αντικειμενοποιεί μαζί κάθε χρονική θέση των φάσεων της εμφάνισης και αποδίδει σε αυτή τη χρονική θέση τη σημασία μιας αντικειμενικής χρονικής θέσης· έτσι επιτελείται επίσης, και με παρόμοιο τρόπο, η χρονική οντοθεσία αναφορικά με τις συνολικές εμφανίσεις που παρουσιάζουν την ίδια αντικειμενικότητα με ατελή τρόπο και μάλιστα με έναν πάντα εκ νέου ατελή τρόπο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙ:

[124]

Ομολογη και μη ομολογη αντίληψη²¹

Η ομολογη αντίληψη ως καθαρώς εμμενής και ομολογη δοτικότητα ενός αντικειμένου μπορεί να κατανοηθεί με δύο έννοιες, από τις οποίες η μία έχει μια στενή αναλογία με την εξωτερική αντίληψη, ενώ η άλλη όχι. Στο εμμενές άκουσμα ενός τόνου μπορώ να ακολουθήσω μια διπλή κατεύθυνση ερμηνευτικής κατάληψης: τη μία φορά προς το αισθητό μέσα στη χρονική ροή και την άλλη προς αυτό που συγκροτείται μέσα σε αυτή τη ροή και το οποίο είναι, παρ' όλα αυτά, εμμενές.

1. Είτε ο τόνος κυμαίνεται ως προς την ποιότητα ή την ένταση είτε βρίσκεται ενώπιόν μου ως διαρκής με έναν πλήρως αμετάβλητο εσωτερικό προσδιορισμό, σε κάθε περίπτωση βρίσκω ενώπιόν μου μια ροή, και μια τέτοια ατομική αντικειμενικότητα μπορεί να μου δίνεται μόνο εντός αυτής της ροής. Ο τόνος εκκινεί ως τονικό τώρα[παρόν] και συνεχώς συνδέεται με αυτό ένα πάντα νέο τώρα[παρόν], και κάθε νέο τώρα[παρόν] έχει το περιεχόμενό του, προς το οποίο, έτσι όπως αυτό είναι, μπορώ να κατευθύνω το βλέμμα μου. Μπορώ, λοιπόν, να κολυμπήσω μέσα στο ρεύμα αυτής της ροής, ακολουθώντας την με το εποπτικό βλέμμα μου· μπορώ επίσης να στρέψω την προσοχή μου όχι μόνο στο εκάστοτε περιεχόμενο αλλά σε ολόκληρη την έκταση που ονομάζεται εδώ ροή, μαζί με τα συγκεκριμένα πλήρη της ή κάνοντας αφαίρεση από αυτά. Αυτή η ροή δεν είναι η ροή του αντικειμενικού χρόνου, την οποία προσδιορίζω με το ρολόι ή το χρονοσκόπιο, δεν είναι ο κοσμικός χρόνος που καθορίζω σε σχέση προς

²¹ Στην §44.

τη Γη και τον Ήλιο. Διότι αυτός ο χρόνος υποπίπτει στη φαινομενολογική αναγωγή. Αντιθέτως, ονομάζουμε αυτή τη ροή προ-εμπειρικό ή φαινομενολογικό χρόνο. Προσφέρει τους πρωταρχικούς αναπαραστάτες για την αναπαράσταση των κατηγορημάτων του αντικειμενικού χρόνου. Για να χρησιμοποιήσουμε μια αναλογία: προσφέρει τα χρονικά αισθήματα. Στην αντίληψη που μόλις περιγράψαμε στρέφουμε, λοιπόν, την προσοχή μας είτε στο εκάστοτε χρονικό περιεχόμενο μέσα στη χρονική του έκταση και μέσα από τον δεδομένο τρόπο με τον οποίο γεμίζει αυτή την έκταση είτε στο χρονικό περιεχόμενο in abstracto ή στη χρονική έκταση in abstracto: σε κάθε περίπτωση στρέφουμε την προσοχή σε αυτό που είναι εμμενώς πραγματικά δοσμένο, σε αυτό το οποίο ενυπάρχει στην αντίληψη εμμενώς πραγματικά ως συστατική της στιγμής. Αυτό είναι το ένα.

2. Από την άλλη πλευρά, όμως, έχουμε το εξής: εάν ο τόνος διαρκεί, ας πούμε ο τόνος Ντο, τότε η αντιληπτική μας σκόπευση μπορεί να κατευθυνθεί προς τον τόνο Ντο που διαρκεί, δηλαδή στο αντικείμενο «τόνος Ντο», το οποίο είναι ένα και το αυτό αντικείμενο μέσα στη χρονική ροή, πάντα το ίδιο μέσα σε όλες τις φάσεις της ροής. Και πάλι, εάν ο τόνος μεταβληθεί, ας πούμε ως προς την έντασή του, ή εάν ο ίδιος αλλάξει ως προς την ποιότητά του, ας πούμε ότι κυμαίνεται, τότε σε αυτό τον τρόπο του λέγειν αποτυπώνεται ήδη μια αντιληπτική κατεύθυνση, η οποία έχει στραμμένη το βλέμμα της σε κάτι το ταυτόσημο που μεταβάλλεται, σε κάτι που μένει το ίδιο ενώ μεταβάλλεται η ποιότητα και η έντασή του. Αυτό, λοιπόν, είναι ένα διαφορετικό αντικείμενο από το προηγούμενο. Εκεί είχαμε να κάνουμε με τη χρονική ροή του ηχείν, ενώ εδώ έχουμε να κάνουμε με το ταυτόσημο μέσα στη ροή του χρόνου.

Η χρονική ροή του ηχείν είναι χρόνος, πληρωμένος και συγκεκριμένος χρόνος, όμως αυτή η ροή δεν έχει χρόνο, δεν είναι μέσα στον χρόνο. Ο τόνος, όμως, είναι μέσα [125] στον χρόνο, διαρκεί, μεταβάλλεται. Ως ταυτόσημος μέσα στη μεταβολή είναι ένας «ως προς την υπόσταση» (*substantiell*). Αλλά όπως ο χρόνος είναι προ-εμπειρικός, φαινομενολογικός χρόνος, έτσι και η υπόσταση (*Substanz*) για την οποία γίνεται εδώ λόγος είναι προ-εμπειρική, προ-φαινομενική υπόσταση. Αυτή η υπόσταση είναι το ταυτόσημο, ο «φορέας» του μεταβαλλόμενου ή του σταθερού, για παράδειγμα, της σταθερής ποιότητας και της μεταβαλλόμενης έντασης ή της συνεχώς μεταβαλλόμενης ποιότητας και της έντασης που αλλάζει απότομα κ.ο.κ. Όταν γίνεται λόγος για «υπόσταση», το βλέμμα κατευθύνεται προς αυτό που είναι ταυτόσημο και όχι προς το χρονικό περιεχόμενο που μεταβάλλεται από τη μία φάση στην άλλη της χρονικής ροής, όντας άλλοτε το ίδιο και άλλοτε διαφορετικό. Είναι κάτι το ταυτόσημο, το οποίο ενώνει όλες τις χρονικές φάσεις της ροής μέσω της ενότητας της κοινής ουσίας, του ειδολογικά κοινού στοιχείου (κοινό στοιχείο το οποίο, όμως, δεν αναδύεται στη γενικότητά του μέσα από μια ουσιακή [ή ειδητική] αφαίρεση ούτε από μόνο του). Το ταυτόσημο είναι η ουσία στην ατομικότητά της, η οποία παραμένει συνεχώς κοινή μέσα στη ροή. Κατά τη θέαση της υπόστασης δεν επιτελείται κάποια αφαίρεση από τη ροή των περιεχομένων που δίνονται στη θέαση και το βλέμμα δεν κατευθύνεται προς το γενικό· αντιθέτως, συγκρατείται στο βλέμμα μας η ροή των χρονικών πλήρων και διακρίνουμε εποπτικά το ταυτόσημο που βρίσκεται εντός της και παραμένει συνδεδεμένο με αυτή.

Η υπόσταση είναι το ταυτόσημο της πλήρους ροής, της συγκεκριμένης. Εάν διακρίνουμε αφαιρετικά μια μη ανεξάρτητη συστατική στιγμή όπως, για παράδειγμα, την ένταση του τόνου, τότε λαμβάνει χώρα και εδώ μια ταυτοποίηση ίδιου είδους: λέμε ότι η ένταση παραμένει σταθερή ή μεταβάλλεται. Αυτές οι ταυτότητες είναι φαινομενολογικές ενδεχομενικότητες (*Akzidentien*). Ο τόνος, το φαινομενολογικό «πράγμα», έχει διαφορετικές «ιδιότητες» και η κάθε μία ιδιότητα είναι πάλι κάτι το ταυτόσημο στην παραμόνιμη σταθερότητα και τη μεταβολή της· είναι, ούτως ειπείν, μια μη ανεξάρτητη ακτίνα της υποστασιακής ενότητας, μια πλευρά της υπόστασης, μια μη ανεξάρτητη συστατική στιγμή της ενότητάς της, το ίδιο, όμως, είναι κάτι το ατομικό με την ίδια έννοια. Η υπόσταση και η ενδεχομενικότητα με αυτή την προ-εμπειρική έννοια είναι φαινομενολογικά δεδομένα: είναι δεδομένα σε δυνάμει αντιλήψεις, και μάλιστα ομόλογες αντιλήψεις. Αυτές οι αντιλήψεις είναι, όπως είπα, παρόμοιες με τις εξωτερικές αντιλήψεις. Στην πραγματικότητα, οι εξωτερικές αντιλήψεις είναι, επίσης, αντιλήψεις πραγμάτων ή ενδεχομενικοτήτων των πραγμάτων και ο χαρακτήρας αυτών των αντιλήψεων είναι ανάλογος προς τον χαρακτήρα των αντιλήψεων της εμμενούς φαινομενολογικής υπόστασης.²² Όταν αντιλαμβανόμαστε ένα σπίτι, αυτό το αντικείμενο έχει τη χρονική έκτασή του —και αυτό ανήκει στην ουσία του (συνεπώς, στην ουσία του νοήματος της αντίληψης)—, εμφανίζεται ως κάτι που συνεχίζει να διαρκεί ως αμετάβλητο, ως ταυτόσημο μέσα σε αυτή

²² Η υπόσταση, φυσικά, κατανοείται στην περίπτωση αυτή όχι ως πραγματική υπόσταση, ως φορέας πραγματικών ιδιοτήτων, αλλά απλά ως η ταυτόσημη υπόσταση της αντίληψης του φάσματος (*Phantomwahrnehmung*).

τη διάρκεια, ως παραμόνιμα σταθερό μέσα στη χρονική έκταση. Εάν λάβουμε ως παράδειγμα κάτι που δίνεται στην εξωτερική αντίληψη και μεταβάλλεται, το πέταγμα ενός πουλιού ή μια φλόγα που μεταβάλλεται η ένταση της φωτεινότητάς της, ισχύει το ίδιο. Το εξωτερικό πράγμα έχει τον φαινόμενο χρόνο του και εμφανίζεται ως το ταυ- [126] τόσημο αυτού του χρόνου, και μάλιστα ως το ταυτόσημο της κίνησης και της μεταβολής. Φυσικά, όμως, όλες αυτές οι αντιλήψεις είναι μη ομόλογες: ο χρόνος με το πλήρες του δεν δίνεται ομόλογα, δεν μπορεί να αναδειχθεί ως αίσημα. Και, παρομοίως, η ταυτότητα του πράγματος και των ιδιοτήτων δεν μπορεί να πραγματωθεί ομόλογα, όχι έτσι όπως πραγματώνεται η ταυτότητα του τόνου στον ρευστό τρόπο με τον οποίο ηχεί, η ταυτότητά του μέσα στη ροή της εξασθένισης και της επανενδυνάμωσης κ.ο.κ. Είναι, όμως, εναργές ότι, στη βάση, η ίδια ταυτοποίηση ή υποστασιοποίηση, η οποία δίνεται ή επιτελείται ομόλογα στην εμμένεια, στην εξωτερική αντίληψη υφίσταται ως μη ομόλογη, επιτελούμενη στη βάση υπερβατικών καταλήψεων. Είναι, όμως, επίσης σαφές, ότι κάθε ανάλυση του νοήματος του πράγματος και της ιδιότητας, της υπόστασης και της ενδεχομενικότητας, πρέπει πρώτα να επιστρέψει στην εμμενή φαινομενολογική περιοχή και να φέρει στο φως την ουσία της φαινομενολογικής υπόστασης και της φαινομενολογικής ενδεχομενικότητας, ακριβώς όπως κάθε αποσαφήνιση της ουσίας του χρόνου οδηγεί πίσω στον προ-εμπειρικό χρόνο.

Έτσι, έχουμε γνωρίσει κάποιους σημαντικούς τύπους ομόλογης και μη ομόλογης αντίληψης. Όσον αφορά τους όρους «εσωτερική» και «εξωτερική» αντίληψη, είναι προφανές τώρα ότι εγείρουν ορισμένες ανησυχίες. Σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν, πρέπει να προσέξουμε ότι ο τίτλος

«εσωτερική αντίληψη» είναι αμφίσημος. Σηματοδοτεί δύο ουσιωδώς διαφορετικά πράγματα: αφενός, την αντίληψη ενός συστατικού κομματιού που είναι εμμενές στην αντίληψη, αφετέρου, την αντίληψη ενός αντικειμένου που έχει θεαθεί εμμενώς, το οποίο όμως δεν είναι συστατικό κομμάτι της αντίληψης. Εάν συγκρίνουμε τους δύο τύπους ομολογής αντίληψης, έχουν ως κοινό στοιχείο ότι εντός τους επιτελείται η ομολογή δοτικότητας του αντικειμένου τους· κάθε τι το μη αυθεντικό, κάθε υπερβατική ερμηνευση, αποκλείεται. Όμως, μόνο στο ένα είδος αντίληψης το αντικείμενο είναι εμμενώς πραγματικό και συγκροτησιακό στοιχείο του φαινομένου της αντίληψης. Η χρονική ροή του ηχείν είναι εδώ στο αντιληπτικό φαινόμενο μαζί με όλα τα συστατικά της, το συγκροτεί. Κάθε φάση, κάθε συστατικό κομμάτι αυτής της ροής, είναι ένα κομμάτι του φαινομένου. Από την άλλη πλευρά, αυτό το οποίο είναι ταυτόσημο μέσα στη χρονική ροή, η φαινομενολογική υπόσταση και οι ιδιότητές της, αυτό το οποίο μένει σταθερό ή μεταβάλλεται, είναι μεν κάτι που μπορεί να ιδωθεί ομολόγα μέσα από το δεύτερο είδος αντίληψης, δεν μπορεί, όμως, να χαρακτηριστεί ως εμμενώς πραγματική και συστατική στιγμή ή εμμενώς πραγματικό κομμάτι εντός της.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ XII:

Η εσωτερική συνείδηση και η σύλληψη των βιωμάτων²³

Κάθε ενέργημα είναι συνείδηση τινός, όμως κάθε ενέργημα είναι επίσης συνειδητό. Κάθε βίωμα είναι «αισθητό», είναι εμμενώς «αντιληπτό» (εσωτερική συνείδηση), αν και

²³ Στην §44.

φυσικά όχι ως κάτι που έχει τεθεί, ως κάτι που σκοπεύεται (αντιλαμβάνομαι δεν σημαίνει εδώ «είμαι-στραμμένος-σε-κάτι-ενώ-το-σκοπεύω» ή «συλλαμβάνω»). Κάθε ενέργημα μπορεί να αναπαραχθεί: σε κάθε «εσωτερική» συνείδηση ενεργήματος —εκλαμβάνοντάς την ως ένα αντιλαμβάνεσθαι— ανήκει μια δυνατή αναπαραγωγική συνείδηση, για παράδειγμα, μια δυνατή επανενθύμηση. Φυσικά, αυτό φαίνεται να οδηγεί σε μια άπειρη αναδρομή. Διότι δεν είναι πάλι η εσωτερική συνείδηση, δηλαδή το αντιλαμβάνεσθαι του ενεργήματος (του κρίνειν, του εξωτερικού αντιλαμβάνεσθαι, του χαίρεσθαι κ.ο.κ.), ένα ενέργημα και, ως εκ τούτου, το ίδιο με τη σειρά του εσωτερικά αντιληπτό; Αντιθέτως, θα πρέπει να πούμε ότι κάθε «βίωμα», αυστηρά μιλώντας, είναι εσωτερικά αντιληπτό. Όμως, το εσωτερικό αντιλαμβάνεσθαι δεν είναι ένα «βίωμα» με την ίδια έννοια. Δεν είναι το ίδιο πάλι εσωτερικά αντιληπτό. Κάθε βίωμα με το οποίο μπορεί να συναντηθεί το βλέμμα μας δίνεται ως ένα διαρκές βίωμα, ως ένα βίωμα που ρέει και μεταβάλλεται με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο. Και αυτό δεν είναι κάτι που το επιφέρει το βλέμμα που σκοπεύει ένα βίωμα: αυτό απλά κοιτά το βίωμα.

Αυτό το παροντικό, το τωρινό, βίωμα που διαρκεί είναι ήδη, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε μέσω μιας μεταβολής του βλέμματος, μια «ενότητα της εσωτερικής συνείδησης», της «χρονικής συνείδησης», και αυτή είναι ακριβώς μια αντιληπτική συνείδηση. Το «αντιλαμβάνεσθαι» δεν είναι εδώ τίποτα άλλο από τη χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση με τις φάσεις της των ρευστών ανακρατήσεων και προκρατήσεων. Πίσω από αυτό το αντιλαμβάνεσθαι δεν υφίσταται πάλι ένα άλλο αντιλαμβάνεσθαι, ως εάν η ίδια αυτή ροή να ήταν πάλι μια ενότητα μέσα σε μια άλλη ροή. Αυτό που ονομάζουμε βίωμα, αυτό που ονομάζουμε

ενέργημα κρίσης, χαράς, εξωτερικής αντίληψης, ακόμη και το ενέργημα του βλέπειν που κατευθύνεται σε ένα ενέργημα (το οποίο συνιστά μια οντοθετική σκόπευση): όλα αυτά είναι ενότητες της χρονικής συνείδησης, είναι, συνεπώς, αντιληπτικές ενότητες (*Wahrgenommenheiten*). Και σε κάθε μία τέτοια ενότητα αντιστοιχεί μια τροποποίηση. Πιο συγκεκριμένα: στην πρωταρχική συγκρότηση του χρόνου, στο αντιλαμβάνεσθαι, αντιστοιχεί ένα αναπαγωγικό ενέργημα, και σε αυτό που έχει δοθεί αντιληπτικά αντιστοιχεί κάτι αναπαρουσιασμένο.

Επομένως, θέτουμε το πρωταρχικό ενέργημα και την αναπαρουσίασή του το ένα δίπλα στο άλλο. Η κατάσταση έχει ως εξής: το E είναι ένα οποιοδήποτε ενέργημα που είναι συνειδητό στην εσωτερική συνείδηση (το οποίο έχει συγκροτηθεί σε αυτή). Τότε, εάν το A_1 είναι η εσωτερική συνείδηση, έχουμε το $A_1(E)$. Αναφορικά με το E , έχουμε επίσης μια αναπαρουσίαση $AN_1(E)$. Αυτή, όμως, είναι πάλι κάτι το εσωτερικά συνειδητό και έχει τη μορφή: $A_1[AN_1(E)]$.

Σύμφωνα με αυτό, εντός της εσωτερικής συνείδησης και όλων των «βιωμάτων» της έχουμε δύο είδη συμβάντων που αντιστοιχούν μεταξύ τους: το E και το $AN_1(E)$.

Όλη η φαινομενολογία, την οποία είχα κατά νου στις *Λογικές Έρευνες*, ήταν φαινομενολογία των βιωμάτων με την έννοια των δεδομένων της εσωτερικής συνείδησης· και αυτό, σε κάθε περίπτωση, είναι ένα κλειστό και αυτόνομο πεδίο.

Το E μπορεί να είναι πολλά πράγματα. Για παράδειγμα, μπορεί να είναι ένα αισθητηριακό περιεχόμενο, ας πούμε ένα αισθητό κόκκινο. Εδώ το αίσθημα δεν είναι άλλο από την εσωτερική συνείδηση του περιεχομένου του αισθήματος. Το αίσθημα κόκκινο (ως το αισθάνεσθαι που έχει ως

αντικείμενο το κόκκινο) είναι συνεπώς $A_1(\text{κόκκινο})$ και το φάντασμα του κόκκινου είναι $AN_1(\text{κόκκινο})$, το οποίο όμως έχει τη δική του συνειδησιακή ύπαρξη με τη μορφή: $A_1[AN_1(\text{κόκκινο})]$. Έτσι γίνεται κατανοητό γιατί στις *Λογικές Έρευνες* μπόρεσα να ταυτίσω το αισθάνεσθαι και το περιεχόμενο του αισθήματος. Εάν κινούνται στο πλαίσιο της εσωτερικής συνείδησης, τότε εκεί δεν υπήρχε φυσικά [128] ένα αισθάνεσθαι, αλλά μόνο κάτι το αισθητό. Επομένως, ήταν επίσης ορθό το ότι αντιπαρέθεσα τα ενεργήματα (αποβλεπτικά βιώματα της εσωτερικής συνείδησης) στα μη ενεργήματα. Αυτά τα τελευταία ήταν το σύνολο των «πρωταρχικών» ή αισθητηριακών περιεχομένων. Αντιθέτως, όσον αφορά τα «φαντάσματα», ήταν φυσικά λάθος να πούμε γι' αυτά (στο πεδίο της εσωτερικής συνείδησης) ότι είναι «βιώματα», διότι το βίωμα θα σήμαινε δοτικότητα της εσωτερικής συνείδησης, κάτι το εσωτερικά αντιληπτό. Πρέπει, επομένως, να διακρίνουμε τα αναπαρουσιασμένα περιεχόμενα —για παράδειγμα, τα φαντασιακά αισθητηριακά περιεχόμενα— και τις αναπαρουσιάσεις αυτών των περιεχομένων, τις $AN_1(\alpha)$, οι οποίες είναι αποβλεπτικά βιώματα που ανήκουν στο πεδίο της εσωτερικής συνείδησης.

Ας εξετάσουμε τώρα την περίπτωση όπου το E είναι μια «εξωτερική» αντίληψη. Είναι φυσικά ενότητα της εσωτερικής συνείδησης. Και στην εσωτερική συνείδηση υφίσταται μια αναπαρουσίασή της, όπως συμβαίνει με κάθε βίωμα. Συνεπώς, η $A_\varepsilon(\alpha)$ ως $A_1[A_\varepsilon(\alpha)]$ έχει τη δική της $AN_1[A_\varepsilon(\alpha)]$.²⁴ Τώρα ανήκει στην ουσία της αντίληψης

²⁴ Το (α) που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ —στα γερμανικά: (g)— αντιστοιχεί στο «αντικείμενο». Έτσι, το $A_\varepsilon(\alpha)$ σημαίνει «εξωτερική αντίληψη του αντικειμένου». (Σ.τ.μ.)

ως τέτοιας το ότι αντιστοιχεί σε αυτή μια παράλληλη αναπαρουσίαση, δηλαδή ένα ενέργημα που αναπαρουσιάζει αυτό το οποίο αντιλαμβάνεται η αντίληψη. «Αναπαραγωγή» είναι η αναπαρουσίαση της εσωτερικής συνείδησης, η οποία αντιτίθεται προς την πρωταρχική παρέλευση, προς την εντύπωση. Η αναπαρουσίαση μιας διαδικασίας που έχει τον χαρακτήρα του πράγματος δεν μπορεί, συνεπώς, να ονομαστεί αναπαραγωγή. Το φυσικό συμβάν δεν παράγεται ξανά για άλλη μια φορά· γίνεται αντικείμενο ενθύμησης, βρίσκεται ενώπιον της συνείδησης με τον χαρακτήρα του αναπαρουσιασμένου.

Ας εξετάσουμε τώρα την αξιοσημείωτη σχέση ανάμεσα στις δύο αναπαρουσιάσεις που καλούμαστε να συγκρίνουμε και οι οποίες προφανώς διακρίνονται μεταξύ τους εγγενώς.

1. Η $AN_1(A_\epsilon)$, ή, όπως μπορούμε επίσης να γράψουμε τώρα, η $Αναπ(A_\epsilon)$ (η εσωτερική αναπαραγωγή της εξωτερικής αντίληψης), αντιπαρατίθεται στην A_ϵ .
2. Η AN_ϵ (η αναπαρουσίαση του εξωτερικού αντικειμένου ε) αντιπαρατίθεται στην A_ϵ .²⁵

Τώρα υφίσταται ένας ουσιώδης κανόνας, όπου η $Αναπ(A_\epsilon) = AN_\epsilon$. Για παράδειγμα, η αναπαρουσίαση ενός σπιτιού και η αναπαραγωγή της αντίληψης αυτού του σπιτιού δείχνουν τα ίδια φαινόμενα.

²⁵ Εδώ ο Χούσσερλ αναφέρεται στο εξωτερικό αντικείμενο ως «ε», εφόσον εξετάζει αποκλειστικά την περίπτωση της εξωτερικής αντίληψης και των δύο ειδών αναπαρουσιάσεων που της αντιστοιχούν: (α) την αναπαραγωγή (Αναπ) του ενεργήματος της εξωτερικής αντίληψης και (β) την αναπαρουσίαση (ΑΝ) του αντικειμένου της εξωτερικής αντίληψης. (Σ.τ.μ.)

Επίσης, μπορούμε τώρα να πούμε το εξής: Το «αντικειμενοποιητικό» σκοπεύειν, με την ειδική έννοια, μπορεί να έχει:

(α) Τον χαρακτήρα του «εσωτερικού αναστοχασμού», της «εσωτερικής αντίληψης» ως οντοθετικής σκόπευσης στη βάση αυτού που «σκοπεύεται εσωτερικά από τη συνείδηση». Το σκοπεύειν μπορεί να ζει βυθισμένο μέσα στη συνείδηση, μπορεί να εκλάβει την εσωτερική συνείδηση ως υπόστρωμα. Τότε δίνονται ρητά, όσο είναι δυνατόν, όλες οι αντικειμενικότητες που υφίστανται ενδιάθετα στην εσωτερική συνείδηση ως τέτοια, δηλαδή μετατρέπονται σε «αντικείμενα». Με αυτό τον τρόπο μετατρέπονται σε αντικείμενα αφενός, τα αισθήματα, υπό την έννοια των αισθητηριακών περιεχομένων, και, αφετέρου, όλα τα ενεργήματα, *cogitationes*, που έχουν συγκροτηθεί στην εσωτερική συνείδηση ως ενότητες, τα αποβλεπτικά βιώματα της εσωτερικής συνείδησης.

(β) Στην εσωτερική συνείδηση έχουμε, επομένως, [129] επίσης «αποβλεπτικά βιώματα», εφόσον εδώ υφίστανται αντιλήψεις, κρίσεις, αισθήματα, επιθυμίες κ.ο.κ. Αυτές οι ενότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως υποστρώματα. Αντί να τα θέτουμε οντικά και να τα αντικειμενοποιούμε στον «εσωτερικό αναστοχασμό», δηλαδή στη σκοπεύουσα εσωτερική αντίληψη, ένα σκοπευτικό ενέργημα ζει βυθισμένο μέσα στην αποβλεπτικότητά τους και έτσι «αντλεί» από αυτά τα βιώματα τα αντικείμενα που αποβλέπονται ενδιάθετα και τα καθιστά σκοπευόμενα αποβλεπτικά αντικείμενα με την αυστηρή έννοια της αντικειμενοποιητικής οντοθεσίας. Στην περίπτωση αυτή, το ενέργημα που λειτουργεί ως υπόστρωμα μπορεί να είναι ένα ενέργημα κενής αναπαρουσίασης. Μπορεί, φυσικά, να αναδυθεί η ενθύμηση μιας χαράς, μιας ευχής κ.ο.κ. και

το σκοπευτικό ενέργημα μπορεί να κατευθυνθεί προς αυτό που ήταν χαρμόσυνο, προς το αντικείμενο της ευχής ως τέτοιο, δίχως να κυριαρχεί στο ενέργημα μια ζωντανή παράσταση.

Πρέπει, λοιπόν, να διακρίνουμε ανάμεσα στο προφανόμενο (*präphänomenale*) είναι των βιωμάτων, το είναι τους πριν από την αναστοχαστική στροφή προς αυτά, και το είναι τους ως φαινομένων. Μέσω της στροφής της προσοχής και μέσω της σύλληψης, το βίωμα αποκτά έναν νέο τρόπο του είναι· μετατρέπεται σε «διαφοροποιημένο», «διακριτό»· και αυτό το ενέργημα της διαφοροποίησης δεν είναι άλλο από το ενέργημα της σύλληψης, και η διαφοροποίηση δεν είναι άλλο από το ότι κάτι έχει-συλληφθεί, ότι είναι αντικείμενο της στροφής-προς. Δεν πρέπει, όμως, να το σκεφτούμε ως εάν η διαφορά να συνίστατο απλά στο ότι το ίδιο βίωμα συνδέεται κάποια στιγμή με τη στροφή-προς, με ένα νέο βίωμα, το βίωμα του κατευθύνεσθαι-προς-αυτό-το-βίωμα, δηλαδή ότι λαμβάνει χώρα μια απλή περιπλοκή, μια απλή σύμπλεξη. Σίγουρα, όταν λαμβάνει χώρα η στροφή-προς, διακρίνουμε εναργώς ανάμεσα στο αντικείμενο της στροφής-προς (το βίωμα A) και την ίδια τη στροφή-προς. Και σίγουρα έχουμε λόγο να λέμε ότι νωρίτερα ήμασταν στραμμένοι προς κάτι άλλο, έπειτα επιτελέσαμε τη στροφή προς το A, και ότι το A «ήταν εδώ» ήδη πριν από τη στροφή-προς. Πρέπει, όμως, αρχικά να προσέξουμε ότι, όταν μιλάμε για το ίδιο βίωμα, ο λόγος μας είναι αμφίσημος και ότι (όπου αυτός βρίσκει τη νόμιμη εφαρμογή του) δεν πρέπει να συναγάγουμε δίχως άλλο πως δεν έχει αλλάξει τίποτα φαινομενολογικά ως προς τον τρόπο με τον οποίο αυτό το «ίδιο» δίνεται στη βιωματική ζωή.

Ας το σκεφτούμε λίγο πιο προσεκτικά. Ακόμη και η στροφή-προς —η οποία, όπως λέμε, άλλοτε κατευθύνεται

προς τα εδώ, άλλοτε προς τα εκεί— είναι κάτι που συλλαμβάνεται μέσω μιας νέας στροφής-προς και έτσι μετατρέπεται πρωταρχικά σε αντικείμενο (σε πρωταρχική απόκτηση της γνώσης αυτής της στροφής-προς). Συνεπώς, αυτό το ενέργημα μέσω του οποίου τίθεται σε σχέση το αντικείμενο της στροφής-προς και η στροφή-προς, όπως και η πρωταρχική απόκτηση της γνώσης αυτής της σχέσης, είναι, επίσης, ένα νέο φαινόμενο. Όπως ακριβώς είναι νέο φαινόμενο το ενέργημα μέσω του οποίου τίθεται σε σχέση (α) η στροφή προς το αντικείμενο όπως αυτό υφίσταται πριν από τη στροφή-προς με (β) την απόκτηση της γνώσης πως η στροφή-προς έρχεται ως κάτι επιπρόσθετο και στρέφεται στο αντικείμενο που υφίσταται δίχως αυτή.

Καταλαβαίνουμε δίχως άλλο τι σημαίνει να είναι κανείς στραμμένος προς ένα αντικείμενο — ας πούμε, προς αυτό το χαρτί και ειδικά προς την άκρη του χαρτιού, η οποία προεξέχει ιδιαιτέρως. Η διαφορά ανάμεσα σε αυτό στο οποίο εστιάζει ειδικά η προσοχή και σε εκείνο που είναι απαρατήρητο από την πλευρά του αντικειμένου είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτή τη διαφορά στην «υποκειμενική πλευρά», δηλαδή στο ίδιο το ενέργημα της προσοχής στα βήματά του. Το αντικείμενο δίνεται [130] με ένα συγκεκριμένο τρόπο της προσοχής και μπορούμε ενδεχομένως να κατευθύνουμε την προσοχή προς τη μεταβολή αυτών των τρόπων· δηλαδή, προς αυτό που μόλις περιγράψαμε, ότι από ένα αντικείμενο είναι άλλοτε αυτό το μέρος και άλλοτε εκείνο που καθίστανται αντικείμενο της προσοχής μας και ότι αυτό το οποίο προκρίνεται τώρα ήταν ήδη προηγουμένως εδώ, δίχως να προκρίνεται, ότι κάθε τι που προκρίνεται έχει ένα υπόβαθρο, ένα φόντο, ένα περιβάλλον σε αυτή τη συνολική σφαίρα αντικειμένων κ.ο.κ. Ανήκει στην ουσία αυτού του αντικειμένου το

ότι είναι κάτι μη ανεξάρτητο, ότι δεν μπορεί να υπάρχει δίχως τον «δικό του» τρόπο παρουσίασης, δηλαδή δίχως την ιδεατή δυνατότητα να καταστήσει κανείς αντικείμενο αυτό τον τρόπο και να μεταβεί πάλι από αυτό τον τρόπο στο αντικείμενο. Και στην ουσία του «ενός και του αυτού» αντικειμένου του οποίου έχω συνείδηση μέσα από μια σειρά τρόπων παρουσίασης, ανήκει το ότι το βλέμμα μπορεί να κατευθυνθεί ακριβώς σε αυτή τη σειρά κ.ο.κ.

Αυτά τα αναστοχαστικά ενεργήματα επιτελούνται μέσα στην ενότητα μιας χρονικής συνείδησης· το νέο που συλλαμβάνεται ήταν —όπως λέμε— ήδη εκεί, ανήκει σε αυτό το οποίο είχε συλληφθεί προηγουμένως ως υπόβαθρο, ως φόντο κ.ο.κ. Κάθε «μεταβολή της προσοχής» σημαίνει μια συνέχεια αποβλέψεων και, από μια άλλη σκοπιά, σε αυτή τη συνέχεια βρίσκεται ενδιάθετα μια ενότητα, μια συγκροτημένη ενότητα, η οποία είναι δυνατόν να συλληφθεί: η ενότητα του ίδιου πράγματος (του πράγματος που παρουσιάζεται απλά με διαφορετικούς τρόπους της προσοχής), από το οποίο καθίστανται αντικείμενα «προσοχής», «έρχονται στο φως», κάθε φορά διαφορετικές συστατικές στιγμές, διαφορετικά μέρη.

Τι άλλο είναι τώρα η προσοχή από την παρέλευση των διαφορών ανάμεσα σε τέτοιου είδους τρόπους της «συνείδησης ως τέτοιας» και από την κατάσταση σύμφωνα με την οποία αυτά που γίνονται αντιληπτά συνδέονται μεταξύ τους σε μια ενότητα με τη μορφή «του ίδιου», το οποίο έχει άλλοτε αυτόν και άλλοτε εκείνο τον τρόπο προσοχής; Τι σημαίνει τώρα το να αναστοχάζεται κανείς τη συστατική στιγμή «στροφή-προς»; Άλλοτε οι τρόποι της προσοχής παρέρχονται «αφελώς»: μέσα στην παρέλευσή τους στρέφομαι προς το αντικείμενο που εμφανίζεται εντός τους· άλλοτε ένα αντικειμενοποιητικό βλέμμα

κατευθύνεται προς την ίδια τη σειρά των τρόπων, μπορώ να τους διατρέξω επανειλημμένα στην ενθύμηση, και αυτή η σειρά έχει ως τέτοια την ενότητά της.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ XIII:

Η συγκρότηση των αυτενεργών ενοτήτων ως εμμενών χρονικών αντικειμένων. – Η κρίση ως χρονική μορφή και η απόλυτη χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση²⁶

Έχουμε μια κρίση (για παράδειγμα: $2 \times 2 = 4$). Αυτό το οποίο σκοπεύεται ως τέτοιο είναι μια *άχρονη ιδέα*: σε αμέτρητα ενεργήματα κρίσης μπορεί να σκοπεύεται το ίδιο με το απόλυτα ταυτόσημο νόημα και αυτό το ίδιο μπορεί να είναι αληθές ή ψευδές. Ας εκλάβουμε αυτό το τελευταίο ως την «πρόταση» και ας εξετάσουμε την «κρίση» ως σύστοιχο της πρότασης. Θα κάνει, λοιπόν, κανείς λόγο για το *ενέργημα* της κρίσης; Τη συνείδηση μέσω της οποίας σκοπεύεται το ότι $2 \times 2 = 4$; Όχι. Ας σκεφτούμε το εξής: Αντί να είμαι στραμμένος προς το αντικείμενο της σκόπευσης ως τέτοιο, κατευθύνω το βλέμμα μου στο *ενέργημα* της κρίσης, στη διαδικασία εντός της οποίας μου δίνεται ότι $2 \times 2 = 4$. Λαμβάνει χώρα μια διαδικασία. Εκκινώ με [131] τη διαμόρφωση της σκέψης για το θέμα/υποκείμενο (*Subjektgedanken*) 2×2 , τερματίζω αυτή τη διαμόρφωση, και αυτή η σκέψη χρησιμεύει ως θεμελιώδης θέση (*Grundsetzung*) για τη θέση «ισούται με 4» που έπεται και βασίζεται σε εκείνη (*Daraufsetzung*). Συνεπώς, λαμβάνει χώρα ένα αυτενεργές *ενέργημα* διαμόρφωσης που εκκινεί, εξελίσσεται και τερματίζει. Αυτό που διαμορφώνω εδώ δεν είναι, όμως, η λογική πρόταση: η λογική πρόταση είναι εδώ αυτό που σκοπεύεται. Το «μόρφωμα» δεν είναι αυτό

²⁶ Στην §45.

που σκοπεύεται, αλλά εκείνο που διαμορφώνεται αυτενεργά είναι αρχικά το « 2×2 » και έπειτα, με βάση αυτό, το « $2 \times 2 = 4$ ». Η «συνείδηση» του 2×2 και, τελικά, η συνείδηση του $2 \times 2 = 4$ έχει περατωθεί αυτενεργά (έχει διαμορφωθεί μέσα σε ένα αυτενεργές διαμορφώνει). Άπαξ και ολοκληρωθεί αυτό το μόρφωμα, τότε ως διαδικασία έχει ήδη παρέλθει, βυθίζεται αμέσως προς τα πίσω, στο παρελθόν.

Προφανώς, εδώ το μόρφωμα δεν είναι η διαδικασία διαμόρφωσης (διαφορετικά θα χρησιμοποιούσαμε λανθασμένα τον αλληγορικό λόγο περί διαμορφώνει). Έχω επίσης τη δυνατότητα να στρέψω την προσοχή προς τη συνεχώς εξελισσόμενη συνείδηση και προς την ενότητα της εξελισσόμενης διαδικασίας (ακριβώς όπως, κατά την αντίληψη μιας μελωδίας, έχω τη δυνατότητα να στρέψω την προσοχή προς τη συνεχή συνείδηση, προς τη συνεχή παρέλευση των «φαινομένων», και όχι προς τον ίδιο τον τόνο). Όμως, αυτή η διαδικασία δεν είναι το φαινόμενο που ολοκληρώνεται όταν η διαδικασία φτάνει στο τέλος της, φαινόμενο εντός του οποίου σκοπεύεται το « $2 \times 2 = 4$ ». Με παρόμοιο τρόπο, η διαδικασία της συνείδησης που συγκροτεί την εμφάνιση μιας κίνησης του χεριού δεν είναι η ίδια η εμφάνιση στην οποία εμφανίζεται η κίνηση του χεριού. Στην περίπτωση μας, στην εμφάνιση αντιστοιχεί η σκόπευση, για παράδειγμα, το $2 \times 2 = 4$, η ρητή «κατηγόρηση», μέσα στην οποία εμφανίζεται, τρόπον τινά, το «έτσι είναι». Στην ενότητα της εμφάνισης της κίνησης του χεριού δεν ανήκουν οι φάσεις της διαδικασίας της συνείδησης αλλά οι φάσεις της εμφάνισης που συγκροτούνται εντός της διαδικασίας. Έτσι, μέσα στη διαδικασία της συνείδησης της κρίσης (μέσα στη «ροή» αυτής της ίδιας), συγκροτούνται, επίσης, τα συστατικά

κομμάτια της κατηγορήσεως, δηλαδή το μέλος του υποκειμένου, το μέλος του κατηγορουμένου κ.ο.κ. Και το μέλος που συνιστά το υποκείμενο της κρίσεως (νοούμενης ως ενιαίας σκόπευσης της κρίσεως), αφού συγκροτηθεί, ανήκει στη σκόπευση της κρίσεως, παρόλο που η συνείδηση αυτού του μέλους, του υποκειμένου, συνεχίζει να τροποποιείται συνεχώς (ακριβώς όπως, ναι μεν, η εμφάνιση της αρχικής φάσης —που βρίσκεται πάντοτε μέσα στον τρόπο της καταβύθισης— ανήκει στην εμφάνιση μιας κίνησης, δεν ανήκουν σε αυτή δε οι μορφές της συνείδησης μέσα στις οποίες αυτή η εμφάνιση της αρχικής φάσης συγκροτείται μέσα στην καταβύθιση ως συνεχής φάση της κίνησης).

Θα έπρεπε, λοιπόν, να πει κανείς ότι οφείλουμε να διακρίνουμε μεταξύ τους τα εξής δύο:

1. τη ροή της συνείδησης και
2. αυτό που συγκροτείται μέσα στη ροή.

Και ως προς τη δεύτερη πλευρά, θα έπρεπε πάλι να διακρίνουμε:

- 2α) την κρίση ως την «εμφάνιση» ή τη σκόπευση του $2 \times 2 = 4$, η οποία συγκροτείται και η οποία είναι μια διαδικασία γένεσης, και
- 2β) αυτό το οποίο εδώ γίνεται, η κρίση, η οποία βρίσκεται στο τέλος της διαδικασίας ως το μόρφωμα, ως το γινόμενο: η ολοκληρωμένη κατηγορήση.

Επομένως, η κρίση εδώ είναι η εμμενής ενότητα ενός συμβάντος μέσα στον εμμενή χρόνο, μια διαδικασία (όχι μια ροή της συνείδησης αλλά ένα συμβάν που συγκροτείται μέσα στη ροή της συνείδησης), η οποία εκκινεί και τερματίζει και η οποία έχει παρέλθει μόλις φτάνει στο τέλος της — ακριβώς όπως η κίνηση έχει παρέλθει τη στιγμή που έχει ολοκληρωθεί. Φυσικά, ενώ στην περίπτωση της

εμφάνισης ενός γίνεσθαι που δίνεται στην αισθητηριακή αντίληψη μπορούμε πάντα να νοήσουμε το γίνεσθαι να μεταβαίνει σε ένα σταθερό είναι ή την κίνηση να μεταβαίνει στην ηρεμία σε μια οποιαδήποτε φάση, εδώ είναι αδύνατον να νοήσουμε κάποια ηρεμία.

Όμως, δεν έχουμε εξαντλήσει ακόμα όλες τις διακρίσεις. Μαζί με κάθε ενέργημα της αυτενέργειας εμφανίζεται κάτι νέο· το ενέργημα λειτουργεί, τρόπον τινά, σε κάθε στιγμή της ροής του ως πρωταρχική εντύπωση που υφίσταται τη σκιάσή της σύμφωνα με τον θεμελιώδη νόμο της συνείδησης. Η αυτενέργεια, η οποία προχωρά το έργο της μέσα από διακριτά βήματα μέσα στη ροή της συνείδησης, συγκροτεί ένα χρονικό αντικείμενο και μάλιστα ένα αντικείμενο-γίνεσθαι, μια διαδικασία: ουσιωδώς, αυτό που συγκροτεί είναι μόνο μια διαδικασία και όχι κάποιο διαρκές αντικείμενο. Και αυτή η διαδικασία βυθίζεται στο παρελθόν. Πρέπει να σκεφτεί κανείς το εξής: εάν εκκινήσω με την οντοθεσία ενός «τόδε» (*Dies-Setzung*), τότε το αυτενεργές άδραγμα, η αυτενεργός σύλληψη είναι μια στιγμή που υφίσταται ως στιγμή μέσα στον εμμενή χρόνο και θα βυθιστεί αμέσως στο παρελθόν. Για να διαμορφωθεί, όμως, η συνολική ενότητα της διαδικασίας της κρίσης μέσα στον εμμενή χρόνο, λαμβάνει χώρα, επίσης, ένα κράτημα (*Festhaltung*). Η πρωταρχική οντοθεσία του τόδε (το «πιάσιμο») [*das "Einschnappen"*], όπως λέει ο Λιπς) μεταβαίνει συνεχώς στη συνείδηση που κρατά το τόδε, και αυτό το κράτημα δεν είναι η διατήρηση της πρωταρχικής οντοθεσίας (η οποία υφίσταται τη δική της τροποποίηση στον εμμενή χρόνο) αλλά μια μορφή που συμπλέκεται με αυτή τη συνείδηση. Και το αξιοπερίεργο εδώ είναι ότι μέσα σε αυτό το συνεχές φαινόμενο δεν συγκροτείται απλά η καταβύθιση της αρχικής φάσης, αλλά η συνείδηση του τόδε που

εξελίσσεται και συνεχίζει να διατηρεί και να κρατά το τότε συγκροτεί το τότε ως κάτι που τίθεται διαρκώς. Αυτό σημαίνει ότι η εκκίνηση και η συνέχιση σχηματίζουν μια συνέχεια της αυτενέργειας που θεμελιώνεται ουσιωδώς σε μια διαδικασία χρονικής καταβύθισης. Αυτή η διαδικασία καταβύθισης κάνει την αρχική φάση και τις φάσεις συνεχούς κράτησης που έπονται αυτής να βυθίζονται μέσα στη χρονική παρέλευση· και καθώς συμβαίνει αυτό, κάνει να βυθίζονται επίσης αυτά τα οποία φέρουν μαζί τους αυτές οι φάσεις ως υποκείμενες παραστάσεις (εποπτείες, κενές παραστάσεις) και ως τροποποιήσεις των παραστάσεων. Το ενέργημα εκκινεί, όμως, ως ενέργημα (ως αυτενέργεια), συνεχίζει με μεταβαλλόμενο τρόπο· και τότε εκκινεί ένα νέο ενέργημα, το οποίο συνεχίζει όλη αυτή την αυτενεργό παρέλευση, για παράδειγμα, το ενέργημα της θέσης του κατηγορήματος (*Prädikatsetzung*). Εάν η διαμόρφωση δεν προχωρά περαιτέρω, τότε το αποτέλεσμα δεν είναι η νέα αυτενέργεια της θέσης του κατηγορήματος που πηγάζει πρωταρχικά με τον δικό της τρόπο. Αντ' αυτού, η θέση αυτή του κατηγορήματος λαμβάνει χώρα πάνω σε ένα έδαφος: στην ίδια εμμενή χρονική φάση στην οποία εμφανίζεται αυτή η θέση, επιτελείται όντως πραγματικά η θέση του υποκειμένου (*Subjektsetzung*) με τη μορφή μιας κρατητικής αυτενέργειας και με την τροποποιημένη μορφή που έχει σε αντίθεση προς τη θέση του υποκειμένου όπως εκπήγασε πρωταρχικά. Η πρωταρχική θέση του κατηγορήματος χτίζεται πάνω σε αυτή τη θέση του υποκειμένου, διαμορφώνει μαζί της μια ενότητα, την ενότητα της συνολικής κρίσης: ως υπαρκτή φάση της χρονικής διαδικασίας, ως μια χρονική στιγμή στην οποία η κρίση είναι ενεργεία «πλήρης». Αυτή η στιγμή καταβυθίζεται αλλά δεν σταματάω αμέσως να κρίνω. Δηλαδή, ένα τμήμα

[133] της κράτησης που επιτελείται στο πλαίσιο μιας κρίσης συνδέεται συνεχώς, εδώ όπως και παντού, με την τελική στιγμή που ολοκληρώνει το συμβάν και έτσι η κρίση ως χρονική και ως διαμορφωμένη με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο αποκτά επιπλέον έκταση. Ή, ενδεχομένως, συνδέω με αυτή την περαιτέρω εκτεινόμενη κρίση με τη σειρά τους νέα υψηλότερα μορφώματα κρίσης, τα δομώ με βάση αυτή κ.ο.κ.

Επομένως, η κρίση ως εμμενές αντικείμενο στην εσωτερική συνείδηση του χρόνου είναι η ενότητα μιας διαδικασίας, μια συνεχής ενότητα σταθερής «οντοθεσίας» (φυσικά, οντοθεσίας μιας κρίσης), μέσα στην οποία εμφανίζονται δύο ή περισσότερες στιγμές επιτέλεσης, πρωταρχικά οντοθετικές στιγμές. Αυτή η διαδικασία καταλήγει σε ένα τμήμα που δεν έχει αυτές τις στιγμές, σε ένα τμήμα που είναι με «καταστατικό» [δηλαδή, όχι δημιουργικό] τρόπο συνείδηση αυτής της διαδικασίας· είναι πίστη σε αυτό που έγινε συνειδητό με «πρωταρχικό» τρόπο μέσω των επιτελεστικών στιγμών του ενεργήματος. Η κρίση (η κατηγορήση) είναι δυνατή μόνο μέσα σε μια τέτοια διαδικασία και σε αυτό έγκειται ήδη το ότι η ανακράτηση είναι αναγκαία για τη δυνατότητα της κρίσης.

Ο τρόπος με τον οποίο συγκροτείται ως εμμενές χρονικό αντικείμενο μια ενότητα αυτενέργειας, όπως μια κρίση κατηγορήσης, διακρίνεται καθαρά από τον τρόπο συγκρότησης μιας αισθητηριακής διαδικασίας, μιας συνεχούς διαδοχής. Συγκεκριμένα, διακρίνεται χάρη στο ότι στην τελευταία περίπτωση το «πρωταρχικό», αυτό που είναι το σημείο εκπήγασης της χρονικής στιγμής που πληρώνεται πάντα εκ νέου, είναι είτε μια απλή φάση πρωταρχικού αισθήματος (το σύστοιχό της είναι το πρωταρχικό περιεχόμενο στο τώρα[παρόν]) είτε μια τέτοια φάση

διαμορφωμένη ως φάση πρωταρχικής εμφάνισης μέσω μιας ερμηνευτικής κατάληψης. Αντίθετα: το πρωταρχικό στην περίπτωση της κρίσης είναι η αυτενέργεια της οντοθεσίας, η οποία έχει στη βάση της κάποιο υλικό του «επηρεασμού» (*Affektion*). Υπό αυτή την οπτική, η δομή είναι ήδη, λοιπόν, πιο περίπλοκη.

Επιπλέον, προκύπτει εδώ μια διπλή πρωταρχικότητα. Αυτό που είναι «πρωταρχικά» συγκροτησιακό για την κρίση ως χρονική μορφή είναι η συνέχεια της «οντοθεσίας», η οποία, από αυτή την άποψη, δίνει πάντα κάτι με πρωταρχικό τρόπο. Στη χρονική συνείδηση με τις ανακρατήσεις της συγκροτούνται τότε οι στιγμές της συνεχούς κρίσης που ανήκουν στα χρονικά σημεία της κρίσης ως χρονικής μορφής. Όμως, πρέπει να διακρίνουμε τις στιγμές της αυθεντικά επιτελούμενης οντοθεσίας της ενεργητικής αυτενέργειας από τις συνεχείς στιγμές της αυτενέργειας που κρατά κάτι, της αυτενέργειας που συνεχίζει να διατηρεί το επίτευγμα της ενεργητικής αυτενέργειας. Αυτή είναι μια διαφορά στη συγκροτημένη χρονική μορφή, μέσα στην οποία διακρίνονται τα σημεία εκπήγασης και είναι, φυσικά, επίσης μια διαφορά στη συγκροτησιακή συνείδηση του χρόνου, στην οποία οι πρωταρχικές φάσεις χωρίζονται σε δύο είδη: στις δημιουργικές και τις καταστατικές.

Εάν με βάση όσα είπαμε μπορούμε να θεωρήσουμε αποσαφηνισμένη την ιδέα της κρίσης νοούμενης ως χρονικής μορφής σε αντιδιαστολή προς την απόλυτη χρονο-συγκροτησιακή συνείδηση (και μαζί με αυτήν αποσαφηνισμένες τις αντίστοιχες διαφορές που εντοπίζονται σε άλλα αυτενεργά ενεργήματα), τότε πρέπει να πούμε ότι αυτή η κρίση είναι μια σκόπευση, ένα ανάλογο της εμμενώς αντικειμενικής εμφάνισης, στην οποία,

για παράδειγμα, εμφανίζεται ένα εξωτερικό χωροχρονικό είναι. Αυτό το οποίο σκοπεύεται εμφανίζεται, τρόπον τινά, στη σκόπευση: στη σκόπευση (στη χρονική μορφή) « $2 \times 2 = 4$ » εμφανίζεται η προτασιακή κατάσταση πραγμάτων, διαμορφωμένη συντακτικά με τον τάδε ή τον δείνα τρόπο. Όμως, αυτή η προτασιακή κατάσταση πραγμάτων [134] δεν είναι πράγμα, δεν είναι ένα είναι μέσα στον αντικείμενικό χρόνο, ούτε εμμενές ούτε υπερβατικό. Είναι κάτι το οποίο σκοπεύεται διαρκώς, ενώ το ίδιο δεν είναι διαρκές (δεν έχει διάρκεια)· η σκόπευσή του εκκινεί, ενώ το ίδιο δεν εκκινεί, ούτε και σταματά. Σύμφωνα με την ουσία του, μπορεί να σκοπεύεται από τη συνείδηση και να δίνεται με διαφορετικούς τρόπους: μπορεί να είναι αρθρωμένο και μετά να δίνεται στη συνείδηση μέσα από μια αυτενέργεια που είναι δομημένη με προσδιορισμένο τρόπο και η οποία, ως εμμενής χρονική μορφή, μπορεί να ρέει περισσότερο ή λιγότερο «γρήγορα»· μπορεί, όμως, επίσης να σκοπεύεται από τη συνείδηση με έναν καταστατικό [δηλαδή, όχι δημιουργικό] τρόπο κ.ο.κ.

Οι αυτενεργείς χρονικές μορφές, όπως όλα τα εμμενή αντικείμενα, έχουν ως αντίστοιχά τους τις αναπαραγωγικές τροποποιήσεις τους. Η φαντασία μιας κρίσης, όπως κάθε φαντασία, είναι η ίδια μια χρονική μορφή. Οι πρωταρχικές συστατικές στιγμές για τη συγκρότησή της είναι οι «πρωταρχικές» φαντασίες σε αντίθεση προς τις τροποποιήσεις που συνδέονται μαζί τους άμεσα, σύμφωνα με τον νόμο της συνείδησης, δηλαδή τις ανακρατητικές τροποποιήσεις. Ενώ συγκροτείται η φαντασία ως εμμενές αντικείμενο, συγκροτείται επίσης το οιονεί αντικείμενο (δηλαδή, η ενότητα εκείνου που αποτελεί εμμενώς αντικείμενο της φαντασίας μέσα στον εμμενή οιονεί χρόνο της φαντασίας) χάρη στην αποβλεπτικότητα που προσιδιάζει

στη φαντασία (αποβλεπτικότητα που έχει τον χαρακτήρα μιας ουδετεροποιημένης αναπαρουσίασης). Και καθώς η φαντασία είναι αναπαρουσιαστική τροποποίηση μιας «εμφάνισης», τότε συγκροτείται επιπλέον η ενότητα ενός υπερβατικού αντικειμένου της φαντασίας, ας πούμε η ενότητα ενός χωροχρονικού αντικειμένου της φαντασίας ή η ενότητα μιας φαντασιακής κατάστασης πραγμάτων: μιας τέτοιας κατάστασης πραγμάτων, η οποία είναι οιονεί δοσμένη σε μια οιονεί αντιληπτική κρίση ή έχει αποτελέσει αντικείμενο οιονεί σκέψης μέσα σε ένα φαντασιακό ενέργημα κρίσης κάποιου άλλου είδους.

Β´

[1]

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΕΡΝΑΟΥ (1917/1918)

I.

*Για τη θεμελιώδη δομή της πρωταρχικής συνείδησης
του χρόνου: η ρέουσα σύνδεση ανάμεσα
στην πρωταρχική παρουσίαση, την ανακράτηση
και την προκράτηση*

KEIMENO I

*〈Η εσωτερική σύμπλεξη ανακράτησης και προκράτησης
στην πρωταρχική συνείδηση του χρόνου. Πρωταρχική
παρουσίαση και συνείδηση του νέου〉*

§1. Η αποβλεπτικότητα της πρωταρχικής παρουσίας.

〈Η στροφή της προσοχής προς το παροντικά νέο,
το παρελθοντικό ή το μελλοντικό〉¹

«Κατευθύνεται κανείς προς ένα αντιληπτικό αντικείμενο», δηλαδή ενδίδει στο ερέθισμα το οποίο αυτό ασκεί ως αντικείμενο υποβάθρου, ως αντικείμενο που συλλαμβάνεται στη συγκρότηση, στρέφεται κανείς σε αυτό· και αυτό γίνεται είτε στρέφοντας την προσοχή προς το αντικείμενο «αμέσως μόλις αυτό εκκινεί» είτε στρέφοντας την προσοχή προς αυτό εν μέσω της αντιληπτικής δοτικότητάς του, για παράδειγμα, επειδή η προσοχή εμποδίζει την άμεση στροφή-προς (η προσοχή ως θεματική σύλληψη και τάση δοτικότητας προς ένα άλλο αντικείμενο, ένεκα του ισχυρότερου ερεθίσματος που αυτό ασκεί). Τι σημαίνει τώρα

¹ Οι τίτλοι των ενοτήτων και των κειμένων έχουν δοθεί από τους επιμελητές της γερμανικής έκδοσης του *Hua* XXXIII. Για τον λόγο αυτό τούς παραθέτουμε μέσα σε αγκύλες, όπως ακριβώς γίνεται και στην έκδοση της *Husserliana*. (Σ.τ.μ.)

«στρέφομαι άμεσα προς»), τι συμβαίνει σε αυτή την περίπτωση; Το κατευθύνεσθαι είναι μια μεταβολή της προσοχής που λαμβάνει χώρα μετά την έναρξη της συγκρότησης του χρονικού αντικειμένου. Το σημείο εκκίνησης της διαδικασίας, το σημείο της πρωταρχικής παρουσίασης, έχει ήδη μεταβεί στην ανακράτηση και για ένα μικρό χρονικό τμήμα έχουν προσαρτηθεί σταθερά κάποιες νέες πρωταρχικές παρουσιάσεις, οι οποίες λαμβάνουν χώρα σταθερά μέσα σε πρωταρχική εκπήγαση. Η μεταβολή της προσοχής συνίσταται στο ότι το βλέμμα κατευθύνεται διαμέσου της ροής των ανακρατήσεων προς το πρώτο κομμάτι του χρονικού τμήματος. Για να είμαστε πιο ακριβείς, κατευθύνεται προς αυτό διαμέσου του συνεχούς των πρωταρχικών τμημάτων (*Urstreckenkontinuum*), ενός συνεχούς που βρίσκεται μέσα στη ροή. Αυτό το συνεχές, στο μέτρο που είναι «μικρό», μπορεί να φέρει την προσοχή ως πρωταρχική μέσα στο εύρος του, και στο πλαίσιο αυτό το διακριτό σημείο εκκίνησης προκρίνεται ακόμα. Καθώς το εγώ έχει μέσω αυτού λάβει, τρόπον τινά, θέση μέσα στη ροή των πρωταρχικών τμημάτων, έρχεται στην προσοχή εν γένει η προτίμηση για το νέο· η προσοχή παραμένει προσανατολισμένη προς αυτό που ανακρατείται μέσα στη φρέσκια ανακράτηση της αρχής, η οποία όμως χάνει πάντα τη φρεσκάδα της (οι ανακρατήσεις γίνονται πιο έμμεσες και τα καταληπτικά περιεχόμενα ξεθωριάζουν όλο και περισσότερο και γίνονται πιο φευγαλέα, χάνοντας συνεχώς και σταδιακά τις διαφορές τους). Όμως, μεταβάλλεται συνεχώς. Η διαφορά ανάμεσα στην πρωταρχική και στη δευτερεύουσα προσοχή αποδεικνύεται εδώ ως μια συνεχιζόμενη διαφορά. Το «άδραγμα» παραμένει άδραγμα, αλλά εξασθενεί. Όμως, μέσα στη σταθερότητα του αδράγματος, ένα σημείο κορύφωσης σηματοδοτεί το άδραγμα του

- [4] φρεσκάδα της (οι ανακρατήσεις γίνονται πιο έμμεσες και τα καταληπτικά περιεχόμενα ξεθωριάζουν όλο και περισσότερο και γίνονται πιο φευγαλέα, χάνοντας συνεχώς και σταδιακά τις διαφορές τους). Όμως, μεταβάλλεται συνεχώς. Η διαφορά ανάμεσα στην πρωταρχική και στη δευτερεύουσα προσοχή αποδεικνύεται εδώ ως μια συνεχιζόμενη διαφορά. Το «άδραγμα» παραμένει άδραγμα, αλλά εξασθενεί. Όμως, μέσα στη σταθερότητα του αδράγματος, ένα σημείο κορύφωσης σηματοδοτεί το άδραγμα του

νέου, δηλαδή του πρωταρχικά παρόντος που εμφανίζεται μέσω της πρωταρχικά εκπληγάζουσας παρουσίας, κάτι που είναι απλά ένας τρόπος του λέγειν. Στην πραγματικότητα, μπορούμε να πούμε πως ένα πολύ μικρό τμήμα, το οποίο τερματίζει στο νέο τώρα[παρόν], έχει την προτίμηση της προσοχής.

Πώς, όμως, φτάνει το βλέμμα, η σύλληψη, στο ίδιο το νέο τώρα[παρόν]; Μόνο εκ των υστέρων, όπως συνέβη και με την πρώτη στροφή-προς; Προφανώς όχι. Το τώρα[παρόν] (δηλαδή, η πρωταρχική παρουσίαση) είναι ένα οριακό σημείο ανάμεσα σε δύο «αναπαρουσιαστικά» ενεργήματα: τις ανακρατήσεις και τις προκρατήσεις.² Έτσι όπως το εγώ που επιτελεί τη σύλληψη μέσα στην αντιληπτική συνείδηση βρίσκεται ήδη εκεί, έχει συνεχώς τον ανοιχτό ορίζοντα του μέλλοντος, τον ορίζοντα δυνάμει τρέχουσας ενεργείας αναμονής. Η ίδια η τρέχουσα ενεργεία αναμονή είναι η είσοδος της προσοχής σε αυτό τον ορίζοντα. Το να είναι κανείς στραμμένος προς το αντιληπτικό αντικείμενο ισοδυναμεί με το να καλωσορίζει και να πιάνει με ανοιχτά τα χέρια αυτό το οποίο φτάνει σε αυτόν, αυτό το οποίο πιάνεται, δηλαδή, το να συλλαμβάνει στη στιγμή της πλήρωσης με τον προτιμότερο τρόπο την κενή και λίγο ως πολύ προσδιορισμένη —και, σε κάθε περίπτωση, προσδιορίσιμη— απόβλεψη του μέλλοντος. Το νέο που έχει συλληφθεί είναι πλήρωση, και ως τέτοιο η προσοχή το προτιμά ιδιαιτέρως. Αυτή η προτίμηση

2 Ο Χούσερελ ονομάζει εδώ καταχρηστικά τις ανακρατήσεις και τις προκρατήσεις «ενεργήματα», και μάλιστα «αναπαρουσιαστικά». Γνωρίζουμε ήδη ότι αυτό δεν ισχύει. Αυτό που κάνει είναι μια απόπειρα να ερμηνεύσει αυτές τις πρωταρχικές αποβλεπτικότητες με βάση τη μεγαλύτερη κλίμακα αποβλεπτικών ενεργημάτων. Για τον λόγο αυτό η λέξη «αναπαρουσιαστικά» είναι μέσα σε εισαγωγικά. (Σ.τ.μ.)

εξασθενεί συνεχώς σε συνάρτηση με την εμμεσότητα και τη μεταβαλλόμενη ασάφεια της ανακράτησης, ασάφεια η οποία συνεχώς προστίθεται. Αυτό που έχει συλληφθεί παραμένει αδραγμένο, αλλά το άδραγμα γίνεται όλο και πιο χαλαρό. Έτσι, δεν υπάρχει κανένα σημείο μέσα στη ροή της αντίληψης που δεν θα είχε την αποβλεπτικότητα του· και ειδικά η πρωταρχική παρουσίαση δεν είναι απλή εμφάνιση πρωταρχικών παρόντων, τα οποία μόνο εκ των υστέρων θα αποκτούσαν αποβλεπτικότητα, αλλά είναι συνεχής εμφάνιση αυτών των πρωταρχικών παρόντων με τον τρόπο της πλήρωσης αποβλέψεων αναμονής. Το πλήρες εντάσσεται στη μορφή της απόβλεψης, η οποία έτσι μετατρέπεται σε απόβλεψη που συλλαμβάνει εποπτικά. Δεν συνίσταται στην επικάλυψη δύο αποβλεπτικών βιωμάτων που συμφωνούν μεταξύ τους. Φυσικά, στην εξέταση της διαδοχής μέσα στη ροή μπορούμε να πούμε ότι πρώτα έχουμε μια κενή αναμονή και μετά ακολουθεί το σημείο της πρωταρχικής αντίληψης, η οποία είναι η ίδια

[5] ένα αποβλεπτικό βίωμα. Όμως, αυτό το βίωμα γίνεται τέτοιο μέσα στη ροή μόνο χάρη στο ότι τα πρωταρχικά παρόντα ως πληρωτικά περιεχόμενα εισέρχονται στην προηγηθείσα κενή απόβλεψη, η οποία έτσι μετατρέπεται σε πρωταρχικά παρουσιαστική αντίληψη.

Προφανώς είναι επίσης δυνατοί άλλοι τρόποι καταμερισμού της προσοχής. Ένα ενδιαφέρον που επικρατεί, επίσης μια σκόπιμη σταθερή σύλληψη και σταθερή διατήρηση εκείνου που έχει μόλις παρέλθει, μπορεί να διαρκέσει διαμέσου της ροής των ανακρατήσεων, ενώ το συμβάν (*Ereignis*) συνεχίζει να εξελίσσεται μέσα στη συγκρότηση, δίχως να στρέφεται το πρωταρχικό ενδιαφέρον προς αυτό που είναι νέο (το οποίο κανονικά προκρίνεται). Παρομοίως, η προσοχή μπορεί να παραμείνει

προσκολλημένη στο συμβάν, όταν αυτό έχει περάσει, δίχως να στρέφεται προς νέα συμβάντα. Καθώς συμβαίνει αυτό, σύντομα θα εκκινήσουν επανενθυμήσεις και θα φέρουν αυτό το οποίο σκοπεύεται ακόμα [ανακρατητικά] από τη συνείδηση στην επαναληπτική αναπαρουσίαση. Η επανενθύμηση επικαλύπτεται τότε με τη συνολική κενή ανακράτηση. Εδώ ισχύει ο πρωταρχικός νόμος, σύμφωνα με τον οποίο μια κενή, συγκεκριμένη ανακράτηση (φυσικά, το ίδιο ισχύει και για τις φάσεις της, τις πρωταρχικές ανακρατήσεις) μπορεί να πληρωθεί μόνο μέσω μιας επανενθύμησης, η οποία συγκροτεί (ή μάλλον οιονεί συγκροτεί) εκ νέου τη συγκεκριμένη αντίληψη του ίδιου συμβάντος με τον τρόπο της «επαναληπτικής συνείδησης» (*“Wiederbewusstseins”*) αυτού του ίδιου. Δεν είναι δυνατό κάποιος, τρόπον τινά, αναποδογύρισμα της πλήρωσης μέσα από μια ανάποδη διέλευση του συμβάντος· αυτό που είναι δυνατόν είναι το πολύ μια πλήρωση με άλματα. Δηλαδή, μετά την παρέλευση ενός συμβάντος, για παράδειγμα, μιας μελωδίας, μπορώ να κατευθύνω την προσοχή μου διαμέσου της συνολικής κενής ανακράτησης προς διαφορετικά μέρη της μελωδίας· όμως, κάθε τέτοιο μέρος δίνεται επαναληπτικά μόνο με τη μορφή μιας αναπαρουσιαστικής (δηλαδή, τροποποιημένης) συγκεκριμένης αντίληψης, την οποία αφήνω να παρέλθει εκ νέου με τον τρόπο της ενθύμησης, από την αρχή μέχρι το τέλος του μέρους στο οποίο εστιάζω, όχι αντίστροφα. Μόνο στην κενή συνείδηση και στη μερικώς ζωντανή εποπτική ανακράτηση μπορεί το βλέμμα της προσοχής να κατευθυνθεί αντίστροφα. Όμως, αυτό το οποίο εκάστοτε συλλαμβάνεται μπορεί να εποπτικοποιηθεί, να πληρωθεί, μόνο προς την κατεύθυνση της χρονικής ροής, της συγκρότησης του νέου.

Θα έπρεπε να συζητήσουμε εκ νέου τι συμβαίνει με τις πρωταρχικές παρουσιάσεις, όταν αντί για τη θετική στάση της προσοχής κυριαρχεί η αρνητική, η μη προσοχή, όταν, λοιπόν, δεν λαμβάνει χώρα μια αυθεντική «αν-
 [6] τιληπτική παρατήρηση» (“Gewahren”) και υπό αυτή την έννοια ένα αντιλαμβάνεσθαι, όταν το συμβάν παρέρχεται απαρατήρητο.

§2. <Η σύμπλεξη της ανακρατητικής και της προκρατητικής αποβλεπτικότητας στην παρέλευση της πρωταρχικής διαδικασίας (Urprozesses)>

Μπορούμε, παρ’ όλα αυτά, να χρησιμοποιήσουμε ένα μέρος από όσα αναλύσαμε και να δούμε ότι ακόμα και εάν δεν μπορούμε από κάθε άποψη να ερμηνεύσουμε ως συνείδηση-τινός όλα όσα είναι βίωμα, παραμένει γεγονός ότι η πρωταρχική διαδικασία της «συνείδησης» είναι μια αποβλεπτική διαδικασία, δηλαδή είναι μια πραγματική συνείδηση. Και έτσι φαίνεται επιτέλους ότι το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε σε αυτό το σημείο έχει λυθεί. Ας το σκεφτούμε. Η πρωταρχική ροή: τι είναι αυτό, η ροή των «ύστατων» υπερβατολογικών συστατικών της ζωής; Εδώ ανήκουν όλα τα συμβάντα του φαινομενολογικού χρόνου: αυτά «είναι», αλλά συγκροτούνται, καθώς περνούν, δίχως τη «συμμετοχή της προσοχής» ή τη σύλληψη του καθαρού εγώ· και εδώ ανήκει, επίσης, όσον αφορά τα συμβάντα που συγκροτούνται στην αντιληπτική σύλληψη, η ροή των συγκροτησιακών συστατικών που βιώνονται με τον τρόπο της προσοχής.

Ας σκεφτούμε ότι μια φαινομενολογική διαδικασία, και μάλιστα μια υλητική, παρέρχεται δίχως καμία συμμετοχή της προσοχής του εγώ. Ας υποθέσουμε ότι το

εγώ ήταν απασχολημένο καθώς αντιλαμβανόταν κάποιες άλλες διαδικασίες, ας πούμε μια αντικειμενικά χρονική διαδικασία. Σε αυτή την περίπτωση, φυσικά, η προσοχή που είναι στραμμένη σε μια αντικειμενική τάξη αντικειμένων (*die objektive Gegenständlichkeit*), για παράδειγμα, σε ένα χωρικό πράγμα που ηρεμεί ή κινείται, σημαίνει, επίσης, έναν παράγωγο τρόπο της προσοχής για τα παρυσιαστικά δεδομένα αισθήματος. Ας μην πάρουμε αυτό το ίδιο ως παράδειγμα, αλλά μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα στο βάθος, ας πούμε έναν θόρυβο, για τον οποίο αφήνουμε ανοιχτό το κατά πόσο είναι χωρικά (φυσικά) αντικειμενοποιημένος.

Στη συνέχεια διακρίνονται εντός της υλητικής σφαίρας, την οποία προκρίνουμε τώρα, τόσο υλητικές ροές παρέλευσης που συνεχίζουν να θέτουν και να εξελίσσουν μια διαδικασία που έχει ήδη στηθεί και ενορχηστρωθεί όσο και ροές παρέλευσης που εκκινούν μια νέα διαδικασία. Εδώ πρέπει να προσέξουμε ότι μέσα στην παρέλευση μιας περιεχομενικά ενιαίας διαδικασίας (μιας τέτοιας που πληροί τους όρους της ενότητας ενός συμβάντος), κάθε νέο σημείο της διαδικασίας βρίσκει ήδη προκρατητικούς ορίζοντες που το υποδέχονται, ενώ αυτό δεν ισχύει για το σημείο εκκίνησης μιας τέτοιας διαδικασίας. Πιστεύουμε ότι πρέπει να σκεφτούμε την πρωταρχική υλητική ζωή με τέτοιο τρόπο ώστε η υλητική τροποποίηση που υφίσταται κάθε «νέο» σημείο της διαδικασίας, κάθε πρωταρχικά παροντικό υλητικό δεδομένο, να μετατρέπεται αναγκαστικά σε πυρήνα μιας ανακράτησης και μέσα στη ροή να οδεύει προς μια συνεχή ανακράτηση όλο και υψηλότερων συνεχών επιπέδων ή προς τον πολλαπλασιασμό των αποβλεπτικοτήτων που συμπλέκονται εσωτερικά μεταξύ τους. Η εμφάνιση πάντα νέων πρωταρχικών παρόντων δεν

σημαίνει, όμως, απλά την εμφάνιση αυτών των δεδομένων· ανήκει εξίσου στην ουσία της διαδικασίας, η οποία είναι αναγκαστικά μια χρονο-συγκροτησιακή διαδικασία, το ότι, όσο ηχεί ο τόνος, υφίσταται μια αποβλεπτικότητα που κατευθύνεται προς τα εμπρός, όπου συγκροτείται ένας τόνος ανεξάρτητα από κάθε διακύμανση. Συνεπώς, εμφανίζονται πάντα νέα πρωταρχικά παρόντα δεδομένα που ανήκουν στο ίδιο είδος και με συνεχή διαβάθμιση του περιεχομένου (της ουσίας)· μια «αναμονή» (φυσικά, δίχως τη συμμετοχή της προσοχής του εγώ), δηλαδή μια προκράτηση, κατευθύνεται πάντα προς αυτό που έρχεται και το υποδέχεται με τον τρόπο της πλήρωσης, δηλαδή το διαμορφώνει αποβλεπτικά. Κάθε πρωταρχικό παρόν, επομένως, δεν είναι απλά περιεχόμενο, αλλά «καταληπτικά ερμηνευμένο» περιεχόμενο. Η πρωταρχική παρουσίαση είναι, επομένως, πληρωμένη αναμονή. Όμως, η ίδια η ανακράτηση πρέπει, επίσης, με τη σειρά της να φέρει μέσα της τη στιγμή της αναμονής που πληρώνεται, και μάλιστα με διαφορετικούς τρόπους: πρώτον, ως ανακρατητικά τροποποιημένη πλήρωση —καθώς συνιστά, όντως, τροποποίηση μιας πρωταρχικής παρουσίας, η οποία ήταν πληρωμένη προκράτηση («αναμονή») — και, δεύτερον, η διαδικασία της ανακράτησης είναι η ίδια μια διαδικασία εντός της οποίας συγκροτείται η διαδικασία ως συμβάν· και η «αναμονή» δεν κατευθύνεται μόνο προς το νέο δεδομένο αλλά επίσης προς τις επικείμενες ανακρατήσεις και ανακρατήσεις ανακρατήσεων κ.ο.κ.

Κάθε ενδιάμεση φάση —αποκλείοντας την εναρκτήρια και την τελική φάση, ή, μάλλον, εκείνες που έπονται αυτής— έχει συνεπώς ένα διττό ή μάλλον τριπλό πρόσωπο. Είναι (α) ανακράτηση ως προς το σύστημα των πρωταρχικών δεδομένων που έχει παρέλθει και, παράλληλα,

(α2) ανακράτηση ως προς τις συνειδησιακές ερμηνευτικές καταλήψεις που έχουν παρέλθει· συνάμα είναι (β) πληρωμένη αναμονή και, εκκινώντας από αυτή και ακτινοβολώντας προς τα έξω, (γ) μη πληρωμένη αναμονή, δηλαδή ένας ολόκληρος γραμμικός ορίζοντας, μια συνέχεια αποβλεπτικών τμημάτων, αλλά με κενό τρόπο.

Το διάγραμμα (εκείνο το απλό διάγραμμα των ανακρατήσεων και των υλητικών πρωταρχικών δεδομένων, καθώς και των τροποποιήσεών τους, το οποίο σηματοδοτούσε τη συνείδηση του χρόνου μόνο από αυτή την άποψη) ήταν ανολοκλήρωτο· ακόμα και εάν το δούμε ως προς τις [8] ανακρατήσεις, δεν απέδωσε με πληρότητα την εσωτερική αποβλεπτική δομή τους.

Είπαμε ότι κάθε συνολική συγκροτησιακή φάση είναι ανακράτηση μιας πληρωμένης προκράτησης, η οποία είναι το όριο ενός ορίζοντα, μιας μη πληρωμένης και, από την πλευρά της, συνεχώς διαμεσολαβημένης προκράτησης (ενός συνεχούς τμημάτων). Η ανακράτηση για την οποία μιλήσαμε είναι η ίδια ένα συνεχές τμημάτων και, όπως γνωρίζουμε, κάθε φάση της είναι επίσης ένα τέτοιο συνεχές με διαφορετικό τρόπο. (Αυτή η διπλή διάσταση πρέπει να κρύβεται, επίσης, και στην κενή αναμονή, στο μέτρο που και αυτή είναι προκράτηση που κατευθύνεται στις μελλοντικές ανακρατήσεις.) Όμως, κάθε ανακράτηση ως ανακράτηση ανακρατήσεων πρέπει να τα κατέχει όλα αυτά συνειδησιακά με τροποποιημένο [δηλαδή, όχι πρωταρχικό] τρόπο.

§3. Ο ρόλος των «αναμονών» (προκρατήσεων)
στη συγκρότηση του φαινομενολογικού χρόνου.
(Συνεχής τροποποίηση της διπλής αποβλεπτικότητας
μέσα στη διαδικασία της προκρατητικής πλήρωσης
και στη διαδικασία της ανακρατητικής απο-πλήρωσης.)

Έστω ότι έχουμε το συμβάν $E_o \dots E_\pi \dots E_v$. Η προκράτηση διαπερνά συνεχώς αυτή τη σειρά, υπό την έννοια ότι κάθε νέο, κάθε πρωταρχικά παρόν, δεδομένο έρχεται να συναντήσει τη συνεχή αναμονή.

Σύμφωνα με αυτό, θα έλεγε κανείς ότι μια αναμονή που πληρώνεται συνεχώς προχωρά μέσω μιας συνεχούς αλυσιδωτής σύνδεσης, δηλαδή από φάση σε φάση.

Πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η αναμονή που κατευθύνεται προς το μέλλον κατευθύνεται προς το επικείμενο συμβάν ή προς το ρέον τμήμα του συμβάντος. Δεν ισχύει ότι η αναμονή που είναι ζωντανή σε ένα σημείο κατευθύνεται μόνο προς το επόμενο σημείο, προς ένα απλό όριο, ότι με την πλήρωση της αναμονής ανακύπτει αστραπιαία μια νέα αναμονή, η οποία πάλι οδεύει προς το «επόμενο σημείο» κ.ο.κ. Η αναμονή προχωρά προς το επικείμενο συμβάν ή προς ένα μέρος του συμβάντος που επίκειται· η αναμονή αυτή έχει έναν ρευστό ορίζοντα συμβάντος, ένα μεταβαλλόμενο τμήμα. Εδώ έγκειται το ότι συνεχώς η αποβλεπτικότητα κατευθύνεται έμμεσα προς κάθε τι ευρισκόμενο μέσα σε αυτό που επίκειται, προς κάθε τι που μπορεί να διακριθεί με ιδεατό τρόπο μέσα στο επικείμενο. Εάν σκεφτούμε το συνεχές σε φάσεις, η αποβλεπτικότητα προχωρά από τη μία φάση στην επόμενη, όμως, μέσω αυτής, προχωρά πάλι στην επόμενη και μέσω της τελευταίας στη μεθεπόμενη και με τον τρόπο αυτό κατευθύνεται προς όλες τις φάσεις. Μπορούμε να πούμε εξίσου ότι σε κάθε εσωτερικό οριακό σημείο η αποβλεπτικότητα

προχωρά προς κάποιο τμήμα ακολουθίας που συνορεύει με αυτό, όμως, μέσω αυτού, προχωρά προς κάθε περαιτέρω τμήμα που έπεται, με όποιον τρόπο και εάν σκεφτούμε ιδεατά αποπερατωμένη τη διαίρεση του τμήματος. [9]

Πώς συστήνεται αναγκαία αυτή η αποβλεπτικότητα ως προς τη δομή της; Έχουμε μια απόβλεψη που πληρώνεται με την εμφάνιση του νέου δεδομένου πρωταρχικής παρουσίας· όμως, πληρώνεται μόνο ως προς μια φάση της αποβλεπτικότητάς του, διαμέσου της οποίας παραμένει μη πληρωμένο ένα συνεχές τμήμα ως ανοιχτός «ορίζοντας». Συνεπώς, στη συνείδηση που έχει υποδεχτεί το νέο πρωταρχικά παρόν (υλητικό) δεδομένο δεν εμφανίζεται μια νέα αναμονή, αλλά η μία και αυτή αναμονή με τη δική της αποβλεπτική συνέχεια εξελίσσεται και προχωρά, με τη διαφορά πως, έτσι όπως εξελίσσεται η σειρά, έχει πληρώσει ένα κενό σημείο της απόβλεψης.

Θα πει, όμως, κανείς πως αυτό δεν αρκεί. Η ίδια η συνεχής σημειακή πλήρωση ανήκει στην απόβλεψη ως απόβλεψη που κατευθύνεται προς την ανάδυση του συμβάντος που βρίσκεται ακόμα στη ροή. Εντούτοις, η απόβλεψη προχωρά συνεχώς διαμέσου των νέων σημείων και, καθώς τα υπερβαίνει, διατηρεί συνεχώς τον χαρακτήρα της μη πληρωμένης αναμονής· και η απόβλεψη προχωρά προς τις πληρώσεις, από αναμονή σε αναμονή μέσα στο συνεχές των αναμονών, και με τον τρόπο αυτό προχωρά προς τις αναμονές που πληρώνονται πάντα εκ νέου (πληρώνονται ως προς μια φάση τους). Αυτές είναι δύο όψεις του ίδιου πράγματος, ακριβώς όπως συμβαίνει και με τις ανακρατήσεις, όπου έχουμε, αφενός, την απόβλεψη που κατευθύνεται προς τα παρελθόντα πρωταρχικά δεδομένα και, αφετέρου, την απόβλεψη που κατευθύνεται προς τις παρελθούσες ανακρατήσεις. Το συνεχές των

προκρατητικών ενεργημάτων είναι σε κάθε φάση συνεχές και μάλιστα ως προς ένα σημείο μέσα σε αυτό το συνεχές είναι πληρωμένη προκράτηση, ενώ ως προς το υπόλοιπο είναι κενή προκράτηση. Η πληρωμένη προκράτηση είναι πλήρωση μιας προηγούμενης κενής προκράτησης, η οποία είναι η ίδια μόνο ένα μη ανεξάρτητο κομμάτι ενός ευρύτερου ενεργήματος, μια φάση του οποίου συνιστά πλήρωση. Στην πορεία υφίσταται διηλεκώς διαδοχική επικάλυψη· το πλήρες, καθώς εισέρχεται στο κενό, δημιουργεί ένα τροποποιημένο ενέργημα. Το ενέργημα, όμως, αυτό, αποτελώντας πλήρωση ως προς τη νέα πρωταρχικά παρουσιαστική φάση που μας αφορά (και μέσα από αυτή γίνεται το ίδιο πρωταρχικά παρουσιαστικό), επικαλύπτεται με το προηγούμενο ενέργημα ως προς ένα συστατικό του κενού, ενώ το υπόλοιπο κενό επικαλύπτεται με το κενό που προηγήθηκε. Καθώς η διαδικασία εξελίσσεται, συνεχίζει να λαμβάνει χώρα αυτή η κενή συνείδηση που είχε ήδη στηθεί και σχεδιαστεί από την αρχή, μόνο που μειώνεται [ακατάπαυστα] μέσω της συνεχούς πλήρωσης. Υπό μια έννοια, η νέα προκράτηση είναι τροποποίηση της προηγούμενης, δηλαδή μια μετατροπή. Όμως, υπό μια

[10] άλλη έννοια, η προηγούμενη προκράτηση είναι επίσης τροποποίηση σε σχέση με την επόμενη: δηλαδή έτσι όπως μια αναπαρουσίαση είναι τροποποίηση μιας παροντοποίησης· ή όπως μια «ψιλή απόβλεψη» είναι τροποποίηση της πλήρους ή επιμέρους πλήρωσής της· τέλος, όπως μια έμμεση απόβλεψη είναι τροποποίηση έναντι μιας λιγότερο έμμεσης απόβλεψης, στην οποία όμως αντιστοιχεί.

Κάθε προηγούμενη προκράτηση ίσταται προς κάθε επόμενη μέσα στο προκρατητικό συνεχές, έτσι όπως κάθε επόμενη ανακράτηση ίσταται προς τις προηγούμενες που ανήκουν στην ίδια σειρά. Η προκράτηση που προηγείται

περιέχει αποβλεπτικά εντός της όλες τις επόμενες (τις περιέχει ενδιάθετα), η επόμενη ανακρατήση σκοπεύει μέσω μιας ενδιάθετης απόβλεψης όλες τις προηγούμενες.

Οι προκρατήσεις που έπονται είναι πληρώσεις των προηγούμενων, κάθε προηγούμενη πληρώνεται στην πορεία. Οι προηγούμενες ανακρατήσεις είναι πληρώσεις των επόμενων υπό μια άλλη έννοια (μια μετάβαση που οδηγεί στην πλήρωση είναι εδώ αδύνατη και είναι δυνατή μόνο στις προκρατήσεις), είναι ενεργήματα που έχουν το ίδιο νόημα, όμως έχουν ισχυρότερη και πλουσιότερη πληρότητα. Κάθε επόμενη ανακρατήση «απο-πληρώνεται» στην πορεία. Έχουμε και στις δύο πλευρές έμμεση αποβλεπτικότητα και σε κάθε έμμεση αποβλεπτικότητα ανήκει η διπλή «κατεύθυνση» της αποβλεπτικότητας: δηλαδή, (α) προς το πρωταρχικό και (β) προς το δευτερεύον αντικείμενο — δηλαδή, προς τα «ενεργήματα» και προς τα πρωταρχικά αντικείμενα με τον τρόπο με τον οποίο δίνονται. Σε καμία από τις δύο πλευρές δεν οδηγεί αυτό σε άπειρη αναδρομή της αποβλεπτικότητας. Φυσικά, η δυσκολία δεν είναι η ίδια και στις δύο πλευρές, εφόσον στη ροή της πρωταρχικής διαδικασίας προηγούνται οι κενές (σχετικά κενές) προκρατήσεις και έπονται οι πλήρεις, ενώ όσον αφορά τις ανακρατήσεις προηγούνται οι πλήρεις (σχετικά πλήρεις) ανακρατήσεις και έπονται οι σχετικά κενές. Η δυσκολία στην περίπτωση των ανακρατήσεων ήταν η εξής: πώς φτάνουμε στη συνείδηση της διαδικασίας ως διαδικασίας των ανακρατήσεων (και των νεοεμφανιζόμενων πρωταρχικών δεδομένων); Αυτό έμοιαζε να απαιτεί να δεχτούμε πως οι ίδιες οι ανακρατήσεις υφίστανται ερμηνευτική κατάληψη, ότι φτάναμε σε ανακρατήσεις που ανήκουν σε υψηλότερα στρώματα και αυτό *in infinitum*.

Τα έχουμε όμως ξεκαθαρίσει όλα; Έχουμε φτάσει ήδη σε μια καθαρή ιδέα του πώς εμφανίζεται η πρωταρχική διαδικασία; Πώς συμπλέκονται οι ανακρατήσεις και οι προκρατήσεις; Πώς διαθέτουν την ενότητα της πρωταρχικής συνείδησης του χρόνου μέσα σε αυτή τη σύμπλεξη; Ξεκινάμε την αποσαφήνιση αυτής της συγκροτησιακής συνειδησιακής ροής με την ανακράτηση· το νεοεμφανιζόμενο παραμένει στη συνείδηση, δηλαδή, να μεν τροποποιείται, αλλά το λαμβάνει στην κατοχή της μια ανακρατητική συνείδηση ως καταληπτικό περιεχόμενο. Αυτή η ανακρατητική συνείδηση τροποποιείται επίσης, μαζί με το καταληπτικό της περιεχόμενο κ.ο.κ. Αναδύεται μια ροή ανακρατήσεων όλο και υψηλότερου επιπέδου, όπου μαζί με κάθε νέα φάση εμφανίζεται ένα νέο και τροποποιημένο περιεχόμενο.

[11]

Τι το χαρακτηρίζει ως «νέο»; Κατά κάποιον τρόπο, νέα είναι επίσης και τα καταληπτικά δεδομένα των προκρατήσεων. Φυσικά, αυτά δεν εμφανίζονται ως καταληπτικά δεδομένα «νέων» προκρατήσεων, προκρατήσεων που δίδονται στο πρωταρχικά παρόν. Όμως, αυτό έρχεται επίσης ως «αναμενόμενο», πληρώνοντας τις προκρατήσεις.

§4. Η εσωτερική σύνδεση ανακράτησης και προκράτησης στη συγκρότηση της φαινομενολογικής χρονικής αντικειμενικότητας και του φαινομενολογικού χρόνου. (Η συνείδηση του τώρα[παρόντος] και το πρόβλημα της πρωταρχικής παρουσίασης ενός νέου συμβάντος.)

Κάνει την εμφάνισή του το εναρκτήριο σημείο της φαινομενολογικής διαδικασίας (ως χρονικού αντικειμένου): η διαδικασία μπορεί να αναμένεται, να είναι προερμηνευμένα μέσω προκρατήσεων (είτε μέσω μιας προκράτησης που συνοδεύεται από προσοχή (ή αυθεντικής αναμονής) είτε μέσω προκράτησης που δεν συνοδεύεται από προσοχή).

Η διαδικασία μπορεί, επίσης, να εμφανιστεί δίχως να μεσολαβήσει μια προκράτηση που κατευθύνεται προς αυτή, προς το περιεχόμενό της, δίχως μια προκράτηση που θα την προερμηνεύει τουλάχιστον ως προς τα πιο καθολικά στοιχεία της. Ή, μάλλον, το ίδιο το συμβάν μπορεί να «εμφανιστεί», να συγκροτηθεί συνειδησιακά για μένα ως παρόν, δίχως προερμήνευση, δίχως καμία συγκεκριμένη αναμονή.

Αυτό μας φέρνει αντιμέτωπους με το πρόβλημα της πρωταρχικής παρουσίασης του σημείου εκκίνησης και του εναρκτήριου τμήματος. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, ένα ενδιαμέσο σημείο: ένα κομμάτι έχει ήδη παρέλθει συγκροτώντας χρόνο. Ίσως μπορεί κανείς να πει ότι μόλις παρέλθει ένα «μικρό» αφετηριακό κομμάτι, δίχως να έχει προκύψει πλήρως αυθεντική συγκρότηση του χρόνου, τότε εγκαθίστανται οι προκρατήσεις που χρειαζόμαστε, σύμφωνα με μια πρωταρχική γενετική αναγκαιότητα. Και το μελλοντικό συνεχές της ερμηνευτικής κατάληψης, το οποίο τώρα επεκτείνεται κατά την εξέλιξη της ροής, επεκτείνεται πλέον και προς τα πίσω, εξακτινώνεται πίσω προς τη διαδικασία που έχει παρέλθει και της παρέχει τις ερμηνευτικές καταλήψεις που μέχρι τώρα της έλειπαν. Και όμως, όπως είπαμε, αφήνουμε αυτό το πρόβλημα στην άκρη και δεχόμαστε ότι εμφανίζεται κάποιο ενδιαμέσο σημείο Σ_x κατά την πλήρωση μιας προηγούμενης προκράτησης, η οποία κατευθύνεται προς τα υπόλοιπα κομμάτια. Αυτή η προκράτηση είναι, λοιπόν, ένα συνεχές αποβλεπτικό βίωμα και στις συνεχείς [12] μετατροπές του είναι πληρωμένη προκράτηση από τη μία φάση μετατροπής του στην άλλη. Όμως, σε κάθε φάση, μόνο ένα σημείο της συνεχούς αποβλεπτικότητας είναι πληρωμένο, ενώ ένα κενό τμήμα είναι μη πληρωμένο.

Αυτό το σημείο μέσα στο συνεχές της προκρατητικής αποβλεπτικότητας είναι το πρωταρχικά παρουσιαστικό σημείο, η πρωταρχικά παρουσιαστική συνείδηση. Αυτή η πρωταρχικά παρουσιαστική συνείδηση έχει έναν νέο χαρακτήρα σε κάθε θέση της περαιτέρω διαδικασίας. Αυτό συμβαίνει διότι η προκράτηση είναι μεν, ως προς τη μορφή, και πλήρωση μιας προκράτησης σε κάθε φάση της πρωταρχικής διαδικασίας και, παράλληλα, προκράτηση η ίδια από μόνη της (η οποία δεν χάνει τον ίδιο τον ουσιώδη χαρακτήρα της ως προκράτησης επειδή καταλαμβάνει και τη θέση της πλήρωσης), και για όλες τις φάσεις της διαδικασίας είναι, επίσης, προφανής μια συγκεκριμένη κοινότητα νοήματος. Από την άλλη πλευρά, όμως, είναι επίσης σαφές ότι αυτή η συνείδηση, αν τη δούμε συγκεκριμένα, είναι διαφορετική σε κάθε θέση και μάλιστα ακόμα και στην περίπτωση εκείνη όπου τα πρωταρχικά παρόντα αισθητηριακά δεδομένα, τα πληρωτικά δεδομένα, θα ήταν εντελώς ίδια, όπως στην οριακή περίπτωση ενός συμβάντος κατά το οποίο παραμένει σταθερή μία πλήρως αμετάβλητη αντικειμενικότητα, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν ένας πλήρως αμετάβλητος τόνος απλά διαρκεί.

Επομένως, λέω το εξής: μέσα στην ίδια τη βιωματική ζωή, κάθε «νεο-»εμφανιζόμενο ως τέτοιο, κάθε εμφάνιση πρωταρχικά παρόντων περιεχομένων, χαρακτηρίζεται αποβλεπτικά με διαφορετικό τρόπο μέσω του ότι μια συνειδησιακή μορφή μεταβάλλεται αναγκαία (ακόμα και όταν η ουσία είναι κοινή). Αυτό διανοίγει μια κατανόηση της πρωταρχικής παρουσίας ως εκείνου που συγκροτεί την πρωταρχική παρουσία του συμβάντος, που συγκροτεί μια πρωταρχική δοτικότητα του αντικειμενικού χρονικού σημείου ως τώρα[παρόντος] και ως πάντα νέου

τώρα[παρόντος]. Όμως, με ποιον τρόπο; Πού έγκειται η διαφορά; Η προκράτηση μπορεί να είναι σχετικά προσδιορισμένη, όταν αναμένεται ένα προσδιορισμένο συμβάν. Αυτό προϋποθέτει ότι είτε αυτό το ίδιο το συμβάν είτε ένα άλλο ίδιο με αυτό έχει ήδη δοθεί ως συμβάν. Τότε συνιστά προ-ενθύμηση και μια τροποποίηση της επανενθύμησης που κατευθύνεται προς το παρελθόν. Θα ήταν σημαντικό να αναλύσουμε το σημείο αυτό. Εδώ, όμως, έχουμε να κάνουμε με μια πρωταρχική συγκρότηση που δεν κρύβει τέτοιες περιπλοκές. Επομένως, εδώ εστιάζουμε σε συμβάντα που εμφανίζονται δίχως να έχουν προδιαγραφεί με προσδιορισμένο τρόπο μέσω της προ-ενθύμησης, δίχως να έχουν προδιαγραφεί ως προδιαγεγραμμένα χρονικά συμβάντα μέσω κενών αποβλέψεων που πληρώνονται μέσω μιας χρονο-συγκροτησιακής διαδικασίας (όπως μια επανενθύμηση συνιστά αρχικά μια κενή, τρόπον τινά, μονοακτινωτή κατεύθυνση προς ένα χρονικό αντικείμενο που σκοπεύεται με σκοτεινό τρόπο από τη συνείδηση, μια συνείδηση που πληρώνεται μέσα στην εποπτική επανενθύμηση ως οιονεί αναπαραγωγή [*Quasi-Wiedererzeugung*] της συγκροτησιακής ακολουθίας).

Συνεπώς, η προκράτηση που διαπερνά την πρωταρχική διαδικασία δεν είναι μια τέτοια πλήρωση κάποιας προ-ενθύμησης (αναπαραγωγής) που κατευθύνεται προς ολόκληρη τη διαδικασία ή προς τα χρονικά συμβάντα της. Προκύπτει πρωταρχικά. Ως πρωταρχικό νόμο αναγκαιότητας γένεσης μπορούμε εδώ να λάβουμε την εξής πρόταση: μόλις έχει παρέλθει ένα κομμάτι πρωταρχικής ακολουθίας υλητικών δεδομένων (και μετά όλων των άλλων πρωταρχικών βιωμάτων), τότε πρέπει να διαμορφωθεί μια ανακρατητική συνάφεια· όμως, δεν είναι μόνο αυτό — αυτό ήδη το είχε δει ο Χιουμ. Η συνείδηση παραμένει στην πορεία

της και αναμένει αυτό που έπεται, δηλαδή μια προκράτηση «κατευθύνεται» με το ίδιο στυλ προς τη συνέχιση της σειράς και αυτή είναι προκράτηση αναφορικά με τη ροή των πρωταρχικών δεδομένων που λειτουργούν ως πυρηνικά δεδομένα. Και το ίδιο συμβαίνει αναφορικά με τη ροή των ανακρατήσεων μαζί με τις σκιάσεις τους που λειτουργούν εντός τους. Ένα διαφορικό της ροής που έχει διαμορφωθεί ανακρατητικά τροποποιεί την προκράτηση, η οποία εφεξής συμπορεύεται συνεχώς με αυτή τη ροή και η οποία πρέπει να εμπεριέχεται με τον τρόπο της προσδοκίας στην περαιτέρω πορεία της προκράτησης. Έτσι, όμως, συγκροτείται το συμβάν και συγκροτείται συνεχώς με έναν ανοιχτό ορίζοντα συμβάντος, ο οποίος είναι ο ίδιος ένας προκρατητικός ορίζοντας. Από γενετική σκοπιά, μπορεί κανείς να πει ότι, ακόμα και εάν δεν προηγείται του συμβάντος κάποια αναμονή που να είναι προσδιορισμένη με συγκεκριμένο τρόπο, κάθε πρωταρχική διαδικασία πρέπει να γίνει κατανοητή ως συγκροτησιακή, αφού εν γένει οι πρωταρχικές διαδικασίες έχουν γίνει συγκροτησιακές σε κάποιο βαθμό. Συνεπώς, εφόσον έχει ξεκινήσει το παιχνίδι της εμφάνισης και των πρωταρχικών τροποποιήσεων των υλητικών πυρηνικών περιεχομένων, το κάθε [νέο] δεδομένο συλλαμβάνεται αμέσως μέσω της προκράτησης. Εντός της διαδικασίας πρέπει να γίνει καταληπτή μια προκράτηση που θα κατευθύνεται εκ των προτέρων προς τα εμπρός, προς ένα εξελισσόμενο συμβάν, μια προκράτηση που θα ενεργοποιεί αναδρομικά το παρωχημένο «διαφορικό» ως αυτό που συγκροτεί το συμβάν. Ή, με άλλα λόγια, πρέπει να εγκατασταθεί συγκροτησιακά εντός της διαδικασίας ένα κομμάτι συμβάντος.

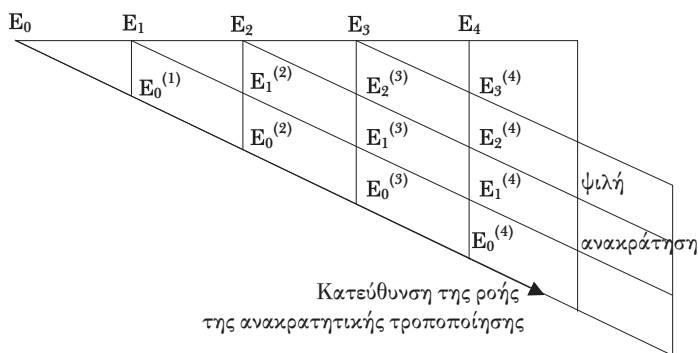
Θα έπρεπε, λοιπόν, από γενετική σκοπιά, να καταστήσουμε κατανοητό το εξής: πώς μπορεί και πώς πρέπει εν γένει να διαμορφώνεται μια συγκροτησιακή διαδικασία, μια συνειδησιακή κατοχή ενός χρονικού αντικειμένου, πριν από την αποπερατωμένη διαμόρφωση μιας συγκροτησιακής διαδικασίας, δηλαδή πριν από μια τέτοια συνειδησιακή κατοχή ενός χρονικού αντικειμένου; Συνεπώς, έχουμε να κάνουμε με την αποσαφήνιση της ιδέας του αφυπνιζόμενου εγώ, ενός εγώ η ζωή του οποίου ξεκινά, [14] αποσαφήνιση του τρόπου με τον οποίο θα έπρεπε αναγκαία η ζωή αυτή να γίνει συνειδησιακή ζωή. Πρέπει επίσης να αναρωτηθούμε κατά πόσο αυτή η ιδέα σηματοδοτεί μια δυνατότητα. Σε κάθε περίπτωση μπορούμε να δεχτούμε ως ελάχιστο το εξής: συνεχείς πρωταρχικές ακολουθίες υλητικών δεδομένων —ως πυρηνικά δεδομένα μιας συγκροτησιακής διαδικασίας— φέρουν αναγκαία μαζί τους (ακόμη και τα ατομικά μη συνεχή [υλητικά δεδομένα], εάν μπορούμε να σκεφτούμε κάτι τέτοιο) συνεχώς συνδεδεμένες εξασθενήσεις (*Abklänge*) και συνέχειες εξασθενήσεων και, σύμφωνα με αυτό που επιτάσσει ένας επιπλέον πρωταρχικός νόμος, αυτές μετατρέπονται σε πυρήνες ερμηνευτικής κατάληψης για ανακρατητικές ερμηνευτικές καταλήψεις, έτσι όπως το εννοούσαμε στο διάγραμμα μας. Εντούτοις, σύμφωνα με έναν αναγκαίο νόμο, μετά την παρέλευση ενός «διαφορικού» δεν εξασκούμε μόνο ανακράτηση, αλλά μια προκράτηση κατευθύνεται προς το επικείμενο, το οποίο είναι προσδιορισμένο περιεχομενικά με έναν καθολικό τρόπο (εάν ένας τόνος έχει αρχίσει να ηχεί, τότε στο μέλλον θα είναι επίσης ένας τόνος, ακόμη και εάν ο συγκεκριμένος τρόπος των σχέσεων έντασης και ποιότητας παραμένει απροσδιόριστος όσον αφορά την προκράτηση κ.ο.κ.). Και τώρα η κάθε φάση τής

διαδικασίας συνίσταται σε: ένα τμήμα ανακράτησης, ένα σημείο πρωταρχικής παρουσίας ως πληρωμένης προκράτησης και ένα τμήμα μη πληρωμένης προκράτησης.

Σε αυτή τη συνάφεια μπορεί να αντιτείνει κανείς ότι στο μέσον της διαδικασίας κάθε ανακράτηση θα έπρεπε να είναι μια ανακράτηση μιας προκράτησης που πληρώθηκε προηγουμένως και του κενού της ορίζοντα· ότι, στη συνεχή σειρά των φάσεων αυτού του τμήματος, κάθε επόμενη προκράτηση κρύβει εντός της, κατά την ανακρατητική τροποποίησή της, την πλήρωση ενός σημείου της προηγούμενης προκράτησης· ότι υφίσταται επικάλυψη ως προς το μη πληρωμένο τμήμα· ότι, στην πορεία, το μη πληρωμένο διαπερνά το συνεχές της πορείας, παραμένει τμηματικά μέσα στην κατάσταση μη πλήρωσης που ιδιάζει σε αυτό, όπως αυτό που έχει πληρωθεί διαπερνά με παρόμοιο τρόπο τα τμήματα της ανακράτησης, αν και σε υψηλότερο επίπεδο χρονικής αντικειμενοποίησης. Το τώρα[παρόν] συγκροτείται μέσω της μορφής της προκρατητικής πλήρωσης, το παρελθόν μέσω της ανακρατητικής τροποποίησης αυτής της πλήρωσης· μέσα στη συνέχεια της ταυτοποίησης, η οποία περνά διαμέσου της αποπλήρωσης, το χρονικό σημείο είναι το ίδιο, και μάλιστα το ίδιο με εκείνο που έγινε συνειδητό ως τώρα[παρόν], ως μόλις-παρελθόν κ.ο.κ. Σε σχέση με αυτό μπορεί να ρωτήσει κανείς: είναι η ανακράτηση εν γένει πραγματική ανακράτηση ενός σημειακού χρονικού αντικειμένου και ενός ταυτόσημου σημείου μόνο όταν η προκράτηση έχει ήδη δημιουργήσει ένα τώρα[παρόν] και, μαζί με αυτό, κάτι που είναι επίσης ταυτοποιήσιμο μέσα από διαφορετικό τρόπο δοτικότητας;

[15]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: (στην §4 από το Κείμενο Ι)
 <Κάποιες απόπειρες αναπαράστασης της εσωτερικής
 σύνδεσης μεταξύ ανακράτησης και προκράτησης
 με τη βοήθεια ενός διαγράμματος.>

ΣΧΗΜΑ 3

Κάθετα: Η στιγμιακή συνείδηση με το πρωταρχικά παροντικό της σημείο E_x και το ανακρατητικό χρονικό τμήμα της με τον τρόπο της διαβάθμισης του παρελθόντος. Όμως, επίσης, η συνείδηση του πρωταρχικού παρόντος με τη συνεχή ανακρατητική συνοδεία, ως ανακρατήσεις του τμήματος που έχει παρέλθει, όπου, ταυτόχρονα, το τμήμα δείχνει το συνεχές των πρωταρχικά παροντικών και πρωταρχικά ανακρατητικών πυρηνικών δεδομένων.

Περαιτέρω: Κάθε επιμέρους τμήμα, ας πούμε το $E_1^{(4)}-E_0^{(4)}$ (ή σε αντίστροφη σειρά), είναι ανακράτηση όλων των προηγούμενων τμημάτων της ίδιας γραμμής που συμβολίζει τη ροή και η οποία παραπέμπει στον ίδιο κάτω δείκτη, φτάνοντας δηλαδή μέχρι το τμήμα $E_0^{(1)}-E_1$.

Ακόμα: εκκινώντας από το διαφορετικό, το κάθετο τμήμα αναπτύσσεται μέσα στη συνέχεια των καθέτων σειρών

μέσα στην πρωταρχική ροή. Κάθε τμήμα (με το εκάστοτε διαφορικό του) βυθίζεται και αναπτύσσεται προς τα πάνω, ή από πάνω, ενώ προστίθεται συνεχώς ένα σημείο πρωταρχικής παρουσίας ως πρωταρχικό διαφορικό. Το παρελθόν εμπλουτίζεται όσο υπάρχει η πηγή του πρωταρχικού παρόντος.

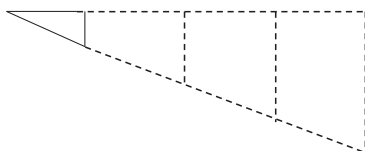
Όσον αφορά τις προκρατήσεις και την «κίνησή» τους, ισχύει το ίδιο όπως στις ανακρατήσεις. Κάθε ανακρατητική σειρά πηγάζει από το E_x που της αντιστοιχεί, έχοντάς το ως πρωταρχική της πηγή· όμως, η φάση της πρωταρχικής εκπήγασης είναι μόνο ένα σημείο, και κάθε άλλο σημείο της σειράς έχει τη δική του φάση πρωταρχικής εκπήγασης σε ένα προηγούμενο E : εντέλει, ολόκληρη η σειρά, για παράδειγμα, η σειρά που συμβολίζεται με το $E_4 - E_0^{(4)}$, έχει τις φάσεις πρωταρχικής εκπήγασης από το E_4 μέχρι το E_0 στην οριζόντια βασική σειρά. Η πρωταρχικά εκπηγάζουσα ανακρατητική φάση είναι το πρωταρχικό διαφορικό που εκκινεί ανακρατητικά σε κάθε E_x . Έτσι, [16] έχουμε επίσης ένα προκρατητικό πρωταρχικό διαφορικό, τις πρωταρχικές προκρατήσεις που πηγάζουν πρωταρχικά από κάθε E_x . Πώς πρέπει να το περιγράψουμε;

Θα έπρεπε να πούμε το εξής: στο E_0 , έτσι όπως αυτό εκκινεί με ένα διαφορικό, μια κενή προκράτηση είναι ήδη εκεί, η οποία, ως μορφή (*Figur*), ενέχει ολόκληρο το σχήμα (*Schema*) που, τρόπον τινά, σχηματίζεται περαιτέρω μόνο κατά την εκτύλιξη της διαδικασίας. Στην περίπτωση, όμως, που η διαδικασία συγκροτεί ένα άγνωστο συμβάν, το περιεχόμενό του είναι ατελώς προσδιορισμένο, παρόλο που δεν είναι ποτέ εντελώς απροσδιόριστο, παραβλέποντας το σχήμα (διάγραμμα). Και έτσι, σε κάθε E_x μαζί με το ανακρατητικό σχήμα είναι, επίσης, διακριτό ένα προκρατητικό σχήμα, δηλαδή η προκράτηση κατευθύνεται

προς τη μελλοντική συγκρότηση και προς το μελλοντικό συμβάν (χάρη στην πολλαπλή αποβλεπτικότητα), και με τον τρόπο αυτό η προκράτηση προχωρά από τη δεδομένη ενεργεία πραγματωμένη κάθετη σειρά στις σειρές που έπονται.

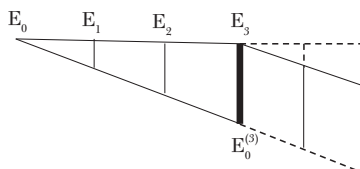
Διάγραμμα των προκρατήσεων μαζί με το διάγραμμα των ανακρατήσεων.

Συνεπώς στο E_0 έχουμε:

ΣΧΗΜΑ 4

Στο E_3 έχουμε:

ΣΧΗΜΑ 5

Οι λεπτές διακεκομμένες γραμμές και ολόκληρο το διάγραμμα που σχεδιάσαμε σημαίνουν ότι, χάρη στην εμμεσότητα της ανακράτησης, είναι δυνατή, ακόμα και στις πιο έντονες γραμμές, η κατεύθυνση του βλέμματος προς το παρελθόν που έχει ήδη συμβεί ως πληρωμένο. Έχουμε, ταυτόχρονα και προς τις δύο πλευρές, δυνατότητες (εποπτικής) αναδρομικής ενθύμησης (*Rückeringung*) και προ-ενθύμησης (*Vorerinnerung*). Ο υπάρχων και πληρωμένος ορίζοντας που εντοπίζεται στο έντονο

- [17] τμήμα δηλώνεται με τη διακεκομμένη γραμμή, και εκεί η συνεχής ακολουθία των κάθετων τμημάτων υποδηλώνει την εμμεσότητα της προκράτησης· η συνεχής τάξη στην κάθετη σειρά σηματοδοτεί εκείνη την εμμεσότητα που απαιτείται στη μελλοντική ανακρατητική διαβάθμιση. Η έντονη γραμμή σημαίνει ότι το ανακρατητικό τμήμα $E_3 - E_0^{(3)}$ είναι το ζωντανό τμήμα και λαμβάνει χώρα ως πλήρωση της προκράτησης· το E_3 έρχεται ως πρωταρχικά πηγάζον πλήρες (η πρωταρχικά πηγάζουσα προκράτηση) και ακολούθως τα σημεία του τμήματος ή διαφορικά είναι συνεχώς τα πλήρη των προηγούμενων προκρατήσεων που έχουν τροποποιηθεί ανακρατητικά, ο ορίζοντας των οποίων φτάνει στο φαινόμενο της πλήρωσης. Μπορούμε να συναγάγουμε από το σχήμα κατά πόσο η προκράτηση είναι αντεστραμμένη ανακράτηση· είναι τροποποίηση της ανακράτησης, η οποία βεβαίως «προϋποθέτει» κατά κάποιον τρόπο την ανακράτηση.

$$\begin{aligned} & E_0 \\ & E_1 \Pi^1(E_0) \\ & E_2 \Pi^1(E_1) \Pi^2(E_0) \dots \end{aligned}$$

Ή, καλύτερα:

$$\begin{aligned} & E_2 \Pi^1\{E \Pi(E_0)\} \\ & E_3 \Pi[E_2 \Pi\{E \Pi(E_0)\}] \end{aligned}$$

Η πρωταρχική διαδικασία δηλώνει μόνο τις ανακρατήσεις· οι προκρατήσεις πηγαίνουν κάθετα προς τα κάτω, από σειρά σε σειρά, και εκεί πληρώνονται συνεχώς. Το E_0 δίνεται στη συνείδηση ως το όριο της ανακράτησης στη συνεχή εμμεσότητά της και, κατά κάποιον τρόπο, ως το όριο της προκράτησης που έχει επίσης εισαχθεί στην ανακράτηση και δίνεται στη συνείδηση ανακρατητικά·

δηλαδή δίνεται ως το όριο, το σημείο μηδέν της ακολουθίας της πλήρωσης. Με αυτό έχειδειχθεί αρχικά η συγκροτησιακή διαδικασία που αντιστοιχεί στη συγκρότηση του τμήματος της διάρκειας $E_0 \dots E_n$. Εδώ, όμως, διαχωρίζεται το σύστημα των πρωταρχικών υλητικών δεδομένων. Στο επίπεδο των φαινομενολογικά χρονικών αντικειμενοποιήσεων των αντίστοιχων πρωταρχικών δεδομένων μιλάμε εν γένει για ένα συνεχές των πυρηνικών δεδομένων, τα οποία λειτουργούν ως καταληπτικά δεδομένα στη συνείδηση του χρόνου· μιλάμε για τα χρονικά σημεία της αντικειμενοποιημένης διαδικασίας, τα οποία είναι, τρόπον τινά, αυτά τα δεδομένα υπό τη μορφή σημείων μιας διάρκειας· και αυτά τα ίδια συγκροτούνται μέσα από μεταβαλλόμενους τρόπους δοτικότητας, μέσα από ένα μεταβαλλόμενο τώρα[παρόν], μόλις-παρελθόν κ.ο.κ., συνεχώς σχετικά προσανατολισμένα προς το τώρα[παρόν] ή προς το σημείο που σκοπεύεται κάθε φορά από τη συνείδηση με τον τρόπο του τώρα[παρόντος].

Εάν ορίσουμε τα πυρηνικά δεδομένα ως $E_0, E_1, \dots, E_n$, τότε αυτά δεν εμφανίζονται ποτέ παρά ως πληρώσεις προκρατήσεων, με εξαίρεση το αρχικό σημείο E_0 , το οποίο είναι «ασυνείδητο» (με μια ιδιαίτερη έννοια του όρου) και το οποίο έρχεται στη «συνείδηση» μόνο έμμεσα, μέσω της [18] ανακράτησης, δηλαδή ως κάτι που είναι να εμφανιστεί ως [ήδη] καταληπτικά ερμηνευμένο. Αυτό, όμως, σημαίνει μόνο ότι αυτό το ίδιο ως E_0 (πρωταρχικά) δεν είναι καταληπτικό περιεχόμενο, εκτός και εάν το συμβάν που αυτό εισάγει είναι ήδη αναμενόμενο μέσω μιας προ-ενθύμησης = αναμονής. (Αντιστοίχως, η σύλληψη μέσω της προσοχής μπορεί να κατευθυνθεί προς αυτό, και όταν αυτό έρχεται, τότε «καλωσορίζεται», ακριβώς όπως μπορεί να κατευθυνθεί αναδρομικά προς αυτό μέσω της αναδρομικής

εξακτίνωσης της ανακράτησης.) Σύμφωνα με αυτό, το E_0 πρέπει να οριστεί ακριβώς ως E_0 , στο μέτρο που αποκαλούμε συνείδηση το όριο. (Συνεπώς, όπως αποκαλούμε αριθμό το μηδέν.) Τα E σηματοδοτούν σε κάθε εγκάρσια συνέχεια (στο διάγραμμα είναι οι κάθετες γραμμές) την οριακή θέση στην οποία συγκροτείται η συνείδηση του τώρα[παρόντος] μέσω του E_0 και της ερμηνευτικής κατάληψής του.

Προηγείται ένα «διαφορικό» $E'_0 \dots E''_0$ μέσα στο οποίο δρα η ψιλή ανακράτηση και παράγει μόνη της την ενότητα μιας έκτασης και μέσω αυτού κινητοποιείται μια προκράτηση που κατευθύνεται προς την «περαιτέρω συνέχεια». Τώρα, η κάθε εγκάρσια σειρά του γραφήματός μας είναι πλήρωση μιας προκράτησης της «αμέσως προηγούμενης» εγκάρσιας σειράς που κατευθύνεται προς εκείνη. Αυτή δίνεται ακόμα στη συνείδηση μέσω του αντίστοιχου κομματιού της ανακράτησης, και αυτό ισχύει για ολόκληρη την εγκάρσια σειρά με εξαίρεση την εναρκτήρια φάση. Όμως, φυσικά, στις εγκάρσιες σειρές του γραφήματός μας δεν αναπαρίσταται η προκράτηση που κατευθύνεται προς την εγκάρσια σειρά που ακολουθεί [και δεν έχει ακόμα ανακρατηθεί].

Εάν το $E_x \Pi \dots$ είναι η εγκάρσια σειρά δίχως προκράτηση, και η επόμενη σειρά είναι η $E_{x+1}(\Pi\{E_x \Pi \dots\})$, τότε πρέπει να συμπληρώσουμε στα πρώτα το εξής:

$$\begin{array}{ccc} E_x & & \Pi \\ \downarrow & & \downarrow \end{array}$$

Και τώρα το E_{x+1} δεν σημαίνει μόνο E_{x+1} αλλά και την ερμηνευτική κατάληψή του ως πληρωτικού, και με τον ίδιο τρόπο εμφανίζεται το $\Pi(E_x \Pi \dots)$ ως πληρωτικό. Σε αυτό το γράφημα δεν απεικονίζεται, όμως, το ότι το προηγού-

μενο $E_x \Pi \dots$ είχε τα κάθετα βέλη. Έτσι έχουμε την πλήρωση E_{x+1} · την πλήρωση:

$$\{\Pi (E_x \Pi -)\}$$

$$\downarrow \quad \downarrow$$

Αλλά τι σημαίνει πλήρωση στην εκάστοτε στιγμιακή συνείδηση (της φάσης), δεδομένου ότι η προηγούμενη στιγμιακή συνείδηση δίνεται στο τώρα[παρόν] στη συνείδηση μόνο ανακρατητικά;

Μπορεί μόνο να σημαίνει:

[19]

$$E_{x+1} \quad \Pi(E_x) \quad \Pi(-)$$

Ή, πιο αναλυτικά:

$$E_{x+1} \quad \Pi^1(E_x) \quad \Pi^2(E_{x-1}) \quad \Pi^3(E_{x-2}) \dots \Pi^{x+1}(E_0)$$

Είναι σίγουρα σωστό ότι οι προκρατήσεις πηγάζουν από εγκάρσια σειρά σε εγκάρσια σειρά και ότι κάθε νέα εγκάρσια σειρά έχει μια αντίστοιχη τροποποίηση της πλήρωσης. Όμως, στις ίδιες τις εγκάρσιες σειρές συγκροτείται το πληρωτικό ως τέτοιο και συνεχώς, εφόσον οι ανακρατήσεις διατηρούνται συνεχώς ως φάσεις των εγκάρσιων σειρών. Σε κάθε εγκάρσια σειρά βρίσκονται τροποποιήσεις όλων των «προηγούμενων» E και μια συνεχής πλήρωση, η ίδια συνεχώς και σταθερά τροποποιημένη. Αυτή η συνεχής πλήρωση μαζί με το οριακό σημείο πραγματικής πλήρωσης, το πυρηνικό δεδομένο (το εκάστοτε νέο πυρηνικό δεδομένο E_{x+1}), συνδέει όλα αυτά τα δεδομένα και προσδίδει ενότητα στην εγκάρσια σειρά ως προς τα « E ».

Το νέο δεδομένο ως νέο τυχαίνει μιας ιδιαίτερης διάκρισης, όσον αφορά τη συνείδηση, χάρη στο ότι είναι το δεδομένο με τον χαρακτήρα του τώρα[παρόντος]. Από

την άλλη πλευρά, πρέπει να το κατανοήσουμε αυτό *cum grano salis*.³ Διότι έχουμε να κάνουμε με ένα ψιλό όριο μέσα στο συνεχές των τρόπων δοτικότητας, και το τώρα[παρόν] είναι τώρα[παρόν] μέσα στη σειρά των «παρελθόντων τώρα[παρόντων]». Οι ανακρατητικές φάσεις της εγκάρσιας σειράς είναι ταυτοχρόνως τώρα[παρόντα] που αναπαράγονται σε διαφορετικά συνεχή επίπεδα, είναι αναπαραγμένη πλήρωση αποβλέψεων που κατευθύνονται προς πυρηνικά δεδομένα. Αυτό αφορά επίσης τις ανακρατήσεις ως σχετικές παροντικότητες, μόνο που η εναρκτήρια φάση είναι η καθαρή εντύπωση, το τωρινό έρχεται ως κάτι νέο και όχι ως πτώχευση ενός παλιού, ως ανακράτηση. Φαίνεται ότι με τον τρόπο αυτό έχει καταστεί περισσότερο σαφής και κατανοητή η δομή της συνείδησης του χρόνου.

3 *Cum grano salis*: όχι πολύ κυριολεκτικά, με επιφυλακτικότητα, με κάποια δυσπιστία. (Σ.τ.μ.)

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

[20]

⟨Η σύμπλεξη της ανακράτησης και της προκράτησης.
 Διαβαθμίσεις της πλήρωσης και η συνείδηση
 του παρόντος. Γραφική παράσταση
 της πρωταρχικής διαδικασίας.⟩

§1. ⟨Προκράτηση εντός της ανακράτησης – ανακράτηση
 εντός της προκράτησης. Ένα νέο διάγραμμα.⟩

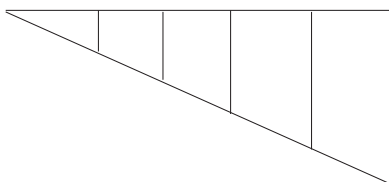
Μέσα στη ροή της πρωταρχικής διαδικασίας έχουμε:

1. Την ακολουθία των υλητικών δεδομένων, τα οποία βυθίζονται προς τα πίσω ανακρατητικά· με κάθε νέο υλητικό δεδομένο συνδέονται ανακρατήσεις που διαθέτουν διαφορετικό βαθμό εμμεσότητας της απόβλεψης. Δίνεται τότε στην ίδια τη συνείδηση η ακολουθία των ανακρατητικών τμημάτων που ανήκουν στα παρελθοντικά σημεία του συμβάντος. Στην περίπτωση αυτή, το εκάστοτε υλητικό πρωταρχικό δεδομένο, καθώς και ολόκληρο το ανακρατητικό τμήμα που ανήκει σε αυτό, δεν θα σκοπευόταν με αυθεντικό τρόπο από τη συνείδηση, αλλά μόνο ως όριο των προηγούμενων ανακρατητικών τμημάτων.

2. Ας λάβουμε τώρα υπόψη και τις προκρατήσεις. Κάθε κάθετο τμήμα φτάνει όντας «ευπρόσδεκτο», δηλαδή κάθε ανακρατητικό συνεχές στιγμών διατηρεί μια προκράτηση προς αυτό που ακολουθεί και, μέσω μιας συνεχούς διαμεσολάβησης, διατηρεί μια προκράτηση προς ό,τι έρχεται μετά από αυτό που ακολουθεί. Για να το διατυπώσουμε γενετικά: Όταν εμφανίζονται συνεχώς και πάντα νέα πυρηνικά δεδομένα, τότε τα παλιά δεν βυθίζονται απλά ανακρατητικά, αλλά «αναπτύσσεται» μια προκρατητική

συνείδηση, η οποία κατευθύνεται προς τα νέα πρωταρχικά δεδομένα και η οποία πληρώνεται καθώς τερματίζει σε αυτά. Εντούτοις, αυτό δεν συμβαίνει μόνο σημειακά, από σημείο σε σημείο. Στη συνείδηση της ακολουθίας των πρωταρχικών δεδομένων δεν έχουμε μόνο μια ακολουθία αυτών των πρωταρχικών δεδομένων, αλλά στη συνείδηση της ακολουθίας έχουμε και μια ακολουθία ανακρατητικών τμημάτων ($-U_{\chi}$). Και αυτή η ακολουθία «προβάλλεται προκρατητικά» ή, μάλλον, μέσα στην πρωταρχική διαδικασία έχουμε μια ακολουθία τέτοιων ανακρατητικών τμημάτων, το κάθε ένα από τα οποία τερματίζει σε ένα πρωταρχικό δεδομένο (και έτσι, εκκινώντας από ένα «μηδενικό μήκος», έχει ανοδική πορεία προς αυξανόμενα τμήματα, ακόμη και εάν τελικά αυτά «ξεθωριάζουν» στον ορίζοντα).

[21]

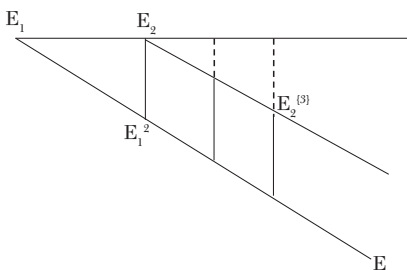
ΣΧΗΜΑ 6

Αυτή η πρωταρχική ακολουθία προβάλλεται στο μέλλον με τη μορφή της προκρατητικής συνείδησης, η οποία συνοδεύει την κάθε φάση. Πληρώνεται καθώς τερματίζει σε κάθε επόμενο σημείο του συμβάντος, στο μέτρο που υποδέχεται συνεχώς τα πρωταρχικά δεδομένα ως τερματικές πληρώσεις. Όμως, στον βαθμό που αυτά πάλι βυθίζονται συνεχώς και που αυτή η καταβύθιση πρέπει να είναι, επίσης, προκρατητικά προαποφασισμένη (δηλαδή πρέπει να είναι προκρατητικά προοικονομημένα η απο-πλήρωση και η ανακρατητική τροποποίηση), και εφόσον πρέπει να

αναλογιστούμε ήδη ότι η προκρατήση δεν μπορεί να προχωρά προς τα πρωταρχικά δεδομένα απλά, άμεσα, από το ένα σημείο στο άλλο (διότι αυτό είναι πάλι μια ακολουθία βιωματικών στιγμών και, συνεπώς, απαιτεί πάλι τις ανακρατήσεις όπως τις προκρατήσεις της, οι οποίες θα έπρεπε τότε να μετατρέπονται σε έμμεσες προκρατήσεις εκείνων που έρχονται αργότερα), τότε φτάνουμε στην ακόλουθη σύλληψη, η οποία γίνεται κατανοητή στο νέο διάγραμμα.

Φτιάχνουμε το διάγραμμα με τον εξής τρόπο: εκκινούμε από το ότι ένα κομμάτι του συμβάντος E_1-E_2 έχει παρέλθει και εμείς στεκόμαστε στο E_2 . Εδώ έχουμε τη συνείδηση εκείνου του τμήματος που έχει παρέλθει, συνείδηση η οποία περνά μέσω του τμήματος της ανακρατήσης που κατευθύνεται κάθετα προς τα κάτω.

Ι. Ένα πρώτο σχήμα:

ΣΧΗΜΑ 7

που οδηγούν πίσω στα αντίστοιχα σημεία του E_1E_2 , αλλά είναι, επίσης, προκρατητική συνείδηση ως προς τις πλάγιες ευθείες που διαπερνούν τα τμήματα της λωρίδας που οριοθετήσαμε, καθώς βυθίζονται κατευθυνόμενα προς τα κάτω. Επομένως, η συμβολική αναπαράσταση ολοκληρώνεται μέσω του συστήματος των παράλληλων ακτίνων και μάλιστα ως προς την ανακράτηση και ως προς την προκράτηση, στο μέτρο που δεν τίθεται ερώτημα για κάτι άλλο πέρα από το τι μπορεί να βρεθεί πάνω στις λωρίδες. Λείπει, όμως, η συμβολική αναπαράσταση για τις προκρατήσεις που βρίσκονται στο κομμάτι της γωνίας $E E_2 E_1$. Επεκτείνουμε τώρα το $E_1^2E^2$ προς τα πάνω και με αυτό συμβολίζουμε τις προκρατήσεις οι οποίες, σε συνειδησιακή ενότητα με τις προκρατήσεις του τμήματος που [23] βρίσκεται κάτω από την ευθεία E_1E , συνιστούν την αποβλεπτικότητα που έλειπε. Πρέπει να σκεφτούμε αυτή την κάθετο που κατευθύνεται προς τα πάνω να ξεκινά όχι μόνο στο σημείο E_2 αλλά σε κάθε επιπλέον σημείο E_x του βασιικού τμήματος [δηλαδή, της ευθείας $E_1...E_y$]. Στη στιγμή E_2 , η πάνω κάθετη ημι-ακτίνα είναι εμμενώς πραγματική, σε αυτή τη στιγμή αποτελεί τη συνολική προκρατητική συνείδηση, στο μέτρο που σχετίζεται προς τη γωνία που έχει εκπέσει και εντός της σχετίζεται προς τη νέα εμφάνιση των πρωταρχικών δεδομένων, εκκινώντας από το E_2 περνώντας διαμέσου του E_3 , του $E_4...$ Αυτή η αποβλεπτικότητα είναι, όμως, αναγκαστικά μια έμμεση αποβλεπτικότητα. Διότι η προκρατητική συνείδηση δεν είναι μια στιγμιακή συνείδηση αλλά μια συνεχής συνείδηση που κατευθύνεται κάθε στιγμή με τον ίδιο τρόπο προς αυτό το οποίο θα έλθει μελλοντικά, κάτι που ισχύει εξίσου για το συμπληρωματικό κομμάτι της ως προς την ανακρατητική πλευρά. Κάθε ύστερη προκράτηση που βρίσκεται πριν

από το E_3 κατευθύνεται ενδιάθετα προς αυτό. Συνεπώς, θα πρέπει να έχουμε μια δομή ανάλογη με εκείνη των ακολουθιών των ανακρατήσεων και των προκρατήσεων που κατευθύνονται προς εκείνες. Πληρώνονται αμοιβαία η μία μέσα στην άλλη μέσω μιας συνεχούς έμμεσης αποβλεπτικότητας και οδηγούν τελικά στα τερματικά σημεία, δηλαδή στα σημεία της βασικής σειράς: εδώ, η τονισμένη γραμμή $E_3' - E_3$ οδηγεί στο E_3 .⁴ Μόλις φτάνουμε στο E_3 , σε ένα σημείο της βασικής σειράς, τότε πρέπει να εκκινήσει η ανακρατητική καταβύθιση και, πέρα από αυτό, το προκρατητικά «αναμενόμενο», δηλαδή η «πλήρωση», προχωρά περαιτέρω όσον αφορά τους τρόπους δοτικότητας, και τώρα αποκτούμε τα κάθετα κομμάτια που πέφτουν μέσα στη γωνία.

Κάθε σημείο του άνω προκρατητικού τμήματος κατευθύνεται προς ένα σημείο του βασικού τμήματος μέσω μιας έμμεσης αποβλεπτικότητας. Μέσω αυτής, κάθε κομμάτι ενός άνω προκρατητικού τμήματος κατευθύνεται προς το κομμάτι εκείνο ενός ύστερου άνω παράλληλου τμήματος που διακρίνεται αντίστοιχα μέσα στην πλάγια λωρίδα. Και αυτό προχωρά ακόμη περισσότερο μέσα στη γωνία. Μπορούμε, επίσης, να πούμε ότι κάθε τέτοιο κομμάτι «βυθίζεται»: η καταβύθιση είναι ένα ακατάπαυστο συμβάν πλήρωσης (*Sich-Erfüllen*). Υπό μια συγκεκριμένη έννοια, όμως, «συμβάν πλήρωσης» είναι μόνο ό,τι βρίσκεται πάνω από την ευθεία EE , ενώ ό,τι βρίσκεται κάτω από

4 Στο Σχήμα 8 δεν διακρίνεται κάποια τονισμένη γραμμή. Εφόσον αναφέρεται ρητά στην $E_3' - E_3$, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι στο σχήμα που είχε σχεδιάσει ο ίδιος στο χειρόγραφο είχε τονίσει το συγκεκριμένο τμήμα. Ο αναγνώστης θα πρέπει να έχει υπόψη του ότι σε αυτή την ευθεία αναφέρεται ο Χούσσερλ λίγο πιο κάτω, όταν κάνει λόγο για «τονισμένη γραμμή». Βλ. *Hua* XXXIII, σ. 34. (Σ.τ.μ.)

αυτή είναι ένα «συμβάν εκ-κένωσης» (*Sich-“Entleeren”*), αν και εδώ υφίστανται πάντα προκράτησεις που «πληρώνονται». Επίσης, εάν μία από τις άνω καθέτους γίνει εμμενώς πραγματική, τότε εμφανίζεται παράλληλα ως πλήρωση και καθώς σχετίζεται ταυτόχρονα με τις παράλληλες λωρίδες της, και μάλιστα με εκείνο το κομμάτι, δηλαδή με τη διακλάδωσή του, η οποία συμβολίζει το αντίστοιχο παρελθοντικό άνω κομμάτι, είναι ανακράτηση, ακριβώς όπως ισχύει και για το κάτω πεδίο.

Έχουμε μια μεγάλη ροή της συνείδησης, η οποία είναι [24] από μόνη της προκράτηση ως προς την εμπρόσθια κατεύθυνση και ανακράτηση ως προς την αντίθετη κατεύθυνση και ως προς ό,τι βρίσκεται εντός της. Τώρα πρέπει να σκεφτούμε πώς μπορούμε να καταστήσουμε πιο κατανοητές αυτές τις περίπλοκες σχέσεις. Πρέπει να δείξουμε ότι το σχήμα περιέχει πράγματι όλα όσα είναι αναγκαία για τη χρονική συγκρότηση και τίποτε άλλο· ότι όλα όσα μπορώ να εξαγάγω διαβάζοντάς το και ό,τι εκλαμβάνεται οριστικά ως χαρακτηρισμένο είναι, επίσης, υπαρκτό και διαθέσιμο. Και πρέπει επίσης να δείξουμε πώς αυτό είναι δυνατό μέσα σε αυτή την περιπλοκή.

§2. (Η εσωτερική σύμπλεξη μεταξύ της ανακράτησης και της προκράτησης ως διαδικασία πλήρωσης.)

Αφήσαμε να διαδραματιστεί κάτι σαν μια γένεση. Στην αρχή έχουμε ψιλή ανακράτηση, στη συνέχεια αυτή τροποποιείται αναγκαστικά, και μέσω αυτού έχουμε μια προκράτηση. Οι προκράτησεις αγκαλιάζουν, επίσης, το ανακρατητικό τμήμα που έχει ήδη δοθεί. Αυτό σημαίνει πως η νέα σειρά του «παρελθοντικού ως τέτοιου» όχι μόνο έρχεται, αλλά «θα έρθει και πρέπει να έρθει». Η συνείδηση

«αποκτά μια τροποποίηση», μέσω της οποίας δεν είναι μόνο ανακρατητική συνέχεια αλλά ταυτόχρονα και προκρατητική συνέχεια. Αυτό σημαίνει πως ανήκει στην ουσία αυτής της συνείδησης το ότι είναι συνεχώς πληρώσιμη με τέτοιο τρόπο ώστε κάθε πλήρωση να είναι ταυτόχρονα απόβλεψη προς μια νέα πλήρωση κ.ο.κ. Και υφίσταται η ιδεατή δυνατότητα συνεχών σειρών προ-ενθυμήσεων και οιονεί προ-ενθυμήσεων (ως δυνατοτήτων εκείνου που επίκειται), μέσα στις οποίες ξετυλίγεται το νόημα αυτής της αποβλεπτικότητας. Είναι «ως αποτέλεσμα» της διαδοχικής εμφάνισης που προκύπτει, μέσω μιας αναγκαίας εμμενούς «αιτιότητας», αυτή η αναδιαμόρφωση της αποβλεπτικότητας: από τη μονόπλευρη κατάσταση προκύπτει μια αμφίπλευρη κατάσταση, και η νέα πλευρά αποτελεί ένα είδος καθρεφτίσματος της πρωταρχικής πλευράς.

Τώρα πρέπει να εμφανιστεί συμπληρωματικά ο πάνω όροφος της προκράτησης. Η νέα ακολουθία που προκύπτει από την ακολουθία των ανακρατητικών παρελεύσεων πρέπει να είναι μια μελλοντική συνέχιση στο ίδιο στυλ. Συνεπώς, η ανοιχτή γωνία που προχωρά από το E_1 προς το E και E_1 πρέπει να είναι κατειλημμένη από ένα συνεχές ανακρατητικών τμημάτων που καταλήγουν στο E , και μάλιστα με τον τρόπο μιας προσδοκίας. Αυτή η προσδοκία κινητοποιείται, όμως, μέσω του συνεχούς των ανακρατήσεων που έχουν προηγηθεί ως ένα συνεχές που [25] εξελίσσεται, και τώρα, μέσα στην παρέλευση που επιφέρει την πραγμάτωση, αυτό το συνεχές είναι αναγκαία ένα συνεχές πλήρωσης: η κάθε φάση είναι συνεχώς πληρωτική και κινητοποιεί την επόμενη προκράτηση, η οποία κατά την πορεία πληρώνεται εκ νέου. Με τον τρόπο αυτό είναι *eo ipso* δεδομένο ότι, εδώ, κάθε φάση είναι ταυτόχρονα ανακράτηση της προηγούμενης. Διότι η πλήρωση

εμπεριέχει εντός της την ανακράτηση της απόβλεψης που προηγήθηκε. Η προηγούμενη απόβλεψη ως τέτοια ανακρατείται στη νέα συνείδηση της ανακράτησης, και αυτή η συνείδηση χαρακτηρίζεται καθαυτή, αφενός, ως πλήρωση της προηγούμενης συνείδησης και, αφετέρου, ως ανακράτηση της προηγούμενης συνείδησης. Δεν εντοπίζεται, όμως, εδώ μια δυσκολία; Η προηγούμενη συνείδηση είναι προκράτηση (δηλαδή, απόβλεψη που «κατευθύνεται» προς αυτό που έπεται) και η ανακράτηση που ακολουθεί θα ήταν συνεπώς ανακράτηση της προηγούμενης ανακράτησης, η οποία ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται ως προκράτηση. Αυτή η νέα ανακράτηση, συνεπώς, αναπαράγει την προηγούμενη ανακράτηση μαζί με την προκρατητική τάση της και παράλληλα πληρώνει αυτή την τάση, αλλά την πληρώνει με τέτοιον τρόπο ώστε αυτή την πλήρωση να τη διαπερνά μια προκράτηση που κατευθύνεται προς την επόμενη φάση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αποσαφηνίσουμε περαιτέρω το εξής: εάν το E_1 «καταβυθίζεται», εάν η ανακρατητική συνείδησή του καταβυθίζεται με τη σειρά της (εάν μετατρέπεται σε μια τροποποιημένη συνείδηση, η οποία είναι καθαυτή μια ανακράτηση της προηγούμενης συνείδησης και διαμέσου αυτής της προ-προηγούμενης...), και εάν έτσι κάθε κάθετο κάτω τμήμα είναι έμμεση ανακράτηση ως προς όλα τα σημεία του και σε διαφορετικά επίπεδα, τότε προστίθεται στα σημεία της ανακράτησης μια έμμεση αποβλεπτικότητα με παρόμοια δομή αλλά με διαφορετική κατεύθυνση. Προστίθεται ως προκράτηση, ως «συνειδησιακή τάση», όπως μπορούμε επίσης να πούμε, η οποία κατευθύνεται προς τη μελλοντική συνέχεια της ακολουθίας. Επομένως, κατά τη μετάβαση η τροποποίηση είναι τώρα διπλή. Αφενός, είναι εκείνη η τροποποίηση

η οποία, ως τροποποίηση μιας προηγηθείσας συνείδησης, τροποποιεί περαιτέρω την εκάστοτε συνείδηση, υπό την έννοια ότι αυτή μετατρέπεται σε συνείδηση της συνείδησης που μόλις παρήλθε και μέσω αυτής σε συνείδηση της συνείδησης που είχε παρέλθει νωρίτερα (ή συνείδηση του μόλις-παρελθόντος, το οποίο, με τη δική του σειρά, είναι παρελθοντική συνείδηση του δικού του μόλις-παρελθόντος). Αφετέρου, είναι εκείνη η τροποποίηση που τροποποιεί την εκάστοτε συνείδηση ως προκράτηση μιας συνείδησης που θα έρθει στο μέλλον (όπου η ίδια η εκάστοτε συνείδηση είναι τροποποίηση της παρελθούσας συνείδησης ακολουθώντας την κατεύθυνση της δεύτερης προς την [26] πρώτη ως μελλοντικά επερχόμενη). Έτσι, τροποποιείται ώστε να κάνει την εμφάνισή της ως πληρωτική συνείδηση («αναμενόμενη») αλλά και ως συνείδηση «πληρωτική αυτού που επίκειται άμεσα στη συνέχεια», διαμέσου της οποίας προχωρά περαιτέρω η έμμεση αποβλεπτικότητα.

Συνεπώς, η «τροποποίηση» σημαίνει μετατροπή σε μια νέα προκράτηση ταυτόχρονα με τον τρόπο της πλήρωσης, δηλαδή εδώ πληρώνεται μια αντίστοιχη στιγμή της προηγούμενης προκράτησης και οι υπόλοιπες στιγμές έχουν μόνο την τροποποίηση της μη πλήρωσης, τροποποίηση η οποία «πλησιάζει» την πλήρωση. Ανήκει, όμως, στην ίδια τη συνείδηση ότι η εκάστοτε ατομική στιγμή είναι, επίσης, από μόνη της πλήρωση της προηγούμενης προκράτησης και αντίστοιχη τροποποίηση των στιγμών της προκράτησης που παραμένουν μη πληρωμένες. Επομένως, και η προκράτηση ως τέτοια κατευθύνεται συνεχώς προς τα πίσω, παρόλο που είναι προκράτηση και κατευθύνεται προς τα εμπρός: η συνείδηση κατέχει κάτι που δεν χαρακτηρίζεται ως παρελθοντικό αλλά ως μελλοντικό και, υπό αυτή την οπτική, η προκράτηση έχει

την εμμεσότητά της, τη σταθερή συνέχεια της τροποποίησής της (στην ταυτοχρονία). (Ανήκει στην ουσία αυτού του εμπρόσθιου κατευθύνεσθαι, το οποίο τροποποιείται συνεχώς και σχηματίζει ένα στιγμιακό συνεχές, το να υφίσταται μέσα στην πρωταρχική διαδικασία μια διαδοχικά καθολική τροποποίηση με την έννοια της μετατροπής σε συνεχώς νέα πλήρωση, διαδοχικές τροποποιήσεις οι οποίες αποτελούνται με τη σειρά τους από αποβλέψεις, όπως περιγράψαμε νωρίτερα. Ιδιάζει, τρόπον τινά, με ενδιαθέτο τρόπο ήδη σε κάθε φάση και το εξής: ανήκει στην ουσία της η δυνατότητα μιας προ-ενθύμησης που σπεύδει προς τα εμπρός και η οποία τίθεται σε κάποια «θέση» της έμμεσης αποβλεπτικότητας, προσδοκά αυτή τη θέση· μάλιστα την προσδοκά με τέτοιον τρόπο ώστε να αφήνει να λάβει χώρα μια αναλογική διαδικασία που σπεύδει προς τα εμπρός, όπως είπαμε, και η οποία αφήνει να κυλήσουν σε μια πορεία πληρωτικής τροποποίησης οι προκρατήσεις που υφίστανται τροποποίηση ως οιονεί πραγματικότητα· μέσα σε αυτές διαδραματίζεται το [αντίστοιχο] κομμάτι του μελλοντικού συμβάντος.)

Όμως, πώς ανήκει στην ουσία κάθε στιγμιακής προκράτησης της πρωταρχικής διαδικασίας η ενδιαθέτη κατεύθυνση προς το παρελθόν; Με ποιον τρόπο αποτελεί αυτή μια συνείδηση του παρελθόντος που πληρώνεται στην παροντική βιωματική ζωή και τροποποιείται ως προς αυτό το οποίο παραμένει μη πληρωμένο; Θα πρέπει άραγε να πούμε ότι η ανακράτηση που εμφανίζεται μέσα στη ροή βεβαρημένη με την προκρατητική απόβλεψη «βυθίζεται» στο παρελθόν, δηλαδή ότι υφίσταται μια ανακρατητική τροποποίηση; Η νέα φάση δεν είναι, επομένως, μόνο μετατροπή της ανακράτησης σε μια ανακράτηση επόμενου επιπέδου που σκοπεύει την προηγούμενη ως τροποποιημένη

[27] μέσω της έμμεσης αποβλεπτικότητάς της, ούτε μόνο μια μετατροπή της προκράτησης που είναι συμπλεγμένη μαζί της, αλλά είναι επίσης και μια ανακράτηση της προηγούμενης προκράτησης. Φυσικά, αυτή δεν μπορεί να είναι ήδη η νέα προκράτηση με το πληρωτικό περιεχόμενό της (ειδικά όχι στην περίπτωση όπου δεν εμφανίζεται πλέον τίποτα νέο από το συμβάν). Η νέα προκράτηση είναι νέα και αποτελεί τροποποίηση της προηγούμενης που, όμως, σκοπεύεται η ίδια από τη συνείδηση μέσω μιας στιγμής της ανακρατητικής συνείδησης που συμπλέκεται μαζί της. Και με τον τρόπο αυτό επιτελείται μέσα στην ίδια τη στιγμιακή συνείδηση η πληρωτική επικάλυψη.

§3. <Υπονοεί η ανακρατητική και η προκρατητική διαδικασία πλήρωσης μια άπειρη αναδρομή; Επίπεδα της συνείδησης του χρόνου.>

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι με όσα είπαμε δεν έχουμε διόλου αποσαφηνίσει ή άρει όλες τις δυσκολίες. Στο σημείο αυτό μας απειλεί με διαφορετικό τρόπο το φάντασμα της άπειρης αναδρομής. Και πράγματι, δεν θα είχαμε απλά ανακράτηση μιας ανακράτησης μαζί με μια προκράτηση και νέα ανακράτηση και προκράτηση που πληρώνουν την προηγούμενη προκράτηση. Η ίδια η πλήρωση θα πρέπει να εισέρχεται ανακρατητικά στις ύστερες φάσεις της συνείδησης, θα πρέπει να αναπτύσσονται νέες προκρατήσεις που κατευθύνονται προς μελλοντικές πληρώσεις, αυτές οι προκρατήσεις θα πρέπει πάλι να πληρώνονται, αφυπνίζοντας ξανά προκρατήσεις προς πληρώσεις υψηλότερου επιπέδου και αυτό in infinitum.

Στο σημείο αυτό σταματά η διάνοιά μας. Πώς μπορούμε να αποφύγουμε αυτή την άπειρη αναδρομή; Το πράγμα

είναι απλό: δεν αποτελεί αυτό μια περιπλοκή μόνο στις λέξεις; Η προκράτηση, η οποία δεν είναι ακόμα πλήρωση και την οποία θέτουμε στην αρχή μέσα στη γενετική «ιστορία», μεταβαίνει σε μια πλήρωση, κάτι που αποτελεί έναν τρόπο της νέας προκράτησης. Αυτή μεταβαίνει σε μια νέα πλήρωση, όπου, φυσικά, εφόσον η προηγούμενη προκράτηση δίνεται στη συνείδηση (με τη μορφή μιας ανακράτησης), δίνεται και ο τρόπος πλήρωσής της και αυτό συμβαίνει *in infinitum*, κάτι που δεν δημιουργεί κάποια λανθασμένη αναδρομή.

Τι θα ίσχυε εάν αφήναμε κατά μέρος κάθε γένεση, δηλαδή κάθε «ιστορία», και θέλαμε να δεχτούμε το εξής: μέσα στην πρωταρχική διαδικασία, είτε αφορά παλιά είτε νέα συμβάντα, κάθε φάση είναι ουσιωδώς και ανακράτηση ενός προηγούμενου πληρωμένου χρονικού τμήματος (πληρωμένου με την έννοια ενός ή περισσότερων συμβάντων) και προκράτηση σε σχέση προς το επόμενο χρονικό τμήμα; Εδώ, η κάθε ανακράτηση του παρελθόντος χρονικού τμήματος (με τη γνωστή δομή όσον αφορά την εποπτικότητα κ.λπ.) είναι από μόνη της τόσο έμμεση ανακράτηση και ανακράτηση των ανακρατήσεων όσο και έμμεση προκράτηση. Είναι, όμως, επίσης ανακράτηση των προηγούμενων προκρατήσεων κ.ο.κ. Για ποιον λόγο πρέπει αυτό να ενέχει ακόμα δυσκολίες; Στην πραγματικότητα, φαίνεται να μην υπάρχουν δυσκολίες. Δεν έχουμε κάποια αφετηρία πρωταρχικών δεδομένων τα οποία ρέουν και τροποποιούνται απλά ανακρατητικά και πίσω τους ακολουθούν προκρατήσεις και ανακρατήσεις των προκρατήσεων. Αλλά ως αφετηρία έχουμε μόνο μια αφετηρία της εξέτασης, της παρατήρησης: βρισκόμαστε πάντα εν τω μέσω μιας άπειρης διαδικασίας και ξεχωρίζουμε μια φάση, η οποία αποτελείται από δύο κλάδους αποβλεπτικοτήτων, μέσα

στους οποίους το πρωταρχικό δεδομένο διακρίνεται μόνο ως στιγμή της αποβλεπτικότητας.⁵ Οι υπόλοιπες δυσκολίες που απομένουν αφορούν αυτή τη διακριτή κατάσταση του πρωταρχικού δεδομένου ή αφορούν εν γένει τη διακριτή κατάσταση των δύο διαφορετικών κλάδων της στιγμιακής συνείδησης μέσα στην πρωταρχική διαδικασία, μαζί με το οριακό σημείο τους (το οποίο διακρίνεται πάλι εντός της πρωταρχικής διαδικασίας). Επιπλέον, έχουμε το ζήτημα της πλήρους αποσαφήνισης της συγκρότησης της χρονικής τάξης αντικειμένων, συνεπώς της σχέσης της συνείδησης προς αυτή, όπου η συνείδηση σχετίζεται με αυτή πολλαχώς και αναδεικνύει διαφορετικές τάξεις αντικειμένων που συνδέονται μεταξύ τους, ακολουθώντας διαφορετικές κατευθύνσεις αναστοχασμού.

Φυσικά, δεν μπορεί κανείς απλά να ορίσει έναν κάτω κλάδο ως ανακράτηση και τον άνω κλάδο ως προκράτηση ή, για να το πούμε διαφορετικά, οι λέξεις ανακράτηση και προκράτηση έχουν διαφορετικές σημασίες που σχετίζονται μεταξύ τους με τρόπο ουσιώδη και αναγκαίο. Ο κάτω κλάδος είναι ανακράτηση ως προς το πληρωμένο χρονικό τμήμα του συμβάντος που έχει παρέλθει. Συμβολίζει το συναπτόμενο κομμάτι ή τη συνεχή πλευρά της συνάφειας της συνολικής συνείδησης της εν λόγω στιγμής, μέσω της οποίας το παρελθοντικό συμβάν δίνεται ακόμα στη συνείδηση σε διαφορετικά επίπεδα της εμμεσότητας. Ο άνω κλάδος επιτελεί το ίδιο γι' αυτό το οποίο δεν έχει γίνει

5 Το ζήτημα δεν διευθετείται τόσο απλά. Πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα σε (α) διαφοροποιημένες στιγμές και (β) τον άπειρο ορίζοντα, ο οποίος είναι απλή δυνητικότητα δυνατών επανενθυμήσεων. Διαφορετικά, σε κάθε U_x θα είχαμε μια πραγματική ενεργεία απειρία στιγμών. Και τι γίνεται με την αφετηρία ως ξαφνική εκκίνηση ενός εντελώς απροσδόκητου συμβάντος; Αυτό, λοιπόν, δεν ισχύει.

ακόμα παροντικό, γι' αυτό το οποίο επίκειται και το οποίο δίνεται στη συνείδηση με απροσδιόριστο τρόπο. Υπό αυτή [29] την έννοια, λέμε ότι το παρελθοντικό δίνεται στη συνείδηση ανακρατητικά, το μελλοντικό προκρατητικά: το παρελθοντικό συμβάν, το παρελθοντικό χρονικό τμήμα, το μελλοντικό χρονικό τμήμα. Ο φαινόμενος χρόνος και το χρονικό περιεχόμενο με τους τρόπους δοτικότητας «παρελθόν» και «μέλλον» μπορούν, όμως, να συγκροτηθούν μόνο μέσα στην πρωταρχική διαδικασία, καθώς δηλαδή το τμήμα που δομείται και από τους δύο κλάδους τροποποιείται συνεχώς. Και όχι μόνο αυτό: το τμήμα αυτό τροποποιείται με τέτοιο τρόπο ώστε η διαδικασία δεν παύει απλά, αλλά καθίσταται συνειδητή αυτή η ίδια ως διαδικασία, δηλαδή συγκροτεί η ίδια έναν δεύτερο «χρόνο» με χρονικό περιεχόμενο. Ο φαινόμενος χρόνος, ο υπερβατολογικός χρόνος πρώτου επιπέδου, είναι δυνατός μόνο μέσω ενός εσώτατου, υπερβατολογικού χρόνου δεύτερου επιπέδου και εντός ενός ύστατου υπερβατολογικού συμβάντος, εκείνου της ίδιας της άπειρης διαδικασίας, η οποία είναι δι' εαυτή συνείδηση της διαδικασίας. Και είναι ουσιώδες ότι μια διαδικασία μπορεί να καταστεί συνειδητή μόνο εντός μιας πρωταρχικής διαδικασίας, μια στιγμιακή συνείδηση είναι δυνατή μόνο ως στιγμή μιας διαδικασίας.

Ας σκεφτούμε, λοιπόν, πώς ένα συμβάν μετατρέπεται σε φαινομενολογικό «φαινόμενο» — φαινόμενο με την πρώτη, αλλά όχι ύστατη έννοια. Στο U_x , στις φάσεις της φαινομενολογικής πρωταρχικής διαδικασίας, βρίσκουμε ένα διακριτό σημείο x . Πώς πρέπει να το χαρακτηρίσουμε; Ή, αλλιώς, πώς πρέπει να το χαρακτηρίσουμε ως ένα σημείο κορύφωσης ολόκληρου του προηγούμενου τμήματος $U \dots U_x$, ως ένα σημείο «πλήρωσης» αυτού του τμήματος,

και πώς διαχωρίζεται αυτή η πλήρωση από τη γενική πλήρωση, κατά την οποία εμφανίζονται μέσα στη διαδικασία ολόκληρα τα τμήματα U ως προς όλα τα σημεία τους; Συνεπώς, πώς αποσαφηνίζεται αυτό το διττό νόημα της πλήρωσης; Αυτό μας δίνει προφανώς και μια διττή έννοια προκράτησης. Το U_x είναι μια προκράτηση που, αφενός, σχετίζεται με όλα τα μελλοντικά U -τμήματα ως προς όλα τα σημεία τους και, αφετέρου, είναι απλά προκράτηση ως προς κάθε άνω σημείο και μάλιστα αναφορικά προς τα σημεία του βασικού τμήματος (ή, μάλλον, προς τις αποβλεπτικές αντικειμενικότητες των μελλοντικών σημείων του συμβάντος). Και παράλληλα με αυτό (όπως ειπώθηκε ήδη), αφενός, κάθε σημείο της συνείδησης εντός ενός τμήματος είναι «ανακράτηση» ως προς όλα τα σημεία των προηγούμενων τμημάτων (και ως προς το αποβλεπτικό αντικείμενό τους) και, αφετέρου, είναι ανακράτηση μόνο το κάθε σημείο του κάθε κάτω τμήματος και μόνο ως προς ένα αποβλεπτικό σημείο του βασικού τμήματος που βρίσκεται πίσω από το x του εν λόγω U_x . Σε αυτή την πλευρά έχουμε, επίσης, ένα ανάλογο της ειδικής πλήρωσης, μέσω της οποίας διακρίνονται τα συνειδησιακά σύστοιχα της βασικής σειράς. Ως προς τις προκρατήσεις του άνω μισού είναι σημεία κορύφωσης, σημεία μέγιστης πλήρωσης· ως προς τις ανακρατήσεις του κάτω μισού είναι, επίσης, σημεία κορύφωσης, σημεία ελάχιστης «εκ-κένωσης». Με την κάθε νέα της φάση, η άνω διαδικασία (η καθολική διαδικασία ως προς τη ροή του άνω πεδίου) οδηγεί σε ένα μέγιστο σημείο του «πλήρους» ή φέρει εντός της μια μέγιστη φάση «πλήρωσης».⁶ Όμως, δεν υφίσταται κάποιο ελάχιστο σημείο του πλήρους [που θα λειτουργούσε] ως

6 Διακρίνεται ως terminus ad quem.

μετάβαση και το οποίο θα διακρινόταν με έναν παρόμοιο τρόπο για τη συνείδηση, διότι το μηδενικό όριο της εποπτικότητας δεν είναι αποκομμένο από το σκοτεινό πεδίο. Αυτό το όριο είναι μια ιδέα που την αποδίδουμε στη διαδικασία αύξησης.

Το κάτω πεδίο της διαδικασίας (η ροή της U-διαδικασίας που λαμβάνει χώρα στο κάτω πεδίο) δεν οδηγεί με την κάθε φάση ενός τμήματος [που παρέρχεται] σε κάποιο διακριτό σημείο, σε ένα μέγιστο σημείο του πλήρους. Αντιθέτως, η πρωταρχική διαδικασία ως προς τη ροή του κάτω πεδίου εκκινεί σε κάθε φάση από ένα σημείο μέγιστου πλήρους (το οποίο δίνεται σε αυτή μέσω της μέγιστης πλήρωσης που επιτυγχάνεται στη ροή του άνω πεδίου) και η ροή του κάτω πεδίου συνίσταται για κάθε φάση U_x στην εκ-κένωση αυτού του μέγιστου πλήρους. Και σε κάθε νέα φάση αρχίζει μια νέα απο-πλήρωση μιας νέας μέγιστης φάσης που συνδέεται συνεχώς με την προχωρημένη απο-πλήρωση της προηγούμενης μέγιστης φάσης ή της απο-πλήρωσης της απο-πλήρωσής της. Η διαδικασία που, ως προς τη ροή του άνω πεδίου, εκκινούσε από το κενό (όχι ως ένα σημείο το οποίο διακρίνεται μερικώς), η ίδια κατευθύνεται εδώ προς το κενό, το οποίο ούτε εδώ αποτελεί κάποιο διακριτό σημείο.

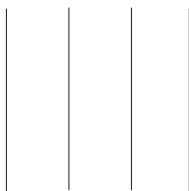
§4. <Η πρωταρχική διαδικασία:> εξέταση βήμα-βήμα.

Τώρα μπορούμε να πούμε τα εξής:

1. Η πρωταρχική διαδικασία είναι μια άπειρη «προκρατητική» διαδικασία, δηλαδή, μια διαδικασία που μεταβαίνει από τα U_x -συνεχή που περιγράψαμε σε πάντα νέα U , και σε κάθε φάση U_x συνιστά μια τάση της συνείδησης να μεταβεί προς μια νέα φάση, και κάθε νεοεμφανιζόμενη

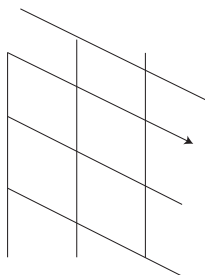
φάση είναι εν εαυτή σύμφωνη με την τάση που προηγήθηκε. Και αυτό συμβαίνει συνεχώς. Πλήρωση σημαίνει εδώ «το να έρχεται κάτι με την έννοια μιας τάσης».

- [31] Και μάλιστα η τάση αποτελεί εδώ έναν τρόπο της συνείδησης, και αυτό το οποίο έρχεται με την έννοια της τάσης δίνεται ως τέτοιο στην ίδια τη συνείδηση και είναι, με τη σειρά του, πάλι τάση προς «κάτι που έρχεται». Εδώ η κάθε φάση είναι απόβλεψη και πλήρωση στο άπειρο. Η πρωταρχική διαδικασία έχει αυτό τον καθολικό χαρακτήρα ως μια διαδικασία συνειδησιακών συνεχών. Εντός της κάθε συνειδησιακό συνεχές είναι άπειρο προς δύο πλευρές, και μάλιστα, υπό αυτή την οπτική, μπορεί κανείς να επιλέξει ένα οποιοδήποτε σημείο της φάσης της διαδικασίας (του συνεχούς U_x) ως σημείο μηδέν και, εκκινώντας από αυτό, θα έχει δύο αντίθετες κατευθύνσεις που αμφοτέρως οδηγούν στο άπειρο. Αυτό σημαίνει ότι δεν εστιάζουμε στην ιδιαίτερη δομή του U_x αλλά σε μια θεμελιώδη ιδιότητα: στο ότι το U_x μεταβαίνει στο U_y και έτσι κάθε U μεταβαίνει σε συνεχώς νέα U προς μια κατεύθυνση, με μη αναστρέψιμο τρόπο. Η «αιώνια», η ακατάπαυστη διαδικασία δεν επιδέχεται αναστροφής. Το κάθε U_x χαρακτηρίζεται ουσιαδώς ως πρότερο ή ύστερο σε σχέση προς κάθε U_y και αυτή είναι μια σειρά τόσο λίγο αναστρέψιμη όπως εκείνη ανάμεσα στον κάθε έναν από τους αριθμούς της αριθμητικής σειράς, παρόλο που εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με είδος αλλά με κάτι «ατομικό». Συνεπώς, αυτό μας δίνει μια σταθερή τάξη των U_x -σειρών, την οποία συμβολίζουμε μέσω της συνεχούς τάξης της μετάβασης των παράλληλων τμημάτων που παράγουν ένα πεδίο, όπως στο σχήμα:

ΣΧΗΜΑ 9

2. Γεωμετρικά μιλώνοντας, εδώ ανήκει, όμως, και ο προσδιορισμός του τρόπου παραγωγής του επιπέδου, δηλαδή, μια σταθερή και καθοριζόμενη από έναν σταθερό νόμο ταξινόμηση των σημείων κάθε σειράς σε σχέση προς τα σημεία κάθε άλλης σειράς, πράγμα που καθιστά σαφές τι σημαίνει αυτή η μετάβαση. Αυτή η ταξινόμηση συνίσταται στο ότι κάθε σημείο από τα εκάστοτε U_x , καθώς «βυθίζεται» συνεχώς με συγκεκριμένο τρόπο, μεταβαίνει στα σημεία που ανήκουν στα επόμενα U_x .

[32]

ΣΧΗΜΑ 10

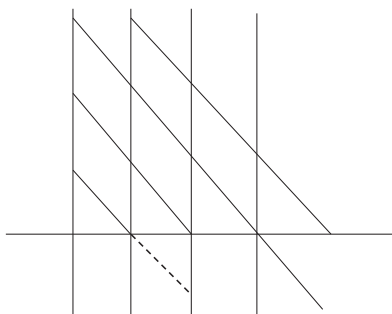
Δεν ασχολούμαστε ακόμα με το τι σημαίνει αυτή η καταβύθιση· προς το παρόν, μπορεί να σημαίνει μόνο μια σαφή σήμανση της παραγωγικής στοίχισης σε μια σειρά. Μέχρι στιγμής, δεν έχουμε, λοιπόν, κάποια προτεραιότητα της οριζόντιας κατεύθυνσης. Αυτή καθίσταται διακριτή μέσω της ιδιαίτερης δομής του U_x . Εδώ έχουμε να κάνουμε με τα εξής:

3α. Με την προτεραιότητα της βασικής σειράς και με τον νόμο της ειδικής «πλήρωσης», όπως και με τον αντίθετό του, τον νόμο της εκ-κένωσης. Οι φάσεις της συνείδησης του U_x έχουν ένα μεταβαλλόμενο σχετικό πλήρες (ή, αλλιώς, πυρηνικότητα) και κάθε U_x έχει μία και μόνο μία φάση που περιέχει ένα μέγιστο πυρηνικότητας. Ο πυρήνας μπορεί να είναι πολλαπλός με οποιονδήποτε τρόπο. Εάν υπάρχουν πολλοί πυρήνες, ο κάθε ένας έχει το μέγιστο πλήρες στην υπό εξέταση φάση μέγιστης πυρηνικότητας (φάση την οποία ονομάζουμε πρωταρχική φάση)· ή, αλλιώς, η συνολική συνείδηση U_x έχει το μέγιστο πλήρες μέσω αυτού του σημείου U_x^μ , σχετιζόμενη προς αυτό. Αυτός ο «πρωταρχικός πυρήνας» είναι αυτό που είναι μόνο ως αποβλεπτικά προσδιορισμένος πυρήνας, δεν μπορεί να υπάρξει δίχως μια τέτοια αποβλεπτική συνείδηση, και τελικά μπορεί να υπάρξει μόνο ως πυρήνας μιας τέτοιας φάσης μέσα σε ένα τέτοιο U_x , μέσα σε μια πρωταρχική διαδικασία του U_x . Παρομοίως, κάθε άλλη φάση $U_x^{\pm\alpha}$ έχει την τροποποιημένη, μη μέγιστη πυρηνικότητά της ως μια διαβάθμιση τέτοιου είδους ώστε, σε κάθε U_x , η πυρηνικότητα να τείνει στο μηδέν (η πυρηνικότητα ως μια συστατική στιγμή έντασης [*ein intensitätsartiges Moment*])). Μάλιστα, αυτό θα συμβαίνει και ως προς τις δύο πλευρές, έτσι ώστε να έχουμε $\pm U_x^0$ ή, καλύτερα, $U_x^{+0} U_x^{-0}$, όπου όμως και στις δύο πλευρές υφίστανται άπειρες προεκτάσεις των τμημάτων ως μηδενικές, ως κενές. Ας το συγκρίνουμε με ό,τι είπαμε προηγουμένως. Μέσω αυτού τώρα προδιαγράφεται για κάθε U_x , εκκινώντας από το «μ» [μέγιστο], μια θετική και μια αρνητική κατεύθυνση ή ένας θετικός και ένας αρνητικός κλάδος.

[33] 3β. Ποιος νόμος συνδέει όλους τους πρωταρχικούς πυρήνες και τους τροποποιημένους πυρήνες μεταξύ τους και, ανάμεσα σε αυτούς, τους μηδενικούς πυρήνες θετικής και

αρνητικής κατεύθυνσης; Διότι ακόμη και αυτοί, παρά τη μηδενικότητά τους, την κενότητά τους, διακρίνονται μεταξύ τους ως κενοί πυρήνες της εκάστοτε συνειδησιακής φάσης U_x στο U_x . Τι μας επιτρέπει να μιλάμε ως προς όλα τα U για μια ομοιόμορφα χαρακτηρισμένη θετικότητα και για μια ομοιόμορφα χαρακτηρισμένη αρνητικότητα; Η απάντηση βρίσκεται στον συγκεκριμένο νόμο της αποβλεπτικής στοίχισης σε σειρά, η οποία παρέμενε ακόμα απροσδιόριστη σε όσα είπαμε νωρίτερα.

Στην πρωταρχική διαδικασία, η οποία οδηγεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο τις U -σειρές στο να μεταβαίνουν σε U -σειρές, υπάρχει ένα θετικό κενό. Ή, με άλλα λόγια, ο «θετικός» κλάδος με τη διαβάθμιση της πλήρωσης που φτάνει μέχρι το μέγιστο διακρίνεται από τούτο: το ότι η διαδικασία κάνει το κενό να μεταβεί, με μονοσήμαντο τρόπο (δηλαδή με τρόπο ομοιόμορφα συντεταγμένο και ίδιας κατεύθυνσης για κάθε U_x), στο αντίστοιχο πλήρες και, τελικά, σε ένα συγκεκριμένο μέγιστο σημείο. Κάθε θετικό τμήμα έχει το ίδιο ένα μέγιστο σημείο και κάθε άλλο μη μέγιστο σημείο (δηλαδή κάθε σημείο που δεν φέρει έναν πλήρη πυρήνα) έχει μια αποβλεπτικότητα που παραπέμπει συνεχώς σε ένα μέγιστο σημείο ως *terminus ad quem*. Και αυτό έτσι όπως παρουσιάζεται στο παρακάτω σχήμα:

ΣΧΗΜΑ Ι Ι

Ανήκει, λοιπόν, στην ειδική αποβλεπτικότητα του U_x ως προς την «άνω πλευρά» του ή τη θετική πλευρά του ($+U_x$) το ότι κατά την εκτύλιξη της διαδικασίας έχει μια στιγμή συνεχούς αποβλεπτικής ανόδου ή, μάλλον, ότι είναι ένα συνεχές στιγμών, οι οποίες όλες (μέχρι το ίδιο το μέγιστο σημείο στο U_x) οδεύουν προς το μελλοντικό μέγιστο σημείο, τερματίζουν σε αυτό. Ακόμα, ανήκει στην ειδική του αποβλεπτικότητα το ότι όσο εγγύτερα βρίσκεται το εν λόγω σημείο u στο μέγιστο σημείο u^u μέσα στο $+U_x$ τόσο συντομότερα φτάνει τον «στόχο» του, όπως και το ότι έτσι όλα γίνονται με τον αρτιότερο τρόπο, σταθερό και ομοιόμορφο για όλα τα τμήματα της διαδικασίας. Ο νόμος αυτής της ανοδικής αύξησης και αυτού του τερματισμού σε πάντα νέα μέγιστα, διαδικασίες που περατώνονται μέσα στην ίδια την αποβλεπτικότητα, σκιαγραφεί και διακρίνει μέσα από το σύστημα των παράλληλων ακτίνων ως σύστημα σημείων μια ευθεία πρωταρχικών πυρήνων και, ως ανήκουσα σε αυτήν, μια «οριζόντια κατεύθυνση» για τις παράλληλες ευθείες.

Κάτι παρόμοιο ισχύει και για το αρνητικό ήμισυ της ακτίνας $-U_x$ (για την κάτω πλευρά του U_x). Ανήκει στην ουσία της χρονο-συγκροτησιακής αποβλεπτικότητας το ότι κάθε μέγιστο σημείο της συνείδησης (σύστοιχα μιλώντας: το αποβλεπτικό σύστοιχό της) «πτωχεύει» αμέσως. Παρόμοια, όταν το σημείο της συνείδησης μέσα στην τονισμένη γραμμή,⁷ η οποία εκκινώντας από πάνω κατευθύνεται προς την ευθεία των πυρήνων ως τη βασική ευθεία, φτάνει αυτή τη βασική ευθεία έχοντας σκαρφαλώσει στο [μέγιστο] σημείο ανόδου του, αρχίζει πάλι να «βυθίζεται».

7 Σχετικά με την «τονισμένη γραμμή», βλ. παραπάνω, σ. 348, υποσ. 4. (Σ.τ.μ.)

§5. (Νέα γραφική παράσταση της συνάφειας ανάμεσα στην εξελισσόμενη πλήρωση και απο-πλήρωση μέσα στην πρωταρχική ροή. Η συγκρότηση του χρόνου του βιώματος μέσα στη συνάφεια της ανακρατητικής και προκρατητικής τροποποίησης.)

Για να συμβολίσουμε αυτή την άνοδο και αυτή την καταβύθιση μπορούμε να εισαγάγουμε μια μεταβολή στον τρόπο συμβολισμού που, ούτως ή άλλως, είναι απαραίτητη.⁸ Το U_x δεν πρέπει κανονικά να συμβολίζεται ως μια ευθεία με δύο κλάδους αλλά ως δύο ευθείες που τέμνονται μεταξύ τους με διαφορετική, αν και στο σύνολό της συμμετρική, διάταξη. Δεν μπορεί, όμως, να πει κανείς ότι μια συνεχής ομοιόμορφη μετάβαση οδηγεί από το $-\infty$ στο $+\infty$. Συνεπώς, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε καλύτερα ως σύμβολο μια γωνία και να αναπαραστήσουμε ολόκληρο το σύστημα των παραλλήλων ως δύο συστήματα, τα οποία ως δύο ημιεπίπεδα σχηματίζουν μια γωνία η κορυφή της οποίας είναι η E–E ευθεία. Συνεπώς, φανταζόμαστε το χαρτί [πάνω στο οποίο σχεδιάζουμε τα δύο συστήματα] διπλωμένο στην EE ευθεία και την EE ευθεία τραβηγμένη προς τα πάνω, ανυψωμένη πάνω από την επιφάνεια του χαρτιού. Τότε η διαδικασία λαμβάνει χώρα με τέτοιον τρόπο ώστε στο θετικό επίπεδο, το επίπεδο της ανόδου, ολόκληρη η ροή θα κατευθύνεται προς την ακμή και εκεί θα φτάνει συνεχώς στο μέγιστο σημείο. Μόλις φτάνει σε αυτό το σημείο, το οποίο συμβολίζεται με το χωρικά υπερυψωμένο σημείο, εκκινεί αμέσως η καταβύθιση στην

8 Νέος τρόπος συμβολισμού: το επίπεδο της συνείδησης του μέλλοντος που κατευθύνεται προς το παρόν, καθώς ρέει προς τις χρονικές γραμμές ως γραμμές των παροντικοτήτων, και το επίπεδο των «ανακρατήσεων» που απομακρύνονται από το παρόν, καθώς ρέουν απομακρυνόμενες από τις χρονικές γραμμές των παροντικοτήτων.

αρνητική πλευρά, την πλευρά των εκ-κενώσεων. Η εκ-κένωση είναι, με τη σειρά της, ένα γεγονός που θεμελιώνεται στην ουσία της αποβλεπτικότητας που ενυπάρχει στη διαδικασία, μια σύστοιχη διαβάθμιση που παίζει ουσιώδη ρόλο στην ίδια τη διαδικασία και συνεχώς σε κάθε φάση του U_x . Κυριολεκτικά μιλώντας, η εκ-κένωση δεν πρέπει να χαρακτηρίζεται ως το αρνητικό της πλήρωσης, διότι δεν μπορούμε να εκλάβουμε κανένα «κάτω» σημείο του U_x ως όμοιο με ένα αντίστοιχο «άνω» σημείο ανάλογης κενότητας. Κάθε U_x έχει το ουσιώδες περιεχόμενό του, το οποίο προδιαγράφει για εκείνο τη θέση του στη συνολική διαδικασία· έτσι, ο νέος τρόπος συμβολισμού δικαιολογείται και από αυτή την οπτική γωνία και πρέπει να εκλάβουμε τον λόγο περί θετικού και αρνητικού μόνο με την έννοια με την οποία μιλάμε για θετικό και αρνητικό στην περίπτωση κάποιων διαμετρικών αντιθέσεων.

Με βάση αυτές τις περιγραφές, η πρωταρχική ροή είναι μια ροή (ένα συνεχές) που αποτελείται η ίδια από μονοδιάστατα συνεχή που είναι απεριόριστα προς όλες τις πλευρές και συνιστούν τις φάσεις της. Όμως, αυτό το συνολικά διττό συνεχές (μια διττά συνεχής πολλαπλότητα σημείων) δομείται από δύο «ημιεπίπεδα» ως μια διττή ροή· το κάθε ένα από αυτά τα ημιεπίπεδα δομείται από ένα διδιάστατο συνεχές που, όμως, οριοθετείται μονόπλευρα μέσω μιας μονοδιάστατης πολλαπλότητας. Και σε αυτή τη μονοδιάστατη πολλαπλότητα τέμνονται τα δύο συνεχή.

Αυτή η ακμή που διακρίνεται μέσα στην αποβλεπτική ουσία της χρονο-συγκροτησιακής συνείδησης έχει ως σύστοιχό της τον φαινομενολογικό χρόνο, τον χρόνο των βιωμάτων ως φαινομένων που διαρκούν και που άλλοτε μεταβάλλονται και άλλοτε όχι. Είναι το συνεχές των μέγιστων πυρήνων και μάλιστα είναι αυτό το συνεχές ως

χρόνος ιδωμένος μορφικά. Εάν σκεφτούμε αυτή την ακμή ως μορφή με περιεχόμενο, τότε είναι χρονική αντικειμενικότητα, όπου η ενότητα του περιεχομένου (η ενότητα που προσδίδει στις πολλαπλές διευθετήσεις των πυρήνων μέσα στον χρόνο την ειδική ενότητα μιας διαδικασίας) προσδιορίζεται μέσω ειδικών ουσιωδών νόμων, δηλαδή, των νόμων εκείνων που ενέχει το χρονικό πλήρες (ο πρωταρχικός πυρήνας). Το «τώρα[παρόν]» είναι η μορφή του συστοίχου ενός συνειδησιακού σημείου μέγιστης πλήρωσης, δηλαδή ενός σημείου ακμής. Η συνείδηση του χρόνου είναι η συνείδηση της ακολουθίας των σημείων, το κάθε [36] ένα από τα οποία μπορεί να είναι συνειδητό μόνο ως πραγματικό τώρα[παρόν] ή ως τώρα[παρόν] που έχει παρέλθει ή έπεται στο μέλλον. Και κάθε στιγμή της πρωταρχικής διαδικασίας (κάθε φάση U_x) είναι συνείδηση ενός τρέχοντος ενεργεία τώρα[παρόντος] και παράλληλα συνείδηση ενός συνεχούς τώρα[παρόντων] που δίνεται στη συνείδηση ανακρατητικά, με συνεχείς παρελθοντικούς χαρακτήρες, με χαρακτήρες του «πριν», όπου κάθε «πριν» είναι ένα τώρα[παρόν] που δίνεται στη συνείδηση τροποποιημένο. Και το ίδιο συμβαίνει με το μέλλον, το οποίο πληρώνεται ως τώρα[παρόν] και το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί εκ των προτέρων ως μελλοντικό τώρα[παρόν] (χάρη στην προ-ενθύμηση).

Αυτό είναι το αντικειμενικό φαινομενολογικό παρόν ως σημείο και, κατά την πορεία, η ακμή (ή το σύστοιχο της συνείδησης της ακμής) είναι η συγκροτημένη ενότητα, ο χρόνος με τον τρόπο του παρόντος, μέχρι εκεί που φτάνει η εποπτικότητα. Το ίδιο το χρονικό σημείο είναι ταυτόσημο ως προς τη μορφή του, καθώς παρουσιάζεται με τους διαφορετικούς τρόπους δοτικότητας. Ο χρόνος είναι η μορφή της ταυτόσημης αντικειμενικότητας, η οποία

πρέπει αναγκαία να συγκροτείται με τη μορφή του προσανατολισμού που καθορίζεται από το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον.

Όλα αυτά δεν μας δυσκολεύουν καθόλου. Η συγκρότηση του χρόνου επιτυγχάνεται μέσω της συνείδησης της ακμής, η οποία διακρίνεται συνεχώς μέσα στη ροή ως πλήρωση· όμως, είμαστε σε θέση να σκεφτούμε αυτή τη συνείδηση της ακμής μόνο ως τομή ή, καλύτερα, ως ευθεία της ακμής των δύο ροών, εκεί όπου αυτές συναντώνται. Στον τρόπο με τον οποίο δίνεται ο χρόνος ενυπάρχει μια συνεχής διαδοχή, μια συνεχής ροή. Εδώ θα πρέπει να διακρίνουμε (α) τον διαδοχικό τρόπο με τον οποίο δίνονται τα σημεία του συμβάντος και (β) τη διαδοχή μέσα στη διαδικασία της ροής, μέσω της οποίας καθίσταται δυνατή η διαδοχική δοτικότητα αυτών των σημείων. Οι κάθετοι σε αμφότερα τα ημιεπίπεδα μεταβαίνουν συνεχώς η μία εντός της άλλης μέσα σε συνεχή ακολουθία και μάλιστα με τέτοιον τρόπο ώστε τα στοιχισμένα σημεία να μεταβαίνουν το ένα στο άλλο (κατά τη διαγώνιο κατεύθυνση). Αυτή η διαδοχική ακολουθία, το ότι εμφανίζονται αντίστοιχα σημεία διαδοχικά στις πλάγιες γραμμές, δεν είναι η διαδοχική ακολουθία που πρωτοκαθίσταται δυνατή μέσω αυτής, δηλαδή η διαδοχική ακολουθία των σημείων $E_0 E_1 \dots$.

Η μέχρι τώρα περιγραφή μας δεν έλαβε υπόψη ότι μέσα σε αυτά τα αποβλεπτικά συνεχή που παρέρχονται μέσα σε μια διαδικασία, συγκροτούνται πολλαπλά συμβάντα· δηλαδή, δεν έλαβε υπόψη ότι σε κάθε U_x -φάση ενδεχομένως δίνονται στη συνείδηση, προκρατητικά και ανακρατητικά, περισσότερα συμβάντα και ότι, σε αυτή την περίπτωση, το ένα συμβάν σταματά ενώ το άλλο αρχίζει ή ολόκληρα συμβάντα και τμήματά τους σκοπεύονται από τη συνείδηση ως παράλληλα (ως ταυτόχρονα).

Καθώς εκκινεί ένα συμβάν, στο σημείο εκκίνησης λείπει κάθε ανακράτηση που σχετίζεται με αυτό το ίδιο. Συνεπώς, το U_x αυτού του συμβάντος (αυτό που του ανήκει με ειδικό τρόπο) δεν έχει στο σημείο εκκίνησης κανένα κάτω κλάδο και για τον λόγο αυτό έχει έναν άνω κλάδο, ο οποίος κατευθύνεται πλήρως στο άπειρο και ο οποίος είναι όσο πιο κενός γίνεται· λέω όσο πιο κενός γίνεται, διότι αρχικά προδιαγράφεται προκρατητικά μια συνέχεια [αυτού που έχει εκκινήσει] μέσω της ομοιότητας, αν και με απροσδιόριστο τρόπο.⁹ Καθώς το συμβάν συνεχίζει την πορεία του, αναπτύσσεται ο ανακρατητικός κλάδος, εκκινώντας από το μηδέν και φτάνοντας σε ένα μέγιστο (δηλαδή στο τελικό σημείο του συμβάντος): εδώ, η εποπτικότητα είναι αρχικά μια πλήρης εποπτικότητα και, όσον αφορά το τμήμα που της αντιστοιχεί, επεκτείνεται μέχρι το μέγιστο του μεγέθους της. Στη συνέχεια, διατηρείται το μέγιστο της εποπτικότητας ως προς τη μορφή, μόνο που η επίτευξή του επιτελείται με διαφορετικό τρόπο, και το εκτεινόμενο τμήμα επεκτείνεται προς μια μη εποπτική και εντέλει αδιαφοροποίητη ανοιχτότητα που, όμως, καθώς εξελίσσεται, αποκτά ένα πάντα νέο αποβλεπτικό περιεχόμενο που ισοδυναμεί με μια ενδιαθέτη επέκταση.

Μετά το πέρας του συμβάντος δομείται ο ανακρατητικός κλάδος των συνεχώς νέων U_x : εκκινώντας από πάνω, το συμβάν χάνει τις εποπτικές φάσεις του από πάνω προς τα κάτω, χάνει τη διακριτότητά του και στο τέλος μένει το άπειρο, οπότε τίθεται το ερώτημα κατά πόσο αυτό το ίδιο το άπειρο μπορεί να υποστεί μεταβολή. Πρέπει ακόμα να ειπωθεί ότι, εάν το συμβάν δεν είναι «πολύ μικρό»,

9 Δεν μπορεί κανείς να υποδεχτεί μια απροσδόκητη αρχή με ανοιχτές αγκάλες.

τότε πρέπει να έχουμε πλήρεις ανακρατητικούς κλάδους μέσα στα τμήματά του. Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να πούμε ότι η περιοχή της αδιαφοροποίητης ενδιάθετης σύμπλεξης δεν μπορεί να έχει τον χαρακτήρα άπειρων πεδίων ανοιχτότητας αλλά, αντιθέτως, εμπεριέχει ενδιάθετα προσδιορισμένα τμήματα δυνατών επανενθυμήσεων που σχετίζονται ακριβώς με τα τμήματα που έχουν παρέλθει. Θα πρέπει, λοιπόν, να συμπληρώσουμε το διάγραμμα σχεδιάζοντας περαιτέρω, στο ίδιο στυλ, τόσο τις εντελώς σκοτεινές όσο και τις σαφείς και διακριτές σφαίρες και να πούμε το εξής: οι ανακρατητικοί κλάδοι αναπτύσσονται συνεχώς όσο το συμβάν διαρκεί, μόνο που, φαινομενολογικά, στον τρόπο δοτικότητας των κλάδων ενυπάρχει πάντα τόσο το φαινόμενο της συρρίκνωσης του ορίζοντα όσο και ένας φαινομενικός ορίζοντας (που, όμως, διαιρείται αποβλεπτικά σε προσδιορισμένα τμήματα).

[38] Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τον προκρατητικό ορίζοντα, στο σημείο εκκίνησης αυτός κατευθύνεται προς το «άπειρο», όσο αφήνει ανοιχτό το πόσο πρόκειται να αναπτυχθεί το συμβάν μελλοντικά, και αυτό —εάν δεν κατευθύνονται προς το μέλλον προσδοκίες που έχουν προσδιοριστεί μέσω παρελθοντικών συμβάντων και παρελθοντικών εμπειριών— αποτελεί μια περίπτωση την οποία αποκλείουμε. Όσο περισσότερο προχωρά ένα συμβάν τόσο περισσότερο προσφέρεται από μόνο του για αδιαφοροποιημένες προκρατήσεις, «το στυλ του παρελθόντος προβάλλεται στο μέλλον».

Παρ' όλα αυτά, υφίσταται συνολικά μια μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην ανακράτηση και την προκράτηση όσον αφορά τον προσδιορισμό του αποβλεπτικού περιεχομένου. Η ροή των ανακρατητικών κλάδων και του εκάστοτε αποβλεπτικού περιεχομένου τού εμφανιζόμενου

ανακρατητικού κλάδου επιδρά στην προκράτηση προσδιορίζοντας το περιεχόμενό της και συνάμα προδιαγράφει το νόημά της. Αυτή η προδιαγραφή, η κινητοποίηση, είναι κάτι που μπορεί να ιδωθεί.

§6. (Η ύστατη συγκροτησιακή συνείδηση είναι σε κάθε φάση θετική και αρνητική τάση. Το αυτοπρόσωπο παρόν ως σημείο μηδέν της τροποποίησης.)

Έχουμε αποσαφηνίσει το διττό νόημα της πλήρωσης ως προς τα ουσιώδη, αλλά τώρα πρέπει να δώσουμε μια τελική διατύπωση στη σαφήνεια που αποκομίσαμε και να παραμερίσουμε κάθε αμφισημία. Θα έπρεπε, για παράδειγμα, να πούμε ότι η ύστατη συγκροτησιακή συνείδηση που συνθέτει την ενιαία ροή είναι σε κάθε φάση ($U_x +$, $U_x -$) συνείδηση-τινός· απόβλεψη που τείνει σε κάτι και απόβλεψη που απομακρύνεται από κάτι· ή, ακόμη, τάση με θετική και αρνητική κατεύθυνση. Το κατευθύνεσθαι, η τάση-προς, είναι ο θεμελιώδης χαρακτήρας της συνείδησης-τινός στην πρωταρχική της ουσιώδη σύσταση.¹⁰ Ως θετική και αρνητική τάση ή κατεύθυνση-προς έχει έναν *terminus ad quem* και έναν *terminus a quo* και στο μέτρο που κάθε στιγμιακή φάση της συνείδησης εί- [39]
ναι και τα δύο μαζί, περιέχει και τους δύο. Τώρα πρέπει να πούμε με μεγαλύτερη ακρίβεια ότι κάθε στιγμιακή

¹⁰ Η τάση δεν συνιστά επιδίωξη (*Streben*) και η αρνητική τάση δεν είναι αντίσταση ή αποστροφή (*Widerstreben*). Η θετική τάση είναι διαβάθμιση αναφορικά με την κατεύθυνση προς κάτι, και κατά την εκτύλιξη της διαδικασίας ο βαθμός αυξάνεται: κάθε θετική τάση έχει έναν βαθμό πλήρωσης – +, απόσταση από και εγγύτητα προς τον «στόχο». Η αρνητική τάση είναι διαβάθμιση αναφορικά με την κατεύθυνση απομάκρυνσης από κάτι, η διαβάθμιση της αρνητικής απομάκρυνσης από αυτό, η απόσταση που μεταβάλλεται και αυξάνεται ως τέτοια μέσα στη ροή.

συνείδηση είναι ένα συνεχές σημείων της συνείδησης, το κάθε ένα από τα οποία είναι συνείδηση, δηλαδή είτε θετικό είτε αρνητικό κατεύθυνεσθαι, είτε εγγύτητα προς κάτι είτε απομάκρυνση από κάτι. Και μάλιστα, με εξαίρεση τη μοναδική φάση μετάβασης, για κάθε στιγμιακή φάση ισχύει το ένα από τα δύο.

Ένα σχετικό συγκεκριμένο τμήμα της συνείδησης (*relatives Bewusstseinskonkretum*), όπως το U_x , μπορεί να είναι και τα δύο μαζί, κατεύθυνση-προς και κατεύθυνση-απομάκρυνσης-από. Και μπορεί να είναι και τα δύο μαζί μόνο μέσω του τρόπου με τον οποίο συμπίπτουν μεταξύ τους μέσα σε μια συνεχή ενότητα εκείνα τα σημεία της συνείδησης, η κατεύθυνση των οποίων καθορίζεται από ένα και μόνο νόημα, και μέσω του τρόπου με τον οποίο εγκλείουν εντός τους το ουδέτερο σημείο κατά τη συνεχή μετάβαση από το ένα σημείο στο άλλο. Σε κάθε φάση U αναπαρίστανται, ως προς τη μορφή, όλοι οι βαθμοί, από το μηδέν μέχρι το άπειρο της εγγύτητας και από το μηδέν μέχρι το άπειρο της απόστασης. Η ενότητα του άνω τμήματος είναι μια συνειδησιακή συνύφανση σημειακών φάσεων που έχουν καθαρά θετική κατεύθυνση και εκρέουν συνεχώς η μία μέσα στην άλλη, μια συνύφανση η οποία παράγει μια γραμμική συνείδηση που έχει συνολικά μια θετική κατεύθυνση. Το ίδιο ισχύει και για το κάτω τμήμα και την αρνητική κατεύθυνση. Αμφότερες τέμνονται σε ένα οριακό σημείο, στο μηδέν της εγγύτητας που είναι συνάμα και μηδέν της απόστασης, το οποίο μπορεί να ενταχθεί σε κάθε ένα από τα τμήματα. Είναι αυτό το σημείο της συνείδησης που αποτελεί συνείδηση εκείνου που προηγουμένως αποβλεπόταν με ψιλό τρόπο και το οποίο τώρα, εντός αυτού του σημείου, είναι *terminus ad quem* που έχει επιτευχθεί. Όσον αφορά το κάτω τμήμα, είναι

σημειακή συνείδηση που δεν έχει ακόμα απομακρυνθεί από τον *terminus* της αλλά βρίσκεται καθ' οδόν προς αυτή την απομάκρυνση. Μόλις στο επόμενο U_x , το ίδιο σημείο δίνεται στη συνείδηση μέσα από τις μεταβολές της ως σημείο άπωσης, ως σημείο από το οποίο η συνείδηση απομακρύνεται. Επομένως, η συνείδηση είναι δυνατή μόνο ως οριακό σημείο ανάμεσα στα δύο συνεχή των τμημάτων, σημείο το οποίο δεν είναι ούτε εγγύς ούτε σε απόσταση, αλλά ως τέτοιο αποτελεί την απόλυτη εγγύτητα (το μέγιστο της εγγύτητας) και το ελάχιστο της απόστασης.

Το σημείο μηδέν συνιστά συνείδηση του κορεσμού (το σημείο κορεσμού της στιγμής της εγγύτητας), το μηδέν της θετικής τάσης, το «πληρωμένο-είναι». Στη διαδικασία της πλήρωσης, ως διαδικασία συνεχούς ανοδικής αύξησης του βαθμού της «εγγύτητας» (άρα, προχωρώντας κατά μήκος των διαγώνιων γραμμών κατεύθυνσης στο άνω μέρος του διαγράμματος), το σημείο μηδέν είναι το σημείο της συνείδησης της εκπληρωμένης σκόπευσης ή η πρωταρχική συνείδηση, η συνείδηση του αυτοπρό- [40] σωπου («αυτό το ίδιο εδώ»), της «άμεσης» κατοχής. Είναι η συνείδηση εντός της οποίας το «αντικείμενο» που της δίνεται έχει τον τρόπο δοτικότητας που σηματοδοτείται μέσω του «αυτοπρόσωπου παρόντος»: είναι παροντικό ως εμμενώς πραγματικό, συνειδητό με πρωταρχικό τρόπο ή όπως αλλιώς θέλει κανείς να το ονομάσει. Η πρωταρχική συνείδηση είναι εποπτική συνείδηση. Κάθε μη εποπτική συνείδηση είναι έμμεση, απαιτεί πλήρωση, παραπέμπει σε διαδικασίες δυνατής πλήρωσης. Αυτό προκύπτει γενικά για τη συνείδηση που αποτελεί ήδη συγκροτημένη αντικειμενικότητα μέσα στο χρονικό πεδίο. Εδώ, στο επίπεδο της πιο πρωταρχικής συνείδησης ή, πράγμα που είναι το ίδιο, στην πρωταρχική ροή της συνείδησης, το

μη εποπτικό είναι αναγκαία μια ενδιαμέσση βαθμίδα καθ' οδόν προς την πλήρωση ως περατωμένη πλήρωση και ως τέτοιο κατευθύνεται συνεχώς με έμμεσο τρόπο προς το «αντικείμενό του». Η εμμεσότητα, επομένως, είναι ισοδύναμη με τον βαθμό εγγύτητας στην πλήρωση¹¹ και η αμεσότητα ισοδυναμεί με την ίδια την περάτωση της πλήρωσης (όπου η πλήρωση αντιστοιχεί σε μια απόβλεψη που έχει αρθεί). Θα μπορούσε επίσης να πει κανείς το εξής: η απόβλεψη «δεν είναι πλέον ψιλή απόβλεψη» αλλά, αντιθέτως, έχει το αντικείμενό της καθαυτό αυτοπροσώπως. «Απόβλεψη» σημαίνει, λοιπόν, εδώ κάτι σαν εμμεσότητα της συνείδησης που λειτουργεί πάντα αποβλεπτικά, πάντα μέσα στη συνάφεια των αποβλέψεων, και η οποία, όμως, ως οριακή περίπτωση είναι απόβλεψη που αίρεται, άμεση πρωταρχική συνείδηση. Το ίδιο πάλι θα μπορούσε να ειπωθεί αν μιλούσε κανείς για θετικές τάσεις και τάσεις προς το ίδιο το αντικείμενο που έχουν αρθεί. Ή, τελικά, για την προκράτηση που κατευθύνεται εμπρός, προς το αντικείμενο που έρχεται.

Ισχύει κάτι ανάλογο όταν στρέφουμε την προσοχή μας στις αρνητικές αποβλέψεις, τάσεις ή συνειδησιακές κατευθύνσεις, σε εκείνες που βρίσκονται στο κάτω ήμισυ του διαγράμματος. Εδώ έχουμε τις ανακρατήσεις αντί για τις προκρατήσεις, τις ανακρατήσεις που κατέχουν συνειδησιακά το αντικείμενο με τον τρόπο της παρελθοντικής απόστασης και μέσα στη ροή της απομάκρυνσης προς το παρελθόν: εδώ, συνεπώς, το αποβλεπτικό νόημα

11 Πρέπει, επίσης, να προσεγγίσουμε και τη διαβάθμιση της απροσδιοριστίας. Κάθε απροσδιόριστη συνείδηση είναι έμμεση: η πρωταρχική συνείδηση είναι η συνείδηση που είναι πλήρως προσδιορισμένη. Η μη εποπτικότητα και η μη πλήρης εποπτικότητα είναι μη πλήρεις προσδιορισμοί.

της συνείδησης σκοπεύει συνειδησιακά το αντικείμενο με τον τρόπο μιας παρελθοντικής απόστασης, ενός βαθμού παρελθοντικότητας (όπου το «παρελθόν» είναι η απροσδιόριστη καθολική έννοια γι' αυτή την «απόσταση»). Ενώ, [41] από την άλλη πλευρά, η προκράτηση κατέχει συνειδησιακά το αντικείμενο στο αποβλεπτικό του νόημα με τον εννοιηματικό (*noematischen*) τρόπο του «μέλλοντος» (αυτή είναι η καθολική έννοια για εκείνη τη σχετική εγγύτητα ή προσέγγιση) και με τον εκάστοτε βαθμό μελλοντικότητας που συνεχώς αυξάνεται μέσα στη ροή. Το ατομικό εμμενές είναι (ον, δηλαδή ον στο πιο πρωταρχικό του νόημα) είναι αυτό που είναι μόνο ως συγκροτημένο μέσα στη συνειδησιακή ροή και αναγκαία δίνεται εκεί πρωταρχικά με τον τρόπο (α) μιας καθαρής πρωταρχικότητας ή πρωτο-πρωταρχικότητας του τώρα[παρόντος], (β) μέσω μιας έμμεσης θετικής απόβλεψης προς το τώρα[παρόν] ως επικείμενο, ως μελλοντικό και (γ) ως βαθμιαία μόλις-παρελθόν μέσα στις αντίστοιχες φάσεις αρνητικής απόβλεψης. Και όσον αφορά την «τροποποίηση»: η μη τροποποιημένη συνείδηση είναι πρωταρχική συνείδηση. Είναι συνείδηση αυτού που δίνεται το ίδιο αυτοπροσώπως, του εαυτού ως αυτοπρόσωπου, και αυτός είναι ο τρόπος δοτικότητας που ονομάζεται ατροποποιήτος. Η συνείδηση του εαυτού, αυτού που δίνεται το ίδιο, θεμελιώνεται στη συνεχή επικάλυψη των αποβλέψεων. Όμως, αυτό το οποίο δίνεται το ίδιο σκοπεύεται από τη συνείδηση μέσα στην κάθε ψιλή απόβλεψη με τρόπους δοτικότητας που τροποποιούνται.

Το τώρα-είναι ως είναι με τον τρόπο της αυτοπρόσωπης δοτικότητας, ως παροντική κατοχή αυτού του ίδιου, είναι ο τρόπος στον οποίο παραπέμπουν όλοι οι υπόλοιποι τρόποι. Το παρελθόν-είναι δεν συνιστά είναι (δηλαδή, δεν

συνιστά σκέτο είναι, τώρα-είναι), «αλλά» υπάρξαν-είναι. Το μέλλον-είναι συνιστά, κατά βάση, ένα θα-είναι. Το τώρα-είναι είναι το μόνο «πραγματικό-είναι», είναι αυτό που δίνεται στη συνείδηση της πλήρωσης.

Ο λόγος περί τροποποίησης ορίζει ότι το παρελθοντικό δεν δίνεται μόνο διαφορετικά μέσα από διαφορετικούς τρόπους δοτικότητας αλλά και ως «παρελθόν τώρα[παρόν]», το οποίο είναι μελλοντικό, μελλοντικό τώρα[παρόν]. Εδώ όμως παίζουν σημαντικό ρόλο ήδη όσα είπαμε σχετικά περί του παρόντος, της πλήρωσης κ.ο.κ., τα οποία εισάγουν ένα νέο νόημα.

§7. <Η συνείδηση των χρονικών αντικειμένων και η συνείδηση της ροής.>

Η συνειδησιακή ροή είναι μια ροή διπλών «αποβλέψεων», όμως αυτός είναι ένας χαρακτηρισμός της ουσίας της που προκύπτει από συγκεκριμένες οπτικές γωνίες. Μας οδηγούν συγκεκριμένες θετικές και αρνητικές ανοδικές αυξήσεις· αυτό είναι που αποδίδει τη σημασία τους στην εγκάρσια κατεύθυνση του διαγράμματος και στη βασική ευθεία (με την οποία σχετίζονται όλες οι υπόλοιπες), όπως επίσης και στην ίδια τη σχέση όλων των κατευθύνσεων προς τη βασική ευθεία. Όμως, η συνείδηση σε όλες [42] τις στιγμιακές φάσεις της και σε όλα τα σημεία αυτών των φάσεων δεν κατευθύνεται προς τα αντικείμενά της (τα οποία εμφανίζονται αυτά τα ίδια αυτοπροσώπως στην ΕΕ-ευθεία) μόνο υπό την έννοια που περιγράψαμε.¹²

Η συνείδηση δεν είναι μόνο συνείδηση πραγμάτων, συνείδηση του «πρωτεύοντος» αντικειμένου της, αλλά

12 Το «κατευθύνεται» υπό την έννοια αυτού που παραπέμπει ενδεχομένως στον τρόπο της προσοχής, στο ενέργημα της σύλληψης.

επίσης «εσωτερική» συνείδηση, συνείδηση του εαυτού της και της αποβλεπτικής της διαδικασίας. Μαζί με τα πρωτεύοντα αντικείμενα έχει και τα «δευτερεύοντα» αντικείμενά της. Η συνείδηση έχει ένα πρωτεύον αντικείμενο, και αυτό είναι ένα απόλυτο αντικείμενο το οποίο προδιαγράφεται μέσω της ροής που συγκροτεί φαινομενολογικά (πρωταρχικά) τον χρόνο: το αντικείμενο προδιαγράφεται στη γραμμή EE' ή, πράγμα που είναι το ίδιο, για κάθε U_x προδιαγράφεται το σημείο κορεσμού ή σημείο μηδέν U_x^μ . Η συνείδηση, όμως, έχει απείρως πολλά αντικείμενα, σε σχέση με τα οποία μπορεί να χαρακτηριστεί ως κατευθυνόμενη προς αυτά, δίχως να διακρίνονται το ένα από το άλλο, αντικείμενα τα οποία της δίνονται συνειδησιακά χάρη στην αποβλεπτικότητά της και τα οποία, όμως, αυτή δεν αποβλέπει με διακριτό τρόπο. Η συνείδηση κατά την απόβλεψή της προς το σημείο μηδέν ή απομακρυνόμενη από αυτό είναι τέτοια απόβλεψη χάρη σε μια εμμεσότητα που ενυπάρχει στην ουσία της. Κάθε απόβλεψη κατά τη διαδικασία μετάβασης περνά συνεχώς μέσα από νέες αποβλέψεις και σε αυτή τη διαδικασία δεν «πληρώνεται» μόνο η τελευταία απόβλεψη (εάν θέλουμε να μιλήσουμε για μια τέτοια απόβλεψη μέσα στο συνεχές), αλλά πληρώνεται η κάθε μία από αυτές. Το μηδέν είναι πλήρωση για κάθε προηγούμενη απόβλεψη, και αυτό συμβαίνει μέσω του ότι κάθε ύστερη απόβλεψη εμπεριέχει, υπό μία έννοια, τις προηγούμενες. Δεν τις εμπεριέχει εμμενώς πραγματικά, τις εμπεριέχει, ωστόσο, ως κάτι που ανήκει στη συνείδηση και μάλιστα με τέτοιον τρόπο ώστε ο [αποβλεπτικός] στόχος δεν είναι μόνο η συνείδηση «αυτού του ίδιου» αλλά, ως τελικό σημείο του U_x του (που είναι η συγκεκριμένη συνείδησή του), έχει εντός του μέσα σε μια ενδιάθετη συνειδησιακή σύμπλεξη όλες τις προηγούμενες

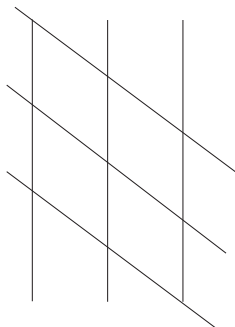
αποβλεπτικές φάσεις που το στοχεύουν. Αυτό, όμως, είναι κάτι που μπορεί να «ιδωθεί», η προσοχή μπορεί να στραφεί σε αυτές τις συνάψεις της εμμεσότητας, στο ενδιαθέτο, και να τους δώσει προτεραιότητα έναντι του πρωτεύοντος αντικειμένου, το οποίο είναι επίσης πρωτεύον από την οπτική γωνία της προσοχής, κάτι για το οποίο θα πρέπει, επίσης, να μιλήσουμε. Η συνείδηση ως συνειδησιακή ροή που έχει συνείδηση του εαυτού της έχει το παροντικό, το παρελθοντικό και το μελλοντικό της, [43] έχει την ακολουθία της, έχει αυτό που της δίνεται μέσα από τρόπους δοτικότητας. Εδώ, όμως, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αποκλίνουσες σχέσεις, τις οποίες και θα πρέπει τώρα να εξετάσουμε.

Μπορούμε έτσι να διακρίνουμε: 1)¹³ τη συνεχή τάξη της θετικής και της αρνητικής αποβλεπτικής διαβάθμισης:

A. τη συνεχή τάξη κάθε κλάδου της αποβλεπτικής διαβάθμισης σε κάθε (U_x^+ , U_x^-) και τη σύνδεση των δύο τάξεων σε μια συνεχή τάξη U_x μέσω του ότι το μέγιστο σημείο της θετικής και το ελάχιστο σημείο της αρνητικής διαβάθμισης είναι ένα και το αυτό. Κάθε κλάδος έχει μια ενότητα της συνείδησης που προϋποτίθεται.

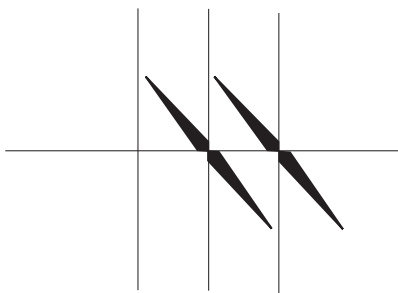
B. Έχουμε μια τάξη των U_x , την τάξη της ακολουθίας, της διαδικασίας, και μια τάξη της συνείδησης, μια τάξη που είναι συνειδητή σε κάθε U_x , στον βαθμό που κάθε σημείο εντός του «εμπερικλείει» συνειδησιακά (αποβλεπτικά, με την ευρύτερη έννοια) ολόκληρη τη σειρά των σημείων της συνείδησης (όπως αποτυπώνεται στις διαγώνιες) που το διαπερνά.

13 Στο χειρόγραφο δεν βρίσκεται πουθενά κάποιο σημείο «2)». (Σημείωση των επιμελητών της γερμανικής έκδοσης.)

ΣΧΗΜΑ 12

Κάθε σημείο του U_x προχωρά προς μια μοναδική κατεύθυνση μέσα στη διαδικασία της «τροποποίησης» και όλα τα σημεία του U_x προς την ίδια κατεύθυνση. Εδώ δεν εξετάζουμε τη διακριτή κατάσταση των βασικών ευθειών. Αυτή προκύπτει μέσω των ιδιοτεροτήτων της θετικότητας και της αρνητικότητας και των σχέσεων ανοδικής αύξησης που τους ανήκουν και οι οποίες οδηγούν σε ένα γραμμικό συνεχές οριακών σημείων. Και αυτό το συνεχές της ανοδικής αύξησης συμπίπτει με το συνεχές της διαδικασίας ως τέτοιας, δηλαδή με το συνεχές της ακολουθίας ίδιας κατεύθυνσης, δηλαδή της ακολουθίας που εξελίσσεται προς μια μοναδική κατεύθυνση. [44]

ΣΧΗΜΑ 13

Η βασική ευθεία είναι ο γεωμετρικός τόπος των μέγιστων και των ελάχιστων σημείων (των σημείων επικάλυψης, των σημείων ανοδικής αύξησης της προσέγγισης και της απομάκρυνσης), εφόσον το συνεχές της διαδικασίας είναι παράλληλα συνεχές μιας ακολουθίας, εντός της οποίας η διαδικασία δεν είναι μόνο συνεχής αλλά και διαδικασία που κατευθύνεται προς μέγιστα σημεία και απομακρύνεται από αυτά. Επομένως, η χρονική διαδοχική ακολουθία συγκροτείται κατά βάση μέσω των ιδιαιτεροτήτων της συνειδησιακής ροής, δυνάμει των οποίων αποτελεί εν γένει συνείδηση μιας συνεχούς ακολουθίας. Ωστόσο, αυτή είναι μια ακολουθία εντός της οποίας βρίσκεται ήδη μια χρονικότητα, και αυτό σημαίνει ότι δεν είναι μόνο εν γένει συνείδηση ενός «υπάρχοντος» συνεχούς αλλά ότι αυτό το συνεχές εμφανίζεται με πολλαπλούς τρόπους δοτικότητας. Δηλαδή, κάθε σημείο της εμφανιζόμενης ακολουθίας «διατρέχει» τους τρόπους δοτικότητας: μέλλον, παρόν, παρελθόν. Με αυτό ως βάση, μέσα στο συνεχές που εμφανίζεται εδώ ως χρονικό διαχωρίζονται «μονίμως»: (α) ένας κλάδος του συνεχούς που εμφανίζεται με τον τρόπο του παρελθόντος, (β) ένας κλάδος που εμφανίζεται ως μέλλον και (γ) ως σημείο μετάβασης διακρίνεται ένα σημείο που εμφανίζεται ως παρόν. Η συνείδηση υφίσταται και υφίσταται ως ροή και συνιστά συνειδησιακή ροή που εμφανίζεται στον εαυτό της ως ροή. Μπορούμε, επίσης, να πούμε ότι το είναι της ροής είναι ένα αυτο-«αντιλαμβάνεσθαι» (όπου δεν συνυπολογίζουμε στην ουσία του αντιλαμβάνεσθαι το ενέργημα της σύλληψης με τον τρόπο της προσοχής), μέσα στο οποίο εμπεριέχεται εμμενώς το είναι αυτού που δίνεται αντιληπτικά. Το πώς καθίσταται αυτό δυνατό και

πώς πρέπει να το κατανοήσουμε έχει αναδειχθεί ως το μεγάλο και διαρκές πρόβλημα αυτής της πραγματείας.

§8. <Παροντική συνείδηση της πραγματικότητας και της μη πραγματικότητας. Περαιτή και θεϊκή συνείδηση.>

[45]

Η συνείδηση είναι μια ροή. Δεν είναι, όμως, ροή όπως η ροή του νερού, η οποία έχει το είναι της μέσα στον αντικειμενικό χρόνο. Η συνειδησιακή ροή δεν είναι μέσα στον αντικειμενικό χρόνο, τον χρόνο με τη συνηθισμένη έννοια, αλλά μάλλον φέρει αυτό τον χρόνο, τη μορφή κάθε αντικειμενικότητας και αρχικά κάθε υπερβατολογικής αντικειμενικότητας πρώτου επιπέδου μαζί με όλα τα υπερβατικά συμβάντα που της ανήκουν (και έτσι, επίσης, τα εξωτερικά συμβάντα που βρίσκονται στον εξωτερικό χρόνο). Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, η συνείδηση είναι εν εαυτή μια ροή. Η ίδια έχει μια οντολογική μορφή χρόνου ακριβώς ως «ροή» (αφήνοντας κατά μέρος το ότι η συνείδηση μπορεί να γίνει καταληπτή με ψυχολογικό τρόπο και ότι, έτσι, η ροή της ψυχολογικά ερμηνευμένης συνείδησης είναι αναγκαία μια ροή μέσα στον αντικειμενικό χρόνο, η οποία με τη σειρά της εμπερικλείεται μέσα στην υπερβατολογικά καθαρή ροή της συνείδησης, με την οποία επικαλύπτεται με έναν ιδιαίτερο τρόπο). Η συνείδηση είναι παροντική συνείδηση, η οποία είναι εν εαυτή συνείδηση της παροντικής συνείδησης, και μόνο ως παροντική είναι η συνείδηση «πραγματική», δηλαδή, εμπερικλείει στην πραγματικότητά της τη συνείδηση της πραγματικότητας της ή του παρόντος της. Και η συνείδηση δεν είναι μόνο παρόν ή πραγματικότητα, αλλά υπήρξε και θα υπάρξει· και ως παροντική συνείδηση στην πραγματικότητά της είναι παράλληλα συνείδηση μιας ροής της παρελθούσας

συνείδησης και μιας ροής της επερχόμενης, μελλοντικής, συνείδησης. Ως παροντική συνείδηση είναι πραγματικότητα, αλλά το παρόν μετατρέπεται σε παρελθόν, η πραγματικότητα μεταβαίνει στη μη πραγματικότητα και αυτό εντοπίζεται και στη συνείδηση του παρόντος ή της πραγματικότητας. Εντούτοις, η μη πραγματικότητα δεν είναι ένα τίποτα αλλά ένα αληθινά-παρελθόν-είναι και ένα αληθινά-θα-είναι, και όλο αυτό ανήκει, επίσης, στη συνείδηση του εκάστοτε παρόντος. Το παρόν είναι συνείδηση του εαυτού του και όλων των αποβλεπτικών συστατικών του, μια συνείδηση παν-περιέχουσα και παντο-γνώστρια: η δομή της ενέχει δυνητικά καθολική γνώση του κόσμου εν εαυτώ. Το παρόν είναι αυτή η συνείδηση ως ιδεατή δυνατότητα, στο μέτρο που λαμβάνουμε υπόψη ότι ο σκοτεινός ορίζοντας, εντός του οποίου ξεθωριάζουν το παρελθόν και

[46] το μέλλον και ο οποίος περιορίζει την πληρότητα της αυτοαντίληψης της συνείδησης, είναι ένας αυθαίρετος φραγμός. Μπορούμε να τον νοήσουμε ως επεκτάσιμο *in infinitum*, ώστε να προκύπτει ως «ιδέα» μια παντογνώστρια «θεϊκή» συνείδηση που περικλείει τον εαυτό της με πλήρη καθαρότητα. Ακόμη και η «περατή» συνείδηση είναι παντογνώστρια, ακόμη και η δική της αποβλεπτικότητα περικλείει ολόκληρο το παρελθόν και το μέλλον της, αλλά τα περικλείει μόνο εν μέρει καθαρά, ενώ ως προς το υπόλοιπο μέρος τους αυτά περικλείονται μέσα σε ένα σκοτάδι, ένα σκοτάδι που συνιστά ένα δυνητικό πεδίο καθαρότητας και επανενθυμήσεων.

§9. <Η αυτοσυνείδηση της ροής μέσα στη συνεχή μεταβολή της πραγμάτωσης και απο-πραγμάτωσής της.>

Ας προχωρήσουμε περισσότερο την κύρια εξέτασή μας. Πώς μπορούμε να κατανοήσουμε την «εσωτερική συνείδηση», το είναι-αυτοσυνείδηση της συνειδησιακής ροής, και μάλιστα σε κάθε μία από τις φάσεις της και μαζί με αυτό την «παντογνωσία» της; Μπορούμε να την κατανοήσουμε μόνο μέσω της δομής της συνειδησιακής φάσης ως ενός συνεχούς σημείων της συνείδησης ως πρωταρχικών φάσεων της «αποβλεπτικότητας» και μέσω της ιδιαιτερότητας αυτής της δομής, αφήνοντας αρχικά στην άκρη τις ιδιαιτερότητες της θετικότητας και της αρνητικότητας της αποβλεπτικότητας, όπως και τις ιδιαιτερότητες των σημείων κορεσμού της. Όπως είπαμε, κάθε στιγμιακή συνείδηση U_x είναι εν εαυτή προκράτηση του μελλοντικού και ανακράτηση του παρελθοντικού. Αυτό σημαίνει πως κάθε τρέχουσα ενεργεία στιγμή της συνείδησης, αυτό που είναι εκάστοτε παρόν, έχει εν εαυτώ έναν διττό ορίζοντα, είναι συνείδηση που και κατευθύνεται προς τα εμπρός και στρέφεται προς τα πίσω, και αυτό ισχύει για κάθε σημείο. Καθώς ρέει προς αυτές τις κατευθύνσεις, το U_x δεν μετατρέπεται μόνο σε ένα νέο U_x αλλά αυτό που είναι προ-συνείδηση σε κάθε σημειακή φάση του U_x μετατρέπεται σε κάτι πραγματωμένο· η πραγματικότητα είναι πραγμάτωση μιας συνείδησης που προσδοκά. Αυτό εξελίσσεται συνεχώς με τον ίδιο τρόπο. Εξετάζοντας την αντίστροφη πλευρά, κάθε U_x είναι στραμμένο προς τα πίσω, είναι «ανακράτηση» αυτού που έχει προηγηθεί και, μέσω αυτής, δίνεται στη συνείδηση, τη στιγμή U_x , ως κάτι που έχει προηγηθεί. Όταν η παροντική συνείδηση U_x μετατρέπεται σε μια νέα παροντική συνείδηση, τότε

δεν ισχύει μόνο ότι ο μελλοντικός ορίζοντας «πραγματώνεται» κατά τη συνεχή μετάβαση, αλλά επίσης ότι το U_x απο-πραγματώνεται: μετατρέπεται σε μια παροντική πραγματικότητα που είναι ανακράτηση του U_x , και αυτό [47] συμβαίνει συνεχώς, έτσι ώστε κάθε ανακράτηση που καθίσταται τρέχουσα ενεργεία στη συνείδηση, στην περαιτέρω πορεία της ροής δίνεται στη συνείδηση μέσα από μια ανακράτηση της ανακράτησης κ.ο.κ.

Έχω ήδη επεξεργαστεί τις σχετικές λεπτομέρειες. Το βασικό ζήτημα εδώ είναι ότι με αυτές τις «προκρατήσεις» και «ανακρατήσεις» που ανήκουν στην ουσία του κάθε U_x , με τις μετατροπές του U_x που εμπεριέχουν εκ νέου μια ανακράτηση του συνολικού U_x —απο-πραγμάτωση του U_x μαζί με μια πραγμάτωση αυτού που είναι προ-συνειδητό εντός του— έχουμε να κάνουμε με μια συνεχή διαδικασία που λαμβάνει χώρα μέσα από δύο συναφείς μεταξύ τους και ομοιόμορφες μετατροπές, τροποποιήσεις. Εάν μιλάμε για μια πλήρωση της προκράτησης στη συνέχεια της διαδικασίας, τότε η πλήρωση, μέσα στη συνεχή αμεσότητά της και αναφορικά με τα διακριτά σημεία της εμμεσότητάς της, είναι κάτι *in infinitum* εντελώς ομοειδές, το οποίο δεν έχει προδιαγεγραμμένα όρια. Και το ίδιο ισχύει για την τροποποίηση της ανακράτησης.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ενδεχομένως άφησα ένα σημαντικό κενό στην περιγραφή ως προς το εξής: συνεχώς προσέβλεπα και παρέπεμπα μόνο στο ότι κάθε στιγμιακή συνείδηση εμπεριέχει προκράτηση και ανακράτηση και στις όποιες δομές διαθέτει από αυτή την άποψη, αλλά δεν είπα τίποτα σχετικά με το ότι είναι απαραίτητη για τη συνείδηση της ροής, ως κάτι μοναδικό στο είδος του, η συνείδηση της «μετάβασης»

που λαμβάνει χώρα κάθε στιγμή. Η στιγμή του παρόντος τροποποιείται, μεταβαίνει στο τροποποιημένο U_x , και, υπό μία έννοια, η τροποποίηση χαρακτηρίζεται ως τέτοια (δηλαδή ως συνείδηση τινός, ως ανακράτηση τινός κ.ο.κ.) μέσω της ίδιας της ουσίας της. Όμως, τροποποίηση σημαίνει, επίσης, μια μετατροπή του U_x στο μετατραπέν, όπως το τελευταίο προκύπτει μέσα στη μετατροπή (συνεπώς, κάτι που δεν είναι απλά μετατροπή του αλλά δίνεται στη συνείδηση ως μετατροπή), μια συνεχή συνείδηση της ροής, του είναι μέσα στη μεταβολή. Έχω παρουσιάσει τη δομή της ροής ως προς τις φάσεις της· τι γίνεται, όμως, με τη συνείδηση της ζωντανής διαδικασίας της ροής; Τι μπορεί να ειπωθεί σχετικά; Κατά τη μετατροπή των αποβλεπτικοτήτων, η συνολική συνείδηση δεν είναι μόνο συνεχώς νέα σε κάθε στιγμή, δεν είναι μόνο νέα συνείδηση με νέες αποβλεπτικότητες που σχετίζονται αναδρομικά με τις παλιές και προ-ληπτικά με τις νέες, αλλά, ενώ είναι πάντα νέα, ενώ ρέει και μεταβάλλεται, και ενώ με τον τρόπο αυτό μεταβάλλεται η συνείδηση του παρελθόντος και του μέλλοντος, είναι πάντα συνείδηση αυτής της ροής και μεταβολής. Μια ρέουσα συνείδηση που έχει αυτή τη δομή είναι αναγκαία συνείδηση του εαυτού της ως ρέουσας. Και δεν είναι αυτό πλήρως κατανοητό;

[48]

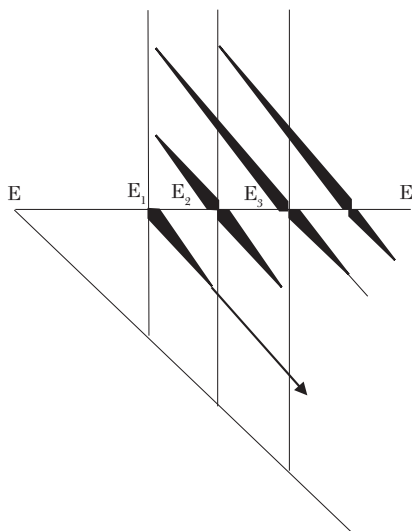
Εντός της διαδικασίας, κάθε U_x είναι «πλήρωση» της προηγούμενης προκράτησης και εμμέσως πλήρωση εκείνης που προηγείται αυτής της τελευταίας (εκείνης που ανήκει στο U_x της προηγούμενης ακολουθίας) και, από την άλλη πλευρά, τροποποιείται ανακρατητικά στο επόμενο U_x και εμμέσως στο μεθεπόμενο.

§10. <Συμπληρωματικά ερωτήματα. Ασυνέχειες μέσα στη ροή.>

Συμπληρωματικά ερωτήματα, τα οποία αποσιώπησα ελαφρά τη καρδία και με πλήρη επίγνωση, ώστε να απλοποιήσω τα πράγματα. Είχα πάντα υπόψη ρητά ένα συνεχές συμβάν.

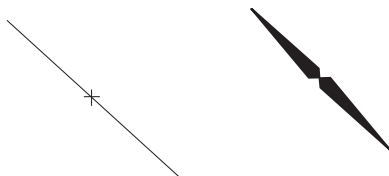
Υπάρχουν, όμως, διαλείμματα σε ένα χρονικό συμβάν που δομείται από ατομικά χρονικά αντικείμενα ως τελικός όρος.

Όταν δεν έρχεται τίποτα, έχει άραγε η προκράτηση, το βλέμμα που είναι στραμμένο προς τα εμπρός, εποπτικότητα και με ποιον τρόπο; Τι είχε ιδωθεί στην περίπτωση αυτή εκ των προτέρων (στην περίπτωση που κάτι τέτοιο υφίσταται πράγματι);

ΣΧΗΜΑ 14

[49]

ΣΧΗΜΑ 15

Το ΕΕ είναι ο γεωμετρικός τύπος των κομβικών σημείων, των μέγιστων σημείων. Πρέπει να συλλογιστούμε τις σχέσεις προσοχής.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- αίσθημα (Empfindung) 90, 92,
97, 100–103, 106, 132–135,
138, 157, 180, 181, 185–
190, 193, 195, 202–207,
209–211, 213, 221, 224,
225, 227–230, 244–247,
250, 251, 253–255, 260,
261, 281, 290, 293, 296,
297, 299, 308, 321
- αισθητηριακός (sinnlich) 109,
221, 224, 228, 245, 296, 297,
306, 308, 330
- ακμή (Kante) 365–368
- ανακράτηση (Retention) 123,
129–133, 135, 137, 142,
200, 207–210, 214, 224,
228, 230, 273, 276, 278–
280, 309, 315–325, 327,
328, 332, 334, 335, 337–
340, 343, 345, 348–351,
353–355, 365, 384
- αναμονή (Erwartung) 89, 104,
119, 139, 145, 165, 166, 169,
170–172, 175, 176, 222,
234, 244, 254, 255, 264, 288,
317, 318, 322–325, 328,
329, 332
- αναπαραγωγή (Reproduktion)
138, 141, 147, 151, 154–
162, 166–169, 171–176,
191, 192, 206, 220, 221,
259, 278, 298, 331
- αναπαραστάτης (Repräsentant)
181, 290
- αναπαρουσίαση (Vergegen-
wärtigung) 108, 138, 142,
147, 148, 150–152, 154–
156, 158, 159, 163, 164, 167,
175, 177, 179, 210, 221–
223, 233, 234, 242, 243, 246,
254, 255, 268, 296, 299, 298,
311, 319, 326
- Ανρύ, Μισέλ (Michel Henry)
15
- αντίληψη (Wahrnehmung) 95,
104, 106, 135, 139, 145, 164,
174, 176, 215, 216, 226, 249,
250, 255, 258, 266, 276, 292,
293, 299
- αποβλεπτικότητα (Intentionali-
tät) 125, 132, 164, 166, 207–
212, 225, 233, 273, 274, 277,
286, 310, 311, 315–318,
321, 322, 324, 325, 327, 337,
347, 351, 352, 354, 355, 363,
364, 382, 385
- απο-πλήρωση (Entfüllung) 324,
334, 344, 359, 365

- Αυγουστίνος, άγιος 23, 24 σημ.
14, 87
- βίωμα (Erlebnis) 88–92, 95, 97,
98, 106, 110, 112, 125, 133,
150–152, 155, 157, 159,
160, 164, 172, 176, 199, 201,
206, 213, 217, 221, 222, 231,
267, 273–276, 278, 280,
281, 294–297, 299, 300,
318, 320, 329, 331, 365, 366
- δεδομένο αισθήματος (Empfin-
dungsdatum) 133, 213, 228,
260, 261, 321
- διαφορικό (Differenzial) 332,
333, 335, 336, 340
- δοτικότητα (Gegebenheit) 138,
142, 145, 149, 159, 185, 189,
190, 194, 215, 216, 235, 257,
281, 282, 285, 287, 289, 294,
297, 315, 330, 334, 339, 342,
348, 357, 367, 368, 370, 373,
375, 376, 378, 380
- εκ-κένωση (Entleerung) 349,
358, 359, 362, 366
- εκροή (Abfluss) 158, 164, 194,
226, 227, 288
- εμμένεια (Immanenz) 92, 276,
293, 389
- εμμενώς πραγματικός (reell)
112, 132–134, 192, 250,
277, 290, 294, 347, 373, 377
- εμφάνεια (Apparenz) 245–249
- εμφάνιση (Erscheinung) 90,
91, 103, 119, 122–125, 134,
144, 158, 167, 171–173,
175–178, 191, 195, 196,
199–201, 210, 213, 223–
227, 230–232, 235, 242–
246, 261–264, 267, 275,
296, 282, 283, 286–288,
304–306, 309, 311, 318,
321, 322, 325, 328, 330, 332,
347, 350, 352
- ενάργεια (Evidenz) 90, 97, 122,
126, 135, 160, 161, 193, 215,
216
- ενθύμηση (Erinnerung: πρω-
ταρχική [primäre] / δευτε-
ρεύουσα [sekundäre] ή επα-
νενθύμηση) 89, 131, 132,
134–137, 139–141, 145,
149–152, 155, 159, 160,
163–165, 170, 172–174,
176, 177, 179, 182, 200, 208,
210, 214, 220, 222, 234, 242,
245, 247–252, 256, 257,
273, 298, 319, 337
- εντύπωση (Impression) 89,
128–130, 132, 135, 137,
138, 146, 147, 149, 157, 170,
181, 182, 187–189, 194,
205, 220, 221, 223, 225, 227,
233, 237–242, 246, 247,
253, 254, 269–271, 275,
277, 298, 306, 342
- εξουδετέρωση (Ausschaltung)
88, 90, 390
- επανενθύμηση (Wiedererin-
nerung) 121, 136, 138, 140–
143, 147–152, 162, 163,
165, 166, 168, 191, 255, 256,
258, 277, 295, 319, 331
- επικάλυψη (Deckung) 93, 151,

- 153, 158, 161–163, 183,
189, 191, 192, 209, 218, 219,
228, 229, 286, 318, 326, 334,
354, 375, 380
- εποπτεία (Anschauung) 90, 97,
103, 107, 108, 110, 114, 133,
137, 147, 148, 153, 170–
172, 176–178, 191–193,
243, 307
- ερμάνευση (Deutung) 90, 110,
294
- ερμηνευτική κατάληψη (Auf-
fassung) 92–96, 109, 115–117,
119, 134, 139, 144, 169, 174,
180, 184–187, 190, 223–
226, 228, 244, 246, 247, 249,
260, 262, 279, 289, 309, 327,
329, 333, 340
- Husserliana* / *Hua* 14–18, 20,
22, 27, 29, 34, 50, 55, 57, 59,
60, 81, 82, 123, 133, 147,
201, 237, 245, 315, 348
- Ινγκαρντεν, Ρόμαν (Roman
Ingarden) 20 σημ. 10, 21
- ισχύς (Geltung) 171, 193
- Καντ, Ιμμάνουελ (Immanuel
Kant) 24
- καταληπτική μορφή (Auf-
sungsform) 116
- καταληπτικό δεδομένο (Auf-
sungsdatum) 181, 223, 328,
339
- καταληπτικό περιεχόμενο (Auf-
fassungsinhalt) 91, 93 σημ.,
108–109, 157, 184, 328
- κατάληψη (Apperzeption) 91–
97, 109, 115–119, 131, 134,
139, 144, 146, 154, 156, 161,
169, 174, 180, 184–187,
189, 190, 195, 223–226,
228, 244, 246, 247, 249,
260–262, 279, 289, 309,
327, 329, 333
- κράτηση (Festhaltung) 307,
308
- Λεβινάς, Εμμανουέλ
(Emmanuel Levinas) 15
- Λόμαρ, Ντήτερ (Dieter Lomar)
22, 72
- Λότσε, Χέρμαν (Hermann
Lotze) 113–114
- Μερλώ-Ποντύ, Μωρίς (Maurice
Merleau-Ponty) 15
- Μπαιμ, Ρούντολφ (Rudolf
Boehm) 17, 18 σημ. 8, 20
- Μπερνάου 20–23, 59, 67,
313
- Μπερνέτ, Ρούντολφ (Rudolph
Bernet) 17, 22, 220, 237
- Μπερξόν, Ανρί (Henri Bergson)
15
- Μπρεντάνο, Φραντς (Franz
Brentano) 26, 57, 88, 98–
109, 112, 113, 117, 119, 138,
139, 154, 215
- Ντερριντά, Ζακ (Jacques Der-
rida) 15
- ομόλογος (adäquat) 96, 143,
161, 231, 275, 289, 292–294

- οντοθεσία (Setzung) 119, 163, 165, 172, 175, 176, 178, 180, 185, 285, 288, 299, 306, 308, 309
- οντοθετώ – θέτω οντικά (setzen) 163, 173,
- παράσταση (Vorstellung) 89, 100–107, 111, 113, 114, 133, 137, 150, 154, 156, 162–164, 201, 170, 243, 300, 343, 365
- παρέλευση (Ablauf) 125–128, 147, 158, 202–204, 209, 214, 260, 261, 278, 298, 302, 304, 307, 319–321, 333, 350
- παροντοποίηση (Gegenwärtigung) 221, 225, 227, 235, 246, 254, 255, 326
- παρουσίαση (Darstellung / Präsentation) 88, 138, 143, 227, 229, 231, 235, 255, 283, 286, 302, 315–318, 322, 325, 328–330, 334
- περιεχόμενο αισθήματος (Empfindungsinhalt) 103, 187, 221, 227
- πλήρες (Fülle) 274, 284, 293, 326, 338, 358–359, 362–363, 367
- πλήρωση (Erfüllung) 162, 165, 167, 168, 171, 250–252, 277, 317–319, 322, 324–327, 329–331, 334, 338–343, 348–355, 357–360, 362, 363, 365–368, 371, 373, 374, 376, 377, 384, 385
- προ-ενθύμηση (Vorerinnerung) 331, 337, 339, 353, 367
- προκράτηση (Protention) 165, 214, 228, 229, 269, 295, 315, 317, 323, 324, 326–330, 332, 334–341, 343, 345, 347–350, 352–355, 358, 370, 374, 384, 385
- προσδοκία (Antizipation) 171, 332, 350, 370
- προ-συνύπαρξη (Vor-Zugleich) 205, 206, 209, 211
- πρωταρχική διαδικασία (Urprouzess) 320–323, 330–331, 338, 343–364, 367
- πρωταρχική εντύπωση (Urimpression) 128–132, 135, 137, 149, 182–191, 237–241, 271, 275
- πρωταρχική παρουσίαση (Urpräsentation) 315–320, 322, 325, 328–334
- πυρήνας/πυρηνικός (Kern/kernhaftig) 107, 131, 244, 245, 262, 321, 332, 333, 335, 339, 341, 342, 343, 362, 363, 364, 366, 367
- πυρηνικότητα (Kernhaftigkeit) 362
- Ρικέρ, Πωλ (Paul Ricoeur) 15
- ροή (Fluss, Strom) 202, 227, 321
- Στάιν, Έντιτ (Edith Stein) 16–21, 23, 165, 228, 237
- Στερν, Ουίλλιαμ (William Stern) 114–116

- στιγμή – συστατική στιγμή
(Moment) 91, 93, 98, 100,
110–112, 130, 144, 153,
163, 164, 185, 186, 188, 196,
200, 217, 241, 245, 250, 254,
271, 272, 302, 308–310,
352, 354, 356, 361, 373
- συγκρότηση (Konstitution) 93,
98, 109, 118, 130, 139, 145,
149, 152, 163–165, 169,
191, 194, 196, 197, 202, 205,
207, 208, 212, 213, 220, 223,
225, 226, 228–230, 233–
235, 241, 255, 258–261,
270, 271, 276, 281, 296, 303,
308, 310, 315, 316, 318, 319,
324, 328, 329, 331, 337, 339,
349, 356, 365, 368
- σύλληψη (Erfassung) 95, 113,
142, 144, 145, 165, 220, 231,
232, 269, 294, 300, 306, 315,
317, 318, 320, 339, 345, 376,
380
- συμβάν (στο Β' Μέρος) (Ereig-
nis) 318–321, 322, 324, 325,
328–332, 336, 337, 339,
343–345, 348, 349, 353–
358, 368–370, 381, 386
- συνάφεια – συναφής σύνδεση
(Zusammenhang) 92, 94, 96,
97, 144, 163, 169, 226–228,
247–252, 254, 267, 331,
334, 356, 365, 374, 378
- Τζέιμς, Ουίλλιαμ (William
James) 15
- τρέχων ενεργεία (aktuell) 80
- τροποποίηση (Modifikation)
129, 130, 132, 142, 152, 159,
163–165, 183–186, 188,
189, 194, 195, 202, 206, 207,
210, 211, 213, 216, 221, 226,
230, 234, 235, 237–239,
244, 254, 257, 271, 272, 276,
278, 280, 307, 310, 332, 334,
341, 353, 365, 371, 376, 379,
384
- υλητικό (hyletisch) 119, 221,
321, 325, 331, 333, 339, 343
- υπερβατικός (transzendent) 92,
106, 110, 117, 119, 131, 133,
136, 137, 141, 169, 189, 190,
197, 200, 225, 233, 259, 261,
286, 287, 294, 310, 381
- υπερβατολογικός (transzenden-
tal) 320, 357, 381
- φαινόμενο (Phänomen) 94, 95,
125–127, 139, 162, 175,
179, 180, 182, 184, 185, 196,
198, 199, 213, 219, 224, 246,
251, 257, 263, 274, 275, 283,
293, 294, 298, 300, 301, 304,
306, 338, 366
- φαινόμενος (phänomenal) 92,
357
- Φινκ, Όυγκεν (Eugen Fink) 15,
21, 22
- Χάιντεγκερ, Μάρτιν (Martin
Heidegger) 15, 19–21
- Χέρμπαρτ, Γιόχαν Φρήντριχ
(Johann Friedrich Herbar)
113